

KORUNK

SAJTÓTUDOMÁNYI FELADATA-
INK • POSTAGALAMBTÓL A
FÉNY SEBESSÉGÉIG • KULTÚRA
ÉS TÖMEGKÖZLÉSI ESZKÖZÖK •
GUTENBERG-GALAXIS • ÍRÓ ÉS
RÁDIÓ • A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI ROMÁNIAI MAGYAR
IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ •
A „ROMÁNIAISÁG” MAI ÉRTEL-
MEZÉSE • HAZAI MAGYAR
NYELVŰ SAJTÓNK 1971-BEN •

1971 | 3

E SZÁM MUNKATÁRSAI

BUKAREST

Aradi József
Aszódy János
Beke György
Bodor Pál
Cseke Gábor
Jagamas Ferencz Zsuzsa
Luca, Ion
Moca, Gheorghe
Sbârcea, George
Szemlér Ferenc

CSÍKSZEREDA

Székely Géza

KOLOZSVÁR

Balogh Edgár
Faragó József
Herédi Gusztáv
Jordáky Lajos
Kántor Lajos
Kovács Nemere
Lánczos István
Láng Gusztáv
Lázár József
Ritoók János
Roth Endre
Ifj. Szabó T. Attila
Szabó Zsolt
Szováti Endre
Szócs István

MAROSVÁSÁRHELY

Fuchs Simon

SZÁSZRÉGEN

Balázs László

TEMESVÁR

Anavi Ádám

KÜLFÖLDI SZERZŐK

Ligeti József
McLuhan, Marshall
Moles, Abraham A.
E. Nagy Sándor

1.



ERDÉLYI
MAGYAR
HÍR - VIVÓ

Nagy Szeben Szent György havának 3-kán.

1790.

Mindgyárt kezdetén iráfunknak jelentősen az érdekes olvasóinknak, hogy bizonyos körökra nézve még igen keskeny határok közé vagyunk rekelztve, és mind azokkal nem kedveskedhetünk, a' mellyekkel akarnánk, de reményük tsalhatatlanúl, hogy egy vagy két hét múlva több jeleit adhattuk annak, mely forró legyen az iránt való igyekezetünk, hogy az érdenies hazafiui közönség előtt ezen Hazánkhoz való szeretetünknek, első Leengéjével kedvet nyersünk.

Kor.

Az első erdélyi magyar újság címlapja



**50
1921
1971**

A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának Bukarestben 1971. március 12-én lezajlott plenáris ülése elfogadta Péterfi István akadémikus elnöki tájékoztatóját, melyből — a Korunk feladatainak megfelelően — kiemeljük a következő javaslatot: „Véleményünk szerint hasznos és tanulságos lenne, ha a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiája megszervezné az együttélő nemzetiségek politikai és ideológiai tudatában végbement átalakulások kutatását és tanulmányozását abban az általános összefüggésben, amelynek kereteit pártunknak a nemzeti kérdés megoldása folyamán felhalmozott tapasztalata, a szocialista társadalmunk történelmi előrehaladásában adódó új aspektusok, a termelőerők fejlődése következtében az együttélő nemzetiségek társadalmi rétegződésében bekövetkezett változások adják meg.“

E nagy jelentőségű előterjesztés pontosabb megtervezése és megvalósítása szempontjából különleges tudománypolitikai megvilágítást kap mindaz, ami a tájékoztatót alátámasztó 16 felszólalásban, köztük Fazekas János miniszterelnökhelyettes szavaiban elhangzott, s végül Nicolae Ceaușescu államtanácsi elnöknek, pártunk főtitkárának történelmi sodrású beszédében érte el tetőpontját.

A felszólalók elismeréssel méltatták mindazt az eredményt, mellyel pártunk a IX. kongresszus óta a megnövekedett szükségleteknek megfelelően kiegészítette a nemzeti kérdés alapvető megoldásával addig is biztosított vívmányokat, s e progresszív folyamat megvilágításában került új megvitatásra a szocialista nemzet és nemzetiség egyenlőségen alapuló családi viszonyulása, a magyar anyanyelv és a román nyelv tökéletes elsajátításának közege, a nemzetiségek részvétele az ország ipari fejlődésében a tudományos-műszaki

forradalom követelményei szerint, az ennek megfelelő magyar nyelvű tudományos könyvkiadás, a nemzetiségi sajtó, színház, rádió és televízió további tökéletesítésének igénye, az alkotmányban biztosított anyanyelvi oktatás fejlesztése szakmai szinten és felsőbb fokon, a szocialista tudatalakulás előmozdítása a hazai történelem és földrajz anyanyelvi művelésével, a honi magyar dalkultúra ápolása, a közigazgatási nyelvhasználat, a cselekvő művelődés anyanyelvi lehetőségeinek szélesítése, s mindezzel egyidőben — elválaszthatatlan természetességgel — a román nép és a nemzetiségek közös hazafiságának, alkotó állami együttélésének törvényszerűsége: a Gaál Gábor kimondta „romániaiság“.

E gazdag problémakör tudományos föltárására nyitott fel-emelő kilátást Nicolae Ceaușescu elvtárs, amikor leszögezte: „... abból a tényből, hogy a nemzetnek még hosszas perspektívája van, következik, hogy a nemzetiségek léte is hosszúságú perspektívájú. Természetes és szükséges tehát, hogy a Társadalomtudományok Akadémiája keretében a nemzetiségek kérdését is elemezzük. Tanulmányozzuk konkrétan ezt a problémát, az ország gazdasági-szociális fejlesztését célzó általános politika alapján, az e folyamatban létrejövő kölcsönös függőség alapján. Vizsgáljuk meg azt a szerepet, amelyet a nemzetiségek távlatilag töltenek majd be államunk keretében. Mint előbb már mondtam, e nemzetiségeknek továbbra is meglesz a maguk világos és jól meghatározott helye és szerepe, s még hosszú időn át megőrzik a maguk sajátos egyéniségét, akárcsak a nemzetek“.

Ötvenéves pártunk következetes nemzeti politikája a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának plenáris ülésével új igazolást, Nicolae Ceaușescu elvtárs megnyilatkozásával történelmi lendületet kapott.

KORUNK

havi szemle

BALOGH EDGÁR	Sajtótudományi feladataink	327
ASZÓDY JÁNOS	A postagalambtól a fény sebességéig	331
KOVÁCS NEMERE	Tanügyi Újság	337
SZÓCS ISTVÁN	Tudományterjesztés avagy „nyomd meg a gombot“?	340
SZABÓ ZSOLT	A megújult Művelődés	345
BEKE GYÖRGY	Hargita: lap és táj	347
JORDÁKY LAJOS	A romániai magyar nyelvű sajtó 1971-ben (bibliográfiai összeállítás)	351
ABRAHÁM A. MOLES	A rádió és televízió a társadalom kulturális fejlődésének szolgálatában	359
KÁNTOR LAJOS	Író és rádió (Beszélgetés Vasile Rebreanu-val)	367
ROTH ENDRE	Információ, kultúra, történelem	371
MARSHALL MCLUHAN	A Gutenberg-galaxis témáiból	378
* * *		
LIGETI JÓZSEF	Gaál Gábor születésének 80. évfordulóján	386
E. NAGY SÁNDOR	Kortársi jegyzetek Gaál Gáborról	387
ANAVI ÁDÁM	Remenyik Zsigmond és a Korunk	391
BODOR PÁL	Kirakat és koporsószeg (vers)	398
RITOÓK JÁNOS	A „romániaiság“ mai értelmezése	400
LÁNG GUSZTÁV	Curriculum vitae, 1970, Korszerű lecke tanulóknak, Réverie (versek)	404
SZEMLÉR FERENC	Intézmények, folyóiratok, törekvések (A két háború közötti romániai magyar irodalom történetéhez)	407
	Út az Enciklopédiához	420

HAZAI TÜKÖR

HERÉDI GUSZTÁV	Az olvasó nyomában	433
----------------	--------------------	-----

JEGYZETEK

CSEKE GÁBOR	A képernyő előtt...	439
LÁZÁR JÓZSEF	Sajtó és minőség	441

NEMZETKÖZI ÉLET

SZOVÁTI ENDRE	Egy párizsi világlap francia bírálata	444
GEORGE MOCA	A szuverenitás elve polgári bírálatainak bírálata	449

FORRADALMI MŰLTUNKBÓL

FUCHS SIMON	Aradi Viktor és A Jövő Társadalma	455
ION LUCA	A központi kommunista és haladó sajtó a népi hatalom megteremtéséért vívott harc döntő szakaszában	461

SZEMLE

IFJ. SZABÓ T. ATTILA	Alkotás és tájékoztatás (Élettől értelemig — 1971)	465
ARADI JÓZSEF	Újságírók Svédországban	469
LÁNCZOS ISTVÁN	A tőkés hierarchológia kórtana	472
GEORGE SBÁRCEA	A „veszendő“ megmentése avagy egy Bar-tók-életregény	475
JAGAMAS FERENCZ ZSUZSA	Intézményesedő programvesztés	477
FARAGÓ JÓZSEF	Levél Oxfordba	480

TÉKA, LÁTÓHATÁR, LEVELEK A SZERKESZTŐSÉGHEZ

*Műmellékleten részlet
Vermesy Péter Ördögváltozás Csíkban című operájából
Balázs Péter festménye, Bortnyik György és Kabay Béla fotói,
Kazinczy Gábor és Paulovics László grafikái*

Gépelt kéziratokat kérünk
Kéziratokat nem őrzünk meg

KORUNK

ALAPÍTOTTA Dienes László (1926), SZERKESZTETTE Gaál Gábor (1929—1940)
Postacím: Cluj, căsuța poștală 65, Republica Socialistă România.
Szerkesztőség: Kolozsvár, Szabadság tér 4—5. Telefon: 1 14 68, 1 38 05.
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG: Balogh Edgár (főszerkesztő-helyettes), Gáll Ernő (fő-szerkesztő), Gáll János, Kántor Lajos, László Béla (szerkesztőségi főtítká),
Lázár József, Szabó Sándor. Bukaresti szerkesztő: Aszódy János, Bdul Hristo
Botev 26. Telefon: 56 09 22.

SAJTÓTUDOMÁNYI FELADATAINK

Történelmi emlékezetünkben még jócskán kitapintható az ismeretterjesztés énekmondó és szónokló korszaka, hiszen első újságunk, az Erdélyi Magyar Hír-Vivő, még csak 1790-ben jelent meg Nagyszebenben, s máris itt az új hangtani érzékelhetőség és képbeli látványosság — a rádió és televízió — számunkra is új művelődési szakaszt nyitó közléstechnikája. Mégsem beszélhetnénk napisajtónk és folyóirataink szerepének és jelentőségének meghaladásáról. A szocialista átalakulás széles paraszt-tömegeket emelt fel félanalfabéta-sorból a polgáriasult rétegek műveltségi színvonalára, s a munkásosztály történelmi feltörekvése során a marxi—lenini tudományosságot tette meg híradásunk és hírvevésünk eszmei tengelyévé, márpedig tervszerűen válogatott és feldolgozott — a közjó szolgálatában álló — informálás még távolról sem elégedhet meg a hang és fény kiváltotta benyomásokkal. Ésszerűsége, gondolati feldolgozásra, erkölcsi meggyőzésre, szakmai felvilágosításra még sokáig az olvasmány hivatott a maga feldúsult irodalmi értékeivel. Ötvenéves pártunk nemzetiségi politikájának egyik legszebb eredménye a magyar sajtó hazai kiterelvényesedése és egységes szocialista magatartása. Rádióink és tévéink ma még nem lehet több, mint a betűkkel való tömegközlés kiegészítője, hasznos velejárója, s bizonyára helyesen járunk el, amikor sajátos művészi képességeinek számonkérése mellett megfigyeljük és lemérjük viszonyát a teljes skálán értelmezett irodalomhoz.

Bármennyire adós is még sajtótudományunk (akár mint irodalomtudományunk egy része, akár mint önálló tudástartomány) a hazai magyar újságírás és közírás történetének rendszeres feldolgozásával, annyi köztudomású, hogy a XIX. század reformtörekvései az országos és megyei gyűléstermek zárt világából a sajtó segítségével csaptak át szélesebb tömegek mozgásterületére s találkoztak a valóban demokratikus kezdeményezésekkel. Ha csak Kolozsvár sajtótörténetét vizsgáljuk, az itt egymással szembekerülő lapok konfliktusanyaga — a konzervatívok és radikálisok bajvívása — nemcsak gazdag hírközlésre ösztönzött, megnyitva e tájnak a nagyvilágot, hanem eredeti pályákra is serkentette a közművelődés és közgondolkodás majd minden ágát. E kor nagyságai éppen a publicisták: Wesselényi Miklós, Kemény Zsigmond, Szentiváni Mihály, Szász Károly, Bölöni Parkas Sándor, Brassai Sámuel, Jósika Miklós, Méhes Sámuel, Kőváry László klasszikus névsora elválaszthatatlan az újságírás jól betöltött egykorú szerepétől, mellyel az itt éppen a hazai és az európai, a konkrét és az általános, az eredeti és a közvetítő alkotás összhangjának megteremtésére törekedett. S ez a még eléggé ki nem merített szellemi örökség forrott fel újra s vált még hatékonyabbá a dualista korszak ipari forradalmának gyors menetében, amikor a szabadgondolkodó Sági László vagy Petelei István és a negyvennyolcas Bartha Miklós ugyancsak ellentett politikai közírásának eredővonalán magasrangú zsurnalizmus bontakozik ki és ébreszt modern közművelődést. A XX. század elejének itt már osztálynézetekre differenciált sajtója, munkásirodalma van, felragyognak a román—magyar megértés, a közös emberi gond írói jelzései, Ady

Endre, Emil Isac és Kun Béla publicisztikája igéri a lehetséges történelmi találkozásokat, s ha ma az 1919 óta eltelt fél század romániai magyar sajtójáról beszélünk, érdemes tanulmányért idehajlunk a csirákig.

Nyilvánvalóan nem a semmiből jöttünk. Sajtónk végigjárta a technikai fejlődést az egyhasábos formától a héthasábosig, a mellékletek gazdag változatait, adott képanyagot, reklámkísérleteket, mindenkor tartalmi sokoldalúságot nyújtva, ami azonban a két világháború közt itt kialakult, új sajátossággal járult hozzá sajtónk jelentőségéhez. A román néppel való tudatos együttélés nemzetiségi önismerete nyílik ki a Kós Károly idézte „transzilvanizmus“ mítoszba nyúló testvéri vágyálmától a Gaál Gábor kimondta „romániaiság“ realizmusáig, s ebben az eszmei formálódásban megint csak termékeny dialógus-anyag halmazódik közértékké. Szembefordulva a jobboldallal, szabadelvű polgári és népfronti munkássajtónk bizonyos helyi — a közös nemzetiségi érdekből fakadó — konvergenciái vezetnek a román néppel sorsközösséget vállaló Vásárhelyi Találkozó 1937-es csillagképéig, melyben közösen villanhat fel Tamási Aron és Kacsó Sándor népi humánuma Bányai László és Nagy István antifasiszta felelősségével. Az egykorú napilapok és folyóiratok dinamikus anyagának ismerete nélkül együtt veszne a feledés ködébe mindez a kiháló kortanúkkal, hiszen maga a szépirodalom (sőt a politikai irodalom) legfeljebb egy-egy részlet feldolgozásáig jutott. Szentimrei Jenő vagy Szemlér Ferenc egy-egy cikkgyűjteménye és memoárrészlete különb iránytű az eligazodáshoz, mint legjobb művészi alkotásaik. S mindez ma, szocialista korunk nagy szintézisében, az új alapokon indult társadalmi fejlődés mindnyájunkat átsugárzó elméleti-gyakorlati egységében tárul eléink teljes dialektikájának törvényszerűségével.

A szocialista sajtó össznépi jelentőségét az adja meg, hogy nemcsak az osztályharc és antifasiszta küzdelem pártos hagyományait folytatja, híven az eredendő forradalmi magatartáshoz minden visszahúzó tendenciával, elmaradással, torzítással szemben, hanem rendre átveszi, továbbfejleszti, az általánosba illeszti letűnt történelmi korok használható örökségét is, mindazt, ami tájunkon bármikor valamely vonatkozásban emberi haladást szolgált vagy legalább ma az ember javára fordítható. Ebben az értelemben jelenti Románia Szocialista Köztársaság mai magyar sajtója is a régi hazai munkásmozgalmi és párt sajtó folytatását s egyben mindannak kritikai átvételét, ami például a két világháború közt demokráciát, humánumot kereső polgári, kispolgári, egyházi sajtórengetegből máig értékesíthető. A Román Kommunista Párt nemzeti politikájának egyik jelentős eredményeképpen sokoldalúan kibontakozott hazai magyar sajtóhálózat értékmérője így nemcsak a legalitással küszködő vagy illegális munkás- és párt sajtóból való eredés, hanem mindaz, amit az egész régi magyar nemzetiségi sajtóból magának kisajátít és javunkra fordít. Folyóiratunk maga is megpróbálta az utóbbi esztendőkből nem egy hagyományos polgári-értelmiségi sajtótermék (így az Erdélyi Helikon, az Erdélyi Múzeum, a Magyar Kisebbség) marxi—lenini elemzését és haladó mozzanatainak újraértékelését, anélkül, hogy szocialista tudományos fővonalát, több évtizedes világnézeti hűségét csorbította volna. Ezzel csak az irodalomtudomány és a könyvkiadás jó szokását — a helikonista irodalom értékeinek bírálati átvételét és újramegjelentetését — egészítettük ki a publicisztika mezsgyéjén, amiképpen azonban a szépirodalomban sem elégíthet ki a hagyományápolás, bármennyire divatosná vált maga a történelmi tárgykör is, úgy sajtónk rangjának sem a visszatekintés, hanem a mai kor szintjén való jelentkezés és az előrelátás az elsődleges biztosítéka.

Több mint 30 — beszámítva a többnyelvű lapokat, több mint 40 — hazai sajtótermék szól a magyar olvasóhoz. Egy esedékes szociológiai kutatás kielemezheti a magyar nemzetiségi újságok és folyóiratok különféle összefüggéseit és viszonyait,

profiljuk megosztását és újabb szükségleteit, színvonalukat és hatékonyságukat, az általuk közvetített információs anyag és az eredeti alkotások arányait, felmérheti közéletteremtő és közvéleményformáló jelentőségüket, s megkísérélheti azt is, hogy anyaguk alapján szociográfiai felvételt készítsen magáról a romániai magyar nemzetiségről, annak értékeiről intézményeiről és az országba való integrációjának fokáról és módjáról, szakmai fejlettségéről, stílusbeli felkészültségéről. Mi szerény eszközeinkkel mindebből pillanatnyilag csupán négy próbát adunk, betekintve a Hargita napilap, a Tanügyi Újság és Jóbarát hetilapok s a Művelődés havi folyóirat problémáiba. Sorra kerülnek más ismertetéseink is a szakszerű hozzászólás és a bíráló elemzés hullámhosszán. Egyelőre tapogatózunk, el tudjuk azonban képzelni, hogy a közfigyelem egyre inkább sajtónk tudományos számbavétele felé fordul, s akár akadémiai, akár tanszék-vonalon, de irodalomtudományban és szociológiában mindenképpen megszületik az esedékes összértékelés.

A jeles Dimitrie Gusti már 1909-ben Berlinben megjelent sajtójogi munkájában kifejtette, hogy „közönség, illetve tömeg alakítására törekvő tényezők mindig a népgyűlések, színelőadások, egyesületek, megbeszélések, személyi levelezések; de a közönség közvéleményének alakítója — a könyv s minden más előtt és elsődlegesen a sajtó, a lapok“. Nos, a hazai magyar nemzetiség szocialista közfelfogásának formálója tényleg elsősorban a sajtó. Valamikor magát a nyelvet jelölték meg nemzetalakító tényezőnek, ma azonban, amikor sajátos viszonyaink közt együttélő nemzetiség-voltunk meghatározásánál anyanyelvünk sine qua non ugyan, de logikailag nem elégséges feltétel, bizonyára közelebb kerülünk a valósághoz, ha sajtónk elterjedtségét, színvonalát, közéleti szerepét és jelentőségét is beszámítjuk nemzetiségi létünk és tudatunk képletébe.

Sajtótudományunk felkarolását különösképpen időszerűvé teszi, szinte vonzza a romániai magyar sajtó mai előtöreése. Néhány év alatt — pontosabban: a IX. pártkongresszus óta — levetettük az átmenet sablonjait, s ha a megújódás még nem is egyenletes, a kedvező jelenségekből máris levonhatunk néhány okos következtetést. Az Ifjúmunkás új nemzedéki hulláma — karöltve a Forrás-nemzedék irodalmi fellépésével — napszinre hozta a szocialista népszolgálat új, magasabb gondolati és mozgalmi formáit; felfrissültek irodalmi lapjaink; s a maga élő emberközelségével, konkrét helyi és népi tájékozódásával, új mezőgazdasági mondandójával felemelkedő szakaszába lépett a Falvak Dolgozó Népe. A legjellegzetesebb minőségi ugrás a Művelődés szerkesztésében állott be: súlypontos számai felélesztették a népi kultúrát, felvirágoztatták népi színjátszásunkat és dalkultúránkat, elmélyítették a honismeretet s mindezzel értelmiségünk helytállását sugalmazzák vidéken (városos kultúránk, munkásfolklorunk bevonása még hátra van). De nemcsak sajtónk régi hagyományai kaptak új megfogalmazást. Megindult az új hagyományteremtés is: korszerű felkészülődésünk és bekapcsolódásunk a tudományos-műszaki forradalom követelte feladatok teljesítésébe. Sokoldalú testvéralapunkra, a bukaresti A Hétre gondolunk. A társadalomtudományokra és természetudományokra, sőt technikára is kiterjedő, közéletünk egészével foglalkozó publicisztika itt a Korunk hagyományos útját követi, gyorsabb idő-ütemben és népszerűbb formában, közvetlen társalgás és vita modorában. Hogy központi napilapunk, az Előre mára valóban fővárosivá vált és közvéleményünk elsőfokú alakítója, közismert. Vannak kítűnő vidéki lapjaink is, így a Hargita és a sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör (a maga külön költői potenciáljával), s beszélünk a Brassói Lapok megnőtt szerepéről is, túlterjed ez a megyei határokon. Ezekben a lapokban is, másutt is (gondoljunk a szatmári Forrás és a Nagyváradon feltűnt Bihari Napló — két érde-

kes „lapmelléklet“ — sikerére) újat, frisset érzékelünk. Nem maradt le kolozsvári, aradi, temesvári, marosvásárhelyi napilapunk sem.

Pontosan az új és a friss az, ami mindenütt életet és kell, mint a falat kenyér. Lényege: az eredetiség. Mert baj volna, ha bárhol is elszakadnánk az információk körforgásától. Ismerkednünk kell a világgal. De semmit sem ér a felgyült ismeret, ha a helyi erő, a saját életöztön, az itt és most felelőssége kihagy. Nem restelljük a legelső erdélyi magyar folyóiratból idézni Döbrentei Gábor 1814-es jelszavát: „Egyedül az eredeti jó munka a Nemzetnek tulajdon birtoka, az ad a nyelvnek tekintetet.“ Ez áll mai nemzetiségünkre is: létünk rajta, hogy az egész világtól tanulva magunkat tudjuk-e fejleszteni, avagy — aláfeküdve egy minden csatornán át ránk-zúduló információs áradatnak — egy el nem kötelező magazinkultúra sekélyes provincializmusába süllyedünk, saját értékeink kidolgozása és felmutatása nélkül.

Sajtótudományt sürget közönségünk is: inkább ösztönösen, mint tudatosan indul az előfizetés, a lapvásárlás útjára, még csak tapogatózva érdeklődik, lassan melegszik fel. Akkor válik hűséges olvasóvá, ha a maga érdeklődése és élete számára egyaránt „kap valamit“. A sajtó szociológiája nem választható el az olvasók nyilvántartásától: minden lap szerepét és jelentőségét a maga táborán kell és lehet felmérni. Ezért van sikere (s ez is ellenőrző kérdés egy-egy lap képletének feldolgozásánál) az olyan anyagnak, mely szerkesztőség és közönség kapcsolatára utal, levél és üzenet, találkozók hiranynya, véleménycsere, riport és interjú, az olvasó válasza a lapra. Ez különben a pártosság igazi mértéke is: nem légmentesen szerkeszteni, steril módon „közhírré tenni“, hanem mindig a népeletből meríteni s a népelethez szólni felelős kölcsönösségben, a kommunista közügyiség tudományos bölcsességével. Pártunk főtitkára, Nicolae Ceaușescu elvtárs ezt a követelményt a Lupta de clasă első száma megjelenésének 50. évfordulóján így fogalmazta meg a szerkesztők, közírók, újságírók felé: „...mindig közvetlenül tanulmányozzák és minél jobban megértsek mindazt, ami új társadalmunk életében, hogy tükrözhessek ezeket az átalakulásokat.“

Sajtónkat méltatva, éppen a helyesen hangoztatott eredetiséghez, a nemzeti-ségi jelleghez tartozik, attól el nem választható lapjaink állandó jószolgálat: a román sajtóval közös országos ügyek mindennapi felvetése és megválaszolása. Sokszor megmondottuk, hogy az együttélés, az élő román—magyar kapcsolatok ápolása, egyaránt fakad hagyományainkból, valóságunkból és jövő-vállalásunkból. A jelen számunkban elemezett négy hazai magyar lap lényegéhez tartozik ez a reális „romániaiság“: a közös jelenlét állandó tudatosítása, a szocialista hazafiság. Mérlegre téve: a Tanügyi Újság közoktatásunk, a Jóbarát köznevelésünk oszthatatlan egységébe illeszti a romániai magyar iskola és ifjúság ügyét; a Művelődés eredeti anyagához simuló műfordítások a legkisebb faluba is elviszik együttélésünkől fakadó érdeklődésünket a román irodalom és művészet iránt; a székelyek Hargitája is százados emlékekből s mai szükségletekből táplálkozva tölti be az országos integráció szocialista követelményeit. Nemzetiségi sajtóhálózatunk nem szigetel el, hanem egyenrangúan egyesít a haza egész lakosságával.

Pártunk nagy ünnepére készülve örömről és gondunk a román sajtóval együtt kibontakozott hazai magyar sajtó. Munkásai vagyunk, s felelős posztunkon hazafiság és nemzetiség alkotó harmóniáját a legmélyebb népi begyökerezettség és a legmagasabb korszerűség kibontott ivén kívánjuk mindenkor elősegíteni.

BALOGH EDGÁR

A POSTAGALAMBTÓL A FÉNY SEBESSÉGÉIG

A hírközlésnek az Idő és Távolság ellen folytatott küzdelmében az első ütközetet Charles Havas, a történelem legelső hírügynökségének alapítója nyerte meg közel másfél évszázaddal ezelőtt. Igaz, a rendszeres postaszolgálat már nem volt a gazdagok kiváltsága, bárkinek rendelkezésére állt, de a fejlődő gazdasági élet gyorsabb ütemű hírközlést követelt. Charles Havas 1835-ben postagalambokkal küldte információit előfizetőinek, a francia és angol lapoknak. A gőzmozdony és gőzhajó három napot igényelt, a galambocskák hat óra alatt röptültek Párizsból Londonba. A gőzmozdony óriási haladást jelentett a lóvontatta postakocsival szemben, hiszen a ló izomerejéből kipréselt maximális óránkénti sebességet 12—15 kilométerről egyszeriben 40—50 kilométerre emelte. Az új közlekedési eszköz a század derekán mélyreható változásokat okozott az emberek életében, a hírközlés azonban nem elégedett meg a vasparipa sebességével sem. Charles Havas felhasználta Chappe optikai táviróját is, de ez a szemafor-rendszer sem tudott lépést tartani az ipari forradalom diktálta ütemmel.

Ha leszögezhetjük, hogy a sajtó születési bizonyítványát Gutenberg gépén nyomták, elmondhatjuk azt is: a modern hírügynökségek bölcsőjét az elektromos hullámok ringatták. J. D. Bernal úgy véli, a *villamos táviró* feltalálásához nem annyira az általános, közérdekű értesülések területén mutatkozó hiányosságok vezettek, mint inkább „az áruk vagy nyersanyagok árára vonatkozó információk pénzben kifejezhető azonnali értéke“. A gyáros minél gyorsabban meg akarta tudni, honnan vásárolhat előnyösebben, hol alacsonyabb a nyersanyagok ára, a kereskedőt pedig a készáruk piaci ára érdekelte. Az ipari forradalom a tőkés termelés, valamint az államgépezet, tőzsdei élet, haderő, sajtó egyidejű koncentrációjához vezetett. Mindez gyorsabb és hathatósabb híradástechnikát követelt. Az elektromos táviró feltalálásával a hírközlés már felhúzta a mérőföldes csizmát. Nem véletlen tehát, hogy egyes hírügynökségek még ma is a *távirati ügynökség* elnevezést viselik. Így például ATS = *Agence Télégraphique Suisse*, MTI = *Magyar Távirati Iroda*, TANJUG = *Telegrafska Agencija „Nova Jugoslavija“*.

Az ember keze írta szó most már a villám sebességével száguldott a drótok hosszában, a hírközlés nagy lendülettel fejlődött, de a „villámfutár“, a sürgöny nem hagyhatta el a szárazföldet. Angliába még mindig postagalambok vitték a híreket, mert a szigetország és a kontinens között ott húzódtott a La Manche-szatorna. Az Angliát és Franciaországot összekötő kábelt már 1850-ben lefektették, de Amerika és Európa között csak a gőzhajók egyre növekvő — a türelmetlen üzletemberek és újságolvasók számára még mindig alacsony — sebességével közlekedhettek az információk. 1865-ben Lincoln elnök meggyilkolásának híre tíz nap alatt jutott el Európába. Egy évvel később az első *interkontinentális kábel* már ott feküdt az óceán fenekén, a sürgönyök percek alatt röptültek az Óvilágból az Újvilágba és vissza. A kábelsürgöny azonban drága jószág volt, szavanként egy dollárba került, és a táviratnak minimálisan húsz szót kellett tartalmaznia. Emiatt

azután bizonyos monopolhelyzet alakult ki, mert csak néhány, tőkeerős lap engedhette meg magának a kábelezés luxusát. A tengerentúlon a kábelkorszak előtt a washingtoni újságoké volt a hivatalos hírek monopóliuma, míg a külföldi információk kizárólag forgalomba hozásával — az Európából érkező hajók jövöltábol — a New York-i hírlapok foglalkoztak. A távirópoznák erdeje azonban egyre sürbűbbé vált Európában is, az Egyesült Államokban is. Az információk tömege eljutott a vidéki újságokhoz, erről a hírügynökségek gondoskodtak, amint egymással versengve letörték a kábelmonopóliumot.

Világügynökségek

Havasnál dolgoztak — és tanultak — Paul-Julius Reuter és Bernhard Wolff is. Reuter 1851-ben, Londonban megnyitotta a brit hírügynökséget, míg Wolff Berlinben már 1849-ben megalapította a Bureau Wolff céget, amely eleinte kizárólag kereskedelmi információk továbbításával foglalkozott. E három európai ügynökség — Havas, Reuter, Wolff — évtizedeken át kezében tartotta a világ hírközlő hálózatát. Az Egyesült Államok, hogy így fejezzem ki magam, saját magával volt elfoglalva, első hírügynöksége — a New York Associated Press — csak belső hírszolgáltatásra rendezkedett be, amerikai híreket továbbított amerikai lapoknak. Volt is mit közölnie, hiszen 1860-ban kitört a polgárháború, és „rászoktatta“ az amerikai közönséget az újságolvasásra.

A XIX. század utolsó évtizedeiben a hírek világpiaca alaposan felduzzadt. 1890-ben csak Európában 400 különböző újság létezett, közöttük számos, nagy példányszámban megjelenő napilap. Így hát az újság is a „nagy üzletek“ kategóriájába került. A nagy példányszám megvalósításához hozzájárult a rotációs nyomdagép, elsősorban azonban az 1886-ban feltalált linotype szedőgép. Az új eszközök növelték a nyomtatás sebességét, az újságoldalak száma megszorodott, egyes lapok naponta már több kiadásban jelentek meg, az oldalakat egyre több információval, hírrel kellett megtölteni. A távbeszélő, majd a drótnélküli táviró, később e kettő kombinációjából eredő rádiótelefon megjelenésével — úgy látszott — megoldódtak a hírközlés sebességének problémái is. A telefon ebből a szempontból legyőzte a távirót, hiszen az emberi beszéd mégiscsak gyorsabb, mint az emberi ujj mozgása, még ha a távirógépnél a gépirás világbajnoka veri is a billentyűket. Mindent összevetve leszögezhetjük, hogy a hírközlés elérte az abszolút sebességi rekordot, hiszen az elektromos vezetéken vagy a vezeték nélkül, elektromágneses hullám segítségével továbbított hír már a fény sebességével száguldot.

Még ez sem elégítette ki a modern hírközlés igényeit. Olyan tenger alatti kábeleket fektettek le (az elsőt Skócia és Kanada között 1955-ben), amelyek telefonbeszélgetéseket továbbítottak. Eleinte 36 beszélgetést egyidőben, ugyanazon a kábelben. 1963-ban a Widemouth (Anglia) és Tuckerton (USA), majd 1964-ben Tokió és a Hawaii-szigetek között elhelyezett vezetéken már 128 egyidejű beszélgetést lehetett folytatni. Ez a rekord a távközlési műholdak üzembehelyezésével megdőlt, mert az egyszerre történő beszélgetések száma 240-re emelkedett.

A táviratok feladására, vételére, továbbítására és kézbesítésére, valamint a telefonbeszélgetésekre elpazarolt időt a telex segítségével sikerült kiiktatni a híranagok körforgásából. A távgépiró — a telex — a telegráfia és a telefónia sikeres társításából keletkezett, és a központon keresztül tárcsázott közvetlen összeköttetést teremtett a tudósítók és a hírügynökség, valamint ez utóbbi és előfizetői — szerkesztőségek, bankok, biztosító társaságok, tőzsdék — között.

Nincs helyünk a számtalan műszaki újítás, találmány ismertetésére, amelyek rendkívül meggyorsították a hírközlést. A sajtóügynökségek átalakultak, egyesek eltűntek, másoknak adták át helyüket. Jelen pillanatban a következő „világügynökségek“ (az UNESCO meghatározása) léteznek: Associated Press (AP), United Press International (UPI) — mindkettő az Egyesült Államokban székel, Reuter, Nagy-Britanniában, Agence France Presse (AFP), Franciaországban és TASZSZ (Tyelegrafnoje Agencsztvo Szovjetszkovo Szozjuzja) a Szovjetunióban. Ezek a világügynökségek uralkodnak az információk

piacán. E gigászi méretű vállalkozások ma már nemcsak a magában vett sajtót látják el híryaneggal, riportokkal, képekkel, kommentárokkal, képregényekkel, sőt karikatúrákkal, hanem a rádióállomásokat és tévéadókat is. Hírforrásaik monopóliumot alkotnak, kommentárjaikat, továbbadott híreiket szabványosították.

Ez a standardizálás már az első világháború után létezett. „A sajtóban, akár az iparban, a monopolhelyzet kenyeres pajtása a szabványosítás. A hírek standardizálása az ügynökségek műve” (Georges Weill: *Le Journal. Origines, évolution et rôle de la presse périodique*. Paris, 1934). Ez a szabványosítás főleg azokban az országokban van hatással az emberek véleményének bizonyos irányban való alakítására, ahol a nagy ügynökségek székelnek. „Végső fokon ez a monopólium és a standardizálás oda vezet, hogy olyan emberek, akik sok ezer kilométerre élnek egymástól, ugyanazon híreket olvassák, ugyanazon orientációnak megfelelő tálalásban, s e hírek ugyanolyan módon hatnak a világ dolgairól alkotott véleményük kialakítására” (H. Dona—E. Preda: *Cinci coloane pe a-nțiia*. București, 1968).

A második világháború után a gyarmati rendszer felbomlási folyamata, a szocialista országok megerősödése a világ hírközlési térképén is mély nyomokat hagyott. 1950 és 1960 között Ázsiában, Európában, Dél-Amerikában s — első ízben — Észak- és Közép-Afrikában, a függetlenné vált országokban sok, új *nemzeti hírügynökség* alakult. 1950-ben 54 országra elosztva 96 ügynökség létezett, 1966-ban e hírszolgálati irodák száma (82 országban) elérte a 160-at (*L'information à travers le monde*, UNESCO, Paris, 1966). Ennek ellenére még számos fejlődésben lévő országnak nincs saját hírügynöksége. Ezért azután, a többi között, a trópusi Afrika országai gyakran csak London vagy Párizs útján cserélhetik ki híreiket. Még azok az európai országok sem tudnak megenni a „világügynökségek” külföldi hírszolgálatára nélkül, amelyek pedig megfelelő műszaki és anyagi eszközökkel rendelkeznek és állandó tudósítokat tartanak különböző fővárosokban.

„A nemzeti hírügynökségek megszervezésének nagy politikai jelentősége van, mert a nemzetközi eseményekkel kapcsolatos tájékoztatás tekintetében függetlenséget ad. E függetlenség biztosítását természetesen csak a nagy ügynökségektől befutó táviratok tömegének megválogatása révén, illetve a nemzeti ügynökségek által, az információk megszerkesztése közben adott értelmezés útján lehet valóra váltani” (H. Dona—E. Preda i.m. 108). A nemzeti hírszolgálati irodák számának növekedése egyben azt jelenti, hogy a fejlődő országok, kis és közepes nagyságrendű államok az információcserét minden idegen befolyástól és korlátozástól mentesen gyakorolhatják.

Az Agerpres gépezete

Mielőtt kimennék az Agerpreshez, átlapozom a *Handbuch der Weltpresse* 1931. évi kiadását. Megtalálom az Agerpres elődjének adatait. *Orient-Radio* (rövidítve RADOR) volt a neve, 1921-ben jött létre, és a *Handbuch* szerint fiókjai voltak az ország nagyobb városaiban. Én csak a temesvári „fiókot” ismertem. Az egyik napilap szerkesztője volt, telefonon adta le helyi híreit, ezek azután postán érkeztek vissza Temesvárra a Radortól. Négy, öt nap múlva... Franyó Zoltán például már operatívabban dolgozott, mert a *6 Órai Újság* számára a gyorsvonatok mozdonyvezetői hozták a reggeli fővárosi lapokat. A Rador inkább külpolitikai híreket, gazdasági természetű információkat adott el előfizetőinek. 1926-ban megkísérelte a belföldi hírszolgálat beszerzését, de ez, amíg csak létezett, kezdeti, kísérleti állapotban maradt. A Rador több mint húsz évig volt Románia „nemzeti ügynöksége”. Két évtized hosszú idő, ezalatt a hírszolgálat sokat fejlődött, de az 1949-ben megalakult AGERPRES (*Agentia Română de Presă*) mindössze egy szobát örökölt, benne két íróasztallal, hat székkal és néhány elavult Morse-távírógéppel.

És ma? Az Agerpres keretében szerkesztők, fordítók, korrektorok, gépkezelők, fényképészek, laboránsok, gépírók, riporterek és fotorporterek, nyomdászok egész hadserege dolgozik. Az első kérdés, amelyet felteszek, az információk

eredetére vonatkozik. Az Agerpres 28 külföldi hírügynökséggel áll összeköttetésben. Ezek között természetesen ott vannak a „világügynökségek“, az *Associated Press*, *United Press*, *Reuter*, *France Presse*, *TASZSZ*. Az első négygel, a nyugatiakkal, előfizetéses alapon dolgozik, a nemzeti hírügynökségekkel pedig, a legtöbb esetben, a hírek kicserélése alkotja az együttműködés bázisát. Ezt úgy kell érteni, hogy a legtöbb nemzeti ügynökséggel történő hírcsere alapját — akár szocialista országok hírszolgálati irodáiról van szó, akár másokról — nem a nemzetközi, hanem a belföldi hírek, valamint az illető ország bizonyos nemzetközi kérdésekben elfoglalt álláspontját tükröző anyagok alkotják.

A helyzet, amint látom, bonyolult, ezért felteszem a kérdést: hány forrásból „táplálkozik“ az Agerpres gépezete? A nemzetközi és nemzeti ügynökségek szállította információk hatalmas tömegén kívül nagy mennyiségű — 1969-ben több mint 700 — újság, folyóirat, szaklap érkezik, az ezekből kiválasztott szemelvények, kivonatok szolgáltatják a sajtószemlék, kommentárok alapját, sőt nem egy esetben a napi információs anyagot is. Hiszen a Párizsban délután megjelenő *Le Monde* például másnap reggel már a szerkesztők asztalán fekszik. Tehát igen friss. Az Agerpres sok fővárosban működő, állandó tudósítói mindennap leadják az illető ország sajtójából kiválasztott szemelvényeket, információkat, ugyanakkor riportokat, hírmagyarázatokat írnak. Milyen úton érkeznek az információk tömege? A válasz, amint röviden hangzik („kábelen és rádión“), magyarázatra szorul.

Az Agerpres külön *rádióállomása* előre megállapított hullámhosszon, állandó összeköttetésben áll a külföldi ügynökségek rádióleadóival. A híryanag az Agerpres vevőállomásától kábelén érkezik a központi épületbe, a telexgépek termébe. Ugyanide futnak be a *közvetlen kábelvonalakon* érkező táviratok is. Tehát: az adóállomáson leütött betű elektromos jelek alakjában egy vezetékpáron jut el az Agerpres vevőkészülékébe, ahol egy elektromos érzékelő szerv és a mechanikus nyomtató szerkezet papírra gépeli az adást.

A *telexgép* valójában rendkívül gyorsan dolgozó írógép. A távgépíró teremben tucatnyi ilyen készülék zakatol állandóan, papírtekercek kilométereit öntik ki magukból, ezeken angol, orosz, francia, német, spanyol nyelvű szövegek tömővülnek sűrű sorokban. Minden nagyobb ügynökségnek külön telexvevőgépe van. A *France Presse* éppen tőzsdei árfolyamokat ad le, a *Tanjug* gépén szünet van, az *Associated Press* készüléke a napi információkat kopogja. Az Agerpres lépést akar tartani a korszerű hírszolgálatot jellemző, állandóan növekvő adási és vételi sebességgel. Megalakulásakor még Morse-rendszerű táviratok érkeztek. Azokat kellett előbb „átfordítani“, hogy a jelekből betűk keletkezzenek, a betűkből az idegen nyelvű szöveg. A román nyelvre átültetett híryanagot kifutók vitték a fővárosi lapokhoz. Ma már telexhálózat köti össze az Agerprest a bukaresti és vidéki lapokkal.

1963-ig a távgépíró készülékek 50 *baud* sebességgel dolgoztak, azaz percenként 400 írásjelet adtak le a központi lapoknak („*baud*“ = J. M. E. Baudot, francia távirász nevéből). 1963 óta a sebesség már 75 *baud*, azaz 600 írásjel percenként. Létezik még egy különleges vonal, amely már 800 írásjelet ad le egy perc alatt (100 *baud*). A megyei lapok felé áramló táviratok sebessége: 400 írásjel percenként.

A híryanag tehát, akár rádión, akár kábelén érkezik, ide fut be, ebbe a lármás terembe. A zaj eileni küzdelem ezekben a sokgépes termekben, gépzajtól vibráló folyosókon az Agerpres gondjai közé tartozik. Íme, a hírszerkesztők szobája, ide kerülnek a telexgépekből kiömlő tekercek. A falakat, a mennyezetet utólag beépített hangnyelző lemezek borítják. És mint minden utólagos hangszigetelés, még mindig nem biztosít teljes hangvédelmet. Hiányzik a csöposta, mert

a Scinteia-Ház egykori tervezői — pedig sajtópalotát építettek — nem gondoltak a légnyomásos csőszerkezet beépítésére, amely másodpercenként 10—20 méteres sebességgel szállíthatná a fémhengerekbe zárt kéziratokat, tekercseket. A *Scinteia* szerkesztőségében már működik egy ilyen csőposta, és az Agerpres is tervbe vette felszerelését.

Mindamellet az anyag meglepő gyorsasággal érkezik a fordító-szerkesztők asztalára. Íme — mutatják nekem —, ez az asztal a szocialista országoké, az ott az európai asztal, amaz Ázsia, túl van Amerika, a belső argó szerint a „Kelet”-nek elnevezett asztalra kerülnek a fejlődő országok hírei. Ebbe a szobába érkezik — közvetlenül — egy sorozat, telexen, a világügynökségek anyagából is, hogy a sürgősebb híreket azonnal fel lehessen dolgozni. A szerkesztők termének szomszédságában, külön helyiségekben működnek azok a telexek, amelyek az Agerpres külföldi és belföldi tudósítói által leadott anyagot felveszik, továbbá ahol a távbeszélőn érkező információkat, riportokat, kommentárokat magnetofonszalagra rögzítik.

Ákarmilyen eredetű s bármely nyelven érkező anyagról van szó, a végső stáció: a szerkesztő asztala. Ő az, aki az idegen nyelvű szövegből román nyelvű információt teremt. Gyakran előfordul, hogy ugyanazt a hírt valamennyi nagy ügynökség leadja. A szerkesztő ilyenkor egy hírbe tömöríti a különböző verziókat. Az ilyen információk élén áll az eredetét jelző szó: „Agerpres.”

Hogyan jut el a híranyag lapjainkhoz?

De kapcsolódjunk be a hírügynökségünk termeiben uralkodó, gyors mozgást diktáló légkörbe. Íme a helyiség, ahova a már megszerkesztett szövegek érkeznek. Itt állnak a távgépíró készülékek, amelyek a hazai lapokhoz továbbítják az anyagot. Minden megyei lapnak van telexe! Ez azt jelenti, hogy a nap bizonyos szakaszában, valamennyi megyei laphoz eljut — román és magyar nyelven, az esettől függően — az Agerpres belföldi és külföldi híranyaga.

Elmélázva nézem a papírkigyókat faló, energikus gépeket, a zaj hirtelen elnémul, én egyszerre huszonhat évvel fiatalabb vagyok, képzeletem a nagy sajtópalotából visszaröppent a múltba, abba a háromszobás szerkesztőségbe, ahol nincs bizony telex, írógép is csak kettő, ócska alkotmányok, a rádió sem kevésbé ócska, valaki kölcsön adta. A bukaresti lapok csak harmadnapra érkeztek, mi a rádiót hallgattuk, onnan gyorsítottuk le a híreket, belföldieket, külpolitikai információkat egyaránt. Bezzeg örültünk volna mindannyian, akik 1945 nyarán a kolozsvári *Igazság* szerkesztőségében dolgoztunk — Kőműves Géza, Tamás Gáspár, Gáll Ernő, Dános Miklós, László Béla, Kovács András, Somlyai László, szegény Balla Karcsi, és a többiek — igen örültünk volna, ha a három szoba egyikében ott kopogott volna egy ilyen mindentudó gép...

Meglátogatom az Agerpres magyar nyelvű szerkesztőségét, amely nyolc évvel ezelőtt alakult, és ahol tizenhat fordító-szerkesztő dolgozik. Az adás délután fél négykor indul, és általában este tizenegyig tart. A „záróra” természetesen az eseményektől függ, mert néha éjfél utánig is eltart az adás. A szövegeket rendszerint egyenesen a telexbe diktálják, ami azt jelenti, hogy a hír negyedórán belül már el is jutott az *Előre* szerkesztőségébe és a vidéki lapokhoz. Az ütem itt is gyors. A tény, hogy az anyagot fordítani kell, nem okoz hátrányt, hiszen a magyar nyelvű hírek vidéki adása általában a román nyelvű adás után 10—15 perccel zárul. Tehát a megyei magyar lapok román „kollégáikkal” majdnem egyidőben kapják a híranyagot. Előfordul, hogy az Agerpres különböző, magyarra fordított szövegeiben

egy-egy lapársak szerkesztési és nyelvi hibákat fedeznek föl. Ha a munka gyors ütemét nem is vesszük enyhítő körülménynek, amennyire én tudom, az eredeti elképzelés szerint az Agerpres-anyag — nyersanyag. A lapok szerkesztősége anélkül, hogy az információk lényegéhez hozzányúlna, a szöveget magát stilizálhatja.

Néhány szót még a hazai sajtó céljait szolgáló, nagy példányszámban megjelenő Agerpres-közlönyökről. Egyikük, a *Meridiane* című, riportokat, kommentárokat, sajtószemlét, különböző dokumentumokat tartalmaz, míg a műszaki-tudományos értesítő a nemzetközi tudományos élet legfontosabb eseményeiről számol be. A külföld informálására több tájékoztató közlőny készül. Angol és orosz nyelven naponta, nem sokszorosítva, hanem nyomtatásban, nyomdatechnikai szempontból kifogástalan, vaskos bulletint adnak ki. Francia, spanyol, német és arab nyelven pedig hetente, illetve havonta háromszor megjelenő közlőnyt állítanak össze.

Most menjünk át a drót túlsó végére, vizsgáljuk meg a hírek mozgásának fordított sorrendjét. Lássuk csak, hogyan készül az Agerpres továbbította hazai vonatkozású híryanag. Az általa sugárzott információk nemcsak belföldi eseményekre vonatkoznak, hanem egyben a román állam bizonyos nemzetközi kérdésekben elfoglalt álláspontját, kormányunknak, pártunknak nemzetközi síkon kifejtett tevékenységét tükrözik. Ezzel a munkával természetesen külön szerkesztőség foglalkozik, amely begyűjti a hazai lapokban megjelenő, az Agerpres riportereitől, levelezőtől és más forrásokból származó anyagot, szelektálja, rendezi, megszerkeszti őket. A román és magyar nyelvű szövegek a már ismertetett módon, telex úttján kerülnek a hazai lapokhoz, míg az angol, francia és spanyol nyelvre fordítottak a rádióleadó, valamint a távgépíró készülékek közvetítésével jutnak el külföldre. A telexgépek billentyűit régi gyakorlattal rendelkező, fürge ujjak verik. Itt, mellettem például valaki a fordítótól érkezett, külföldnek szóló cirillbetűs, orosz nyelvű szöveget latinbetűs szöveggé gépeli át — villámsebességgel.

Az első fényképeket a francia Nièpce készítette 1826-ban, de a képtávíró, a telefotót csak egy évszázad múlva kezdték használni. Ma már nem tudna megenni nélküle sem a sajtó, sem a televízió. Amikor a tévéhíradó adása közben a bemondó frissiben érkezett fényképet mutat föl, arról kevesen tudják, hogy nem a szokásos úton jutott el a stúdióba. Tehát, hogy így mondjam, nem a megszokott eszközökkel dolgozó fotoriporter műve. Az Agerpres fényképezési osztályának riporterei kis, hordozható laboratóriummal szállnak ki a terepre. A filmet azonnal előhívják, és — az ugyancsak hordozható *telefotógép* segítségével — percek alatt leadják az Agerpresnek. Talán valamelyik behavazott hegycsúcsról, esetleg a Duna-deltából vagy árnyas erdő tisztásáról, mindenesetre nagy távolságról érkezett a kép, a korszerű híradástechnika fejlődésének ez újabb bizonyítéka. Ami a külföldi képeket illeti, az Agerpres egyes ügynökségekkel szerződést köt, tehát megvásárolja a képeket, másokkal pedig fényképet cserél. A külföldről képtávíró úttján vagy repülőgéppel, esetleg rendes postajáráttal érkező képanyagot eladja a hazai lapoknak, folyóiratoknak, a tévének. Feljegyeztem néhány ismertebb külföldi fotoügynökség nevét, amellyel az Agerpres összeköttetésben áll: *UPI*, *Keystone*, *AP*, *France Presse*, *Votava* (osztrák), *Publifoto* (olasz)... A képtávírászat fejlődésének bizonyítékául bemutatnak néhány új készüléket. Egy-egy fénykép vétele, illetve leadása átlagban 14 percig tart; ha a távbeszélővezeték különösen jó állapotban van, vagy ha a légköri viszonyok kedvezőek, mindössze 7 perc alatt „jön ki” egy kép.

Bücsúzól néhány szót még az Agerpres terveiről. Ezek röviden így foglalhatók össze: még jobb szervezés, a nemzetközi hírszolgálat ütemének, követelményeinek megfelelő további korszerűsítés. Tehát: mindent a sebesség és az operativitás növelésének szolgálatába!

Tanügyi Újság

Nem tartozik a nagyközönség kedvenc lapjai közé, nem szolgál irodalmi eseményekkel, nem talál első kézből és azonnal társadalmi-politikai szenzációkat, nem képeslap és nem magazin, még sportesemény, keresztretjtvény, humor sincs benne, s talán emiatt beszélünk olyan ritkán róla. Hisz a Tanügyi Újság „csupán” az oktatásügyi dolgozók lapja, egy szűkebb réteg igényeit kielégítő szaklap, amelynek színvonala, léte vagy nemléte egyesek szerint kevésbé érinti, kevésbé érdekli az átlagolvasót... Am megváltozik a helyzet, ha következőképpen tesszük fel a kérdést: miért ne lenne figyelemre méltó egy lap, amely éppen az egyik legerősebb, legfontosabb értelmiségi kategóriához, a tanárokhöz, tanítókhöz szól, hogyné kellene a nagyközönségnek is figyelnie arra, mi történik azok világában, akikre a felnövekvő nemzedék, a fiatalok oktatását-nevelését bizza a társadalom? És indokolt ez a figyelem a réteglapok — ezek között a Tanügyi Újság — iránt, hiszen magyar nyelven kizárólag ezek foglalkoznak egy adott anyanyelvű társadalmi réteg legfontosabb szakmai meg egyébi kérdéseivel, és társadalmi érdek az, hogy az alapoktól a csúcsokig pontosan felmérhető legyen mindaz, ami létünkre jellemző.

Ilyen és hasonló szempontok követelik meg, hogy időnként a különböző társadalmi kategóriákhoz szóló szaklapokra is ráterelődjék a közfigyelem. Körképet szeretnék ehézt adni arról, amit a Tanügyi Újság 1970-ben jelentett hazai sajtónk életében.

1. Valóságunk egyik legbonyolultabb területe éppen az oktatás- és nevelésügy. Mindenki tanul, s hatéves kortól a nyugdíjkorhatárig így vagy úgy, állandóan tanárok fennhatósága alá kerülünk. Természetes tehát, ha a felmerülő kérdések teret követelnek maguknak a szaklapokban.

Mi tartozik elvben egy pedagógiai szaklap témái közé? Ime: óvodai, kisiskolás, középiskolai, szakmai és felsőoktatás, esti és látogatás nélküli tagozaton folyó munka; oktatási kérdések általában s kézzelfoghatóbb formában, az egyes tantárgyak módszertani problémái; nevelési vonatkozások, nevelésméleti és gyakorlati ügyek, oktatás és nevelés kölcsönhatása, KISZ és pionírszervezet, valamint iskola viszonya, az iskolán kívüli tevékenységek módszertana; osztályfőnöki munka, iskolaszervezési, iskolaegészségügyi kérdések; a különleges iskolák — a testi, illetve szellemi fogyatékosokkal való foglalkozás — kérdései. De nem téveszthetők szem elől az általános és gyermekiélettan, a neveléslélektan, az iskolaszociológia problémái sem, lényeges feladat család és iskola kapcsolatának megfelelő elemzése, a pedagógiai tudománynépszerűsítés is szakosodott lapot kíván... Ezekhez tegyem még hozzá a nemzetközi eredmények bemutatásának követelményét, azt, hogy a pedagógiai sajtónak tükröznie kell hazai sajátos valóságunkat, hogy ugyancsak reá hárul a hivatalos közlöny bizonyos, tanügyi vonatkozású, nagy érdeklődésre igényt tartó részeinek újraközlése is; tükröznie kell az iskolai párt- és szakszervezeti élet valóságát; irodalmi formában foglalkoznia kell az iskolák, tanárok, diákok mindennapjaival.

Kikerekedett a kép: ime, ezeknek a feladatoknak, igényeknek, követelményeknek kell hogy eleget tegyen a lap mint a hazai magyar tanítók, tanárok egyetlen anyanyelvi orgánuma.

2. Mint a felsorolásból kiderült, nehéz feladatot vállalt magára ez a lap. Hatalmas gond egyetlen sajtószervecnek lenni akkor, mikor ennyifajta kérdés tárgyalására kiterjedt szaklaphálózat sem elegendő.

A *Tanügyi Újság* szerkesztői — az olvasók szerencséjére — aránylag sikerrel lavíroztak terjedelmi és tartalmi buktatók között. A tavalyi évfolyam tartalomjegyzéke széles skálát ölel fel, állandó rovataik pedig arra utalnak, hogy a lap szerkesztősége értékrendi sorrendet is fel tud állítani a különféle feladatok között időszertőség, fontosság, valamint más, hasonló szempontok alapján.

Tanügyi Újság

KIADJA AZ OKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM ÉS AZ OKTATÁSI ÉS MŰVELŐDÉSI SZAKSZERVEZETEK SZÜVETSÉGÉNEK BIZOTTSÁGA

Tavalyi évfolyamuk legfontosabb jellegzetességeként talán ezt jelölném meg: helyesen látják, melyek közoktatásunk, ezen belül a magyar nyelven folyó oktató- és nevelőmunka legidősebb feladatai. Kerekasztal-értekezletek foglalkoztak olyan lényeges kérdésekkel, mint a többnyelvű tagozattal rendelkező iskolák egyes tagozatainak együttműködése, foglalkoztak az igazgatói munka sajátosságaival, több ízben érdekes, színvonalas írások elemezték a munkára és a munka által történő nevelés sajátosságait. Egyáltalán: a *vitaszellelem* egész évben rányomta bélyegét a lapra. Itt most csupán egyetlen kérdést emelnék ki, a tankönyvvitát, amelyet a tavalyi évfolyam egyik legnagyobb eredményeként értékelnek. Ismeretes, hogy az évek folyamán számos esetben merült föl a magyar nyelv és irodalom oktatásának hiányos volta, a tankönyvek alacsony színvonala. Tanárok, közírók eddig is foglalkoztak a kérdéssel, idén azonban a lap segítségével — hosszú és nagyon igényes vita során — nagyjából tisztázódtak a legfontosabb kérdések. Alulról jövő bírálatokból, valamint a tankönyv-szerkesztők véleményéből kialakultak azok az elvek, amelyek alapján nemsokára már a kor igényeinek megfelelő tankönyvek segítségével folyik a magyar nyelv és irodalom oktatása. Emellett azonban feltétlenül ki kell emelnem a lap „Tankönyv a mérlegen” című rovatát, amelyben gyakorló tanárok, iskolákban tevékenykedő szakemberek elemzik a forgalomban levő, más tantárgyak tanításához készült tankönyveket is, mutatják ki azok hibáit (lásd a történelem-, illetve természetismereti könyvek november folyamán megjelent bírálatát).

Mivel amúgy is lap és olvasó kapcsolatáról kezdtünk beszélni, itt említeném meg az *ankétokat*, valamint azokat az „Eszmeccsere” felcímű írásokat, amelyek jelenléte csak hangsúlyozza a valóságismeretre való törekvést. Persze, nem mindegyik ankét sikerül megfelelőképpen, s valamennyire jellemző a terjedősség, általában azonban megállapíthatjuk: a lap igyekszik lépést tartani az élet felvetette problémákkal.

Hasonlóképpen lap és olvasó kapcsolatának szolgálatában áll a „Visszhang” rovat, melyben a megjelent írásokra reagálnak az olvasók. Itt is jellemző egyébként, hogy az olvasó megérzi, melyek azok az írások, melyek lényeges kérdésekkel foglalkoznak, melyek kapcsolódnak az iskolai élet nagy gondjaihoz, s nem véletlen, hogy a tankönyvvita a „Visszhang” rovat anyagai között is kiemelkedő helyet foglal el.

Egyéni szempontból felvetett, közérdeklődésre igényt tartó írások adják a lap törzsanyagának másik fontos részét. A „Látószög”, a „Szempont” s bizonyos értelemben talán a „Napirenden” rovat közíró tanárok, oktatásügyi szakemberek véleményét közli lényeges, az iskolát, a közoktatást, a nevelésügyet általában érdeklő kérdésekről. Hogy csak egy példát említsék: Fey László kolozsvári tanár az 1970. január 20-i számban *Többet vagy jobban* című írásában felhívja a figyelmet arra, hogy még az elveket meghatározó szakemberek sem tartják néha tiszteltben az általuk mondottakat... A formatív funkciókat kell az információmennyiséggel szemben előnyben részesíteni, vallja hivatalos oktatásügyi felfogásunk, de a gyakorlatban a fizikai-kémiai versenyekre a két feladat-szaklapban megjelent, tehát fakultatív anyagot is kötelezően kéri a versenyzőktől (!), ami minden, csak nem a hivatalos elvi álláspont érvényesítése. Hasonló hangvételű az „Eszmeccsere” rovat is. Nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a tavalyi év a dialógusok jegyében zajlott le, a lap

minden előbbi évnél határozottabban juttatta szóhoz — általában: bírálati lehetőséghez — olvasóit.

Az eddig érintett rovatok oktatás és nevelés kérdéseivel egyaránt foglalkoztak. Kizárólag az oktatás gondjaira reflektálnak a lap különféle szaktantárgy-módszertani rovatai. Cím szerint igaz, csupán a magyar, illetve román nyelv oktatásának van külön módszertani rovata (olyan munkatársakkal, mint Nagy Jenő, Nagy Kálmán, Szikszay Jenő), de a többi tantárgyak is megkapták az őket megillető helyet. Sőt, mi több, idén a „melléktantárgyakra” is futotta a terjedelemből: két írás is foglalkozik a rajztanítás problémáival Gedeon Zoltán tollából, Gazda József pedig *Esztétika és iskola* címmel közölt magvas tanulmányt. Tegyük hozzá, hogy az ének, illetve testnevelés ügye számára is kellett volna áldozni egy keveset, mert ezek a területek kívül maradtak a lap érdeklődési körén.

Külön rovatot kapott az óvodai nevelés, valamint a tanítói munka. Indokolt, hogy e két területnek saját rovata legyen, de hol van mellőlük a szakoktatásnak fenntartott megfelelő részleg? Volt ugyan egy hatalmas összeállítás a szakliceumokról, ez azonban nem pótolja az állandó rovatot. Ugyanitt kell megemlítenünk, hogy a lap, sajnos, még érintőlegesen sem foglalkozott az esti, illetve látogatás nélküli tagozat kérdéseivel.

De hagyjuk a hiányosságok felsorolását, említsük meg helyette azt a határozott, egyértelmű törekvést, amellyel a lap biztosítani szeretné olvasóinak állandó szakmai informáltságát. A „Tájékozódás” rovat a pedagógia — elsősorban a didaktika — legfrissebb eredményeit viszi az olvasó elé, a „Konzultáció” szakkérdésekben ad felvilágosítást — említsem meg itt a tanulás motivációjáról írott színvonalas tanulmányt Lázár Sándor tollából —, a „Műszaki kör” a legfrissebb hazai oktatástechnikai találmányokkal, újításokkal ismerteti meg az érdeklődőket (milyen kár, hogy ezek műszaki leírását a lap segítségével nem lehet megszerezni!), a „Fejlődő tudomány” pedig általánosabb értékű tudományos információkat közöl. Végül, de nem utolsósorban a tájékozódáshoz tartoznak a hetente megjelenő könyvszemlék, amelyek színvonala magasan felülmúlja az átlagot; a folyóirat-tartalmak, amelyek helyett viszont érdekesebb volna folyóiratbemutatót kérni, legalább a vezéranagyokról, hiszen az *Utunk*, *A Hét*, a *Korunk* meg az *Igaz Szó* anyagának elemző ismertetése hasznosabb a pusztá címfelsorolásnál; valamint a „Filmtéka”, amely gyakrabban jelentkezhetne. Itt azonban egy kérdést is feltehetnénk: hol van a színházi rovat? Tanári hetilapról lévén szó — a tévé is az eddignél nagyobb figyelmet érdemelne.

A végére hagytam azt a két műfaji és témakört, amely igazolhatja, hogy a *Tanügyi Újság* nemcsak szakközölny, hanem újság is. A riport, sajnos, nem dicsekedhet különösebb eredményekkel. Talán Juhász Zoltán egyik írása (*Esztétika és lelkiismeret*) közelíti meg az elfogadhatóság szintjét, a többi riport-igényű munka inkább beszámoló, avagy jobb esetben tudósítás. Természetesen, ezt nem vonatkoztatom például Kocsis István várfalvi riportjára, hiszen a szerző ez esetben hivatásos író. A lapnak azonban nagyobb gondot kellene fordítania arra, hogy megfelelő munkatársak bevonásával színvonalasan közelítse meg a valóságot erről az oldalról is.

Érdekes módon a jegyzetirovat, a „Rögtönzés” viszont kiváló! És írja bár ezeket a gyorsjegyzeteket hivatásos író — például Csire Gabriella — vagy jószemű, irodalmi érdeklődésű tanár, mindegyiken látszik a munka, az igényes szerkesztés.

A felsorolás végére értem, de a teljességet nem sikerült megközelítenem. Itt van hagyományaink feltérésének gondja. A lap ugyan több ízben foglalkozott — elsősorban eredmények bemutatása kapcsán — ezzel a kérdéssel, mégsem sikerült bár egy nagyobb, általános értékű tanulmányban szempontokat adnia az olvasók, a tevékenységet kereső tanárok, tanulók számára. Különösen sajnálom, hogy a Zsuzsi baba ruhái körül zajló hatalmas sajtóvisszhangnak csupán a szele, helyesebben enyhe szellője ért el a folyóiratig... Pedig az akciónak fontos és kiaknázatlanul maradt nevelési vetületei is voltak...

Mivel nevelési kérdésekről beszélek, egyúttal említek meg két olyan fontos területet is, amellyel adósunk maradt az 1970-es évfolyam. Alig egy-két írás erejéig érintette a lap a pionírszervezet és az iskola viszonyát, a KISZ és az iskola összefüggésének tanári vetülete pedig nem is került tavaly napirendre. Kár. Igaz, hogy a pionírszervezetnek, a KISZ-nek vannak saját lapjai, ez azonban nem mentesíti a tanügyi szaklapot olyan feladatok alól, mint amilyen az iskolán kívüli munka módszertani kérdéseinek elemzése... Jó, hogy végső soron az irodalmi körök, a különféle más szakkörök elsősorban az iskolán kívüli munkához tartoznak, s ezek-

kel „Tapasztalatcsere“ felcímmel foglalkozott az újság, de a pionírmunkának, a KISZ-élet nevelői vonatkozásainak közvetlenül is meg kell kapnia a kellő helyet.

Egyáltalán: a nevelés technikájának kérdése ritkán kerül előtérbe. Ezzel tanárképzésünk is adós maradt a fiataloknak, s a kezdő tanár kénytelen a maga bőrén kísérletezni az alapfogásokkal. Feltennem a kérdést: vajon nem érné-e meg alaposabban foglalkozni ezzel a problémakörrel?

3. Néhány formai kérdéssel is szeretnék foglalkozni. Elsősorban a lap hagyományos „lepedő“ alakjával. Vajon most, mikor egyre több hazai lapunk tér át a kis, könnyebben kezelhető formátumra, megéri-e a *Tanügyi Újságnak* az, hogy nagy oldalakon jelenjék meg? A kérdésnek módszertani vonatkozása is van. A kis formátum terjedelmi megkötöttséget jelent, szerző, szerkesztő más rendszerben gondolkodik, mikor tudja, hogy egy oldal kicsi. A *Tanügyi Újság* talán a leghosszabb írásokat közlő lapjaink egyike. Viszont jó néhány olyan írást tudnék idézni az elmúlt évfolyamból, amelynek terjedelme nem volt arányban az anyag értékével (gondolok itt — címek és nevek mellőzésével — néhány ankétúra, kerekasztalra, interjúra, sőt egyes módszertani írásokra). A kis alak sok ilyen gondot megoldana.

És a lap grafikájának kérdését is meg kellene vizsgálni. Most, mikor majdnem minden lapunk levetette hagyományos szürke egyenruháját, s a tartalmiak mellett formailag is megújult, jó volna, ha tanügyi folyóiratunk szerkesztősége is elgondolkodna, milyen külső elemek tehetnék vonzóbbá ezt a tartalmi szempontból már jelentős mértékben olvasmányos és hatékony kiadványt.

4. Miközben elismerem a lap erőit, úgy érzem, kötelességem felhívni a figyelmet a nagyközönség pedagógiai felvilágosításának szükségességére. Ezzel a feladattal pillanatnyilag egyes napilapok foglalkoznak. Nem tudom, nem kellene-e a *Tanügyi Újságnak* is figyelmet fordítania erre? S ha tervezgetni, javasolni lehet, akkor két úton is megközelíthetnők ezt a kérdést. Az egyik út, hogy maga a lap vállalja a pedagógiai népszerűsítő munkát heti egy, kis alak esetén két oldalon, ami — gondolom — a lap népszerűségének sem ártana. Van azonban más út is. Miért ne lehetne a lap *mellékleteként* szükség szerint megjelentetni egy 16 oldalas kis köznevelési kiadványt, amely megteremtené a megfelelő kapcsolatot család és iskola között? Hasonló román nyelvű lap már létezik. A *Colocvii* pár év alatt bebizonyította, milyen szükséges, milyen előnyös dolog közvetlenül fordulni a szülőkhöz. Erdemes lenne a példát követni.

*

Az olvasónak írunk, elsősorban tehát az olvasó igényeit kell szem előtt tartanunk, mikor megjelentetjük a lapot. A *Tanügyi Újság* kielégíti olvasói igényeit, de 1971-ben bizonyára szaporítani is lehetne az eredményeket.

Kovács Nemere

Tudományterjesztés avagy „nyomd meg a gombot“?

Egy gyermeklap „tudományos“ rovatáról

Tízévenként megkétszereződik a tudományos kiadványok száma. Ki rághatja át magát ezen a kásahegyen? A középiskolai oktatás viszonylag egyszerűen segít a dolgon: csak azt tanítja, ami már leülepedett, s fél évszázados távlatban állandónak ígérkezik. (Sajnálatos, hogy ez nem vonatkozik az iskolai irodalomoktatásra — az a legműveltebb értékeket is „figyelembe veszi“, előfordul, hogy maradandóként közvetít olyan buborék-epizódokat, amelyekre az irodalmi köztudat már mosolyogva gondol vissza.)

De mit csináljon egy gyermek- vagy már szinte ifjúsági lap? Kis terjedelmének is csak egy részét szánhatja erre, és mennyire elháríthatatlanok az igények, amelyeket olvasóközönség és a lapot kiadó szervezet jóggal támaszt vele szemben, hogy:

- szerettesse meg a fiatalokkal a tudományos munkát...
- ébressze fel bennük az ez irányú hajlamokat, készségeket...
- neveljen tiszteletre a nagy tudományos teljesítmények iránt...
- népszerűsítse a hazai tudomány kiváló művelőit és eredményeiket...
- és tartson lépést a fejlődéssel, tájékoztasson minden elméleti vagy gyakorlati újdonságról.

Mi mást tehet a szerkesztőség, mint hogy mindezt hősiesen megkísérli?

A JÓBARÁT EGY ÉVI TUDOMÁNYOSSÁGA

A Pionírszervezet Országos Tanácsának hetilapja 1970-es évfolyamában a *mindenből valamit* elvét igyekezett alkalmazni. Volt egy jó sorozata „Földünk rejtélyeiről”, s ebben bőven olvashattunk az őslénytan, őstörténet, régészet s más tudományágak nagy megoldatlanságairól. Közöltek egy-két jó beszélgetést hazai nagy tudósokkal, és megjelentettek egy olyan színvonalas és izgalmas cikket a fény kérdéseiről, amilyent szívesen olvastak volna a *Korunk* olvasói is. (Kár, hogy nyelvezete meghaladta a tíz-tizenéves gyermek színvonalát, és nem kapcsolták egybe a gyermekolvasó ismereteivel, nem tértek vissza rá, hogy ellenőrizzék hatását, s valahogy a gyermek tudatában egyensúlyba hozzák mindazzal, amit erről az iskolában *másképpen* tanulnak.)

Természetesen, hetvenhét tárgyat kérhetnénk még számon, s a szerkesztőség hetvenhétszer joggal válaszolhatná: ennyi helyünk volt, nem lehet többet adni. Ma-rad azonban a kérdés, *hogyan* nyújthatja ezt a hetilap, milyen minőségben, milyen hatásossággal — és hogy a lap egésze hogyan támasztja alá a rovat munkáját, amelyet nem szabad a sok közt egyik rovatnak tekinteni, hiszen a tudományos nevelés ma az egész nevelésnek nemcsak fakultatív vagy alternatív eleme, amit esetleg a művészeti nevelés vagy testnevelés *helyett* nyújtunk. A *tudományra nevelés* szinte-szinte egyenértékű már azzal, hogy *életre nevelés*.

A tudományos nevelés eszményei

Talán mindenkiből tudóst akarunk nevelni? Nem, de nem követhetjük el azt a hibát, mint az úgynevezett művészeti nevelésben, hogy csak „a tehetségesebbeket” neveljük. A nevelés nem lehet *válogató mérkőzés*. A kiesetteket nem küldhetjük le a pályáról, nem zárhatjuk ki az életből.

A tudományos munkára alkalmas személyek *tömeges nevelése* életbevágóan korszerű feladat, mert összehasonlíthatatlanul nagyobb tudományos dolgozóra van szükség, mint hivatásos művészre vagy profispörtolóra. De a korszerű általános műveltség lényeges alkotóeleme a *tudományos világlépés*, ezt mindenkiben ki kell alakítani, s a tudomány eredményeinek a *befogadása* és — nem kevésbé — kritikai értékelése megint csak mindenkinek életbevágó ügye.

A „modern” tudományt bizonyos kiadványok úgy találják, hogy „megnyomok egy gombot”. Illetve megnyomok számtalan gombot, rengeteg jelzőfény villózik. mutatók ugrálnak, eredménygörbék sziporkáznak, s kísérteties zúgás, szirénázás mellett kipotypan valahonnan az eredmény. Ezzel szemben áll a másik véglet: csak lázálomszerűen hosszú képletsorok, sivatag statisztikák szerzetesi, gyomorbojós végigszenvéde hoz minden *eredményt*. Amilyen hamis illúziókat kelt az egyik, annyira visszariasztó a másik.

A tudományra nevelés végeredményben nem más, mint gondolkodni és cselekedni tanítás. Azaz: a *helyes gondolatot összekötni a helyes cselekedettel*. S a legkülönbözőbb, a legváltozatosabb tevékenységek terén az *ép gondolat* és az *eredményes cselekvés* ismérvei azonosak.

A tudományos nevelés értelme tehát: megmutatni a legkülönbözőbb érdeklődésű és szintű tevékenységben a közös mozzanatokot, a célravezető magatartásokat. Ennek alapján a *tudományos rovat* iránt az igényeinket újrafogalmazhatjuk:

1. A tudományosság iránti fogékonyság nevelése. Azaz: a *megfigyelőképesség és elemző képesség, az oksági kapcsolatok felismerési képessége s az anyaggal való bántni tudás képessége*. Ez utóbbin értendő egyrészt a rendszerezés, a szervezett elhelyezés — elméletben és gyakorlatban egyaránt — és a fizikai anyagra hatás elemi műveletei: szétválasztás, összekapcsolás, alakmódosítás.

2. A tudományos *nyelvezet* megértésének megkönnyítése. Azaz hozzászoktatni neveltünket nem az idegen szavakkal való handabandázás undorító fölényéhez, ha-



A folyóirat borítólapja

nem a képletek, a tudományos nyelv szimbólumainak alkalmazásához: azaz a kifejezésbeli elvonásokhoz.

3. A *képzetet* állandó ébrentartása — végre, idetartozik a különleges újdonságok, kuriózumok, rejtélyek, meglepetések s a bizarr műszaki ötletek világa.

4. A tudomány teljesítményeinek *humánus* oldalról való megítélése.

Nemcsak a *Jóbarát*, hanem szinte valamennyi kiadványunk tudományos és ismeretterjesztő rovatait olvasgatva, feltűnő, hogy főleg a harmadik pontunkat — az *Érdekességet* szolgálják: a negyedik tárgyában néha az irodalmi lapok és költők rendeznek kirohánásokat, a második általában az iskolára bízják. Az első, a fogékonyság növelése, jelen van ugyan a *Jóbarát*ban is, de nagyon rendszertelenül. Ne tűnjék meglepetésnek, ha véleményünk szerint a legeredményesebb idevágó munkát az elmúlt évben a szerkesztőség egy nem tudományosnak látszó vállalkozásával érte el: a „Varrjunk ruhát Zsuzsi babának“ mozgalommal, ahol az *anyaggyűjtés, reprodukálás, rendszerezés, értelmezés* munkáját az egész olvasótábor figyelemmel kísérhette, s viszonylag sokan tevékenyen is részt vettek benne.

Hol kezdjük hát?

Ha modern tudományosságról van szó, nyilván a gomboknál, billentyűknél, eredménygörbékénél, jelzőkészülékeknél — gondolják egyesek. Még a század egyik legnagyobb pedagógusa, Makarenko is elkövette azt a hibát — szerintünk —, hogy a technikai, azaz politechnikai nevelést úgy képzelte el, hogy a növénydekeket bonyolult gyári gépek mellé állítja (amelyeknek szerkezetét nem ismerik), s a futószalagmunkával barátkoztatja őket. Nos, nem a mellékesnek felfogott és lekezelt, ezért, sajnos, gyógyíthatatlanul unalmas iskolai *kézimunkaórákra* gondolunk, de az ifjúsági lapoknak mégis e körül kell kezdeni a nevelést. Először is: idevágó rejtvény-, illetve helyesebben *feladatközléssel*, ami a megfigyelő, összehasonlító és rendszerező tevékenységet serkenti: e téren a szerkesztőség, sajnos, következetes nevelőmunkát nem fejt ki. Az ilyen természetű anyagok vagy nem jelennek meg rendszeresen, vagy nem gondolkoznak összefüggő nevelési távlatokban.

És nem alkalmilag, hanem módszeresen, *rovat-állandósággal* kellene foglalkozniuk a gyűjtőkkel (bélyeg, növény, ásvány, dísz tárgy, jelvény és hasonlók).

S ami a legfontosabb volna: a *barkácsrovatot* — „készítsünk ezt-azt“ — állandósítani!

Korunk szinte mulatságos tudományos tapasztalata, hogy adott esetben még a több millió érzékeny alkatrészből álló űrhajó kormányosa sem nélkülözheti a legősibb szerszámok, a kalapács, az ék, a feszítővas vagy csavarhúzó, véső használatát. Minden műszaki s a legtöbb tudományos nevelés is itt kezdődik: a leglényegesebb munkafogások ismeretével. S ez különösen fontos ma, amikor a modern ipar és mezőgazdaság üzemszervezési formái mellett *egyre kevesebb gyermeknek van alkalmja az életből ellesni a termelés ősi fogásait*.

A tudománytörténet hány lángeszű találmányának, felfedezésének a forrása vezethető vissza oda, hogy valahol egy kisgyermek kovács-, keresek-, lakatos-műhelyben, kertészeten, istállóban bámészkodott, lábatlankodott! A modern élet aggasztóan csökkenti e lehetőségeket. A nagyvárosi játszótér, „park“ hány tényezőt, megfigyelhető tárgyat, tanulmányozható folyamatot kínál a gyermeknek egy földműves udvarához vagy egy kézműves műhelyéhez képest!

A különbséget áthidalni, az elveszett *gazdasági udvart és műhelyt* pótolni igen sokban az ifjúsági szervezetek és kiadványok dolga. Sikeres, következetes és tömeges tudományos nevelést adni állandó *Műhely-* vagy *Kert-*rovat nélkül eléggé kilátástalan dolog. Márpedig a *Jóbarát* s a többi lap is, például a *Napsugár*, mintha lebecsülnék ilyen rovataikat.

A *rajz* kérdése. Nem a művészi, hanem általában az ábrázoló rajz kérdése: ábrák útján érteni és megértetni.

Szerintem végzetes tévedés a gyermekrajz spontaneitásának az imádata; egyfajta művészeti sznobizmus húzódik meg mögötte. „Küldjétek be gyermekrajzokat, s mi majd művészeti szempontok szerint kiválasztjuk, melyik a legőszintébb, legnaivabb, lelegebb.”

A gyerekek azért rajzol, hogy megértse, áttekinthesse a dolgokat. Rajzolni tudását tehát óvatosan fejleszteni kell, s nem a művészi, hanem a tárgyilagos kifejezés irányába. Ha egy-két példa segítségével megmutatjuk neki, hogyan oldható meg néhány fogással egy számára bonyolult kifejezési kérdés, szívesen tanul, és gyorsabban fejlődik.

A *Jóbarát* rajzkiözlése tehát nem érheti be a spontánrajzok népszerűsítésével. Adjon feladatokat! S adjon példákat, ötleteket. S ez már átvezet 2-es számú ígé-nyünkhöz, a tudományos *nyelvezethez*. A közlekedési jelzéseket, a morzeábécét, a különböző jelvényeket, címereket nem azért kell közölni, mintha a gyerekekből mind távírdászt, gépjárművezetőt vagy hajókormányost akarnánk nevelni. De ez a nyitja a tudományos nyelvzetben oly fontos jelzések és képletek „szemléletével” való megbarátkozásnak. Annál hálásabb dolog ez, mert tíz-tizenöt éves gyerekeket mind romantikusan vonzza a Jel, a Szimbólum, a Rövidítés. Adjunk tehát feladatokat: képirások vagy más mértani elemekből megszerkesztett logogramok, természettudományos képletekkel kifejezett üzenetek megfejtésére s gyártására. Igazi gyermeklapok nem képzeihekők el ilyen nélkül.

Tudományos magazin — vagy ellengöz?

A *Mi újság a nagyvilágban*: világító sárkefét találtak fel, megtalálták az aztékok legrégebbi királyának műfogsorát, ismeretlen állatfajt azonosítottak, vándorolnak-e a Baleári-szigetek, készül az algapástétom, kígyó-e a tengeri kígyó, jártak-e a vikingek a Hawaii-szigeteken, hány nyelven beszélnek a csizek? — és az a rengeteg, hasonló természetű téma, amelyek miatt oly szívesen olvassuk ma lapjainkat — a tudományok legszebb verbunkos-muzsikája. A *Jóbarát* ismeretterjesztő oldalainak is nagy részét ez alkotta a múlt évben.

A magazinzerű találás, a formális kiugratás, a látványos laptördelés azonban visszafelé sül el. Nemcsak arról van szó, hogy a *Jóbarátban* ez a tudományosság rangját veszélyezteti, hanem egyszerűen megnehezíti a felfogást, s a „művészileg”, grafikailag „megszerkesztett” oldalak — egyszerűen eltékozolt oldalak. Egyetlen példát elég erre felhozunk. A lap két színes oldalon közöl cikkeket és képeket a rejtélyes stonehenge-i kökertről. Külön talán a cikk is, és külön talán a kép is nagyon élvezhető lett volna. De nagyon „modernül”, nagyon „merészen”, nagyon „nem-vidékiesen” a színes képbe belenyomták a szöveget, s az csak nagyon nehezen olvasható: illetve: egy része egyáltalán nem is olvasható. Ha egy beat-zenekart mutat be az ember fényképkivágásokon, ahol csak egy-egy „*És akkor ő*” vagy „*bee-eh*”, „*huhuhuhu*” vehető ki, a képekre vetített szövegnél az említett eljárás nemcsak azt fejezi ki, hogy az anyag közlőjét csupán az „érdekesség” vezette, a magazinzerű tarkaság, hanem: hogy nevelői-oktatói kérdésekben és a szem egészségtanának a kérdésében súlyosan vétett olvasói ellen — s egyáltalán nem rendelkezik a tárgyhoz szükséges ítéloképességgel. Ez súlyosan meggondolkoztat, mennyire tudatos a lap szerkesztőiben működésük értelme? Ilyen szempontú példát jó néhányat említhetnénk: egy építészeti cikk mellé olyan homlokzat felvétele van hasábhosszúságban betörölve, ahol a világos-sötét négyzetek az ismert optikai jelenség értelmében *lűkutenek*. A cikk csak úgy olvasható könnyezés nélkül végig, ha mellette az illusztrációt letakarjuk. Ez bizony a tudományterjesztők csekély tudományos felkészültségéről tanúskodik!

Inkább a legősdibb közlőnyzerű tördelés, mint ez a tarkaság, amely miatt az ember nem tudja, hol kezdődik egy anyag, hol végződik.*

* *Recenzens 52 Jóbarát-szám végigolvasása után kötőhártya-gyulladását kapott!*

A tudományos nevelés legártalmasabb ellenfele és saját eredményeiket lerontja a *Jóbarát*ban — a képregények többsége.

Ne beszéljünk most azok „esztétikai formanívójáról“. S ne beszéljünk azokról a lélektani, mentálhigiéniai ártalmakról, amelyeket a kiguvadt szemek, vonagló pofák, vicsgorgó fogak elkerülhetetlenül előidéznek. De hogy egyes „tudományos-fantasztikus“ folytatásos képregények, legyenek akár utópisztikusak, akár tudományos bűnügyei, akár történelmiiek — arra törekednek, hogy kikapcsolják a logikát, az elemi motiváció szükségének az érzetét, s a legvalószínűleg zabgyöngyöket „cselekménynek“ és „tudományosan érdekesnek“ fogják fel, az megint felveti a kérdést: vajon ha intellektuális nevelésről beszélgetünk olyan szerkesztőséggel, amely ilyeneket közöl, nem válunk nevetségessé?

Itt van például a *Ragyogó gyémántok* című. Az 5-ös számban kezdődik, s tart a tizenhatosig, nagyjából tehát három hónapig. Tartalma talán ez: a Fiú és a Lány a nemzetközi folklorintézet felkérésére tudományos kutatásokat végez a Csendes-óceán egy feltáratlan szigetén. Egy tudós palackpostából előkerült üzenetet ad át nekik: „a Kiwi-szigeteken még mindig mutatnak be emberáldozatokat“; az üzenet megszakad, de azért a szigetet megtalálják (nem tudni, mi a jelentősége annak, hogy az üzenet ott szakad meg, ahol a sziget helyét kellene jelölnie, mikor a következő kép úgyis pontosan mutatja a sziget helyét), szuperszonikus repülőgépen és motorcsónakon megérkeznek, a Tugu törzsi faluja épp egy vulkán aljában van... összebarátkoznak a bennszülöttekkel, halászni mennek velük, Gurut egy különleges víz alatti gépfegyverrel megmentik a cápától, de a varázsló szemében ettől fenyegető gyűlölet jelenik meg; szörnyű tabuk vannak, a Fiú és a Lány a vulkánban tölti az éjszakát, a belsejéből jajgatást és kopácsolást hallanak, egyszercsak bennszülöttek ugrálnak a vízbe, s nem jönnek fel többet: a Lány megcsúszik, a varázsló gyanút fog; éjjel a sátrukba a bennszülöttek elemlámpával a szemükbe világítanak: a Lány a Fiú utasítására azonnal rádiózni kezd: „Az YR 12 B-nek, küldjétek Siuti kikötőjébe a QL mikrotengeralattjárót fegyverekkel, felszereléssel és önműködő búvárral.“ (Közben nem tudjuk, mi lett a zseblámpásokkal.) Kiderül, hogy a víz alatt eltűntek élnek; Guru lánya nem engedi, hogy gyémántnyakékét megtekintsék, villámok közt megjelenik az égen a *Tabu szó*; a varázsló rövidhullámú adóval rendelkezik; a Fiú és a Lány „kezdi érteni“, egy hatalmas hajóraj meghozza a tenger-alattjárót, amit a Fiú észrevétlenül elrejt az öbölben. Megjelenik a szörnyű *karukurare szó*; „az idegeneket meg kell ölni“, de egy majmon ellenőrzi a kosztjukat, amíg a majom azt mondja, hogy *crekk-crekkgrant*, nincs baj, de egyik este elaludt, és tudják, hogy „most“; a bennszülöttek összegyűlnek, megjelenik egy elefánt nagyságú pók karukuraré, ordítanak, a varázsló tüzes zöld kígyót idéz fel, de a Fiú rögtön tudja: ez káliumbikromát; de a tугuk megtámadják, ökölharc, mégis megkötözik őket, másnap ki fogják végezni, de Guru, akinek a lábát pár nappal azelőtt a cápa térdből leharapta, utánuk sántikál, szidalmaival átejt a varázslót, és... nem érdemes tovább folytatni. De meg kell értenünk: a gyerekek elsősorban ezt olvassák el, mert ennek a felfogása nem jelent számunkra szellemi erőfeszítést, ez uralja hónapokig a lapot ríktó tarka oldalával, vad pofáival és ez neveli őket *izlésre? tojikára? igazságérzetre?*

Na és most jöjjenek az értelmi funkciók fejlesztését célzó reggei agytornagyakorlatok?

Még két elgondolkoztató példa

Az oktatás egyik legfontosabb alapelve: nem elszigetelt ismereteket adni, hanem egymáshoz kapcsolni azokat — és érzelmi megerősítéssel rögzíteni. A *Jóbarát*, mint minden lapunk, megrázó riportsorozatot közölt a múlt évi szörnyű árvizekről és a szép helytállások példáiról. De: milyen kitűnő alkalom lett volna a tudományos rovat számára, hogy vizrajzi, légkörtani, és összes, e tárgy körbe tartozó tudományos ismeretterjesztő anyagait, amit mások elcsepegtet, ehhez a jelenséghez kösse? Mennyivel mélyebbre vésődtek volna azok az olvasó agyába!

Vagy: egy kis gyászjelentést tördelt be egy oldal aljára Bertrand Russell haláláról, a szokásos ünnepélyes és bánatos közhelyekkel. Am vajon, ha egy rész letet is idéz Russell egyik ismert könyvéből arról, hogyan dolgoztattak öt-hat éves gyerekeket a múlt század elején az angol szénbányákban, ahogy Russell fogalmaz: hogyan győzték le a kisgyerekekkel Napóleont, akkor nem ezerszer mélyebben bevésődik Russell neve a gyermekolvasóba, és nem megdöbbenve érti-e meg, mi az a tökefelhalmozás?

És itt van az utolsó tanulság és a legfontosabb: amikor tudományról beszélünk, tudományt terjesztünk, népszerűsítünk, *hagyjuk magukat a nagy tudósokat is megszólalni!*

Egy ifjúsági lap semmivel sem tehet nagyobb szolgálatot a tudománynak és olvasóinak, ha állandóan közli nagy tudósok mondásait, tanácsait, vallomásait, ha ilyen zagyva képregények helyett életrajzukat és tudományos találmányaikat, felfedezések izgalmas és tanulságos történetét ismerteti!

Nem szólva arról, hogy éppen a legnagyobb tudósok azok, akik a szakbarbárok szürke sisera-hada fölött látják az *emberi távlatokat* és érzik az egyetemes emberi gondokat, s akkor nem szükséges egy külön „humanizáló szakrovatot” sem létesíteni. S ez többet ér, mintha azt hipnotizáljuk a gyerekebe, hogy „nyomd meg a gombot, s kapsz egy elektronikus-bikinis libacombot!”

Szöcs István

A megújult Művelődés

Mondandóm lényegét már a címben is jelzem. Közművelődési folyóiratunk életében örvendetesen gyökeres fordulat állott be pár esztendeje. Szükségesnek tartottam ezt mindjárt az elején leszögezni, annak ellenére, hogy vizsgálódásom tárgya csak az 1970-es évfolyam. A fordulat éve azonban a 68-as esztendő volt, több tenni akarással és még csak nagyon halványan kitapintható szerkesztői koncepcióval. 1969 — a *Művelődés* életében az új csapás kiszélesítésének, megerősödésének éve. Új köntösben jelenik meg. S ha csak pusztá kíváncsiságból valaki összehasonlít egy számat ebből az évfolyamból, mondjuk a három évvel előbbivel — szeme, szája eláll. A korábbi — hosszú időn át jellegtelen — lap hazai magyar nyelvű sajtónk munkamegosztásában részt kérő és vállaló új folyóirattá vált. (Az már más lapra tartozik, hogy a közönség jószerével alig-alig vesz tudomást minderről — úgy látszik, igen erősen belevésődött a jobbára csak szabványszindarabokkal és lapos cikkekkal teli előd rémképe.)

Ennyi előzetes ismeret nélkül aligha lenne indokolt a lap főszerkesztőjének, V. András Jánosnak a tavalyi 1-es számban közölt *Hagyomány és haladás* című, a romániai magyarság közművelődéséről írott tanulmánya. Két esztendő tanulságai alapján készíti a szerző nyersmérésre részt kérő és vállaló új folyóirattá vált. (Az már más lapra tartozik, hogy a közönség jószerével alig-alig vesz tudomást minderről — úgy látszik, igen erősen belevésődött a jobbára csak szabványszindarabokkal és lapos cikkekkal teli előd rémképe.)

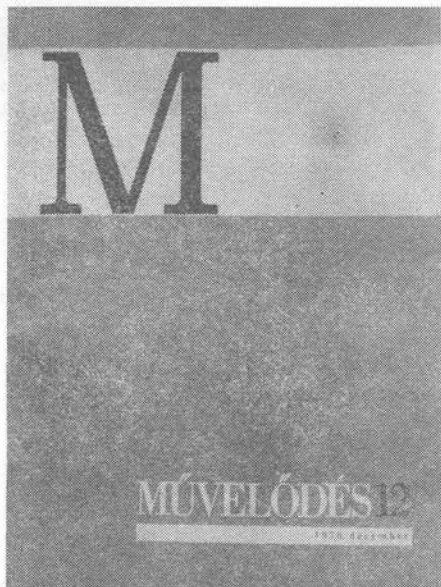
Kis kitérő. Bármely lap tartalmát vélt vagy valóságos olvasótábora határozza meg. Namármost, mindenki művelődik, legalábbis az emberek java részében él a többet-jobbát-tudás igénye. A szorosan szakmai jellegű továbbképzésen kívül minden más a *Művelődés* hatáskörébe tartoznék? Természetesen nem. A feladatok egy részét vállalják a napilapok, irodalmi és világnézetű folyóiratok. Mi marad hát a *Művelődés*nek?

Csak egyetlen területet ragadnék ki a sok közül: az önművelés, önismeret-önképzés kérdését. Igen ám, de ezen a ponton találkozhat-e a kolozsvári egyetemi tanárnak és mondjuk a klézsei művelődési otthon igazgatójának az érdeklődése? Elméletileg igen, a gyakorlatban ritkábban.

Törekedhet-e egy lap teljességre minden téren? Bizonyos határokon belül, hiszen még a jószándékú teljesség-igény is könnyen eltorzulhat. Másrészt pedig nyilvánvaló cél az, hogy minél szélesebb legyen a lap hatósugara, minél több ember olvassa, forgassa.

Nos, a *Művelődés*, úgy vélem, megtalálta a helyes utat. Természetesen rostál. Vegyük közelebbről szemügyre: mit, hogyan.

1. A hagyományos és az újabb művelődési formákat tartalommal kell megtölteni. Igaz, a mérleg mindenképpen a hagyományosak — színjátszás, népi tánc, kórusok — javára billen. Állandóan közöl a lap a *Játékszín* rovatban szindarabokat. Közülük kettőt emelnék ki: a Sütő András Creangă-mesén alapuló bábjátékát, az *Ördögűző tarisznyát* (díszlet- és bábtervekkel), valamint a *Kocsonya Mihály házassága* című vígjátékot, amelyet Gergely Géza állított össze régi magyar



A folyóirat borítólapja

vígjátékokból (díszlettel, rendezői utasításokkal és zenekísérettel). Ugyanebben a rovatban eredeti népi táncokat is közöl Köröstarhányból és Hétfaluból.

Igen fontos szerepet vállalt magára a *Művelődés*: hazai magyar nyelvű kórus-mozgalmunk felélesztését. Ezt a célt szolgálja elsősorban az *Énekszó* rovat — egyetlen számból sem hiányzik —, amelyben énekelhető népi dallamokat, népdalfeldolgozásokat, kórusműveket közöl. Az elmúlt év során kilenc(!) hazai magyar zeneszerzőt mutatott be olvasóinak, s természetesen mindegyiküknek egy-egy kórusművét. De jelen van a lap munkatársa minden egyes magyar kórustalálkozón, legnevesebb zenész szakembereinket szólatatja meg a találkozók kapcsán.

2. Hadd idézzek a már említett *Haladás és hagyomány*ból: „... kívánatos és szükséges, hogy a romániai magyarság ismerje saját múltját, hagyományait, történetének kiváló személyiségeit... minden romániai magyar tudatában — a köznevelés révén: történelmi tudatában — helyet kapjon vidéke, városa, községe, faluja történelme, művelődése, művészete...“ Így jelöli meg a szerkesztő a köznevelés s benne a lap célkitűzését. Lásuk, mi valósult meg ebből egy évtized távlatában!

A fősorolás csak egészen vázlatos lesz, annál is inkább, minthogy nem írhatom ide a megjelent cikkek zömének a címét. Szólni kell elsősorban a tudományos jellegű adatközlésekről, hiszen a *Művelődés* ezek publikálásával olyan feladatot vállal, amit más lapunk nem. Gondolok itt elsősorban a néprajzi, népnyelvi és népzenei közleményekre.

Igen örvendetes, hogy a *Művelődés* is több — szám szerint hat — esetben (ma már világszerte használatos) tematikus számot állított össze: ezekben a főlaptesti anyagok mind-mind az adott témára vonatkoznak. E súlypont-számokról egyenként is érdemes volna bővebben szólni, de helyszűke miatt csak a pusztá felsorolásukra vállalkozhatom. Megyebemutató szám Biharról és Szilágyról, helyismereti, színház-művelődési, munkásművelődési, és Bartók-émlékszám. De a többi számban is gazdag honismereti (ön-, hely- és népismereti) anyag áll az érdeklődő olvasó rendelkezésére. Gondolok itt elsősorban a *Vadrózsák*, a *Műhely* és az *Olvasó* rovatra.

Szabadjon itt egy aprócska kritikai megjegyzést is tennem. Az állandó rovatok jelentőségére, úgy hiszem, nem kell külön föl hívnom a figyelmet, hiszen minden lap esetében ez a rendszeresség jelenti a fő vonzóerőt az olvasónak. Nem szerencsés tehát egy közleménysorozatot két, három, sőt több hónapos kiesésekkel közölni (amatőrfilmezés, jóga). Ajánlatosabbnak látszik több, tehát mozgékonyabb, kisebb rovat bevezetése, amelyek nem meghatározó jellegűek, a tematikus számoknál viszont rendszeres közlésükkel szintén nagy segítséget nyújtanak. Ahogyan van bélyegsarok a lapban, lehetne például barkácsoló, filmező vagy éppen lemezgyűjtő is. Itt természetesen figyelembe kell venni az — egyébként V. András János hangoztatta — új közművelődési formákat.

Terepjáró tapasztalatomból tudom, hogy az iskolákban az irodalmi körök műsorának összeállításában milyen nagy segítséget jelentenek egyrészt a lap hátsólapján megjelenő versek, műsorajánlások, másrészt pedig a *Naptár*, amely tartalmazza a jelentősebb évfordulókat és a neves irodalmi-történelmi-tudománytörténeti egyeniségek rövid életrajzát.

Szándékosan nem szoltam a 4-es számban megindult ankétról (*Körkérdés a közművelődésről*), amelyben a szerkesztőség három kérdéssel fordult több neves

hazai magyar személyiséghez: tudományos kutatókhoz, írókhoz, közírókhoz, művelészekhez. A múlt évben tizenegy választ közölt a lap. Az ankét még tart, érdeklődéssel várjuk a további hozzászólásokat.

A lap és olvasói közti kapcsolatra jellemzőnek látom Almási István megjegyzését az ez év januári *Dalosság*-mellékletben. „Művelődési irányítóink, de főleg énekeseink többnyire még mindig nem tudják, hogy milyen bőséges anyag áll rendelkezésükre a *Művelődés* hasábjain. Erről persze már sem a gyűjtéseiket közlő népzene-kutatók, sem a folyóirat szerkesztői nem tehetnek. A visszahangtalanságot egyébként nem is találjuk meglepőnek, különösen ha meggondoljuk, hogy e népdalközleményekről még azok az újságírók és tanárok sem látszottak tudomást venni, akik 1968 nyarán az *Iffjúmunkás*ban a legdicséretesebb szándékkal vitát kezdeményeztek a fiatalok dalismeretéről, zenei műveltségéről. Pedig a *Művelődés*ben akkor már fél éve rendszeresen folyt a népdalok közlése.“ Hadd tegyem hozzá, hogy a helyzet valamiképp javult 1968 óta, de — sajnos — még mindig többen nem tudnak vagy legjobban esetben beszélnek róla, mint ahányan ismerik, forgatják.

Végezetül pedig hadd rukkoljak elő egy javaslattal: lap és olvasói kapcsolatot szorosabbá lehetne tenni egy — mondjuk évente megtartott — olvasótalálkozóval, országos szinten. Ezen részt vennének közművelődés-irányítóink, tanárok, tanítók, művelődési igazgatók, tudományos kutatók, a sajtó, s az egyes vidékek népi tánc-csoportjaiból, kórusaiból a legjobbak — meghívásos alapon —, és ízelítőt adnának tudásuk legjavából. Az előadásokat módszertani megbeszélések követnék.

Szabó Zsolt

Hargita: lap és táj

1

Csíkyszeredának eddig nem volt napilap-hagyománya. A székelyföldi jellegű, tehát helyinek számítható napisajtó vagy Brassóból, vagy Marosvásárhelyről, illetve mind a két helyről jött az egykori Csíkba és Udvarhelyre, a mostani Hargita megvébe. Az idősebb nemzedék főként a *Brassói Lapokra* emlékszik és „olcsó kiadására“, a *Népújságra*. 1940 őszétől ilyen vonatkozásban Sepsiszentgyörgy vette át Brassó szerepét, majd 1944 októberétől megint Brassó küldi a napilapot erre a vidékre, a frissen indult *Népi Egységet*. E lap szerkesztősége később Szentgyörgyre költözött át, ott is nyomtatták. A szeredaiak hozzászóltak ahhoz, hogy számukra a közvetlen kapcsolatot a napisajtóval egy helybeli tudósító jelentse. Tapasztalatból tudom, hogy a város és a környék lakói úgy érezték, mérhetetlen távolságra estek a nyomtatott betűtől, e távolságot nem is annyira földrajzilag, mint inkább lelkiében érezték.

Ha napisajtója a városnak és a megyének nem is volt (se Csíknak, se Udvarhelynek), az igény mind a két helyen örökké élt az olyan helyi újságok iránt, amelyek az ő életüket tükrözik testközelből, s így gondjaik is kötetlenebbül, őszintébben szólhatnak meg bennük. Csíkseredea már az 1848/49-es szabadságharc idején tekintélyt vívott ki magának a forradalmi sajtó történetében. Itt jelent meg 1849. május 27-e és július 2-a között a *Hadi Lap* hol hetenként egyszer, hol hetenként kétszer, sőt még mellékletet is kiadott *Csiki Gyutacs* címmel. Bem hadi újságjának számított, erősen demokratikus, köztársasági érzelmű lap volt. Ez volt a szeredai sajtó hőskora.

Újra meg újra felszínre tört azután a hagyomány, és olyan időszak is volt, amikor egyszerre két vagy három hetilap és folyóirat jelent meg Székelyudvarhelyen; 1945 után Székelyudvarhelyen egy ideig Tompa László szerkesztett hetilapot, Csíkseredában pedig a negyvenes évek végén megindították a *Vörös Zászló* című hetilapot, amelynek tulajdonképpen jogutódja a mostani marosvásárhelyi napilap.



Majd kiesett egy évtized, szinte kettő. És akkor, 1968 tavaszán, a megyésítés eredményeképpen, Csíkszereda egyszerre nem heti, hanem napilapot kapott! Azonnal két napilapot, egy magyar és egy román nyelvűt. Az elfeledettnek hitt sajtó-hagyomány és igény hatalmas erővel támadt fel, talán olyan hevességgel is, hogy egyelőre túlhaladta a reális lehetőségeket. A Csíkszereda és a megye életében jelentkező napilaptól, a *Hargitától* olvasói türelmetlenül várták, követelték, hogy hozza be a kiesést, fedezze fel számukra a táj történelmi hagyományait és jövődó távlatait, s úgy nyisson ablakot az országra és a nagyvilágra, hogy Olvasó és lap szerencsés és termékeny találkozása volt ez. Lehetőségek persze alig-alig voltak még, a lappal együtt kellett kialakítani őket. Se szerkesztők, se nyomda. A *Hargitát* hosszú ideig, a csíkszeredai nyomda felépüléséig, tehát 1970 elejéig, a szerkesztőségtől több mint száz kilométernyire nyomtatták, Marosvásárhelyen; „távszerkesztett újság” volt ez, ily szempontból nem egyedülálló a romániai sajtó történetében. (A szeredai román napilapot például Brassóban nyomták akkoriban.) A szerkesztőség természetesen hamarabb kialakult. Főszerkesztőnek Albert Antalt nevezték ki; a bukaresti *Előretől* jött, ahol majdnem egy évtizeden át főszerkesztőhelyettes volt. Jó választás volt helybeli embert állítani az új lap élére, nagy mértékben ennek is köszönhető az az egészséges arcél, amely a *Hargitát* indulás óta jellemezte.

2

A főszerkesztőnek valamikor meghatározó szerepe volt egy lap életében; gondoljunk Kacsó Sándor személyes hozzájárulására az egykori *Brassói Lapok* eszmei irányvonalának kimunkálásához. Az utóbbi időben hajlottunk arra, hogy a főszerkesztő szerepét ne tekintsük döntő fontosságúnak, és így egyik-másik lap szűrkeségét ne a főszerkesztő rovására írjuk. Kétségtelen, hogy a lapok irányítása, eszmei és mindennapi igazgatása nem egyedül a főszerkesztő gondja mai sajtóéletünkben, de a főszerkesztőnek igenis döntő és meghatározó szerepe lehet (példának hozhatnám fel e tekintetben Albert Sándort az új *Brassói Lapoktól*, Dali Sándort a *Megyei Tükörtlől*, de ugyanígy bizonyít a nagyváradi *Fáklya* reneszánsza, amelyet Lakatos András odakerülése indított el).

Munkatársi gárdáját a *Hargita* jórészt a Székelyföldről verbuválta. Albert Antallal együtt hazajött főszerkesztőhelyettesnek a gyergyói Kolozsi Márton, majd ide vonzódott vissza a szintén gyergyói Zöld Lajos is. „Helybeli” munkatárs a törzsgárda java része. Molnos Lajosnak már költői neve volt, amikor bihari tanárkodásából idejött újságot írni. Ferencz S. István és Oláh István rokonszenves költői, Gaál Péter prózaírói tehetsége a szerkesztőségben kezdett kibontakozni. 1970-ben már csak azok dolgoztak a lapnál, akik szívvel-lélekkel azonosulni tudtak a táj életével, a zord éghajlattal és a felmelegítő történelmi hagyományokkal, a mai székely élet bonyolult valóságával. Közöttük a költő Miklós László vált legjobban

„hargitaivá“ anélkül, hogy emberi és költői kitekintését elveszítette volna. Így alakította ki a *Hargita* nem annyira látványos, mint inkább szívós, de eredményes küzdelemmel a maga munkatársi gárdáját, amelyet nemcsak a közös munkahely kötelékei fűznek össze, hanem valóban azonos gondok és örömök, egymáshoz hasonló vagy egymást kiegészítő szemléletek.

A szülőföld érzelmi szálai egy időben az innen elszármazott írókat, költőket is a laphoz kötötték. Fodor Sándor, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Szemlér Ferenc neve és írásai irányt és igényt jeleztek a lapban. Sajnos, az utóbbi időben mind ritkábban találkozhatunk a nevükkel, különösen pedig az írásaikkal. Egyedül a gyergyószentmiklósi születésű Kormos Gyula mutatkozik hűségese, ő később kapcsolódott be a munkatársi gárdába, de egész 1970 folyamán hetente jelentkezett. Az írói jelenlét megritkulását elsősorban a *Noteszlap* rovat sínyli meg. Az írói reflexiók szabad fóruma ez, csak ne volna olyan esetleges. A tavalyi évfolyamban főként Bálint Tibor írásai frissítették és igényesítették e rovatot.

Az egységes szemléletű és törekvésű belső munkatársi gárda mindennapi tükrében hogyan villan elő Hargita megye mai élete? Milyen képet kapnak róla azok, akik földrajzilag távolabb tőle, de érzelmileg azonosulva naponta olvassák a lapot? Az indulásnál hangot kapott jogos olvasói igény a helyi hagyományok feltárására nagyrészt teljesedett is. A *Hargita* rovataiban és azokon kívül módszeresen végigtekintett Csík és Udvarhely történelmi és művelődési hagyományain. Tavaly ilyen vonatkozásban már csak az újbóli felidézés, elmélyítés, nagyobb tudatosítás volt soron. A lap ugyanis nem egyszerűen „letudni“ kívánja és ezután elfelejteni a hagyományokat, hanem életető forrásokká változtatni őket. A szomszédos Kovászna megye magyar napilapjában, a *Megyei Tükör*ben, inkább eseménykrónikákat kapunk szoboravatásokról, iskolai évfordulókról vagy névadó ünnepségekről, a *Hargita*ban inkább tanulmányozó cikkeket olyan hajdani jeleseiről a tájnak, akikről méltán készülhetnének szobrok vagy nevezhetnének el iskolákat.

3

A *Hargita* szülőföld-központúsága olvasóinak mindennapi élete, öröme és gondja: a lap „székely jellege“ valójában erős táji kötődést bizonyít. Azt, amiért egyáltalán életre hívták. A lap tematikájában „túlteng“ az iparosítás, de hiszen ez a legsorsdöntőbb kérdése a megye jövőjének: az olyan iparfejlesztés, amely a századok óta elvándorló, Bözödi György meghökkenítő hasonlata szerint „futóhomok életet élő“ székely emberfeleslegnek munkát és kenyeret biztosít a szülőföldi tájon. Ezért nem bánt, ha ötször-tízszer is bebizonyítják nekem a *Hargita* munkatársai, különböző oldalakról közelítve a kérdéshez, hogy mit is jelent a székelyudvarhelyi cérnagyár vagy a csíkszeredai kötöttárugyár, és milyen új távlatokat nyit az éppen megkezdődött ötéves terv a megye új történelmében. Egy nagy iparvárosban talán sablonos lenne ez az ismételtetés, itt jelen és jövő, gond és öröm, az élet maga, tehát minden egyébnél „nagyvonalúbb“ és modernebb. A szerkesztők láthatóan nem konzerválni akarják a hagyományokat, hanem ezek eleven talajára építeni fel a megye székelységének igazán mai, országra és világra tekintő, messzire ellátó, nemzetiségi jellegét megőrző mindennapi életét. A modern ipari fejlődés nagy iramában is alkotó egyenlőségben őrizni az egyedi színeket, úgy lenni mai és romániai az iparos Székelyföldön, hogy minden igaz értékünk velünk éljen tovább, lehetőleg gazdagodva és csinosodva. Az iparosítás felbont egy életrendet, a nagyrészt patriarchális falusi viszonyokat, de ez ne mossa jellegtelenségbe azt, amit e viszonyok régtől, igazi örökségünként őriznek. Cikkük egész sora íródott 1970-ben is ezért a lapban.

A *Hargita* termékeny kölcsönviszonyát a megye lakosságával nem is a szerkesztőségbe érkező levelek nagy számát bizonyító *Borítékbontás* rovat mutatja, hanem az életmód és a gondolkodásmód alakulása ezen a tájon a megyésítés óta eltelt három esztendőben. Személyes tapasztalataim igazolják, hogy Hargita megye lakóinak szülőföld-szemlélete, ország- és világlátása döntően ugyanaz lett, ami a lapé. A *Hargita* azonban ugyanekkor benne él az ország és elsősorban a romániai magyarság egészének valóságában, művelődési, érzelmi és hangulati világában. A lap országjáró munkatársainak rendszeres szerdai riportjait nem is tekintve, a *Hargita* nemegyszer az egész ország életét és jövőjét érintő kérdéseket vetett fel, oktatási, közművelődési, jogi és önismereti ügyeket.

Nem hagyhatom ki ebből az áttekintésből, bármilyen röpké is legyen, a *Hargita* eredményeinek egyik új és felbecsülhetetlen fontosságú oldalát: a könyvkiadói tevékenységet. Élve a lehetőségekkel, a *Hargita* immár második kalendáriumát jelentette meg. „Székely“ kalendárium volt mind a kettő, de nem a szerkesztői szemlélet leszűkítettsége, hanem az alapállás révén. Szerkesztői tudták, hol állnak, és azt is, hogy arról a tájról is messze el lehet látni, ágaskodni sem kell hozzá, csak éppen józanul körülnézni. A kalendáriumon kívül a *Hargita* kiadta első mezőgazdasági szakkönyvét a gépek üzemeltetéséről és karbantartásáról, nyolcezer példányban, tehát egyáltalán nem kizárólag megyei vagy székelyföldi használatra. Traktorosok, gépészek nélkülözhetetlen segédkönyve ez. Anyanyelven jutnak hozzá a munkájukhoz elengedhetetlen műszaki ismeretekhez, tehát könnyebben, tartósabban elsajátíthatják. Haszna ez az országnak és természetesen annak a gépésznek, akinek szakmai tudása s így a jövedelme függ tőle.

Ha jól meggondoljuk, a szervező szerep nem idegen a pártsajtótól, hozzátartozik a jellegéhez. A *Hargita* 1970-ben megjelentette első szakkönyvét, s ez talán nem lesz az utolsó. Csak jellemzésként említem meg, hogy ugyanilyen meggondolásból kiindulva a *Brassói Lapok*, Albert Sándor kezdeményezésére, matinékat rendezett és irodalmi kört hozott létre Brassóban, s ezek a város és a megye magyarságának immár ismert, megbecsült s az országos lapokban is fölemlegetett művelődési fórumaivá váltak. (A *Contemporanul* a múltkoriban írt a *BL* köréről meleg, dicsérő sorokat.)

Hargita: a lap és a megye neve. Induláskor még csak jól csengő lapcím volt. A tavalyi, harmadik évfolyamról talán már elmondhatjuk, hogy a lap és a megye valahogy egymást fedő fogalmakká kezdtek válni. Egyiket a másikból (így is, úgy is) mindjobban megismerhetjük.

Beke György



Paulovics László: Tájékozódás (kombinált technika)

A romániai magyar nyelvű sajtó 1971-ben

A számbavétel gondolatával nyúltam a témához. Így tehát nem a szociológiai értékelés, hanem a statisztika feladatát végeztem el, s azt is egyetlen évre — 1971-re —, vagyis a jelenleg fennálló helyzetre rögzítem.

A romániai magyar nyelvű sajtó felmérésénél a bibliográfiai leírás módszerét alkalmazom. A sajtótermékeket a következő csoportokba rendeztem:

- I. Politikai napi- és hetilapok
- II. Társadalmi, kulturális és tudományos folyóiratok
- III. Tanügyi, ifjúsági, női, szociálpolitikai lapok
- IV. Üzemi lapok
- V. Iskolai lapok

- VI. Magyar nyelvű anyagot is közlő román folyóiratok
- VII. Román folyóiratok magyar nyelvű kiadásai
- VIII. Hivatalos lapok

A sajtószociológia feladata annak felmérése és elemzése, milyen mértékben és milyen színvonalon felelnek meg feladatuknak sajtótermékeink, valamint arra is, melyek a tudományos és társadalmi életnek azok a problémakörei, amelyek feldolgozásában hiány mutatkozik. Rendkívül fontos lenne annak az elemzése is, vajon milyen mértékben végzik el sajtótermékeink az ideológiai felvilágosítás és harc feladatait, a helytörténeti kutatásokból rájuk háruló részt, a tudományos ismeretterjesztés, irodalmi és művészeti nevelés igen fontos részletkérdéseit.

Az 1971-ben megjelenő időszakai sajtótermékek bibliográfiája a következő:

I. POLITIKAI NAPI- ÉS HETILAPOK

Bányavidéki Fáklya

Az RKP Máramaros Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Nagybánya

1971. XIV. évf. Megjelenik hetente 12 oldalon. 31×43

Főszerkesztő: Varga Mihály

Szerkesztőség: Nagybánya, Bul. București 25

Nyomdaipari Vállalat, Bukarest

Brassói Lapok

Az RKP Brassó Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Brassó

1971. II. sorozat, III. évf. Megjelenik hetente 12 oldalon. 31×43

Főszerkesztő: Albert Sándor

Szerkesztőség: Brassó, Sadoveanu utca 3

Brassói nyomdaipari vállalat

Megjegyzés: közöl irodalmat, irodalomtörténetet, írói albumot

Előre

Országos politikai napilap

Bukarest

1971. XXV. évf. Megjelenik naponta. 45×60

Főszerkesztő: Szilágyi Dezső

Szerkesztőség: Bukarest, Scinteia tér 1.

„Casa Scinteii” nyomdaipari kombinát

Melléklete: *Vasárnap*. Szerkeszti Lászlóffy Aladár

Fáklya

Az RKP Bihar Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Nagyvárad
1971. XXVI. évf. Megjelenik naponta 4 oldalon. 42×60
Főszerkesztő: Lakatos András
Szerkesztőség: Nagyvárad, Romană utca 3
Crişana nyomdaipari vállalat, Nagyvárad
Melléklet: *Bihari Napló*. 31×42. Tervezve negyedévenként

Hargita

Az RKP Hargita Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Csíkszereda
1971. IV. évf. Megjelenik naponta 4 oldalon. 42×60
Főszerkesztő: Albert Antal
Szerkesztőség: Csíkszereda, Lenin tér 11
Nyomdaipari Vállalat, Csíkszereda
Megjegyzés: évente kiadja a Hargita Kalendáriumot

Igáság

Az RKP Kolozs Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Kolozsvár
1971. XXXII. évf. Megjelenik naponta 8 oldalon, szombaton 12 oldalon. 31×43
Főszerkesztő-helyettes: Reisz Katalin
Szerkesztőség: Kolozsvár, Napoca utca 16
Nyomdaipari vállalat, Kolozsvár
Melléklet: Minden szombaton 4 oldal Irodalom—Művészet

Megyei Tükör

Az RKP Kovászna Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Sepsiszentgyörgy
1971. IV. évf. Megjelenik naponta 8 oldalon. 31×43
Főszerkesztő: Dali Sándor
Szerkesztőség: Sepsiszentgyörgy, Szabadság tér 10
Brassói nyomdaipari vállalat
Megjegyzés: irodalmi anyagot bőségesen közöl

Szabad Szó

Az RKP Temes Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Temesvár
1971. XXVIII. évf. Megjelenik naponta 4 oldalon. 42×60
Főszerkesztő: Gherasim Emil
Szerkesztőség: Temesvár, Augustus 23 utca 8
Bánáti nyomdaipari vállalat

Szatmári Hírlap

Az RKP Szatmár Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Szatmár
1971. XXIII. évf. Megjelenik naponta 4 oldalon. 42×60
Főszerkesztő: Szteklács László
Szerkesztőség: Szatmár, Arjarilor 2
Máramarosi nyomdaipari vállalat szatmári részlege
Melléklet: *Forrás*. Évente 1—2 alkalommal

Vörös Lobogó

Az RKP Arad Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Arad
1971. XXVII. évf. Megjelenik naponta 4 oldalon. 42×60
Főszerkesztő: Péterfi Rozália
Szerkesztőség: Arad, Republicii utca 81
Nyomda: I.P.B.A.

Vörös Zászló

Az RKP Maros Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács lapja
Marosvásárhely
1971. XXIII. évf. Megjelenik naponta 4 oldalon. 42×60
Főszerkesztő: Incze Gábor
Szerkesztőség: Marosvásárhely, Szovjet Hősök tere 3
Marosvásárhelyi nyomdaipari vállalat

II. TÁRSADALMI, KULTURÁLIS ÉS TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATOK

A Hét

Társadalmi-politikai-művelődési hetilap
Kiadja a Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság
Bukarest
1971. II. évf. Megjelenik hetente 20 oldalon. 29×42.
Főszerkesztő: Huszár Sándor
Főszerkesztő-helyettesek: Földes László, Gálfalvi Zsolt.
Szerkesztőség: Bukarest, Scinteia tér 1
„Casa Scinteii“ nyomdaipari kombinát

Igaz Szó

Szépirodalmi folyóirat
Románia Szocialista Köztársaság Írószövetségének havi folyóirata
Marosvásárhely
1971. XIX. évf. Megjelenik havonta 160 oldalon. 17×24
Főszerkesztő: Hajdu Győző
Főszerkesztő-helyettes: Jánosházy György
Szerkesztőség: Marosvásárhely, Sfaturilor utca 1
Nyomdaipari Vállalat, Marosvásárhely

Korunk

Havi szemle
Kolozsvár
1971. XXX. évf. Megjelenik havonta 160 oldalon. 17×24
Főszerkesztő: Gáll Ernő
Főszerkesztő-helyettes: Balogh Edgár
Szerkesztőség: Kolozsvár, Szabadság tér 4—5
Nyomdaipari Vállalat, Kolozsvár

Könyvtári Szemle

A Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság folyóirata
Bukarest
1971. XV. évf. Megjelenik negyedévenként 48 oldalon. 17×24
Főszerkesztő: Balogh József
Szerkesztőség: Bukarest, Bisericii Amzei utca 5—7
Nyomda: I.P.I. Bukarest

Művelődés

A Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság folyóirata
Bukarest
1971. XXIV. évf. Megjelenik havonta 64 oldalon. 20×26
Főszerkesztő: V. András János
Szerkesztőség: Scînteia tér 1
„13 Decembrie 1918” nyomdaipari vállalat

Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények

Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának folyóirata
Kolozsvár
1971. XV. évf. Megjelenik évente kétszer 208 oldalon. 17×34
Felelős szerkesztő: Nagy István
Felelős szerkesztő helyettes: Kelemen Béla
Szerkesztőség: Kolozsvár, Emil Racoviță utca 19—21
Nyomdaipari vállalat, Kolozsvár

Orvosi Szemle

A marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet és az Orvostudományi
Társaságok Szövetsége marosvásárhelyi fiókjának folyóirata
Marosvásárhely
1971. XVII. évf. Megjelenik negyedévenként. 17×24
Főszerkesztő: Dr. Puskás György
Szerkesztőség: Marosvásárhely, Marinescu utca 38
Nyomdaipari Vállalat, Marosvásárhely
Megjegyzés: testvérlapja a *Revista medicală*

Református Szemle

A Románia Szocialista Köztársaságban levő református és a zsinat-presbiteri
evangélikus egyház hivatalos lapja
Kolozsvár
Felelős szerkesztő: Dr. Dávid Gyula
Társzerkesztő: Dr. Juhász István és dr. Tőkés István
Megjelenik kéthavonként
Nyomdaipari Vállalat, Kolozsvár

Utunk

Románia Szocialista Köztársaság Írószövetségének lapja
Kolozsvár
1971. XXVII. évf. Megjelenik hetente 12 oldalon. 34×50
Főszerkesztő: Létay Lajos
Főszerkesztő-helyettes: Szilágyi István
Szerkesztőség: Kolozsvár, 6 Martie utca 3
Nyomdaipari Vállalat, Kolozsvár

III. TANÜGYI, IFJŰSÁGI, NŐI, SZOCIÁLPOLITIKAI LAPOK

Dolgozó Nő

Társadalmi-politikai és kulturális folyóirat
Kiadja Románia Szocialista Köztársaság Országos Nőtanácsa
Kolozsvár
1971. XXVII. évf. Megjelenik havonta 40 oldalon. 24×31
Főszerkesztő: Erős Blanka
Szerkesztőség: Kolozsvár, Horea út 19
„Casa Scînteii” nyomdaipari kombinát

Falvak Dolgozó Népe

Bukarest

1971. XXV. évf. Megjelenik hetenként 8 oldalon. 30×42

Felelős szerkesztő: Simonka László

Szerkesztőség: Bukarest, Scinteia tér 1

„Casa Scinteii“ nyomdaipari kombinát

Ifjú munkás

A KISZ Központi Bizottságának hetilapja

Bukarest

1971. IV. sorozat XV. évf. Megjelenik hetente 8 oldalon. 30×41

Főszerkesztő: Cseke Gábor

Szerkesztőség: Bukarest, Scinteia tér 1

„Casa Scinteii“ nyomdaipari kombinát

Jóbarát

A Pionírszervezet Országos Tanácsának hetilapja

Bukarest

1971. IV. sorozat XV. évf. Megjelenik hetente 8 oldalon. 30×41

Főszerkesztő-helyettes: Haday Jenő

Szerkesztőség: Bukarest, Scinteia tér 1

„Casa Scinteii“ nyomdaipari kombinát

Munkásélet

A Romániai Szakszervezetek Általános Szövetségének hetilapja

Bukarest

1971. II. sorozat, XIV. évf. Megjelenik hetente 8 oldalon. 30×42

Főszerkesztő-helyettes: Illés Ferenc

Szerkesztőség: Bukarest, Scinteia tér 1

„Casa Scinteii“ nyomdaipari kombinát

Napsugár

A Pionírszervezet Országos Tanácsának gyermeklapja

Kolozsvár

1971. XV. évf. Megjelenik havonta 24 oldalon. 21×28

Főszerkesztő: Farkas János

Szerkesztőség: Kolozsvár, Béke tér 3

„Casa Scinteii“ nyomdaipari kombinát

Új Élet

Társadalmi és kulturális képeslap

Kiadja a Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság

Marosvásárhely

1971. XIV. évf. Megjelenik kéthetenként 24 oldalon. 24×34

Főszerkesztő: Sütő András

Főszerkesztő-helyettes: Török László

Szerkesztőség: Marosvásárhely, Sfaturilor utca 1

„Casa Scinteii“ nyomdaipari kombinát

Tanügyi Újság

Kiadja az Oktatásügyi Minisztérium és az Oktatási és Művelődési Szakszervezetek Szövetségének Bizottsága

Bukarest

1971. XV. évf. Megjelenik hetente 8 oldalon. 44×64

Főszerkesztő: Bántó István

Szerkesztőség: Bukarest, Scinteia tér 1

„Informația“ nyomdaipari vállalat

IV. ÜZEMI LAPOK

Üzemünk élete

A Kolozsvári Clujana Bőr- és Cipőgyár Pártbizottságának és Szakszervezeti Bizottságának lapja

Kolozsvár

1971. XXI. évf. Megjelenik hetente 4 oldalon. 31×43

Főszerkesztő: Gergely Elvira

Szerkesztőség: Kolozsvár, Május 1 tér 5—6

Nyomdaipari vállalat, Kolozsvár

V. ISKOLAI LAPOK

Aeskulap

Az Orvosi és Gyógyszerészeti Főiskola diákjainak folyóirata
Marosvásárhely

1971. IV. évf.

Főszerkesztő: Rákosfalvi Zoltán

Főszerkesztő-helyettes: Șerban Tamurlini

Szerkesztőség: Marosvásárhely

Nyomdaipari Vállalat, Marosvásárhely

Megjegyzés: román és magyar nyelven

Athenaeum

A hároméves Pedagógiai Főiskola Diákszövetségének lapja
Marosvásárhely

1971. IV. évf.

Főszerkesztő: Serafim Dincu

Főszerkesztő-helyettes: Kicsi Antal

Szerkesztőség: Marosvásárhely

Nyomdaipari Vállalat, Marosvásárhely

Megjegyzés: román és magyar nyelven

Fiatál Szívvel

A kolozsvári Brassai Sámuel Líceum diáklapja

Kolozsvár

1971. III. évf. Megjelenik évente 2—4 szám. 17×24

Főszerkesztő: Józsa György

Szerkesztőség: Kolozsvár, Brassai Sámuel Líceum, Lenin út 9

Nyomdaipari Vállalat, Kolozsvár

Lyceum

A líceum időszakos kiadványa

Csíkszereda

1971. IV. évf. Megjelenik évente 2—4 szám. 17×24

Szerkesztőbizottság: Váli Éva, Vrabie Nicu, Borsódi László, Miklós József

Szerkesztőség: Csíkszereda, Coșbuc utca 40

Csíkszeredai nyomdaipari vállalat

Megjegyzés: román és magyar nyelven

Thália

A Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet KISZ-bizottságának és Diákszövetségének lapja
Marosvásárhely
1971. III. évf. Megjelenik évente 6—8 szám. 31×43
Főszerkesztő: Kovács Levente
Szerkesztőség: Marosvásárhely, Köteles Sámuel utca 6
Nyomdaipari Vállalat, Marosvásárhely

Trepte [Lépcsők]

A 3. számú Liceum folyóirata
Nagyvárad
Keltetés nélkül
Főszerkesztő: Fodor Ferenc
Szerkesztőség: Nagyvárad, Moszkva utca 1
„Crișana” Nyomdaipari Vállalat, Nagyvárad
Megjegyzés: román és magyar nyelven

VI. MAGYAR NYELVŰ ANYAGOT IS KÖZLŐ ROMÁN FOLYÓIRATOK

Studia Universitatis Babeş-Bolyai Cluj

Series Philosophia. 1971. XVI. évf. Évi 1 kötet
Series Philologia. 1971. XVI. évf. Évi 2 kötet
Series Historia. 1971. XVI. évf. Évi 2 kötet

Echinox

A Babeş—Bolyai Tudományegyetem Diákszövetségének lapja
Kolozsvár
1971. III. évf. Megjelenik havonta 24 oldalon, amelyből 3 oldal magyar nyelvű és 1 oldal német nyelvű anyag
Főszerkesztő: Ion Pop
Főszerkesztő-helyettes: Eugen Uricaru, Rostás Zoltán
Szerkesztőség: Kolozsvár, Egyetem utca 7
Nyomdaipari Vállalat, Kolozsvár

VII. ROMÁN FOLYÓIRATOK MAGYAR NYELVŰ KIADVÁNYAI

Matematikai Lapok

B-Sorozat
Ifjúsági folyóirat
Kiadja: Románia Szocialista Köztársaság Matematikai Tudományos Társasága
Bukarest
1971. XXII. (VIII.) évf. Megjelenik havonta 48 oldalon. 17×24
Főszerkesztő: C. Ionescu-Țiu
Szerkesztőség: București, Strada Academiei 14.
Nyomdaipari Vállalat, Kolozsvár

Méhészet

A Mezőgazdasági és Erdőgazdálkodási Minisztérium, valamint a Románia Szocialista Köztársaság Méhész Egyesületének havonta megjelenő tudományos és gyakorlati méhészeti folyóirata
Bukarest

1971. XII. évf. Megjelenik havonta. 17×24
Főszerkesztő: Martin Petre
Szerkesztőség: Pictor Grigorescu utca 10/6
Apimondia nyomda, Bukarest

VIII. HIVATALOS LAPOK

Románia Szocialista Köztársaság Hivatalos Lapja
Bukarest

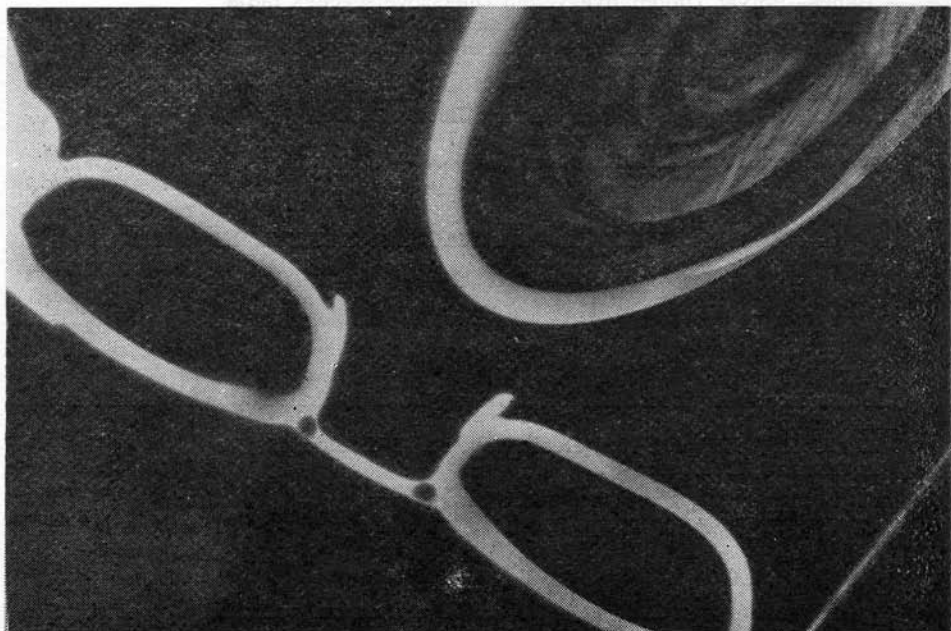
Hargita Megye Néptanácsának Hivatalos Lapja
Csíkszereda

Kovászna Megye Néptanácsának Hivatalos Lapja
Sepsiszentgyörgy

*

Az üzemi és iskolai lapok felsorolásában lehetségesek bizonyos hiányok. Akik tudnak a bibliográfiából hiányzó lapokról, kérjük, értesítsék szerkesztőségünket, közölve a megfelelő adatokat.

Összeállította: Jordáky Lajos



Kabay Béla: Hírek (fotokompozíció)

A RÁDIÓ ÉS TELEVÍZIÓ A TÁRSADALOM KULTURÁLIS FEJLŐDÉSÉNEK SZOLGÁLATÁBAN

A Communications című francia tömegközlelési szaklap kultúrszociológiai cikke a kultúra és a hírközlő eszközök viszonyát a nyugati „hírfeldolgozó ipar” fogalmi rendszerében tárgyalja. Szenvtelen objektívizmusa abban is megnyilvánul, hogy a jellemző kereskedelmi szempontok elsődlegességének bírálatába nem bocsátkozik, csupán a „kulturális” követelményekkel való egyeztetésük technikai, hatékony módzatait ismerteti. Az anyagot — rövidítéssel — a budapesti Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársa, Végh György fordításában közöljük.

A rádió és a televízió a tömegtájékoztatási eszközök legnélkülözhetlenebb formái. Mindkettő olyan technikai rendszer, mely kulturális anyagokat és tájékoztatásokat, híreket közöl. A tájékoztatások átmeneti jellegűek, újdonságokat, friss híreket ismertetnek, míg a kulturális anyagok terjesztésének célja tartós nyomot hagyni az emberben, „bebútorozni” a hallgató és néző agyát. A rádió és televízió sok problémát vet fel életünkben, ezek közül az egyik legalapvetőbb, hogy milyen szerepet játszanak a különböző műsorfajták a társadalom kulturális összetételében.

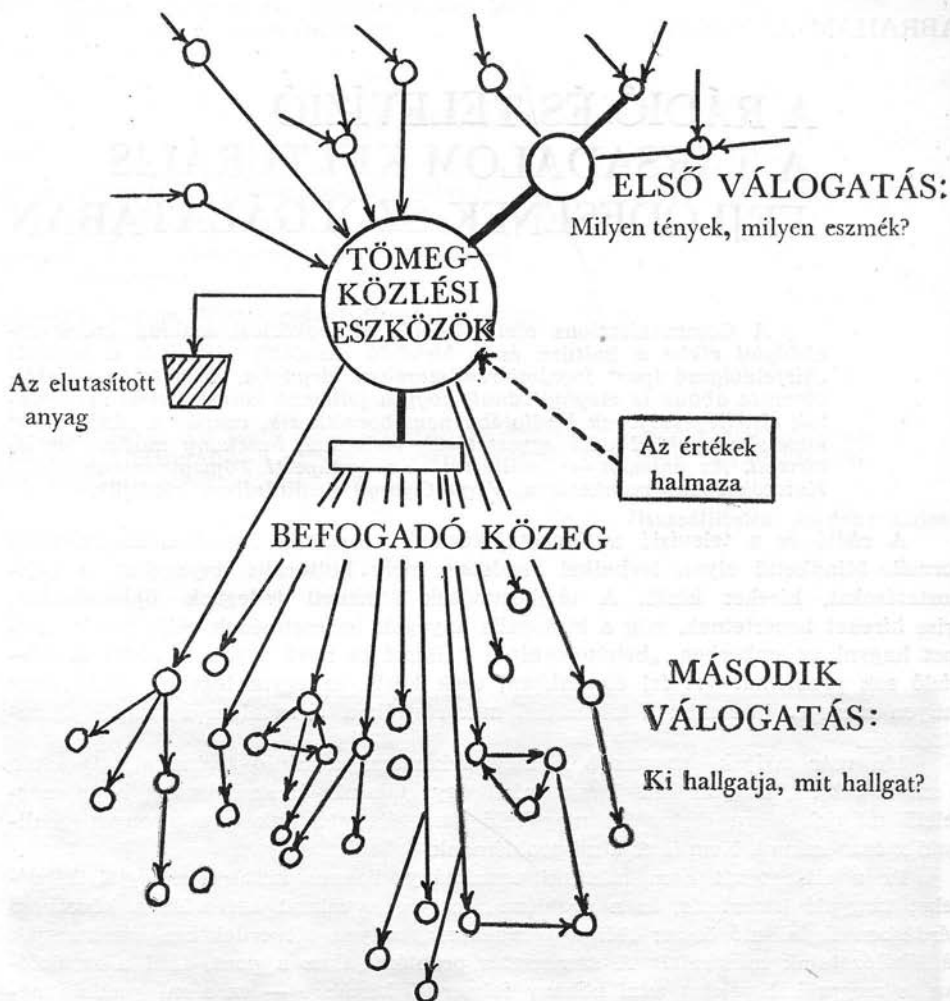
Ma már tudjuk, hogyan kell megszerkeszteni a rádió technikai gépezetét, s azt is tudjuk, hogyan kell üzeneteinket úgy „tálalni” és szabályozni, hogy megfelelő műsorfajtákra osztva és megfelelő összegért elérjünk egy bizonyos „hallgató x óra” számot. Nem is ez a mi problémánk.

Ez a cikk tehát nem műszaki tanulmány, hanem kultúrszociológiai kérdéseket tárgyaló ismertetés, és a probléma, melyre a választ keressük, a következő kérdésben foglalható össze: „Mi a szándékunk, milyen cél érdekében szerkesztjük rádióhálózataink műsorait?” A szerkesztés problémája az a pont, ahol a szociológus is megpróbál választ adni néhány felmerülő kérdésre — ez a mi gondolatmenetünk tárgya is —, nevezetesen, hogy mi a *mass media* (tömegközlelési eszközök) szerepe a kultúra építésében.

A kultúra és a tömegközlelési eszközök kapcsolata

A kultúra az emberi agy „bútorzata”: minden egyénnél más formában jelentkezik, s ilyen értelemben nem mondhatjuk, hogy az egyes ember *valamilyen* civilizáció kultúráját képviseli, hiszen ezeknek a „bútorzatoknak” nincs általános stílusuk, és nincs a társadalom emlékezetének olyan intézménye — könyvtár vagy hanglemeltár, múzeum vagy bármilyen gyűjtemény —, amely az egyes egyének ismereteit mint a kultúra elsődleges megtestesüléseit katalógusba foglalta volna. Hogyan alakul hát a kultúra a társadalomban?

TÉNYEK ÉS FOGALMAK



RÁDIÓ ÉS TELEVÍZIÓ HALLGATÓI

a) Adott egy bizonyos ősi kultúra, mely még a humanista gondolkodás előtti időből származik, s amely a különböző társadalmi szintek óriási különbözőségéből ered, arra épült. Ez a kultúra hierarchikus azaz piramisszerű, s elméletileg a nevelés a forrása. Így bontakozik ki a világ, s az észleleteket, melyeket a külső világ jelenségei kínálnak nekünk, tudatunk rávetíti a belső képre, amihez mindent viszonyítunk — úgy is mondhatnók, hogy egy *viszonyító képernyőre*, ami maga a kultúra. Mindaz, amit *a priori* tudunk, ami a tradicionális képben egy lényegében hierarchizált és szabályos hálózatot alkot, tulajdonképpen olyan úthálózat-hoz hasonlít, ahol a főútvonalakba mellékutak és útkereszteződések (fogalomkereszteződések) torkollanak.

b) Az új kultúra az említettektől lényegesen különbözik, amennyiben mozaikjellegű. Két társadalmi réteg létezésén alapszik: az egyik a *tömegközlelési eszközök táplálta embertömeg*, amely rendkívül különböző fajta és szándékú üzenetek áramlatában él, de szünet és erőlködés nélkül elnyeli és megemészti a különböző ismerettöredékeket. A tömeget általában elfelejtik, a kultúra passzív statisztikai jelenségként kezeli, pedig a tömeg megőrzi az apró ismeretelemek tömegét, a mozaikköveket, melyeket Lévy-Strausszal „kulturémáknak“ (*culturèmes*), kultúratöredékeknek is nevezhetnénk. A másik réteg az *intellektuális alkotók* csoportja (a fogalom legprózaibb értelmében véve), akik ugyancsak kultúra-mozaikok áradatában élnek, de akik minderre másképp reagálnak, mint a tömeg. Ugyanis elnyelik és felhasználják azokat az elemeket, melyek szinte felkínálják magukat, hogy újabb — többé-kevésbé eredeti — üzeneteket gyártsanak belőlük, olyan üzeneteket, melyeket majd a tömegközlelési eszközök fognak sugározni. Tehát, egyszerűen megfogalmazva, azt is mondhatnók, hogy az intellektuális réteg és a tömeg közötti kapcsolatot a tömegközlelés különböző formái: a sajtó, de különösen a rádió és a televízió teremti meg.

Mindazok a megnyilvánulások, melyek általában a tömeget érik, tele vannak ellentmondásokkal, és nagyon különbözők, de egy részük a véletlen szeszélye folytán bizonyos rendszerben rögződik az egyének emlékezetében, s egy bizonyos kulturális viszonyítási alapot terem.

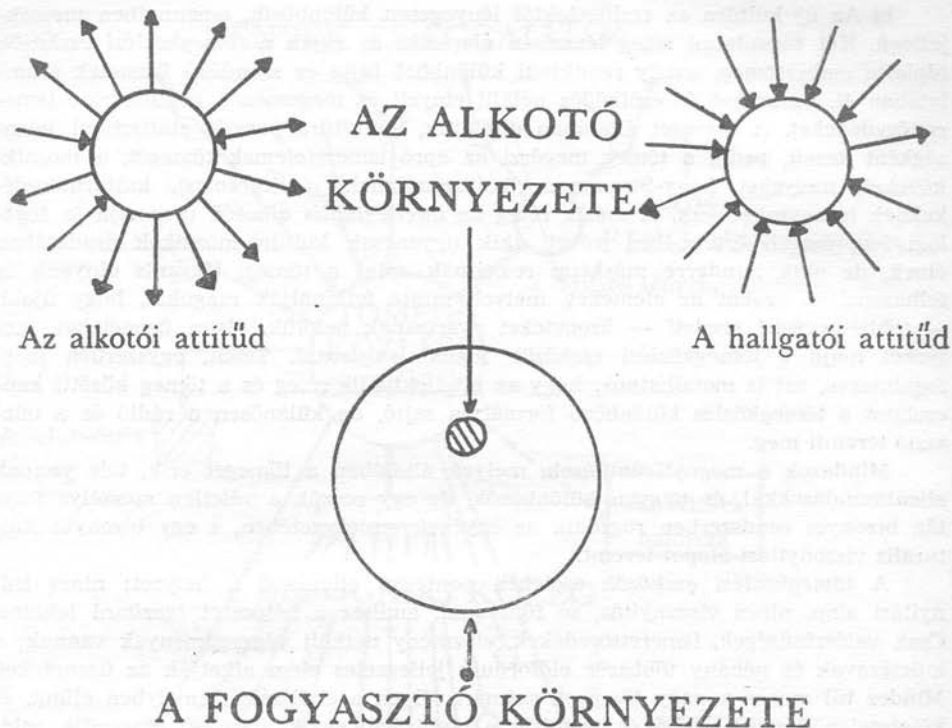
A *tömegközlelési eszközök* esetében pontosan ellenkező a helyzet: nincs irányítási alap, nincs viszonyítás, se főútvonal, amihez a hálózatot igazítani lehetne. Csak valószínűségek, ismerettöredékek, előzmény nélküli végeredmények vannak; a kulcsszavak és néhány többször előforduló jellegzetes elem alkotják az üzeneteket. Mindez túl magas a nagy tömegek számára. Ilyen a civilizáció, amelyben élünk, és kétségtelen, hogy a rádió és televízió e civilizáció egyik alapvető tényezője, mint a legmodernebb, legtokéletesebb és leghatásosabb tömegközlelési eszköz. A rádió és televízió is „bebútorozzák“ emlékezetünket: ismerettöredékekkel, definíció-mozai-kokkal. Innen nyerjük gondolattársításaink egy részét, sőt megeshet, hogy intellektuális alkotásainkat is befolyásolják. A tömegben a sok régi fogalomból új fogalmak születnek, és így egy sor mindennapi és közhasználatú alkotóelemből sajátos mozaik jön létre. Az alkotó pedig — akiket most közös megegyezés alapján alkotóknak nevezünk, mint például tudós, művész, szakács vagy bárki más, aki kiemelkedik — csak abban különbözik a tömegtől, hogy magatartása aktívabb, hogy az újság, a szokatlanság erejével tud hatni, s hogy formát tud adni képességeinek — hiszen csak így fogadja el őt a társadalom. Feltűnik azért is, mert birtokában van egy olyan lehetőségnek, mely megkülönbözteti őt a tömegtől, nevezetesen, hogy mindazt, amit adni tud, „szétsugározhatja“ a *mikro-környezet* segítségével.

A tehetség nem egyéb, mint egy sajátos szellemi területen megnyilvánuló képesség; az alkotótehetség pedig az a fajta termékenység, amely létrehozza a kultúratöredékek közötti gondolattársítások tömegét.

Jelen esetben tehát a kultúragyarapító és -megújító alkotó fogalma egészen közönséges valami, hiszen valamilyen formában minden egyén alkot, csak alkotásai nem tapadnak szorosan a kultúra szövetéhez, szükség van tehát egy közvetítőre, vagyis a *mikro-környezet* és a *tömegközlelési eszközök* közbelépésére.

A szocio-kulturális ciklus fogalma
és az új fogalmak létrehozása

Mindezek alapján megállapítható, hogy egy-egy korszak kultúrájának differenciáltsága és a társadalomban elterjedt intellektuális ismeretek mennyisége egy



olyanfajta alkotóképesség eredménye, mellyel — alacsonyabb vagy magasabb fokon — a társadalom minden tagja rendelkezik. Ezen belül meg kell azonban különböztetnünk egy viszonylag korlátozott számú különleges csoportot, melynek tagjainál ez a képesség a valóságban is kifejezésre jut, s akik számtalan különböző jellegű — művészi, tudományos, technikai és politikai — ismerettöredékből a jövőt próbálják megteremteni. Ha a kultúra terjedésének mechanizmusát figyelmesen vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a folyamatok zárt körön belül játszódnak le, hiszen mindazok, akik az új fogalmakat és eszméket teremtik — legyenek akár tudósok, akár illatszergyártók, közgazdászok vagy mérnökök, regényírók vagy üzérkedők —, mindenképpen a társadalom tömegeibe szétszórva élnek, s a legfontosabb tömegközvetítési eszközökkel — mint sajtó, rádió és televízió — ők is éppúgy szoros kapcsolatban élnek, akárcsak körülöttünk mindenki

Tehát az alkotó-egyének is örökös sugárzások és közvetítések áradatában élnek, rádiót hallgatnak, televíziót néznek, újságot olvasnak és moziba járnak. Ezt a kérdést sokáig elhanyagolták, de a szociológusok megállapították, hogy döntő jelentőségű problémákat takar. Ugyanis a kultúra megismerésének és fenntartásának ez a módja ad mozaikjellegét a kultúrának. A kultúrába beépült technikai és szellemi alkotások először a *mikro-környezetben* jelentkeznek, s csak azután a *makro-környezetben* — ahogy ezt az ábrák is mutatják. Így válik a rádió és televízió meghatározó tényezővé, ami a kulturális fejlődést illeti. Ennek folyamata a következő. A rádió, a televízió és a többi kommunikációs szerv is üzeneteket közvetít: egyéni művészprodukciókat, színházi közvetítéseket, régi vagy modern zenét, híreket innen-onnan. Az üzenetek szinte előltik a társadalom egész

területét, és véletlenül vagy tudatos kiválasztás útján megragadnak a hallgató emlékezetében. A hallgatók közül néhányan magasabb szinten felhasználják a felfogott üzeneteket: új fogalmakat, kulcsszavakat és közhelyeket gyártanak belőlük, új művészi formákat alkotnak, fellázadnak a régi ellen, megváltozik véleményük bizonyos dolgokról, egyszóval egy következő lépcsőfokra jutnak el, felfelé lépnek.

A mondottakat röviden így foglalhatjuk össze:

a) A kultúra fejlődése olyan alkotófunkció eredménye, mely a társadalom minden tagjánál lehetséges, de csak egy elszigetelt rétegen, a *mikro-környezeten* belül jelentkezik a valóságban.

b) A *mikro-környezet* önálló társadalmi réteggé fogható fel, melyen belül bizonyos számú speciális intézmény szerveződik: egy mikro-vitafórum, például: a kisebb folyóiratok, tudományos kiadványok, technikai értesítők, különyomatok.

c) A *mikro-környezet* intézményeiben születik minden, ami új, s innen merít véletlenszerűen, mégis bizonyos statisztikus törvényszerűségeknek engedelmessé (a tömegközlés, a *mass media*). A *tömegközlési eszközök* elárasztják üzeneteikkel a társadalom egyéb területeit is.

d) A *tömegközlés* ipari módon termel. Ez azt jelenti, hogy egyrészt a különböző produkciók rendszerét és mennyiségét a bevétel határozza meg, másrészt a kulturális üzenetek legnagyobb része olyan „kultúraformákat” tartalmaz, melyek a társadalom egésze számára legfontosabbaknak látszanak. A *tömegközlési eszközök* üzenethalmazából a hallgatók önként választanak, választásukban a véletlen is nagy szerepet játszik. Az üzenetek érzelmi és intellektuális reakciót váltanak ki, s azok a formák, fogalmak, definíciók, apró ismeretmorzsák, melyeket a hallgató megőriz emlékezetében egy-egy üzenetből, mind alkotórészei a „kultúra-mozaiknak”.

e) Ez a nagy területre „szétsugárzott”, sok ellentmondást tartalmazó, polarizált kultúra erősen befolyásolja az egyént az anyaggal való bánásmódjában, pontosabban szólva: alkotótevékenységében. Tévedés azt hinni, hogy a turbinát tervező mérnök vagy új matematikai tételt felállító matematikus értesüléseit és ötleteit kizárólag matematikai könyvekből és technikai értesítőkből nyeri: legalább annyi hasznot húz a különböző társadalmi tényezőkből, a kultúra lappangó összetevőiből, s a legtöbbször nem is tudatosan, hanem anélkül, hogy gondolna rá.

f) Így halmozódnak egymásra azok a folyamatok, melyek a kultúra állandó gyarapodását segítik elő. Természetesen közben a felejtés és rétegződés is fontos szerepet játszik — ennek kutatása azonban a társadalomlélektan feladata.

A rádió és televízió szocio-kulturális ciklusának fogalma

A rádió és televízió ma már mindenütt jelen van, jelentős szuggesztív erőt képvisel, üzeneteinek színvonala bárki számára viszonylag könnyen érthető, meg-hitt; családi stílusú közlései hozzátartoznak a modern élethez, egyszóval a rádió és televízió alapvető tényezői a tömeg kultúrájának. Ez egyben azt is jelenti, hogy a társadalomban élő felnőttek legnagyobb részének nevelése egy viszonylag kis létszámú embercsoport kezében koncentrálódott.

A rádió és televízió olyan szervezett társadalmi test, melynek mechanizmusa egy zárt hurokrendszerként határozható meg. Mint minden ipari üzem, a rádiót és televíziót is közös irányítási rendszerrel vezetik (igazgatótanács, műsorigazgató-

ság), s ezek a csoportok globális és relatív döntéseket hoznak a részletesen kidolgozott műsortervek nivójára és műfajára vonatkozóan; bizonyos mennyiségű — többé-kevésbé egymásnak ellentmondó — szellemi értékkel telítik a felhasználható anyagot. Közben természetesen figyelembe veszik a kulturális, esztétikai, jogi és pénzügyi követelményeket, a konkurenciát, a kötelező vagy bizonyos nyomásra közvetítendő üzenetek számát, a sajtót, s végül azt a csöppet sem elhanyagolható tényezőt, hogy sokszor önkényes kezdeményezések megzavarhatják a felállított értékkövetelményeket. Az igazgatási csoportnak e munkájára a közönség mindig reagál, mégpedig a közvéleménykutatások útján, a rádióval és televízióval folytatott levelezés útján, és nem utolsósorban a kritikusok szócsövén keresztül. Így több-kevesebb késedelemmel ugyan, de részt vesznek a műsorokkal kapcsolatos döntések meghozatalában. E döntések nyomán születnek a részletesen kidolgozott műsorok, melyeket az aktualitás, a fantázia vagy az oktatási szándék vezet, és az alkotó egyén jellegzetes ötletei és munkamódszere hoznak létre.

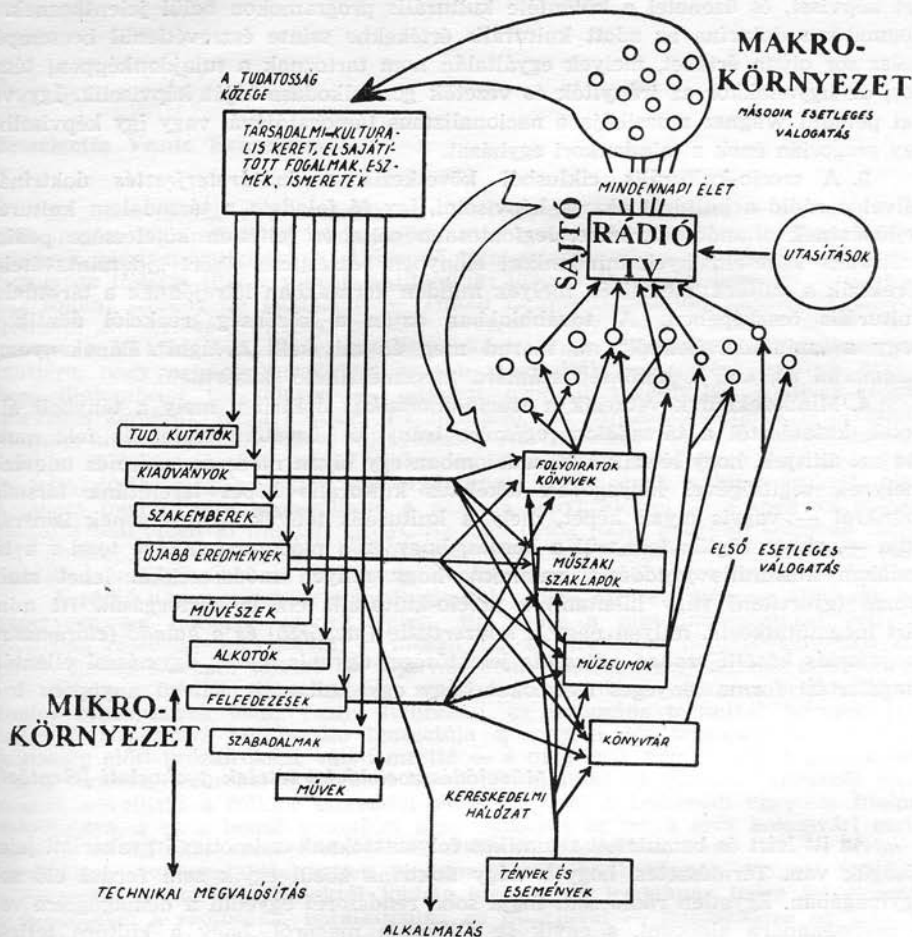
Így születik meg az első, kulturális termékekből összeállított választéktömeg. Ezeket az anyagokat az alkotók a *mikro-közeghez* tartozó vagy a *mikro-közösséggel* szoros kapcsolatban álló egyéneknek ajánlják fel. (Az alkotó maga is a *mikro-közeghez* tartozik.) Ők kiválasztják mindazt, amit érdekesnek vagy fontosnak tartanak, ami az újdonság erejével tud hatni, és a lehető legeredetibb formában próbálják felajánlani a közönségnek. Választásukat a műsorszerkesztőségek irányító tanácsadói kívül egész sor praktikus megfontolás is befolyásolja még, nevezetesen az aktualitás, a látványosság kérdése és a gyors kivitelezés lehetősége, ugyanis, hogy egy produkció elkészítése minél rövidebb időt vegyen igénybe, az legalább olyan fontos kérdés, mint a kulturális követelmények kérdései.

Az így kiválasztott anyagot a továbbiakban most már a közönség és a társadalmi közeg figyelembevételével szelektálják: tehát figyelembe véve az órát, a napot, a „somagolás módját“, a közérthetőséget, az anyag „színességét“, a társadalmi és kulturális színvonalat s azt, hogy ez vagy az a néző (hallgató) ilyen vagy olyan üzenetet elfogad-e egyáltalán, felkelti-e a figyelmét vagy sem. Van tehát egy második szelekció, mely a statisztikai adatok alapján készül. Így lehet aztán olyan módon eljuttatni bizonyos kulturális tényezőket a tömeghez, hogy azon a területen tesszük hatásossá üzeneteinket, ahol a legkisebb ellenállással találkozunk. Eképpen a szelekció különféle módszereit alkalmazva, állandó körforgást teremthetünk, melyen belül a legkülönfélébb kulturális elemeket juttatják el a közönséghez, s ez az alapja a különböző művelődésszociológiai rendszereknek a rádióműsorok szerkesztésében.

A rádió és televízió doktrínái

A leírt kettős szelekcióból — melyben az egész társadalom részt vesz, és amelyet egy szocio-kulturális körbe helyeztünk — következik, hogy a rádió tulajdonképpen a kultúra szűk keresztmetszetét adja, s olyan érzékeny pontot képvisel, ahol néhány egyén (a műsorszerkesztőség tagjai, a foglalkoztatott rendezők, néhány pszichológus és pénzügyi szakember) bizonyos mértékig kezében tartja és irányítja az adott társadalom felnőtt tagjainak nevelését. A felvázolt sémát is figyelembe véve a rádió és televízió négy alapvető doktrínája a következő:

1. Az első a *demagógia* doktrínája. Ez azt jelenti, hogy minél nagyobb „hallgató x óra“ számot akarunk elérni, létre akarjuk hozni a lehető legtökéletesebb reklámapparátust, melynek segítségével egy sor általában kereskedelmi jellegű értéket és vezérelvet akarunk eljuttatni a hallgatóhoz, például: X szappan vagy Z



porszívógép vitathatatlan és egyedülálló előnyeiről. Hogy a „hallgató x óra” szám minél nagyobb legyen, s hogy a hallgató és az alkotók kapcsolata minél szorosabbá váljon: egyre növeljük a helyszíni közvetítések és egyenes adások számát is, s közben úgy lessük a közönség reakcióit, mint valami sikermérő barométert anélkül, hogy egy pillanatig is gondolnánk arra, vajon a hallgató kívánta ilyenfajta műsorok nívója és kulturális értéke megközelíti-e eredeti célkitűzéseinket. Ilyenkor az anyag, a műsor már csak csomagolópapír, attrakció, ürügy bizonyos vezérelvek és reklámcélok szolgálatában. Meg kell állapítanunk, hogy ezeknek a műsoroknak nincs semmi jelentőségük, sem hasznuk; mindössze azért népszerűek, mert könnyedek s állandóan igazodnak a többség ízléséhez. Ez tehát a „dekoráló kultúra” területe.

2. A dogmatikus doktrina egy sor *a priori* meghatározott eszmét igyekszik eljuttatni a hallgatóhoz. Ezek az értékek anyagukban sokkal egységesebbek, mint az S margarin vagy Z olaj erényeiről közölt, sokszor egymásnak teljesen ellentmondó tények. A dogmatikus doktrina politikai, vallási és nemzeti eszmé-

ket képvisel, és üzenetei a különféle kulturális programokon belül jelentkeznek. A dogmatikus doktrína az adott kulturális értékekbe szinte észrevétlenül becsempész egész sor olyan értéket, melyek egyáltalán nem tartoznak a tulajdonképpeni témához, de ugyanakkor az irányítók és vezetők gondolkodásmódját képviselik. Így válhat például Wagner muzsikája a nacionalizmus támogatójává, vagy így képviselheti egy gregorián ének a mindenkori egyházat.

3. A szocio-kulturális ciklusból következik a *kultúraterjesztés* doktrínája. Mivel a rádió a kultúrát akarja képviselni, így fő feladata a társadalom kulturális fejlődésének állandó tükrözése, legfontosabb célja és feltétlen kötelessége pedig a kulturális követelmények mindenkori előnyben részesítése. Ezért „jó mintavételre“ törekszik a kultúra elemeiből, melyek minden korszakban létrejönnek a társadalom kulturális összképében. A továbbiakban aztán a közönség reakciói döntenek el, hogy a „mintadarabokból“ mi marad meg és mit kell „kivágni“. Ennek nyomán megmarad az, ami a közönség számára megemészthető, közérthető.

4. Mindezekből következik a *szocio-dinamikus* doktrína, mely a ténybeli állapotok kutatásától a társadalom egészére irányuló közvetlen cselekvés felé mutat. Ha azt állítjuk, hogy létezik a társadalomban egy olyan módszer (rádió és televízió), melynek segítségével lényegében tökéletes kulturális képet teremtünk társadalmunkról — vagyis olyan képet, mely a kulturális tények összességének ismeretét adja —, akkor rögtön felmerül a kérdés, hogy ez a módszer lehetővé teszi-e a társadalom kulturális fejlődését, valamint, hogy milyen módszerekkel lehet szabályozni (gyorsítani vagy lassítani) a szocio-kulturális ciklus körforgását. Itt mindjárt megmutatkozik, milyen nagy a *konzervatív (megőrző) és a haladó (előremutató) magatartás közötti szabad választás* jelentősége, ugyanis a két, egymással ellentétes magatartási forma lényeges nyomokat hagy egy kulturális jellegű anyagon.

Művelődésszociológiai tételek gyakorlati jelentősége

Az itt leírt és bemutatott sematikus folyamatoknak számottevő gyakorlati jelentőségük van. Természetes, hogy a négy doktrína közül egyik sem fordul elő soha egymagában. Egyetlen rádió sem fogja soha rendszerét egyedül a demagógiára vagy a propagandára alapozni, s egyik se állíthatja magáról, hogy a kultúra teljesen hű képét tudja adni. A felsorolt doktrínákat rétegesen, megfelelően vegyítve kell használni. Helyes használatuk és keverésük a kulturális politika lényege.

A gyakorlati alkalmazáshoz bizonyos szisztémák és módszerek tudatossá tétele az elsődleges feladat. Nagyon jelentős a szocio-kulturális információs szolgálat megszervezése, melynek célja az adott kor kulturális képét felrajzolni. Ehhez meg kell vizsgálni a kor kulturális „tartalmát“, tehát megkeresni és felhasználni azokat a dokumentációs anyagokat és statisztikai adatokat, melyeket bizonyos, más területen dolgozó szervek már felhalmoztak gyakorlati munkájuk során. A helyes művelődéspolitikában az információs szolgálatnak a „továbbfeldolgozó-ipar“ szerepét is be kell töltenie, vagyis meg kell találnia azokat a formákat és módszereket, melyek megfelelő formát adnak a kívánt anyagnak, közérthető formát, melynek segítségével minden kulturális esemény és jelenség bemutatható. A túlságosan magas színvonalú, a tömeg számára nehezen megközelíthető anyagokat átdolgozások útján lehet közérthetővé tenni, népszerű formában eljuttatni a közönséghez.

Végül a szocio-kulturális információs szolgálatnak kell beosztania pontos és tudatos ellenőrzés alapján a műsorok rendszerét, hogy a hallgató számára bizonyos mennyiségű kulturális elem és érték mindig elérhető legyen.

Író és rádió

Beszélgetés Vasile Rebreanuval

A „mass mediá”-nak nemcsak az elmélete, de még legelemibb gyakorlata sem alakulhatott ki, amikor az irodalomban már remekművek születtek. Remekművek, amelyek részben vállalták az eljövendő tömegkommunikációs eszközök szerepét is. Homérosz *Ilíaszát* illik elsőként említenünk; időben és térben hozzánk közelebb — bár sokkal szerényebb példaként — Tinódi Lantos Sebestyént idézhetjük amolyan irodalmi hírközlőként. Azóta, néhány évezred vagy csak évszázad alatt, az író szerepe a hírközlésben lényegesen lecsökkent; nincs már feltétlenül szükség az ő lantjára, hogy néhány mérfölddel arrább megtudják, mi történt egy-egy útközetben, diplomáciai tárgyaláson — mindezt azonnal továbbítják a telex-gépek, a televíziós kamerák, némi késéssel a filmhíradó, s a sajtókommentárok is olvashatók másnap, milliós példányszámú újságokban. Az író tehát ebben a gépesített folyamatban feleslegessé vált volna? A kérdés és a válasz nem ilyen egyszerű; rádió- és televízió-társaságok, nagy sajtóorgánumok versengenek a híres írókért, hiszen a „mass media” sem azonosítható a szimpla tényközléssel — s még az újságírói fantázia sem elégíti ki minden igényt. Az írók pedig mind nagyobb számban ismerik fel annak szükségét, hogy az új technikai lehetőségeket ne kívülről, ellenfélként szemléljék, hanem a maguk, pontosabban a művészet hasznára fordítsák.

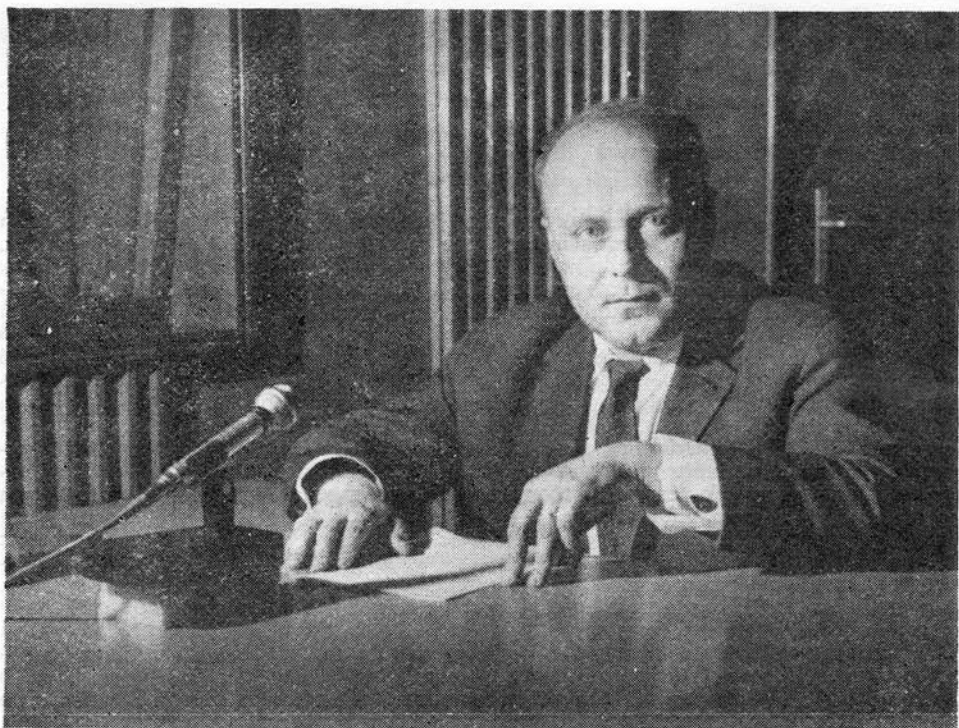
A rádió ugyan ma nem a legdivatosabb „mass media”, mégsem állítható, hogy végérvényesen háttérbe szorult volna. Ha pedig a más művészeteket érthetően előnyben részesítő televízióval szembesítjük, az irodalom népszerűsítésében különösen fontos szerepet tölthet be. Nyilván nem véletlen, hogy nálunk is egyre több író vállalja a rádiós (és televíziós) szakma megtanulását, gyakran íróként találunk e fontos intézmények élén. Vasile Rebreanu, az impozáns technikai keretek között működő kolozsvári rádióstúdió igazgatója a magyar (és természetesen a román) közönség előtt prózaíróként vált ismertté — s még csak nem is olyan prózaíróként, aki a modern technikai civilizáció bővületében alkot. A Naszód vidékéről elszármazott novellista a folklór szeretetét vitte magával a bukaresti egyetem filológiai fakultására, s ez a benső vonzalom nem csökkent az íróvá érés kolozsvári esztendeiben, a *Tribuna* szerkesztőségében eltöltött időszakban sem. Mégis, Rebreanu elbeszélései, regényei kifejezetten modern alkotásoknak tűnnek. Ezúttal fordítsunk a szerepen, a rádiós műfajoktól jóideig idegenkedő irodalmár tegye fel előszóban a kérdéseket a rádiósok, barátokunk az interjúval — felhasználva az alkalmat, hogy az interjú-alannyal a barátság már évek óta adott.

— *Hogyan látod Te a technikai civilizáció szétdületes fejlődésének korában a folklór folytathatóságát? Mi a véleményed a népi szürrealizmusról?*

— Ebben a — mint mondtad — rendkívül modern korban, a legmeglepőbb technikai vívmányok korában, azt hiszem, nemcsak a tulajdonképpeni művészetben, az irodalomban, a zenében, a szobrászatban, de az építészetben is megfigyelhető a nosztalgia az egyszerűség iránt, a nagyon régi és mégis nagyon új dolgok iránt. A világ, ez a nagyon modern világ, úgy tűnik, az antikvitás felé fordul. Mintha az építészet is, akárcsak a zene, az irodalom, a szobrászat, a kezdetek kora felé fordulna — nem nevezném ezt primitívizmusnak. Az irodalomban pedig, minden kultúrában, így a román kul-

túrában is, az antikvitást a folklór jelenti. Az egyszerűség vágya, a parabola, a mese igénye egy nagyon modern világban rehabilitálja, újra időszzerűvé teszi ezeket a nagyon régi dolgokat, amelyek a mai művészetben nagyon újaknak tűnnek. A klasszicizmus, a barokk, a XIX. század művészete után, általában ezekben a korokban bekövetkezett egy szakadás, egyébként szükséges szakadás, visszaélés a műirodalommal, amely most találja meg a forrásait, gyökereit az ősi arany tűzhelynél.

— *Említetted a mesét. Emlékszem, A JÓ HÖHÉR megjelenése után sokat vitték, milyen hatások alatt írtad ezt a kisregényt, egyes kritikusok nagyon sok író emlegettek forrásaid közt. (Emlékszem a TRIBUNÁban megjelent cikkre, amely-*



Vasile Rebreanu a rádió mikrofonja előtt

ben parodizálták a kritikusoknak ezt a törekvését, hogy „feltárják“ a kisregény geneziséjét.) Azt hiszem, elsősorban a folklórra és különösen a román népmesékre vezethető vissza ez a műved. Gondolom, magyar olvasóidat érdekli — akik fordításban is hozzáférhetnek könyvedhez —, valójában hogyan született ez a kisregény.

— Valóban, e kis terjedelmű művel kapcsolatban nagyon sok íróat emlegettek, akikről feltételezték, hogy hatással voltak rám. Mint utaltál rá, készítettek egy statisztikát, amely szerint a kisregény megírását befolyásolóók száma 64-re emelkedett: Arisztotelésztől Petru Vintiláig. Nagyon nehéz arról beszélni, hogyan is írtál meg egy könyvet. Mindenesetre ez a könyv valóban megkísérelte hasznosítani a modern irodalom vívmányait, a népmese alapján, ősi alapon. Ez a képlet nyilván különösnek tűnik, ez a két dolog látszólag kizárja egymást. A modern művészet asszimilálásának és az ősi művészet asszimilálásának a kísérleti eredménye *A jó hőhér*; legalábbis az utóbbi tekintetében biztos vagyok, a folk-

lort valóban otthonról hoztam magammal, a modern művészetet pedig igyekeztem megismerni, eljárásait alkalmazni már előző, kisebb terjedelmű műveimben. Függetlenül a kísérlet teljes, részleges vagy relatív sikerétől, úgy érzem, legalábbis jelen pillanatban, ez az az út, amelyet járnom kell továbbra is.

— Vitáinkban, tudomásom szerint a román irodalmi élet vitáiban is gyakran visszatér a lírai próza és az objektív, analitikus próza éles szembeállítására. Te, aki általában a lírai prózát műveled, de olyan sikerült analitikus elbeszéléseket is írtál, mint a *TALITA KUMI*, a *FEHÉR CIGÁNYLÁNY* vagy a *JAGUÁR*, hogyan vélekedsz erről a kizáró jellegű szembeállításról?

— Nem hiszem, hogy létezik kizáró jellegű ellentét, mint ahogy nem hiszek kizáró jellegű képletekben, nem hiszem, hogy létezik olyan mű, bármilyen műfajban, amelyek egyetlen képletbe besorítható. Nem hiszem, hogy létezik tökéletes detektívregény analízis nélkül vagy lírai elemek nélkül, nem hiszem, hogy létezik kizárólagosan sportregény vagy

bármiféle regény... mint ahogy nem hiszem, hogy létezhet vegytiszta analitikus vagy objektív próza, vagy csak lírai próza; még egy olyan prózaírónál is, aki az analitikus próza híve, valahol jelen van a líraiság. Természetesen ezek a formulák az író temperamentumától, tehetségétől, érdeklődési körétől, izlésétől függenek. Ami engem illet, anélkül hogy védeni akarnám azt az írásmódot, amelyet képviselek, én a jó könyvet egyformán szeretem, értékelem, akár lírai, akár analitikus, de azt hiszem, a modern irodalomnak ma jobban, mint bármikor, az analízis felé kell fordulnia, de legyen a költészet tűzfészke is, a gondolat melegágya, az értelemé, amelyre oly nagy mértékben szükségünk van ebben a században.

— Azt hiszem, amiről beszéltél, nemcsak kifejezetten prózai írásaidban figyelhető meg. Novelláid között néhányban már régebben feltűnt az erőteljes dramatizálás, idén a kolozsvári Dácia kiadónál megjelent kötetedben pedig éppen a címadó mű, a *SECURI PENTRU FUNII* (FEJSZÉK A KÖTELEKNEK) a drámai műfajhoz sorolható, bár rendhagyó voltára már az alcímként használt meghatározás felhívja a figyelmet: „Tragikus hiány négy részben.“ Ugy tudom, ez a műved egyelőre csak a rádióban hangzott el. Milyen lehetőségeket kínál e téren számodra munkahelyed, s egyáltalán mit tesz és mit tehet a kolozsvári rádió a dráma és általában az irodalom népszerűsítéséért?

— Folytatva e gondolatsort, amely a kérdésekből logikusan következik, szeretnék ugyanolyan logikus választ adni — amire, azt hiszem, nem vagyok képes — megpróbálok választ adni az első kérdésre és a másodikra, s A jó hóhérra meg néhány karcolatokra vonatkozó tartalmi problémákra. Azokról az írásaimról beszélnék, amelyek a gyermekek világával foglalkoznak, ezzel a napfényes világgal, amelyet gyermekkornak hívnak. Azt mondanám, a gyermekek játékához hasonlóan, a modern világnak is harmóniára van szüksége; ahogy a gyermekeknek nincsenek előítéleteik, az íróknak sem lehet előítélete, rögeszméje, bizonyos képlet szellemében előre kialakított elképzelése. Ami engem illet, amikor könyvet írok, úgy tűnhet, a legalkalmasabb keret egy párbeszédés regény — anélkül, hogy az szindarab volna. Mostanág, azt hiszem, nem írtak egyetlen párbeszédés regényt sem. Lehet az a mű párbeszédés karcolat vagy regény, amely hasznosítja a különböző műfajok összes kísérletét,

eredményét, a színházét, a filmét és — utolsó kérdésre válaszolva — a rádióét. Az a véleményem, hogy az irodalom, amely eddig olyan sokat tanult a filmtől, a festészettől, a zenétől, úgy tűnik, nagyon keveset tanult a rádiótól — márpedig én ezt a mesterséget — a rádiót — művészetnek nevezném, amennyiben az írókat maximális koncentrációra tanítja, egy eddig ismeretlen szóbeliségre és olyan érdekes beszédtechnikára, amelyből — ha az illetőnek jók az „antennái“, hogy stílszerűen fejazzem ki magam — rengeteget lehet tanulni. Olyan mesterség, amelynek látszólag kevés köze van az irodalomhoz, valójában azonban nem így van, mert egy jó rádióriport rendkívüli irodalmi kvalitásokkal rendelkezhet, és egy rádióstúdió, amely ad magára — márpedig mi szeretnénk adni magunkra — megbecsüli a szó nemes művészetét. Ezért úgy érzem, hasznos, ha egy író is jelen van ebben a rádióstúdióban.

Visszatérve a magam írásaihoz, s a kolozsvári rádióban elhangzott, *Securi pentru funii* (Fejszék a köteleknek) című darabomhoz, ehhez a „tragikus hiányhoz“ négy részben, ez a darab egy rendkívül modern témát tárgyal, amely ma időszerűbb, mint ezelőtt bármikor: az ember elmagányosodását, azt a veszélyt, hogy egyedül maradunk, s magányos emberségünket elpusztítja a háború. A darab tulajdonképpen egy mítoszra épül, egy nagyon egyszerű mítosza: hogy a világegyetem egét egy férfi és egy nő tartja a vállán. Abban a pillanatban, amikor az embereknek ez a természetes harmóniája eltűnik, az ég fele összeroskad. Ezt a mítoszt akartam modernizálni, időszerűsíteni és drámai formába önteni.

— A kolozsvári rádióstúdióknak van egy sajátossága, és pedig hogy adását két nyelven sugározza, románul és magyarul. Mint a kolozsvári rádió igazgatója, mit mondhatnál a kolozsvári stúdióknak erről a sajátosságáról, milyen kapcsolat van a magyar és a román adás között, miben nyilvánul meg a kölcsönhatás?

— A stúdió, az irodalmi folyóiratoktól eltérően, közvetlenül tükrözi az itteni valóságot: ahogy Erdélyben románok, magyarok együtt élnek, a rádióstúdióban egy fedél, egy ég alatt él, tevékenykedik két szekció, a román nyelvű és a magyar nyelvű adásé. Ez az intézmény tehát természetes kifejezése egy valóságnak; ahogy a mindennapi életben, itt a stúdióban kicsibe sűrítve, természetes, testvéri kapcsolatok léteznek. Nem akarok fedezet nélküli, nagy szavakat használni. De ahogy a két nyelvben, a román és a ma-

gyar kultúrában, e két nyelvet beszélők lelkivilágának kifejezésében is megfigyelhető a kölcsönhatás, noha mindegyik megőrzi természetesen a maga sajátosságait, úgy a stúdió keretében is érvényesül egy ilyenfajta kölcsönhatás, kollegiális, baráti szellem, és ez tükröződik az adásokban is, a műsorcserekből, az ötletek kicserélésében. Természetesen, mindez az atmoszférára vonatkozik, de a konkrét példákat talán fölösleges is részletezni, hiszen ez nemcsak a stúdió problémája — a román és magyar írók műveinek kölcsönös fordításai, a művészek, közemberek megszólaltatása, függetlenül attól, milyen nyelven beszélnek...

— *Most már a Te személyes tapasztalatodból, mit tartasz fontosnak a román és a magyar kultúra, a magyar és a román irodalom élő kapcsolatából hangsúlyozni? Milyen magyar irodalmi művek, színdarabok, filmek gyakoroltak Rád különös hatást, akár a klasszikusok, akár a kortársak alkotásai közül, milyen hasonló művészi törekvéseket ismertél fel a romániai magyar írók műveiben, amelyek egyik-másik könyvet különösen rokonszenvessé tettek számodra?*

— Először is, ezek a kapcsolatok nagyon régiak az egyszerű emberek között, de közöttünk, írók között is — igaz barátságok léteznek, és ez talán a könyveinkben is tükröződik, gondolkodásmodunkban, egymásról való vélekedésünkben. Visszatérve azokra a művészi elképzelésekre, amelyekről előbb már szoltam, éspedig a népi gyökerű modern művészetre, két prózaíró példáját idézném, két, egymástól egyébként meglehetősen különböző prózaíró példáját. Szabó Gyula nemcsak a *Gondos atyafiságban*, hanem románra ugyancsak lefordított novelláiban is a falu életét eleveníti meg, s nyilvánvalóan népi motívumokat folytat, ugyanakkor azonban hősei magatartásában megfigyelhető bizonyos szertartás, megfigyelhető bizonyos ismétlődő gesztusok, amelyeket sok realizmussal, de líraisággal és pszichológiai elemzőkészséggel ábrázol. Vannak gesztusok és jelenetek, amelyek a balladára emlékez-

tetnek, vannak szerelmi vagy drámai jelenetek, amelyeket beépít a modern klasszikus regénybe, de amelyek őrzik népi eredetüket. Egy másfajta érdekes törekvéssel találkoztam Bálint Tibornál, kisregényében (*Önkéntes rózsák Sodomában*): azzal az eltökélt szándékkal — amelyet én is igyekeztem megvalósítani *A jó hóhér* írása közben —, hogy egy mai témájú műben, napjaink emberéről szólva, gyümölcsöztesse a modern irodalom vívmányait, ugyanakkor nagyon finoman, parfümszerűen, mondhatnám, érezni ebben a könyvben az ősinek az ízét is, és ez a könyvnek javára válik. És túl a prózán, rátérve egy másik műfajra, annál is inkább, mert ehhez a műfajhoz a prózának is közelednie kell, hiszen minden művészet szülőanyja a költészet — Kányádi Sándort említeném, a költőt, aki nagyon modern formában, hiszen rendkívül művelt és kiválóan érzékeny ember, motívumaiban is az ősi népköltészetet folytatja (földalattiak ezek a motívumok); a ritmusban, a versmértékben is megfigyelhető ez. És folytatnám egy másik művészeti ággal, a filmmel. Különösen a Jancsó Miklós filmjeire gondolok, a fények és árnyékok játékára, a folyó utáni vágóra, a levelek remegésére legutóbbi filmjében, amelyet láttam, a *Csillagosok, katonákban*. Az a balladisztikus és nagyon népi lényeg, az életszomjjal teli ember motívuma, akit azonban mindenütt a halál fenyeget... Egyetlen szót sem ejtenek, egyetlen népdal sem hangzik fel, mégis ez a film századunk fennkölt balladája.

— *Búcsúzzunk ezzel a szép gondolattal, amelyet Jancsó filmje kapcsán fejtettél ki. Köszönöm a rendkívül érdekes és, azt hiszem, hasznos beszélgetést. Folytatására nemcsak a mikrofon előtt, hanem hétköznapi találkozásaink során is alkalmunk lesz, baráti körben.*

— Én is köszönöm a nekem szentelt figyelmet, a megtiszteltetést, ezt az alkalmat gondolataink kicserélésére.

Kántor Lajos

INFORMÁCIÓ, KULTÚRA, TÖRTÉNELEM

Mass media — két bűvös szó, amely cikkek, tanulmányok, könyvek végeláthatatlan sorát hívta már életre. Mass media — korunk jellemzője, mindennapjaink részese, szabad időnk ura, világképünk alakítója. Dúsan burjánzó irodalmában egy név: Marshall McLuhan kanadai professzornak, világhírű könyvek szerzőjének a neve tolakszik előtérbe (bocsánat a tiszteletlen kifejezésért!), főleg Nyugaton, de immár nálunk is az utóbbi években. Sajtóban és értekezésekben egyre többen hivatkoznak rá; említik, értékelik, méltatják és szidják, s mindezt jó okkal. Képesítése szerint filológus, a társadalmi kérdések területén inkább autodidaktaként portyáz. Szövegei rendkívül bonyolultak; alapgondolatai egyszerűek és érthetőek — ha már kihámozta őket az ember. Szemléletmódja sok mindent leegyszerűsít, gyakran erős túlzásba esik, de sok mély összefüggést érzékeltet olvasóival. Egyoldalú: néhány alapgondolat megszállottja, és ezeket mindenre kivetíti; de egyoldalúsága előny is, sőt erény bizonyos értelemben, mert ezáltal erősebben exponálja, élesebben világítja meg lényeges dolgok lényeges vonásait. Az egy gondolatra maximálisan összpontosító ember egyoldalúsága ez.

Ennek az értékelő kijelentésnek a jegyében kívánom álláspontját ismertetni és bírálni. Munkássága sok támadási felületet kínál. Bírálni lehet, tudomásul nem venni gondolatait — lehetetlen, ha nem akarjuk mesterségesen szegényíteni a magunk eszmevilágát.

Stílus, módszer, szemlélet

„Jelen munkám... érzékletek és megfigyelések mozaikjából áll” — írja szerzőnk egyik főművében. A Gutenberg-galaxisban (*La Galaxie Gutenberg, face à l'ère électronique, les civilisations de l'âge oral à l'imprimerie* Paris. 1967. A továbbiakban is ezt a francia kiadást idézzük, és nem az 1962-ben megjelent angol nyelvű eredetét). Valóban — maga McLuhan ismétli meg könyvének egy másik helyén — érzékletek és megfigyelések mozaikszerűen kiképzett halmazát tárja olvasói elé, nem gondolatok folyamatos láncolatát.

A diszkurzív okfejtés az írott s főleg a nyomtatott szöveg linearitásának, egy-sikű és tördelt voltának folyamánya, véli McLuhan, olyan gondolkodási és kifejezési mód, amelyet az új kor, az elektronikus mediák kora túlhaladni készül. Maga tehát tudatosan elveti ezt a — szerinte — történelemileg meghaladott megismerési és közlési módot. Tárgyához, pontosabban tárgyaról alkotott véleményéhez, szemléletmódjához alkalmazza vizsgálati módszerét és írásainak stílusát: ezzel is a Gutenberg-galaxis, a nyomdaközpontú kultúra meghaladását, a ma és a holnap korának megfelelőbb stílus kialakítását szorgalmazza, egy olyan stílusét, amelyben a képzelet (végre ismét) vezető szerepet játszhat. Szabadon hagyja csapongani tehát képzeletét, előadásmódja szándékosan ködös, mint a csillagrendszer; A Gutenberg-galaxist ideogramként vagy akár „happening” képében is ki lehetne fejezni, jelentette ki egy interjúban (lásd *Secolul* 20. 1970. 6. 91), mert olyan tényezők szimultán összejátszákáról

van szó benne, amelyek közvetlenül nem kapcsolódnak egymáshoz. Mondatai híven követik gondolatainak stílusát. E stílusban a metaforának hatalmas szerepe van; a metafora ismeretelméleti funkcióját pedig ki tagadhatná? De arról megfeledezhetünk-e, mint McLuhan teszi, hogy a metaforikus megismerés — nem tudományos megismerés?

A „hagyományos“, diszkurzív gondolkodásmód elvetése a tudományos és filozófiai megismerés sajátos, lényegi jegyének elvetése. Mint minden szerző, McLuhan is meg akarja győzni olvasóit a maga igazáról. De elsősorban nem érvekkel — az érvelés éppen a tudományos fejtegetés sajátossága —, hanem képszerűen vázolt tétellei szuggesztív erejével. Nem bizonyít: illusztrál. Érvekként kezeli az idézeteket: valaki valamikor állított olyat, ami gondolataiba beilleszthető: ez hát a való. Mondják, tehát igaz. Mindenre példát mond, rengeteg példát, s minden példához szabadon társít más gondolatot, más képet, más példát. Ezért képekben, példákban, idézetekben hallatlanul gazdagok munkái. Színes olvasmányok. Nehéz olvasmányok. Féloldalmi bekezdésben néhol klasszikus balettről, politikáról, konyhaművészetéről, katonai stratégiáról, irodalomról és még sok minden egyébről szó esik. Megjegyzései szellemesek, gondolatársításai meglepőek, példái gyakran találóak. Csak azzal az egyszerű, régi — és nem mellőzhető! — igazsággal nem számol, hogy a példa, önmagában, semmit sem bizonyít, mert tetszőleges példát az égvilágon mindenre s mindennek az ellenkezőjére is lehet találni. Csak azt nem veszi tekintetbe, hogy a metafora, még ha lényegre tapintó is, nem helyettesíti a felvillantott jelenség vagy összefüggés magyarázatát. Ezméinek mozaikszerű felépítése és kifejezése ezért az önkényesség jegyeit viseli magán, ítéleteiben gyakran elmosódnak a ténymegállapítások és az értékítéletek határai.

Így tehát: stílusa, módszere, szemlélete paradoxális. Egy a tudományosság szellemétől telített kort szándékszik kifejezni — nem tudományos módon. Szemléletmódja, gondolatvilága lényegileg spekulatív. De — mint már nemegyszer a gondolkodás történetében — a spekuláció intuitív valóságérzékelésre támaszkodva, mérész nagyvonalúsággal tapint ki és tár fel lényeges összefüggéseket.

Tárgykör és látókör: történetfilozófia

Sokan szociológusként tartják számon McLuhant, főleg azért, mert a mass media divatos szociológiai téma. Azonban sem szemléletmódja, sem módszere nem jellemző a mai szociológiai gondolkodásra. Spekulatív jellege műfajilag inkább a filozófiai esszé területére utalja művét.

De itt már nem formai jegyekről szólunk: lényegileg filozofikus e mű célkitűzése szerint. Mert közvetlen tárgykörét állandóan túllépi, a rávonatkozó megállapításokat messzire — a magasszintű általánosítások szintjére — vetíti ki. McLuhan örökös és egyetlen témája: közvetlenül a korunkra jellemző tömegközlelési eszközök jellegének és hatásainak vizsgálata. De következetes következetlenséggel tágitja tárgykörét: a mediák által terjesztett és képviselt információ vizsgálatából így lesz Marshall McLuhan kezén kultúrfilozófia, s ebből, tovább, általános történetfilozófia. Az információ-terjesztés mai fontosságát a közeli és a távoli múltba vetíti vissza: egymást követő kultúrkörök lényegét keresi a rájuk jellemző mediák milyenségében, majd továbblépve, a mediák jellegéből és szerepéből bontja ki egész történelmi korok és társadalmi rendszerek mibenlétét és váltakozásait. S természetesen — mint minden spekulatív történetfilozófust — az egyetemes történelem távlatai érdeklik.

Hivei szemében McLuhan az új kor profétája: napjaink valóságában a holnap jegyeit fürkészi. *Understanding Media: megérteni a médiákat* — másik nagy könyvnek a címe ez — célkitűzést fejez ki: korunk jellegét és fejlődésünk tendenciáit megérteni, a tudatos és helyes alkalmazkodást előmozdítani. Realisztikus és utópisztikus elemek paradoxális keveredése színezi jövőábrázolását; haladó és nagyon is konzervatív tételek vegyületét kínálja tanítványainak és olvasóinak.

Közlés, érzet, technika

McLuhan vállalkozása természetesen nem egyedülálló. Szemléletmódja nem egy rokonvonást mutat korunk más szellemi áramlataival. Két vonatkozást említenék, amelyek talán alkalmasak arra, hogy gondolatainak ívét érzékeltessük.

Meglehetősen kézenfekvő manapság a technika hatalmas fontosságának felismerése. Nem egy filozófiai és szociológiai társadalomkép alapul olyan felfogáson, amely a technikai fejlődést tekinti döntőnek, egyedül döntőnek. Csupán a stadiális gazdasági fejlődés Rostow-féle elméletét említem itt, amely szerint az emberiség történetének nagy szakaszait a technikai fejlődés minőségi változásai határozzák meg, tekintet nélkül a társadalom gazdasági, politikai és egyéb viszonyaira. Innen ered az egységes ipari társadalom elmélete, amely szerint a gazdasági (értsd: technikai) fejlődés hasonló foka hasonló életmódot, társadalmi berendezkedést eredményez mindenütt, a gazdasági (tulajdon-) és politikai viszonyok különbözősége ellenére. Egy valóságos tényező fontosságának egyoldalú és leegyszerűsítő eltúlzásáról van itt szó. Számtalan elmélet világunk száz bajáért a gépesítést, automatizálást, tudományos fejlődést okolja, a technika és a tudomány „diabolikus“, romboló jellegét bírálja, anélkül azonban, hogy bírálná azokat az intézményeket és társadalmi viszonyokat, amelyek között a technikai-tudományos fejlődés végbemegy. Nos, lényegében így jár el McLuhan is, csak hogy ő nem az általános technikai fejlődést, hanem egyik sajátos oldalát ragadja ki, az információközlés (és -szerzés) „technológiáját“, ennek és csupán ennek a fejlődésére, mutációira alapít egy új történelmi korszakolást: a szóbeliség kora, a nyomtatott betű kora (a kettő között az átmenet a fonetikus írás kora), az elektronikus hírközlés kora.

McLuhan a kultúra minden vonását, a társadalmi élet minden vonatkozását az adott korszak uralkodó hirszerző-közlő technológiájából vezeti le, a társadalmi-gazdasági alakulatok mibenlétére, meghatározóira nincs tekintettel. Egyoldalú persze, de újat mond. Marx utalása, miszerint az ember anatómiája adja meg a kulcsot a majom anatómiájának a megértéséhez, erre is vonatkozik: a mass mediák mai szerepe, fontossága új összefüggések feltárását teszi lehetővé múltbeli, kevésbé fejlett állapotokra, szerepükre vonatkozóan is. Erre figyelt fel szerzőnk, és ez adja, elsősorban, vállalkozásának eredetiségét.

Másodsorban arra a — talán kevésbé kézenfekvő — érintkezési felületre hívnám fel a figyelmet, amely nézetem szerint McLuhan eszméi és a jelenkori strukturalizmus bizonyos vonatkozásai között található. Nemcsak a strukturalista elméletek mechanicista vonásaira és technokratikus tájékozódására gondolok, hanem a Foucault-féle megismerés „archeológiájára“ is. McLuhan is az emberi megismerés és a környezethez való viszonyulás módjainak szükségszerű változásait, mutációit szándékszik különböző korok művelődéstörténetéből kibányászni; az információ közlésének technikai alapja szerinte meghatározza az ismeretek megszerzésének módjait, az ember környezetéhez való viszonyulásának lényegét, a világ érzékelésének módját, sőt érzékleteinek és gondolataink tartalmát is. A strukturalizmus mechanicista

objektivizmusának jegyei ismerhetők fel McLuhan mass media-elméletében. Amint a strukturalisták „elméleti antihumanizmusa“ szerint nem az ember cselekszik a társadalomban, hanem a társadalom az ember által, nem az ember beszél a nyelv, hanem a nyelv beszél az ember által, úgy McLuhannél is a hírközlő közeg a közlendő meghatározója, a hírhordozó technika fejlődése az ember (és a kultúra, a társadalom, a történelem) alakítója.

The Medium is the Message

Ez a fejezetcím (Understanding Media, The Extensions of Man. New York, 1964, 23) jelmondszerűen fejezi ki a mcLuhanizmus egyik lényegi elemét: a közeg, az eszköz maga a tartalom, az információ, a mondanivaló.

Bizarrságában sem minden alapot nélkülöző gondolat: „... az igazi közlendő a medium maga, tehát egyszerűen szólva, egy medium hatása az egyénre vagy a társadalomra attól a mértékváltozástól függ, amelyet minden új technológia, önmagunk minden megtoldása életünkben előidéz“ (Understanding Media, 23). Ez akkor vált nyilvánvalóvá, írja másutt McLuhan, mikor — korunkban — a mediák fejlődésében ugrásszerű változás állt be; amíg a fejlődés lassú, lépcsőzetes volt, úgy tűnik, hogy a tartalom a közlendő. McLuhan gondolata, mondhatnók: felfedezése az, hogy a medium nem üres forma, nem semleges közeg, amelyben bármilyen információ, bármilyen tartalom keringhet; az ősi tam-tam, az írott szöveg és a televízió nem egyformán alkalmas ugyanannak az információnak az elraktározására és terjesztésére, sőt az információ-szerzést, a megismerésnek, a világ érzékelésének módját is másként és másként befolyásolja. Befolyásolja — ez a megfogalmazás kifejezi, úgy hiszem, azt a racionális magvat, amely McLuhan gondolata magába foglal. „The Medium is the Message“ — ez eredeti, szószerinti értelmében túlhajtott s így ferde igazságot hirdet, a megfogalmazás túlértékeli a forma tevékenységét, mellőzi vagy egyenesen tagadja a tartalom aktív, meghatározó jellegét, sőt a formára gyakorolt bármilyen befolyását is. „...mert a medium alakítja és határozza meg az emberek tevékenységének és viszonyainak módját és skáláját, Tartalmai és alkalmazásai változók, és nincsenek hatással az emberi kapcsolatok természetére. Tulajdonképpen a mediák legfőbb tulajdonosága az, hogy tartalmuk elrejti természetüket“ (Understanding Media, 25).

McLuhan nem veszi figyelembe, hogy a medium változása, fejlődése végső soron éppen a társadalom információ-szükségeitől, a terjesztendő információ mennyiségétől és milyenségétől függ. Nem veszi figyelembe a kibernetika és modern információ-elmélet egyik alaptételét, amely szerint az információ nem tévesztendő össze az azt terjesztő vagy elraktározó közeggel, amennyiben ugyanaz az információ analóg módon reprodukálható különböző közegekben.

„Meleg“ és „hideg“ mediák

Sajátos tipológiát alakított ki McLuhan: minden létező és elképzelhető medium két típusát különbözteti meg az idézett jelzőkkel. „Melegek“ azok a mediák, amelyek „erősen meghatározottak“, nagy mennyiségű információt hordoznak és passzív magatartást váltanak ki az információt befogadó egyénből vagy közönségből. A „hideg“ mediák, ellenkezőleg, kevésbé meghatározottak, ezért „fehér“ — kitöltésre váró — részeket kínálnak közönségüknek, lehetővé teszik, sőt igénylik az aktív átvételt, a rezonáló érzékelést.

Más helyeken tett kijelentései alapján könnyen belátható, hogy McLuhan szerint a mass mediák jelenkori fejlődése a „hideg“, tehát a közönségtől aktív hozzá-

járulást kívánó közegek eluralkodása felé tart, és hogy a szerző maga is igyekszik ezt a kívánatos fejlődést előmozdítani. Az aktív információfelvétel korszerűbb, inkább megfelel a ma és főleg a holnap kultúrájának, társadalmának — mondja szerzőnk —, és véleményével csak egyetérthetünk. E tekintetben a mass mediák szerepének és lehetőségeinek konkrét — nem spekulatív — tanulmányozása még sok lehetőséget nyújthat a javításra.

Ugyanakkor lehetetlen észre nem vennünk, mennyire önkényesen sorol be McLuhan e két kategóriába mindenféle mediumot, legtöbbször egyoldalúan kiragadott, felületi jegyek alapján. A beszéd szerinte hideg medium, a látásra épülő mediák — így az írott, főleg a nyomtatott szöveg — viszont melegek, elnyomják az aktív érzékelést. Ugyanakkor szerinte a telefon hideg, a rádió meleg medium; a film meleg, a televízió ellenben hideg, sőt prototípusa a korszerű, aktivizáló mass mediának. Nem szükséges itt részletesen kitérnünk a következetlenségek elemzésére. Csupán annyit kell megjegyeznünk, hogy e kategorizálás alapja, a füllel és a szemmel történő érzékelés közötti elvi különbség tételezése nem tekinthető sem ismeretelméleti, sem pszichológiai szempontból megalapozottnak; egyik is, másik is alkalmas az aktív, „résztevő”, kiegészítő érzékelésre. Arról nem is szólva, hogy hallás és látás teljes szétválasztása sem megalapozott: az olvasás az írott szöveget beszéddé alakítja, még ha hangtalan, „belső” beszéddé is, amint azt Henri Wald bukaresti filozófus helyesen jegyzi meg nemrég megjelent könyvében (*Homo significans*, 1970. 79).

McLuhan kultúrfilozófiai és történelemfilozófiai konstrukciója tehát nem túlságosan szilárd alapokon nyugszik.

Szóbeliség a történelem hajnalán

A kulturális fejlődés első lépcsőjén álló társadalmak mediuma a beszéd. A szóbeliség korában a legfontosabb érzék a hallás, az érzetek azonban még egységben vannak, még nem „szakosodtak”, még nem különültek el. Az emberek közvetlenül viszonyulnak környezetükhöz, a megismerés tárgyaihoz; közvetlenek és teljesek (nem szakosítottak) az emberek egymás közti viszonyai is. A közvetlen és teljes kapcsolatokra épülő kultúra tribális (törzsi) kultúra. A törzsi társadalom „zárt” (önmagának elégséges) társadalom. Mindezek valóban az ősi, primitív társadalom valóságos jegyei; ugyanakkor más, lényeges elemeket teljesen figyelmen kívül hagy a szerző. Nem is ez a fontos azonban, miután McLuhan nem szociológiai vagy etnológiai igénnyel foglalkozik a kérdéssel, hanem inkább az, hogy az egyszerű funkcionális összefüggést oksági összefüggésként tünteti föl, mintha a medium mibenléte, a beszéd, a hallás döntő szerepe okozná, teljes módon magyarázná a primitív közösség valamennyi jegyét. (Megjegyzendő még, hogy szociológiai szempontból meglehetősen zavaró az az önkényesség, amellyel McLuhan a „törzsiség” fogalmát a legkülönbözőbb társadalmakra alkalmazza, többek között például nemegyszer századunk egyes nagyhatalmainak társadalmi alakulatára is.)

A fonetikus ábécé kultúrája átmenet a szóbeliség és a vizualitás kultúrája, a törzsiség és a nyomda korszaka között. Ez az „átmenet” persze évezredekig tart, és két történelmi alakulatot fog át: a rabszolgatartó és hűbéri társadalmat — ez a körülmény azonban nemigen foglalkoztatja szerzőnket. A kézírásos szöveggel mediált kultúrában megy végbe „az érzékek szétválasztása és szakosodása, az aspektus, a hang és a jelentés szétDarabolása...” (La Galaxie Gutenberg, 44); „a fonetikus ábécé elsajátítása készíti az embert a hallás mágikus világának elhagyására és a látás semleges világára való áttérésre” (i. m. 24); „az ábécé zárta be a görögöket egy

fiktív »euklideszi térbe«. Az ábécé mind a fizikában, mind az irodalomban egy látott világra fordította le a hallott és tapintott világot, s a »tartalom« szofizmájához vezetett“ (i. m. 307). Az írásbeliség szerepe az elvonatkoztatás készségének, az absztrakt gondolkodásnak a fejlődésében nem kétséges. Itt is érvényes azonban az, amit már mondtunk az egyszerű együtthatás és az oksági viszony különbözőségéről.

A Gutenberg-galaxis kultúrájának jellemző mediuma a nyomtatott szöveg. Ez teljesen elválasztja a látást a hallástól, abszolutizálja a látás szerepét az információszerezés és -terjesztés minden területén. „Európa Gutenberggel lépett a haladás technológiai fázisába, amelyben maga a változás vált a társadalmi élet első és egyetemes normájává“ (i. m. 190); „a nyomtatás az első kísérlet egy kézi mesterség mechanizálására“ (i. m. 184). A nyomtatás technikai lényege az írás vizuális feldarabolása, az elkülönített, homogén részek ismétlődése: homogenizálás, kvantifikálás, linearitás. Ennek a technológiai modellnek megfelelően alakul ki, ismeretelméletileg, a tér kontinuitásának és homogeneitásának illúziója, a kanti apriorizmus, az analitikus (a tudományos, a mágikussal ellentétes) és mechanicista gondolkodásmód. A nyomdatechnika változtatta meg tehát gyökeresen a kultúra jellegét, s ezzel az emberek egymás közötti viszonyait, a társadalmi berendezkedést: „eltörzstelenítette“ az embert, elszakította a törzsi élet modelljétől. Ezáltal „dekollektíválta“ az embert, végletesen kifejlesztette „a fonetikus ábécé individualizáló hatását“; „a nyomtatás az individualizmus technológiája“ (i. m. 193).

Az individuumokra osztott, atomizált társadalom egysége McLuhan szerint a nemzet, kultúrája nemzeti kultúra. Ennek a kovásza pedig az egységesítő medium, a nyomtatott szöveg: „A nyomtatás megmánsította a beszéd funkcióját, az érzékelés és kutatás eszközéből könnyen szállítható fogyasztási cikké alakította“ (i. m. 196); „A nyomtatás mass mediává változtatta a közönséges nyelvet, és ezzel felszabadította a modern nacionalizmus központosító és egységesítő erőt“ (i. m. 241). „A nyomtatott szöveg nemcsak fogyasztási termék és medium, hanem ez mutatta meg az embereknek, hogyan szervezzék meg rendszeresen, lineáris modell alapján minden tevékenységüket. Megmutatta az embereknek, hogyan kell nemzeti piacot és nemzeti hadsereget szervezni. Mert ez a »meleg« medium tette először lehetővé az emberek számára, hogy lássák nemzeti nyelvüket, és hogy nyelvi kapcsolat formájában láthatóvá tegyék nemzeti egységüket és erejüket“ (i. m. 169).

Amint az idézett szövegrészekből látható, McLuhan rátapint az ember társadalmiasulási és egyéniesülési folyamatának egységes és ellentétes voltára: nagyobb társadalmi egységben, szorosabb és többretű kapcsolatokban, differenciáltabb közlési módok alapján válik egyénibbé az ember. Itt ismét: a nyomdatechnikai csupán egyik eleme annak a technológiai változásnak, amely az ipari korszak hajnalán végbement.

Az elektronikus korszak új, az előbbi korszakéval ellentétes kultúrát termel ki, és ezáltal visszakanyarodik a kiindulópontához, reaktualizálja az ősi, tribális, szóbeliségre épült kultúra egyes vonásait. Mint a Gutenberg-korszaknak, ennek is van egy megelőző, átmeneti szakasza, a villamosság kora, amelyben az újszerű mediák — szikratávíró, telefon — kialakulnak és első hatásaikat éreztetik. Az elektronikus korszak jellemző mediái a rádió, a fénykép, a film és mindenek fölött a televízió. Ugyanakkor a mass media fogalmát meglehetősen önkényes módon kitágítva, McLuhan ide sorolja a korunkra jellemző közlekedési eszközöket is, az autót, a repülőgépet és így tovább. Az új mediák lényeges tulajdonsága szerinte az, hogy megalapozzák az érzetek megbomlott egységének visszaállítását, amennyiben a hallás és látás egyidejűségét segítik elő, és megint előtérbe állítják a hallást mint a közvetlen megismerés és viszonyulás eszközét. Világképünk is ezáltal változott meg: „a Gutenberg-galaxist 1905-ben elméletileg a görbült tér felfedezése osztotta fel“ (i. m. 307); „a

modern fizika nemcsak hogy odahagyja Descartes és Newton specializált vizuális terét, hanem újra beilleszkedik a nem alfabetizált világ szubtilis akusztikai terébe“ (i. m. 39). A mechanikus és feldaraboló technológiák előidézte „explózió“ után most az „implózió“ következik. „A mechanikus korszakban testünket kivetítettük a térbe. Ma, a villamosság technológiájának több mint száz éve után központi idegrendszerünket dobtuk, mint egy hálót, a földgömb egészére, megszüntetve teret és időt, legálabbis Földünkön. Gyorsan közeledünk az ember meghosszabbításainak végső fázisához: a tudat technológiai szimulálásához. Ebben a fázisban az alkotófolyamat az egész emberi társadalomra kollektív módon kiterjed, mint ahogy már eddig is, a mediák közvetítésével kiterjesztettük érzékeinket és idegrendszerünket“ (Understanding Media, 19).

Az elektronikus technológiák ezáltal McLuhan szerint aláássák az individualizmust, ismét sokoldalúvá, globálissá teszik az emberi kapcsolatokat, kollektivizálják a társadalmat, újra a törzsiség jegyeit emelik előtérbe kultúránkban. Ez a modern törzsiség azonban már egyetemes jellegű, az egész emberiségre kiterjedő. „A villamosság által összeszűgített földtekénk már nem egyéb egyetlen falunál“ (i. m. 20). Korunk valóságának reális vonására mutat rá McLuhan, pontosabban fejlődési tendenciájára, irányára. A korszerű mass mediák valóban hatalmasan előmozdítják az ember társadalmiasulását, zsugorítják a távolságokat, összekapcsolnak távoli területeket, kultúrákat, társadalmakat. Azonban a fokozódó társadalmiasulás — a viszonyok összetettsége, az egymásrahatások bonyolódó láncolata — nem egyedül a mass mediák következménye; ezek maguk is inkább választ jelentenek a modern, iparosult, városiasodott társadalom szükségleteire. És önmagukban nem oldják fel korunk alapvető ellentmondásait, terjedésük önmagában nem szünteti meg világrések, országok, népek fejlődésbeli különbségeit, gazdasági-politikai rendszerek ellentéteit, márpedig e nélkül a „globális falu“, az egyetemesített emberiség megvalósítása elképzelhetetlen.

Illetve csak elképzelhető: az utópia területén és eszközeivel minden lehetséges. Különös, modern utópia a McLuhané: intuitív módon realiztikus elemek keverednek benne a valóság felett átsuhanó képzeletelemekkel, a tőkésrendszer apológiájába illeszkedő nézetek az aktív humanizmus jegyében fogant, realiztikus-kritikai gondolatokkal. Az amerikai társadalmat osztály nélküli társadalomnak, a társadalmi egyenlőség és homogenitás eszménye megtestesítésének tartja (i. m. 199). Korunk demokratikus és szocialista főekvéseit, a közügyek intézésében való részvétel igényét a mass mediák és csak azok számlájára írja, és ily módon a kérdést teljesen megoldhatónak találja, nem is gondol a gazdasági és politikai struktúrák megváltoztatásának szükségességére. Ugyanakkor azonban határozottan leszögezi humanista álláspontját a globális emberi felelősség kérdésében: „A villamosság korában, amidőn központi idegrendszerünk technológiai kivetítésével az egész emberiség iránt elkötelezzük magunkat..., minden cselekedetünk következményében is szükségyszerűen és mélységesen részt veszünk. Az írástudó nyugati ember flegmatikus és kívülálló magatartása már nem lehetséges számunkra... a villamosság sebessége a végsőkig fokozta az emberi felelősségérzetet“ (i. m. 20).

Nem igaz, hogy ez már egészen megtörtént. Igaz, hogy így kell lennie. És ebben feltétlenül egyetérthetünk McLuhannel.

Lásd Bodor András: *a mcluhanizmus — az amerikai pop filozófia és történelem*. Korunk, 1968. 3 és Semlyén István: *Mass media és permanens oktatás*. Korunk, 1970. 11.

MARSHALL MCLUHAN

A GUTENBERG-GALAXIS

A *Gutenberg-galaxis* egy sor történelmi megfigyelést tartalmaz olyan új kulturális „teljesítményekről“, amelyeket előbb az írás, később a nyomtatás előidézte zavarnak köszönhetünk. Erre vonatkozólag idézhetjük az antropológus véleményét: „Mindazt, amit az ember valamikor saját testével végzett el, ma teste meghosszabbításával teszi. A fegyverek fejlődése a fog és ököl bevetésével kezdődött, és az atombombával ért véget. A ruházat és a lakás az emberi test hőszabályozó mechanizmusának meghosszabbítása. A bútorok a földön guggolásnak vetnek véget. A technikai eszközök, a lencsék, a televízió, a telefon vagy a könyv, mindaz, ami lehetővé teszi, hogy az emberi szó győzedelmeskedjék tér és idő felett, csupa anyagi meghosszabbítása érzékeinknek. A pénz nem más, mint a munka felhalmozására és a haszon meghosszabbítására szolgáló eszköz. Szállítási hálózatunk hátunk és lábunk szerepét vette át. Valójában minden tárgy, melyet az ember az idők folyamán előállított, testét vagy annak valamely specializált részét helyettesítő meghosszabbításnak tekinthető“ (Edward T. Hall: *The Silent Language*, 79).

A nyelvet alkotó érzéki kivetítés vagy kifejezés, maga a szó is eszköz, éspedig olyan eszköz, mely: „lehetővé tette, hogy az ember könnyen közölhető és maximálisan kihasználható tudást és tapasztalatot tároljon.“

A nyelv — metafora, amennyiben nemcsak tárolja a tapasztalatot, de át is alakítja, le is fordítja a tapasztalat egyik módját a másikra. A pénz is metafora, a munka és a technika tárolására szolgál, és ugyanakkor át is alakítja a technika egyik formáját a másikká. Magának az átváltásnak és lefordításnak, avagy a metaforának az alapelve saját racionális képességünkön nyugszik, melynek segítségével életünk folyamán mindegyik érzékünket szakadatlanul lefordítjuk a másikra. Technikai eszközeink viszont, akár a kerékről, az ábécéről vagy a rádióról legyen is szó, zárt rendszerek. Ez az ára érzékeink nagymérvű *meghosszabbításának*. Saját érzékeink nem zárt rendszerek, hanem az általunk „tudat“-nak nevezett tapasztalásban szüntelenül átcsapnak egymásba. Érzékeink meghosszabbításai, maguk az eszközök vagy technikai eljárások, az egész történelem folyamán zárt, egymásra visszahatni vagy kollektív észlelésre képtelen rendszereket alkottak. Ma viszont, az elektromosság korában, új eszközeink váratlan együttműködése az emberiség történelmében példa nélkül álló válságot idézett elő. Érzékeink és képességeink kiegészítői ma egységes tapasztalati teret alkotnak, amely megkívánja a kollektív tudat létrejöttét. Mű-

szaki eszközeink ma, érzékszerveinkhez hasonlóan, olyan kölcsönhatás és oly viszonyok megteremtését követelik, melyek lehetővé teszik *racionális* együttműködésüket. Amíg műszaki eszközeink lassúak voltak, például a kerék, ábécé vagy a pénz, zárt és elszigetelt rendszerük elviselhető maradt mind társadalmi, mind lélektani szempontból. Nem így azonban a kép, a hang és a mozgás egyidejű és átfogó kivetítésénél. Az emberi funkciók ilyen típusú kiegészítői közötti kölcsönhatás ma ugyanolyan lényeges a közösség szempontjából, mint amilyen lényeges volt mindig is az egyén szempontjából az érzékek és képességek kölcsönhatása.

A művelődéstörténészek mind a mai napig hajlamosak arra, hogy a technikai felfedezéseket külön-külön tanulmányozzák, valahogy úgy, mint ahogy a klasszikus fizika tárgyalta a fizikai jelenségeket. Louis de Broglie eleget kifogásolta a descartes-i és newtoni módszernek ezt a szolgálai követését, mely ugyancsak közel áll egyes történészek felfogásához, akik mindent személyes „szemszögből“ néznek: „A karteziánus eszményhez híven, a klasszikus fizika a világegyetemet óriási mechanizmusként tárja elénk, amely tökéletes pontossággal leírható, ha meghatározzuk részeinek helyzetét a térben és változásait az időben... Csakhogy az ilyen felfogás bizonyos bennfoglalt hipotéziseken nyugszik, amelyeket csaknem észrevétlenül fogadunk el. Az ilyen hipotézis értelmében a tér és az idő, amelybe csaknem ösztönszerűen igyekszünk beleilleszteni *saját* érzeteinket, olyan tökéletesen merev és meghatározott keret, amelyben minden fizikai jelenség helye elvileg szigorúan megszabható, függetlenül a benne lezajló összes dinamikus folyamattól.“

Meglátjuk majd, hogyan lett a fonetikus írás a karteziánus, sőt az euklideszi észlelési mód forrásává. A Louis de Broglie leírta forradalom inkább a táviró és a rádió szülötte, semmint az ábécéé. J. Z. Young biológus munkája bővelkedik a Broglie-éhoz hasonló gondolatokban. Miután megmagyarázza, hogy a villamosság nem „áramlás“, hanem inkább „a tárgyak bizonyos térbeli viszonyánál megfigyelhető állapot“, Young hozzáteszi: „Hasonló dolog történt, amikor a fizikusok a nagyon parányi távolságok mérési módszereit dolgozták ki. Rájöttek, hogy már használhatatlan az a hagyományos modell, amely szerint valami anyagnak nevezett dolog — súllyal, térfogattal és térbeli helyzettel rendelkező — apró részecskékre osztható. Nem állították többé, hogy az anyag atomoknak, protonoknak vagy elektronoknak nevezett részecskékből tevődik össze. Lemondtak arról a materialista módszerről, hogy felfedezéseiket olyan kifejezések segítségével írják le, amelyek inkább ráillenek egy kézíleg előállított készítményre — például egy süteményre. Az atom és elektron elnevezések nem jelentenek többé alkatrészt, csupán részei a leírásnak, amelyet a tudós megfigyeléseiről készít. Jelentésük csak annyi, amennyit nekik az emberek tulajdonítanak, akik ismerik a hozzájuk vezető kísérletek útját“ (*Doubt and Certainty in Science*, 111).

És Young folytatja: „Rendkívül fontos megértenünk, hogy az új eszközök alkalmazása nagy változásokat fog előidézni az emberek magatartásában és *mindennapi* célkitűzéseiben.“

Ha valaha is elgondolkoztunk volna ezen az alapigazságon, könnyűszerrel úrrá lehettünk volna technikánkon és következményein, és nem váltunk volna rabjaivá. Akárhogy áll is a dolog, *A Gutenberg-galaxis* hosszú elmélkedés lesz majd ezen a Young-témán.

Senki sem volt jobban tudatában zárt rendszerű történetírási módszereink hiábavalóságának, mint Abbot Payson Usher. *A History of Mechanical Inventions* című munkájában megmagyarázza, hogy miért tehetetlenek az ilyen zárt rendszerek a történelmi fejlődés tényeivel szemben. „Az ókor kultúráira nem illenek rá a társadalmi és gazdasági fejlődés lineáris sorozatának modelljei, amelyeket a német történelmi iskola dolgozott ki... Ha elfordulnánk a fejlődés lineáris felfogásától, és ráállnánk, hogy a civilizáció fejlődését multilineáris folyamatnak tekintsük, sokkal jobban megértenők, hogy a nyugati kultúra története tulajdonképpen számos különálló elem fokozatos integrációjának története“ (Abbot Payson Usher: *A History of Mechanical Inventions*, 30—31).

Minden „történelmi szempont“ bizonyos mértékben zárt rendszer, amely szoros kapcsolatban áll a nyomtatással, és amely ugyanott virágzik, ahol — kulturális ellenszerek hiányában — az írásbeliség tudattalan hatása. Ma úgy tűnik, Alexis de Tocqueville egyfajta kettős látás adományát élvezte, amikor észrevette az erővonalak alakulását a korabeli Franciaország és Amerika fejlődésében. Élőszó útján szerzett kultúrája mélységesen befolyásolta irodalmi kultúráját; nem rendelkezett „nézőszöggel“, olyan szilárd ponttal, ahonnan távlatba állítsa az eseményeket. Tocqueville mindenekelőtt arra törekedett, hogy felfedezze az általa összegyűjtött információ-elemekben fellelhető dinamikus erőket: „Ha még tovább megyek, és e különböző vonások között a legfontosabbikat keresem, azt, amely magában foglalja majdnem az összes többit, rájövök, hogy a szellemi műveletek nagy részében minden amerikai csak saját eszének egyéni erőfeszítésére támaszkodik. Amerika tehát egyike a világ azon országainak, ahol az emberek a legkevesebbet tanulnak, és ahol a legjobban követik Descartes elveit... Mindenki szorosan magába zárkózik, és onnan itéli meg a világot“ (*De la démocratie en Amérique*, 11—12).

A könnyedség, amellyel kapcsolatot teremt az íráson és az élőszón alapuló észlelési struktúra módjai közt, lehetővé teszi, hogy Tocqueville „tudományosan megszondázza“ a pszichológia és a politika világát. A két észlelési mód egybekapcsolásának köszönhető nála a majdnem víziószerű észlelése olyan eseményeknek, amelyekkel kapcsolatosan más megfigyelők beérték egy személyes „szempont“ kinyilvánításával. Tocqueville megértette, hogy a nyomtatott kultúra volt forrása nemcsak a karteziánus perspektívának, de az amerikai pszichológia és politika sajátos vonásainak is. Módszerének segítségével, amely az eltérő észlelési módok kölcsönhatásán alapul, ledöntve a hermetikus válaszfalakat, Tocqueville képes volt világára mind egészében, mint részleteiben reagálni. Ez az a módszer, amelyet A. P. Usher hiányol a kultúrák történetéről és fejlődéséről szóló munkákban, és melyet J. Z. Young így ír le: „Lehetséges, hogy a szellemi hatalom titka nagyrészt az észlelési terek minden alkotóelemét érő ingerek hatásai közötti kölcsönhatás lehetőségeinek óriási számában rejlik. Az érintkezés és a kölcsönhatás pontjainak ez a tartaléka tesz bennünket a többi állatnál sokkal inkább képessé arra, hogy a külvilágra *in toto* reagáljunk“ (*Doubt and Certainty in Science*, 77).

Technológiáink viszont távol állnak attól, hogy ugyanúgy megfeleljenek a kölcsönhatás és összefüggés organikus funkciójának. Ennek a kérdésnek a megvizsgálása az írott és a nyomtatott kultúra viszonylatában e könyv tárgya. Vizsgálódásunknak ma szükségképpen számba kell

vennie az új technológiákat, amelyek mélységesen befolyásolják az írott és nyomtatott kultúrák hagyományos működését és meghonosodott értékeit.

Egy nemrég megjelent mű, úgy gondolom, felment a különködés bűne alól. Tárgya a „dtribalizáció“ jelensége az ókori világban és a modern világ „retribalizációja“. Karl R. Popper *The Open Society and its Enemies* című könyvéről van szó. Ahogy mindjárt látni fogjuk, a nyílt társadalom a fonetikus írásból született, és ma a villamosáramon alapuló mediák következtében eltűnés fenyegeti. Munkám végkövetkeztetése ez utóbbi jelenségre vonatkozik. Mondanom sem kell, hogy a változások létezése a kérdés, nem pedig értékük. A leírásnak és a diagnózisnak meg kell előznie minden értékelést és terápiát. A diagnózist erkölcsi ítélettel helyettesíteni nagyon természetes és nagyon elterjedt szokás, de nem szükségképpen termékeny.

Karl Popper terjedelmes műve első részét az ókori Görögország dtribalizációjának és a dtribalizáció következményeinek szenteli. De sem Görögország, sem a modern világ szempontjából nem veszi számításba érkeink technikai meghosszabbításainak dinamizmusát és hatásukat a zárt társadalom átalakulására nyílt társadalommá és fordítva. Leírásai és fejtegetései mindenekelőtt gazdasági és politikai szempontokból indulnak ki. Az alábbi idézet különösen megfelel a mi célunknak. Tulajdonképpen a kultúrák egymásrahatásával kezdődik kereskedelmi vonatkozásban és a törzsi állam felbomlásával ér véget, amelyet Shakespare jelenített meg a *Lear királyban*.

Popper szerint a törzsi vagy zárt társadalmak egysége biológiai egység, míg „modern, nyílt társadalmaink nagyrészt elvont kapcsolatok, például a csere vagy a kooperáció alapján működnek“. A társadalom kitárlása a külvilág felé és áttérése az elvont típusú kapcsolatokra a fonetikus ábécének, az összes többi írásforma és minden más technológia kizárásának köszönhető. Ez egyike a *Gutenberg-galaxis* témáinak. Másrészt az a tény, hogy a zárt társadalmak a szó, a tam-tam és egyéb halláson alapuló technológiák következményei, az elektronikus kor hajnalán sejtetni engedi az egész nagy emberi család egybeolvasztását egyetlen, globális törzssé. Az elektronikus forradalom nem kevésbé zavarbaejtő a nyílt társadalmak emberére nézve, mint az ábécé forradalma, amely felforgatta és átalakította az egykori zárt vagy törzsi társadalmakat.

Popper nem próbálja elemezni ezeknek a változásoknak az okait, de olyan leírását adja a tényeknek, amely tökéletesen megfelel céljainknak: „Az időszámításunk előtt VI. század körül ez a fejlődés a hagyományok részleges összeomlását hozta magával, ugyanakkor egész sor forradalmat és politikai reakciót is. Természetesen magával hozott a törzsiség erőszakos fenntartására irányuló törekvéseket is, mint Spártában, de ugyanakkor elősegítette a nagy intellektuális forradalmat: felfedezte a kritikai vitát és következésképpen a mágikus megszállottság alól felszabadított gondolatot. Ugyanebben a korszakban figyelhetjük meg egy új betegség első tüneteit: *érezni kezdjük a civilizáció fáradtságát*.“

Ez a betegség, ez a feszültség a következménye a zárt társadalom összeomlásának. Ma is érezzük, különösen a társadalmi változások alkalmával. A feszültség annak az erőfeszítésnek a következménye, amelyet az élet a nyílt és részlegesen elvont társadalomban állandóan megkövetel

tőlünk; a racionális lét, bizonyos emóciós társadalmi kielégülésekről való lemondás, az egyedül eligazodás és felelőségünk vállalásának erőfeszítése ez. Úgy látszik, ez az ár, amelyet meg kell fizetnünk az ismeret, az értelem, az együttműködés és a társadalmi felelősségérzet minden gyarapodásáért, más szóval a létfenntartási lehetőségeink minden javulásáért és minden népszerűségzaporulatért. Ez a fizetség emberi mivoltunkért.

A feszültség szoros kapcsolatban van az osztályharc kérdésével, amely a zárt társadalom összeomlásának idején jelent meg. A zárt társadalom nem ismeri ezt a problémát. Legalábbis az uralkodó osztályok számára a rabszolgaság, a kasztrendszer és saját uralmuk természetes jelenségek, abban az értelemben, hogy nem váltak kérdésessé. Hanem ez a meggyőződés a zárt társadalommal egyidejűleg omlik össze, és vele együtt eltűnik minden biztonságerzet. A törzsközösség, mint később a városállam, menedéket biztosított a törzs minden tagja számára. Ellenségektől és veszélyes, sőt rosszindulatú mágikus erőktől körülvéve, úgy fogják föl a törzsközösséget, mint gyermek a családot és a tűzhelyt, vagyis mint olyan együttest, amelyben mindenkinek pontosan meghatározott szerepe van, és ezt a szerepet jól ismeri és jól játssza. A zárt társadalom megrendülése, amely létrehozta az osztálykérdést és kérdésessé tette a társadalmi státust, valószínűleg ugyanolyan hatással volt a polgárookra, mint amilyennel a gyermekekre a házi perpatvar vagy a családi tűzhely felbomlása. Magától értetődik, hogy az elsősorban veszélyeztetett kiváltságos osztályok az általuk elnyomottaknál jobban megéreztek ezt a feszültséget. Ugyanakkor az utóbbiak is, akiket megrémített természetes környezetük felbomlása, ugyanabba a betegségbe estek. Bármilyen jól harcoltak is végig harcukat, gyakran haboztak leszedni a győzelem gyümölcsét, amelyet az osztályellenség felett arattak, akit erőssé tett a megszokás, a hagyomány, a jobb nevelés és a veleszületett tekintélyérzet“ (Karl R. Popper: *The Open Society and its Enemies*, 172).

Ezek a megfontolások simán vezetnek át elmékedéseinkhez Lear királyról és arról a nagy családi perpatvarról, amely a XVI. századot gyötörte a Gutenberg-korszak hajnalán.

*

John Wilson professzor, a londoni egyetem afrikai intézetének munkatársa a szerzője egy tudományos értekezésnek, amely hasznunkra lehet a fonetikus írásnak az új észlelési módok elsajátítására gyakorolt tényleges hatása kikutatásában. Az írástudó társadalmak tagjai nagyon nehezen tudják megérteni, miért képtelenek az analfabéták a háromdimenziós látásra vagy a távlat érzékelésére. Azt feltételezzük, hogy természetes látásmódról van itt szó, és hogy az ember minden előzetes gyakorlat nélkül képes arra, hogy megszemléljen egy fényképet vagy végignézzon egy filmet. Wilson tapasztalatai abból adódnak, hogy megpróbálta film segítségével olvasásra tanítani a bennszülötteket.

„A következő tények rendkívül érdekesek — írja. Egy egészségügyi tisztviselő teljesen lelassítva forgatott le egy filmet, hogy bemutassa, mit kell tennie az afrikai falu összes lakójának az állóvizek lecsapolására: kiszáritani a tócsákat, összegyűjteni az üres konzervdobozokat, hogy aztán eltakarítsák őket és így tovább. Bemutattuk ezt a filmet egy cso-

port bennszülöttnek, majd megkérdeztük tőlük, hogy mit láttak. Azt felelték, egy csirkét vagy valami szárnyast láttak. Mi magunk pedig nem is tudtuk, hogy ilyen állat szerepel a filmen! Figyelmesen átnéztünk tehát minden egyes filmkockát, hogy megkeressük a szárnyast. És valóban ott volt! Egy másodperc időtartama alatt ment át a kép egyik sarkán. Bizonyára valakitől megijedhetett, és felrepülve vágott keresztül a látótér jobb alsó sarkán. Ez volt minden, amit észrevettek. Semmit sem fogtak föl abból, amit a tisztviselő be akart mutatni; ehelyett a jelentéktelen részletre figyeltek föl, amelynek létezéséről mi nem is tudtunk, amíg alaposan meg nem vizsgáltuk a filmet. Miért? Többféle elméletet állítottunk fel. Talán a madár gyorsasága ragadta meg figyelmüket, hiszen a film többi része lassított felvétel volt. Végtelen lassúsággal mozogtak benne az emberek, felszedték a konzervdobozt, és megmutatták, hogyan kell eltávolítani. Nézőink számára csak a madár tűnt valóságosnak. Fennállt az a lehetőség is, hogy az állatnak valamilyen vallásos jelentősége van a bennszülöttek szemében, de ezt nem tartottuk valószínűnek.

KÉRDÉS: Lenne olyan szíves nagyobb pontossággal leírni a kérdéses jelenetet?

WILSON: Természetesen. Az egészségügyi szolgálat egyik alkalmazottja nagyon lassan haladt előre. Megpillantva a vizet tartalmazó konzervdobozt, lehajolt, felvette, gondosan kiürítette, hogy teljesen kiszáradjon, nehogy a szúnyogok szaporodhassanak benne; aztán beledobta a dobozt egy kosárba, mely egy szamár hátára volt erősítve. Így akarta megmutatni, hogyan kell eltávolítani a hulladékokat. Azokhoz az emberekhez hasonlított, akik vashegyű bottal és zsákkal felszerelve járnak a parkokat és felszedik a papírhulladékot. Az egészet a legnagyobb lassúsággal forgatták, hogy jobban nyilvánvalóvá váljék, mennyire fontos eltávolítani mindent, ami a szúnyogoknak szaporodási helyül szolgálhat. Az ócska dobozokat mind felszedték és elásták, hogy biztosak legyenek benne: nem marad egy csepp állott víz sem. A film körülbelül öt percig tartott, a csirke pedig egyetlen másodperc alatt haladt keresztül a képen.

KÉRDÉS: Valóban azt akarja mondani, hogy önöknek az volt az érzésük: a nézők nem látták, csak a csirkét?

WILSON: Mi egyszerűen megkérdeztük tőlük: mit láttatok ebben a filmben.

KÉRDÉS: És nem azt, hogy mit *gondoltatok*?

WILSON: Nem. Mit *láttatok*.

KÉRDÉS: Hány nézőnek tették fel ezt a kérdést?

WILSON: Vagy harmincnak.

KÉRDÉS: Senki sem válaszolt egyebet, mint hogy: egy csirkét láttunk?

WILSON: Nem. Ez volt az első, spontán válasz. „Egy csirkét láttunk.“

KÉRDÉS: Mégis, egy embert is láttak, nemde?

WILSON: Hát igen... kérdezősködésünkkel kierőszakoltuk azt a választ, hogy egy embert láttak. De a fontos az, hogy abból, amit be akartunk nekik mutatni, semmit sem fogtak föl. Sőt, időközben rájöttünk, hogy egyetlen felvételt, egyetlen képet sem tekintettek át teljes egészé-

ben. Mindegyik képben a részleteket keresték. Azután tudtuk meg egy szemspecialistától, hogy a felkészült nézők, akik hozzászórtak a mozgóképhez, nem magát a vásznat nézik, hanem egy valamivel a vászon előtt elhelyezkedő síkot, hogy ily módon a képet teljes egészében áttekinthessék. Ebből a szempontból a kép nem más, mint konvenció. A képet először is teljes egészében kell látni, erre azonban képtelenek ezek az emberek, akik nem szoktak hozzá a filmhez. Gyorsan átkutatják tekintetükkel a kép minden részét, a televíziós kamera katódsugaraihoz hasonlóan. Úgy tűnik, a mozgóképhez hozzá nem szokott szem csak végigseper minden képen. S a benszülötteknek, ha lassított vetítést láttak is, nem volt idejük végigseperni az egész képen, még mielőtt a következő megjelent volna.“

A legfontosabb tények az idézet végén találhatóak. Az írásbeliség rászoktatta az emberi látást, hogy kissé a képen innen összpontosuljon, úgy, hogy egyetlen szempillantással átfoghassa. Mivel nem sajátították el ezt a technikát, az analfabéták nem úgy látják a tárgyakat, mint mi. Nézés helyett végigseperik tekintetükkel a tárgyakat és képeket, valahogy úgy, ahogy mi végigfutunk a nyomtatott lapon, soronként. Az ő megfigyelési pontjuk a tárgyon kívül helyezkedik el. Ők rendkívül hangsúlyozottan *átélik* a tárgyat. Szemük nem a távlat szerint működik, hanem mondhatnók, szinte tapogatásszerűen. Fogalmuk sincs az euklideszi térről, mert ez a tér a látási, tapintási és hallási érzetek elkülönülésének eredménye.

A mozgókép más kérdésekkel is szembeállítja a benszülötteket; ezek segítségünkre lesznek majd annak megértésében, hogy milyen mértékben helyeződnek át az írás konvenciói a mozgóképhez hasonló, nem verbális kifejezési formákba:

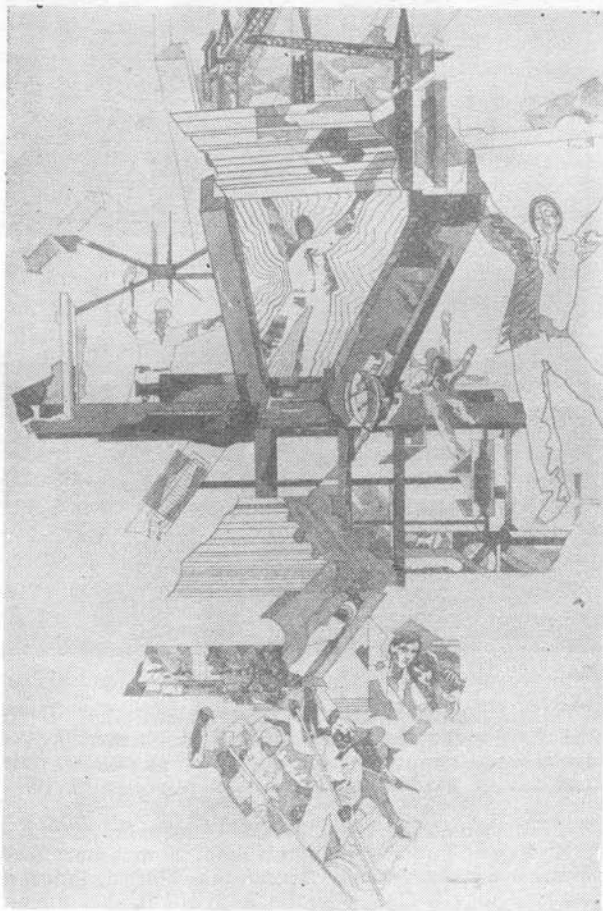
„Azt akarom mondani, hogy körültekintően kell bánnunk a mozgóképpel: a filmek a szerzett tapasztalat alapján értelmezhetők. Leszögeztük tehát, hogy mielőtt a filmeket felhasználnók, szükséges a nézőinket előkészíteni és a kérdést tanulmányozni. E vizsgálódások során izgalmas felfedezéseket tettünk. Rájöttünk, hogy a filmek, már ahogy azokat Nyugaton készítenek, bármilyen realistáknak látszanak is, rendkívül konvencionális szimbólumok. Így például az egyik filmmel kapcsolatosan, amely két emberről szólt, fölfedeztük, hogy az afrikaiak tudni akarták, mi lett azzal, aki eltávozott a vásznonról, és úgy látszott, hogy miután befejezte beszédét, beleveszett a sötétségbe. Nem akarták elfogadni, hogy véget ért a szerepe. Tudni akarták, hogy mit csinál, és mi kénytelenek voltunk ezzel a kívánsággal számolni a forgatókönyvek megírásakor, és belefoglalni olyan részleteket, amelyeket magunk feleslegesnek találtunk. A távozó szereplőket kénytelenek voltunk a felvevőgép terében tartani, és addig követni, amíg természetes úton tűnhettek el. Nem léphettek ki a vásznonról, természetes úton kellett eltávozniuk, például befordulva egy utcánsarkon. A nézők csak úgy tudták megérteni, hogy egy embert nem látnak többé, ha az események »természetes« módon folytak le.

A panoráma-filmek mélységesen felkavarták a benszülötteket; nem tudták megérteni, mi történik. Meg voltak győződve arról, hogy a látott tárgyak valóban mozognak. Képtelenek voltak elfogadni ezt a konvenciót, amiként nem akarták elfogadni, hogy egy ülő és mozdulatlan személyt lassan növekedni lássanak, míg nem az egész vásznat betölti total planban a kamera mozgása következtében. Kipróbált módja a filmezésnek,

amelyet mindnyájan ismerünk: a felvevőgép előbb egészben mutat egy várost, azután egy utcára irányul, majd az utca egyik házára, hogy végül az ablakon keresztül behatoljon a házba... A primitív emberek úgy képzelték, hogy ők maguk tették meg az utat, és hogy berepítették őket az ablakon.

Mindebből kitűnik: ahhoz, hogy a filmet eredményesen használhassuk fel, előbb hozzá kell szoktatnunk az embereket bizonyos hasznos konvenciókhoz. Olyan filmeket kell készítenünk, melyekből megtanulják felhasználni ezeket a konvenciókat. Megszokják például a vásznonról kilépő szereplő látványát. Előbb tehát követnünk kell a szereplőt egészen az utca sarkáig, megkerültetjük vele a sarkot, és csak a második képsorban vágjuk a jelenetet, rögtön az elindulása után.“

Részletek Marshall McLuhan The Gutenberg Galaxy (A Gutenberg-galaxis) című könyvéből.



*Paulovics László:
Ujjáépítés
(színes tusrajz)*

GAÁL GÁBOR SZÜLETÉSÉNEK 80. ÉVFORDULÓJÁN

Szécsényi Nagy Gábor bajai lovasz és Gál Anna bakonyszentkirályi szolgálóleány fia, a mi Gaál Gáborunk, nem Jászfelsőszentgyörgyön született, és nem is 1893-ban, amiként ezt a Magyar Irodalmi Lexikon tévesen állítja (a gyermek Gábor úgy volt „kiadva” falura, mint később a kis József Attila is), hanem a józsefvárosi róm. kat. plébánián kiállított keresztlevelé szerint 1891. március 8-án Budapesten, Bérkocsis utca 23. szám alatt, vagyis kereken nyolc évtizeddel ezelőtt. Nehéz számunkra egy ilyen emléknapot kiemelnünk, mert Gaál Gábor mind a mai napig hatékonyan él köztünk eszmei örökségével, s különösen most, amikor a párttörténet betelt fél századát elemezzük, s benne hazai magyar irodalmunk és művelődésünk kibontakozását, nap mint nap idézzük is. A Romániai Írók Szövetsége azonban országsszerte megünnepelte a virtuális nyolcvanadik születésnapot, ezért áldozunk most külön lapunk egykori főszerkesztője emlékének.



Balázs Péter:
Gaál Gábor

Bujdosóként érkezett hozzánk hazájából, ahonnan az ellenforradalom kommunébeli szerepe miatt száműzte, s kolozsvári gyökérverése — amint ezt a kortárs Ligeti József számunkra leírja — a munkások kórusában való cselekvő részvételével kezdődik. A gazdag és sokszorosan feldolgozott, bár még mindig monografikus öszszefoglalásra váró szerkesztői munkából, mely Gaál Gábor legjelentősebb hozzájárulása irodalomtörténetünkhöz, Remenyik Zsigmonddal való kapcsolatait emeljük ki E. Nagy Sándor feldolgozásában. S ma már közreadhatjuk Anavi Ádám régóta nálunk várakozó versét is, miután Marosi Péter az *Utunk* 1971-es évkönyvében megírta, hogy a Gaál Gábor cikkgyűjteményét annak idején ért méltatlan bírálatok

valóban egy átmeneti kor sajtóéletének „legvisszatartóbb megnyilvánulásai” voltak...

Végül a költő és publicista Bodor Pál személyében szót kap a közvetlen tanítvány-nemzedék, hogy mailag értelmezze Gaál Gábor ismert „romániaiság”-tételét a hazai magyar irodalom egy sajátos vonásáról, melynek jelentősége éppen a nemzetiség és nemzet viszonyának szocialista rendeződése folytán emelkedett. A cikkíró egyben magáévá teszi és a maga művészi kísérletezésével összegezni igyekszik mindazt, amit tér és idő vállalásában — hagyományainkat folytatva, helytörténetünket ápolva, folklórunkat modern szemléletünkbe beépítve, nemzetiségi önismeretünket az egész ország reáliáihoz igazítva — a *Korunk* új folyamának immár tizennégy éve alatt éppen Gaál Gábor szellemében juttattunk érvényre.

Az élő Gaál Gábornak áldozunk tehát, aki párthű marxi—lenini úttörésével saját fejlődéstörvényünk és honi alkalmazkodásunk számára biztos alapokat teremtett.

KORUNK

Kortársi jegyzetek Gaál Gáborról

Tehát Hatvany Lajos itt van látogatóban. Hogy ez a látogatás — mondhatnám úgy is: „kirándulás” — nem volt véletlen, ezt sejtettük, de mindenestre mindenki örvend. Hoztak magukkal egy kis — nagyon áhított — „nyugati levegőt”. És mi igyekeztünk is — mellre szívni.

„Hoztak” — mondom, mert Hatvany nem egyedül jött. Vele volt a felesége, a nagyszerű Marton Erzsi, ennek apja és anyja: Dr. Marton Sándor és felesége és még valaki, akit mi eddig nem ismertünk: Gaál Gábor. A világ előtt úgy volt az egész feltüntetve, hogy „ez a Hatvany, akinek sok pénze van, unta magát Bécsben, és eljött Kolozsvárra, egy kicsit szórakozni”.

Pedig hát... dehogy. Akik tudják a látogatás igazi okát, nem beszélnek róla, és én is úgy teszek, „mintha” nem tudnék semmit.

Pedig Irén — Dienes László felesége — nekem elmondta, miről is van szó.

*Dienesné Götz Irén a biokémia tanára volt. A maga és a férje baloldali pártállása (Dienesnét a saját lakásán keresték fel és verték meg jobboldali diákok) tarthatatlanná tette helyzetüket. Nos, ekkor jött Hatvanyval Gaál Gábor Kolozsvárra. Nemsokára Dienesék Berlinbe költöztek, Gaál viszont letelepedett Kolozsvárott, és átvette a *Korunk* szerkesztését.*

Én nagyon sajnáltam Dienesék elvesztését, de úgy éreztem, Gaál Gábor mindenért kárpótolni fog.

Valóban, a „nyugati” levegő, amit magával hozott, döntően befolyásolta a mi szellemi tájékozódásunkat. Ő informált bennünket a Szovjetunióban kialakult új kulturális formákról: az agitprop-csoportok, a Kék-blúzosok, a Vörös Szócső és hasonlók működéséről; ő ismertetett meg bennünket Majakovszkijjal, és arra biztatott engem, hogy menjek Berlinbe, Párizsba, tanulni a szocialista művészet képviselőitől és követőitől.

— ...mert tudja, Ligeti — mondta —, ide hozzánk, Romániába csak nyugaton keresztül, Berlinen, Párizson és Bécsen át juthat el a keleti — szovjet — tanítás, tehát érte kell menni.

Még azt is mondta, hogy kit keressek és hol.



A kolozsvári újságíró-klub tükrös sarokasztalánál a 30-as években (balról jobbra): Ruffy Péter, dr. Neumann Jenő, Gaál Gábor, dr. Guzner Miklós, Szász Endre, Rössler-Bocskói Viktor, Szász Béla, Köves József

Hát én mentem.

Igy kerültem össze Bécsben Max Reinhardt-tal és Katz Bélával. Az előbbitől művészetet tanultam, az utóbbitól „politikát”.

Párizsban Cocteau-val és Leon Moussinackal ismerkedtem meg. De Berlinben már egy kézből kaptam művészetet és politikát: Piscator volt a mesterem.

Ezek a találkozások még csak „Blitz”-kapcsolatok voltak, de elegendők ahhoz, hogy visszatérve Kolozsvárra, egy batyuravalót hozzak magammal az új művészetekből. Elérkezett a cselekvés ideje. Felkerestem Aradi Viktort.

— Mi a véleményed, Aradi elvtárs? — kérdeztem. — Összehozunk egy művészeti társaságot.

— Minek?

— Hát, hogy bemutassuk az új művészeti formákat.

— És gondolod, hogy lesz ebből valami hasznunk?

— Én nem keresni akarok ezen.

— Én pedig nem az anyagi haszonra gondoltam.

— Vagy úgy? Egész biztos, hogy sokat nyer vele a munkásmozgalom.

— Ha ügyesen csináljátok, igen.

— Remélem, sikerül összehozni a társaságot.

— Hát akkor, rajta! Az elvtársakkal majd én beszélek. Csak jól nézd meg, kiket vonsz be a munkába.

Ezután Gaál Gáborral és Hirsch Ernővel beszéltem. Megállapodtunk, hogy a társaság „vegyes”, román—magyar összetételű kell hogy legyen, s lehetőleg a művészet valamennyi ágát (irodalom, képzőművészet, színjáték, film, zene, tánc, és ami igazán új, az a „szavalókórus”) kultiválja. Minden szakosztály élére egy román és egy magyar művész kerül. A társaság célja: az új művészeti formák tanulmányozása és terjesztése. Ennek megvalósítása végett szemináriumokat, előadóesteket, hangversenyeket rendezünk.

1926 nyarát Bécsben és Salzburgban töltöttem, ahol az ünnepi játékokon Reinhardt mellett „asszisztáltam“ (nagy élmény volt!), és miután hazajöttem, még az ősszel megalakítottuk a „Studio“ román—magyar művészeti társaságot. A tél folyamán már be is mutattuk első műsorunkat.

A „Studio“ művészeti társaság első nyilvános főpróbája címmel egy kolozsvári napilapban s. l. (Salamon László) így számol be fellépésünkről: „Ünnepi estje volt szombaton este a kolozsvári Újságíró Klubnak. A Klub fennállása óta ez volt az első este, amikor a luxuriózus termek egy nagy és kivételes kultúreseménynek szolgáltak keretül, legalábbis abban az értelemben, hogy amit hallottunk, az új, megkapóan új volt és kivételes értékű szellemi energiák jelenlétét dokumentálta. Pár hónappal ezelőtt egy pár lelkes ember kezdeményezte a »Studio« megalapítását, többségi és kisebbségi díszintézkedések nélkül, egyedül a művészet internacionális érvényében való hitre támaszkodva... Bár a »Studio« egyik sarkalatos szabálya, hogy lehetőleg kizár minden személyi kultuszt, mégis meg kell említenünk, hogy létrehozásának érdemét Antal Márknak, Gaál Gábornak, Ligeti Józsefnek, Szentimrei Jenőnek és Hirsch Ernőnek kell odaítélnünk... Summa summárum: a »Studio« hatott, a »Studio« él, mint egyetlen előretolt őrsze itt az új szellemi és művészeti áramlatoknak, mint társadalmi foglalata egy hitesebb szellemnek, mely... alkotó terrénumává akarja tenni az eddig betegesen exkluzív művészetet. Hogy sikere kiterjedélyesedik-e, — ez többé nem a »Studio« alapítói áll, hanem azon a közönségen, mely megértette, hogy mit akar a »Studio«, és megtapsolta erőfeszítéseit.“

A Studio-társaság tagjai közt ott van: Antal Márk, Gaál Gábor, Caius Olariu, a román Opera titkára, Demian Tassy festőművész, Hirsch Ernő, Lakatos István (a zenei osztály vezetője), Cherestescu Victor, Deheleanu Margit, Szentimrei Jenő író (a szavalókórus vezetője), Sică Alexandrescu, a román Nemzeti Színház rendezője, Becski Irén és még sokan.

A munkásság lelkesül, a fásultságban tespedő polgárság izgalommal várja: mi következik? Aradi azt kérdezte (még mikor az ötlettel felkerestem): „...lesz-e ebből valami hasznunk?“ Már mint a munkásmozgalomnak. Hát van — de erről csak kevesen tudnak. Ugyanis... művészeti próbák ürügyén, az illegalításban működő kommunista párt üléseket, szemináriumi oktatást tart. Hol itt, hol ott. Sok a résztvevő? „Hát, kérem, van kis szavalókórus, és van nagy szavalókórus.“ Szóval — a népszerűsége kívül — ez volt a „hasznunk“.

És még valami: művészi rendezvényeivel a Studio a haladásra hajlamos polgári értelmiséget is felrázta tunyaságából. Eredmény: megalakult a Kolozsvári Társadalomtudományi Társaság.

Mi mutattuk be Romániában először Majakovszkijt, Walt Whitmant, Ivan Gollt, zenében: Ernest Blochot, táncban: a zene nélküli (abszolút) táncdrámát.

Gaál Gábor bűgő baritonján, csodálatosan szaval; beszédtechnikája tökéletes, és a szavalókórus kísérete lenyűgözően szép.

Az első, bemutatkozó műsort rövid idő múlva — tavasszal — a második követte.

Bármennyire igaz, hogy az akció kezdeményezője én voltam, hogy Aradi Viktor bátorított, ugyanúgy igaz, hogy mindez nem jöhetett volna létre — amint nem is jött létre eddig — Gaál Gábor lángoló szelleme, útmutatása nélkül.

Hogy ki ez a Gaál Gábor? Milyen ember? Annyit már tudtam, hogy négy évvel idősebb, mint én, tehát: 33 éves; a kommün bukása után Berlinbe emigrált, de mivel ott nem tudott gyökeret verni, Hatvany magához vette, Bécsben „magántitkár“-nak. Persze, ez csak „cím“ volt, és arra szolgált, hogy Gaál lelkiismeretét — részben — megnyugtassa, hogy nem „eltartott“, hanem „állásban“ van Hatvanyéknál. Hogy mennyire csak „részben“ nyugtatta meg? Azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy amint alkalom adódott — a kolozsvári kirándulás —, azonnal változtatott a helyzeten. Van benne valami tiszteletet parancsoló. Fensőbbsege sugárzik, de senkivel sem éreztetni. Mindenkiel kedves, udvarias. Megtudtam, hogy papnak készült; a győri bencéseknel tanult, de még a felszentelés előtt „kiugrott“. Az a gyanúm, kidobták. Utóvégre mindegy, mert nekem az volt szimpatikusabb, amit később tudtam meg. Azt hiszem, Aradi Viktor mesélte, hogy a kommün alatt — 1919. június 24-én, amikor az ellenforradalmárok megpróbálták birtokukba venni a fővárost — az Üllői úton Gaál Gábor vezette a vörös fegyvereseket a ludovikások ellen. Le is verte őket. Már nemcsak tiszteltem — büszke is voltam rá. De nemsokára meg is szerettem őt. Kiderült, hogy ez a Tanító, ez a Hadvezér álarcot hord. Egyik nap a Fötéren találkoztunk, és együtt mentünk az Újságíró Klubba ebédelni. Feltűnt nekem, hogy Gaál hallgatag. Nem mertem kérdezősködni, hogy mi történt, de nem is kellett. Ő kezdte.

— Jó... rendben van... mindent tudok.

— Mit?

— Jó, jó, mindent visszamondtak.

— Mit? Kik? — kérdeztem ijedten.

— Igazán nem hittem volna.

— Mit? Kiről?

— No, csak hagyjuk...

És ezt így folytatta végig a Monostori útig. Semmi konkrétum: miről van szó, kiről van szó — de mindezt úgy tette, hogy találva éreztem magamat. S mikor látta kétségbeesésemet, úgy kitört belőle a kacagás, hogy nem tudott tovább menni. Miután levegőhöz jutott, bevallotta, hogy csak ugratott és boldog, hogy ilyen jól sikerült.

— Tyűh, a szentségit! Hát ilyen is tudsz lenni? Na nem baj, majd visszakapod — morogtam magamban. Nem haragudtam, sőt, örvendtem, mert kiderült, hogy ebben a „szigorú tanító bácsiban“ van egy jó adag a lurkóból is. Annál jobb. Így még szimpatikusabb. Persze, később én sem maradtam adósa az ugratásban. Mély barátság fejlődött ki közöttünk, de sosem fajult el a komázásig. Rajongó szeretettel voltam eltelve iránta. Tudtam, hogy sokat tanulhatok tőle. Biztam benne, és ez jó érzés volt. És ő tanított, nemcsak engem, mindenkit — a legkülönfélébb módon: gyengéd szeretettel, szigorú jóakarattal, a legtöbbször észrevétlenül, néha elképesztő kegyetlenséggel. Hogy csak egy ilyen példát említsek. Hunyadi Sándor volt az Ellenzék című napilap színikritikusa, s egyik nap — ebéd közben — megkérdi Gaált:

— Gábor, megnézed este a premiert?

— Ma kivételesen, igen.

— Volna egy kérésem.

— Vigyek virágot a Karácsonyi Ilinek?

— Ugyan, hogy képzeled? Meg akarlak kérni valamire.

— Nos — halljuk!

— Tudod... nekem kényes „jelenésem“ van ma este, és szeretném, ha te megírnád helyettem a beszámolót az előadásról.

Gaál meghökkent, de néhány másodpercnyi gondolkodás után, vállalta a megbízatást. Nem tudom, hogy más is észrevette-e, az ajkán megjelent egy bizarr mosoly. Előadás után — a Klubban — Gaál sebtiben megírta a kritikát, és a kéziratot átadta az éjjél után megjelenő Hunyadinak, aki rögtön rohant vele a szerkesztőségbe.

Volt aztán másnap haddelhadd. A kézirat olvasatlanul lekerült a nyomdába, ahol figyelmetlenül — gépies megszokottsággal — kiszedték és ki-nyomták.

A megjelent kritika megállapította, hogy a szubrett szerepében elbájolóan táncolt Miklósi Margit, viszont a gonosz vénasszony szerepében Neményi Lili élethű volt.

Egész Erdély ismerte Miklósi Margitot — mindenki kedvence volt —, és tudják róla, hogy túl van az ötvenen, és legalább 120 kiló; és Lilit is — a „nagy szemű“ tavaszi virágot — mindenki nagyon szereti.

Ugyanez történt a férfiszereplőkkel. Minden össze volt keverve, és a cikk aláírása: Hunyadi Sándor.

Az egész város kacagott.

Aztán Gaál Gábor — a világotmegváltó asztalnál — nagyon komolyan bevallotta, hogy szándékosan cselekedett így, mert ezzel akarja felhívni a figyelmet arra, hogy az újságírás közügy, és annak művelői — az újságírók — felelősséggel tartoznak a közösség előtt.

Ez után a kijelentés után — az Újságíró Klubban — már nem nevetett senki.

— Így is — tanított.

Ligeti József

Remenyik Zsigmond és a Korunk

A szerkesztő és a példát adó gondolkodó legszebb vonásai egyesültek Gaál Gáborban, s ezért a régi *Korunk* másfél évtizedes története elválaszthatatlan az ő nevével. Hatásáról általában sokat írtak már méltatói, de arra hiába kerestünk példát, hogy valaki a folyóirat és a szerkesztő eszmét formáló, nevelő hatását egyetlen írói életműben, annak belső fejlődésében vizsgálta volna. Ezért vállalkozunk most arra, hogy a magyar irodalom egyik legsajátosabb jelenségében, a XX. századi szellemi útkeresés egyik legizgalmasabb képződményében, Remenyik Zsigmond életművében keressük az említett hatásokat. Ilymódon kívánunk néhány — véleményünk szerint — figyelemre méltó szemponttal hozzájárulni a *Korunk* történetének értékeléséhez is. Kísérletünk az íróról kialakítandó képbe illeszkedik, annak szerves tartozéka.

Remenyik Zsigmond a húszas évek végén kapcsolódott be a folyóirat munkatársainak körébe, és az utolsó évfolyamig kitarzott mellette. Az 1923-as májusi számban olvashatjuk első írását (*A jó pásztor* című elbeszélését), de neve már 1927-ben szerepelt a *Korunk* oldalain: a májusi szám hirdette az általa és a Tamás Aladár által szerkesztett *Új Földet*, „a fiatal magyar művész generáció lapját“, októberben pedig a Szemle-rovatban Gaál Gábor figyelte fel 7-ik hónap című regényére. Ettől

kezdve a gyakori Remenyik-írások, tanulmányok, esszék, bírálatok és szépprózai művek, valamint írónk Gaál Gáborral folytatott levelezése arról győznek meg bennünket, hogy ez a kapcsolat szoros volt, termékeny és gyümölcsöző — a *Korunk*-nak és Remenyik Zsigmondnak egyaránt. Ennek a folyamatos és eszméltető kapcsolatnak eredményei természetesen csak az egész remenyiki életmű összefüggéseiben érthetők meg, ezért, ha vázlatosan is, foglalkoznunk kell azzal a fejlődési úttal, amelyen Remenyik Zsigmond a marxista *Korunk*hoz érkezett.

A tízes évek végén eszmélő író telve volt lázadó elégedetlenséggel és útkereső cselekvési vágygal. A kisvárosi papi gimnázium diákja Adyért, Babitsért rajongott, Ibsen drámáinak bátorságát és Anatole France szatíráját csodálta. Szomorfy Dezső túlfűtött stílusa, Bródy Sándor törekvései és Móricz Zsigmond dosztojevszkiji mértékkel dicsért *Fáklya* című regénye ugyanúgy vonzották, mint Hauptmann Henschel fuvarosa, Strindberg bizarr világa és Dosztojevszkij hőseinek nyomasztó lelkiállapota. A világirodalom nagyjaira figyelt, Jókai ellenében Balzacot, Tolsztojt, Gorkijt dicsérte, és Flaubert *Bovarynéj*át eszméltető bibliaként tisztelte.

Az irodalmi élményeket filozófiai olvasmányok egészítették ki: Darwin fejlődéselmélete, Freud „álomelmélete“, Hegel dialektikája, Spinoza szabadgondolkodása és a francia felvilágosodás filozófusainak tanítása ugyanúgy visszhangra találtak benne, mint Lassalle tanai vagy Marx és Engels művei.

A rendkívül heterogén szellemi tájékozódás mélyén — amit az irodalmi példák nyomán született szépírói próbálkozások kísérték — a tízes évek polgári erkölcsé ellen lázadó türelmetlenség húzódott meg. Az ogni diákevek és a nagyváradi jogakadémiaán eltöltött nyolc hónap nem tudták feloldani ezt a türelmetlenséget, s csak természetes, hogy a 17—18 éves fiatalember a futurizmus felszabadító hatását üdvözölte, és Kassák aktivizmusának robbanó teremteni-akarását látta egyedül járható útnak a művészet számára.

Remenyik Zsigmond avantgardizmusát Kassák pesti körével való találkozása is ösztönözte (Barta Sándor, Bortnyik Sándor, Déry Tibor, Németh Andor, Újvári Erzi, Uitz Béla). Ekkori regényei (például *Az elbukottak*, *Grassovich emléke*), drámai kísérletei (így *A vér*, *Gyilkosok*, *Komédia*) és expresszionista szabadversei (mint a *Forradalom*, *A forradalom harcosainak*, *Halottsiratók*, *Az idvezültek*) egyaránt emlékeztetnek Dosztojevszkij sérült lelkű szenvedőire és az aktivizmus elvont pátozsú, új embereszményt kereső nagy indulatára. Az író dél-amerikai vándorútja után 1927-ben megjelent, de már Nagyváradon jórészt elkészült *7-ik hónap* című regény hőse és feszültséggel telt atmoszférája hordozzák leginkább e kettősséget. Az íróval azonosult regényhős, Mihalkovich Frigyes nagyváradi diák és az elvetélt messianizmus kelepccéjében lelkileg is lezüllő Szűcs Mihály orvos összekapcsolódó életében egyszerre látjuk a raszkolnyikovi lelki bűnhődést, a megváltás vágyának háborgását a proletárdiktatúra szociális valóságának elvont értelmezésével.

A *7-ik hónap* hősenek életében már feldereng az író perspektívája: meg kell ismerni a világot, a művészet XX. századi küldetése sem lehet más, mint az, hogy a világirodalom nagyjaihoz hasonlóan a művészetben kell újratemteni az ember modern, most már zaklatott és nyugtalan érzéseit. Az élet megismerésének türelmetlen vágya, a nyomasztó körülmények, az értetlen környezet és nem utolsósorban a tapasztalás izgalmas kalandja készítette Remenyiket hatéves dél-amerikai vándorútra, az óceánjárók hajófüttői, hegyi pásztorok, fakitermelők, kőbányászok, csempészek, dokkmunkások, sarki prémvadászok és éhező munkanélküliek közé. (Megírta élményeit a *Vész és kaland*, a *Vándorlások könyve*, az *Öserdő* című regényeiben és novelláiban.) Ennek a hat évnek (1920—1926) döntő hatása volt írónkra: nagyobb

távlatokban ismerte meg az emberi életet, a sodró, törtető életmechanizmus erőteljesebben kényszerítette a személyiség helyének tudatos keresésére.

A háború és a forradalmak utáni Európa megbolydult és régi törvényeit vesztett élete ugyanúgy felülemelte Remenyiket saját életén, mint a dél-amerikai hányódások és nélkülözések. Arra kényszerült, hogy történelmi és társadalmi távlatokban mérje fel az ember helyzetét, hogy a személyes élmény, a tapasztalás ismeresse fel vele a változás előtt álló emberiség dilemmáját: az apokaliptikus helyzetben (a spengleri hatásra is kialakult európai „közhangulatban“) képes lesz-e ezt a változást gazdasági és etikai értelemben éretten, történelmi gyarulásaitól megszabadulva átélni és egy új világot teremteni, vagy pedig bűneivel ássa meg saját sírját? Ez a kérdésfeltevés válik a remenyiki életmű alapjává, amelyben egymást váltja az anarchikus lázadás, a keserű kritika és a kiábrándulás. Ugyanakkor azt is sugározza ez az alapállás, hogy az embert még a legmélyebb ponton sem menti fel semmi a felelősség alól, hogy minden erejével dolgozzon a világ átalakításán, a jog, a szabadság és az egyenlőség eszméjén alapuló világ megteremtésén.

A húszas években azonban mindez még nem tisztult le az íróban. Kassák Lajos Bécsben megjelenő *Ma* című aktivista lapjában olvasható versei, a Chilében és Peruban kiadott expresszionista-szürrealista eposzai (amelyekről 1933-ban ő is azt írta, hogy „ma már letagadásra megérették“), vagy 1927-ben az *Új Földben* közzétett elbeszélései és versei egyaránt azok közé a kísérletek közé tartoznak, amelyekkel az avantgarde útjait járó író a benne felgyülemlett elégedetlenséget és lázongást fogalmazta meg. Ott él ezekben a művekben a rombolás szándéka, a megvetett társadalom elítélése, de a messiás-hit is, hogy az „idvezültek“, a kiválasztottak megválthatják az ígérkező és elvetélésre is kész forradalmi változást. Éppen e kettősségből nő majd ki az író etikai alapállása. a rossznak tartott világ elítélése a racionalizmus gyilkos logikájával, és az emberhez méltó magatartás, amely soha nem mondott le az elnyomottak, az üldözöttek, a kisemmizettek ügyének szolgálattáról, egyszóval a világ megváltoztathatóságának reményéről és hitéről.

Remenyik Zsigmond a *Korunkhoz* is egy hatalmas vízióval köszöntött be. *A jó pásztor* kolompoló ismeretlenje, aki mint egy eleven lelkiismeret kóborol a holdvilág alatt megnőtt éjszakában, elragadja az író szeretőjét, és ő, aki teremteni és dolgozni termett, romlott lélekkel tengereken és földeken bolyong a jó pásztor után, akinek nyájában a megtisztulás ígérkezik. Ehhez hasonló elbeszélés *A hű szerető!* is (1929. március), de már az 1931-es július-augusztusi kettős számban részletet közölt a *Blőse úrék mindenkinék tartoznak* című satirikus színpadi játékából majd 1932 áprilisában a készülő *Költő és a valóság* című regényéből, s ez már figyelmeztet bennünket arra, hogy a húszas évek végén az expresszionista víziókkal párhuzamosan születtek a társadalmi rendet támadó satírák is.

A *Korunk* 1929-től szinte kínálta Remenyiknek, hogy tétova lázadásának és eszményt kereső tájékozódásának iránytűt találjon a lap cikkeiben és tanulmányiban. Gaál Gáborhoz írott levelei tanúsítják, hogy a folyóirat minden számát megszerezte, tehát olvashatott a Fábry Zoltán meghirdette „valóságirodalom“ eszményéről, a kapitalista termelés kríziséről és a szovjet tervgazdálkodásról, a marxista kritika gyermekbetegségeiről, a korabeli orosz filozófiáról, figyelemmel kísérhette József Attila és Jeszenszky Erik vitáját a marxizmus elméletéről, vagy értesülhetett az új regényírói kísérletekről, Dos Passosról és a „Tatsachenroman“ esztétikájáról. Érthető tehát, hogy ő is a legfontosabbat igyekezett tisztázni: az író feladatát, a művész és a művészet helyét a társadalomban.

A *Korunk* 1932. decemberi számában jelent meg *Művészet és művészet* című érdekes tanulmánya, amelyben először vetette fel nagy tudatossággal az osztály-

harc gondolatát. Elképzelése szerint a feltörekvő proletariátus három síkon (gazdasági, politikai és kulturális) vívja osztályharcát a burzsoázia ellen, amely ugyan ezen három síkon szervezi meg ellenállását. Mindennek az alapja a tőke és hozadéka (profit), amely az államhatalom révén monopóliummá válva uralkodik, s „cenzori szerepet tölt be az érdekek megvédésekor, nemcsak gazdasági és ipari, de kulturális érdekelttség szempontjából is“. Azaz a burzsoá gazdaság és államhatalom kitermeli a maga érdekeinek megfelelő kultúrát (művészetet), ezzel szemben áll a proletár (forradalmi) művészet, amely „összetételénél és az osztályharccal való szoros kapcsolatainál fogva semmi körülmények között sem süllyedhet saját nivója alá“. Két művészet van tehát a burzsoá társadalomban, és ennek megfelelően a profit érdekeinek „termelő“ művészek, valamint a forradalmi művészek, akiknek művésze „mai etappjában ugyanúgy hivatott destruktív, mint konstruktív szolgálatokra (Szatíra és programirodalom)“. A maga „bomlasztó irodalmát“ forradalmi művészetnek tartotta, így feladata sem lehetett más, mint bomlasztó szatíra írása és építő programot adó művészet megteremtése, az élet valóságával szembenező, tudatformáló irodalom művelése.

Remenyik Zsigmond számára — ezek szerint — adott volt az írói program. Éppen a *Korunk* ilyen jellegű vitacikkei készítették az osztályharc elméletének alaposabb tanulmányozására, amiből saját korára is egyértelmű következtetéseket vonhatott le (*Jövendőmondás és meteorológia. Korunk*, 1933. július-augusztus). Az adott valóság tanulmányozására kapott ösztönzést, és arra, hogy tudatosan körülhatárolja a megtalált programot: „...Egyet lehet csak írni... Bemutatni a valóságot a szatíra tükrében, még helyesebben: bemutatni a valóságot mellébeszélés, kóklerkedés és tényhamisítások nélkül összefüggéseiben, száraz és szomorú részleteiben, ami nem is eredményezhet mást, mint szatírárt. És hogy ez mit eredményez, azt láthatod most magad is. Azt eredményezi, amit nálam is eredményezett. Költői hangon szárnyaló vádiratot.“ (*A valóság a szatíra tükrében. Korunk*, 1933. április.)

A társadalmi szatírárt az a felismerés hívta életre, hogy az adott világ „feje tetejére állított“, visszasságok jellemzik, anarchiája csak anarchiával viselhető el. Az abszurd helyzetek és képtelenségek, a torz fintorok és szertelen indulatok, a kételkedés és támadó gúny az emberség, a szabadságra való természetes jog és egyenlőség nevében tűzték tollhegyre az egész világot, kultúrában, politikában és az élet minden területén. A már Dél-Amerikában elkezdett *Bolhacirkusz* (1927), a *Mese habbal* (1933), a *Költő és a valóság* (1933), az *Olivér és az emberi világ* (1936) vagy a komédiák, a *Blőse úrök mindenkinek tartoznak* (1934), és a *Saroküzlet* (1936) mind-megannyi vádirat, és ha mindez még nem elegendő dokumentum a valóság ellen, az író a társadalmi „nagytakarítás“ szükségességét harcoss lendülettel megírt esszéikben is igazolta: *Nagytakarítás vagy a szellem kötéltánca* (1936), *Téli gondok* (1937).

Gaál Gábor messzemenően támogatta lapjában Remenyik Zsigmond valóságfelfedező szellemi pokoljárását. Részleteket és „műhelyforgácsokat“ (például a „Bagatellek“- és az „Ócska gramofonlemezek“-sorozat) között az említett művekből, Remenyik minden megjelent könyvéről recenziót vagy tanulmányt íratott. Gyakori levélváltásuk baráti kapcsolatukra mutat, de ez nem gátolta meg Gaál Gábort, hogy őszintén szóljon az író stílusáról és alakjairól, Remenyik Zsigmond pedig őszintén mondott véleményt a szerkesztő munkájáról. Személyes ügyének tekintette a *Korunk* küzdelmét, s ha voltak is szelíd vitái a szerkesztővel (például a *Szép Szó*, valamint a Márciusi Front és a *Válasz* körének megítélésében), elvi kapcsolatuk és barátságuk töretlen maradt. Erre mutat Remenyik Zsigmond levélbeli vallomása: 1939. február 21-én — az Egyesült Államokba történt elutazása előtt néhány nappal — azt írta Gaál Gábornak, hogy „most búcsúzom is kedves barátom, abban a

reményben, hogy továbbra is megtart szeretetében és barátságában, amelynek eddigi jeleit mindég szívembe vésvé őriztem...” (A levél eredetije Gaál Gáborné tulajdonában.) Gaál Gábor is tudta azt, amit Remenyik vallott valóságfelfedező szatírairól: „...Kínomban már gúnyolódni vagyok kénytelen sorsokon, változatokon, állapotokon, berendezkedéseken, hisz legfelületesebb gúnyolódásomban eddig is több volt a kétségbeesés, mint a játékos hajlandóság... (Az író — mesterségéről. *Korunk*, 1937. szeptember). A közös cél, a változtatni akarás szándéka kapcsolt itt össze szerkesztőt és hűséges munkatársat.

A lap egyes évfolyamai arról is valianak, hogy Remenyik Zsigmond írói fejlődése mindezek mellett a helyi viszonyok alakulásához is kapcsolható. Az egyén és közösség jövője iránti felelősség a felfedezett emberi valóság szolgálatát írta elő számára. A figyelmes olvasó a *Korunk* (és néhány magyarországi lap) hasábjain felfedezheti, hogy írónk milyen felelősséggel kísérte figyelemmel a magyar valóságot feltáró törekvéseket. Bálint György első kötetét (*Az idő rabságában*) nagy dicsérrel köszöntötte (1935. november), Nagy Lajos *Budapest Nagykávéházát* „igazi nyugtalanító regénynek” tartotta (1936. június), Hevesi Andrást (a *Párisi eső* című regényét) azért marasztalta el Marxra hivatkozva, aki a valóság megírását tartotta az író feladatának, mert „eszmék helyett mímelő belletriszta művet” írt, és így elterelte a figyelmet a lényegről. Mintha csak példát akart volna nyújtani, a lap ugyanezen számában Szabó Zoltánt dicsérte *A tardi helyzetért*, amelyben az író éppen a magyar valóság „döbbenetes” megírásával tudott igazi „nagy könyvet” kiadni (1936. július-augusztus). Ilyen összefüggéseket keresve írt Goda Gábor novelláiról (1937. január) és József Attila *Nagyon fáj* című kötetéről (1937. február).

A valóság kendőzetlen bemutatását tartotta az irodalmi mű legfontosabb feladatának, az igazság felelősségteljes szolgálatát az író kötelességének. S bár hitte azt, hogy a forradalmi irodalom a bírálát (a szatíra) mellett „konstruktív szolgálatokra” is törekszik, programot is ad, lehetetlennek tartotta, hogy a jó író „rossz pártírók csapatába lépjen”, és művészileg értéktelen írásokban műveljen „agitációs irodalmat” (*A józan ész kritikája. Korunk*, 1935. március). A valóság hitele és a művészi érték (a kettő szinte egyet jelentett számára) fontosabb volt neki annál, hogy az író kétes értékű érdekcsoportok szolgálatába szegődjék. Ezért figyelt fel az Új Szellemi Front tévedéseire, mondván, hogy ő a behódolás helyett a szabadság és a jog nevében akar független irodalmat (*Öncsonkított irodalom. Korunk*, 1936. február).

A felfedezett valóság nyomasztó súllyal nehezedett az íróra. Az elvaduló emberiség bűneit vállalta magára úgy, hogy a magyar valóságba gyökerezettette mondanivalóját. Már Méliusz József felfigyelt arra a *Korunkban* írott kritikájában, hogy Remenyik Zsigmond *Téli gondok* című kötetében előtérbe került a *nép és a haza*, s ez lényegében új vonás munkásságában (*Korunk*, 1937. december). És valóban: a *Büntudat* és a *Sarjadó fű* a lelkiismeret könyvei, a felfedezett honi valóság mélységéből nőttek ki. Az avantgarde nyugtalansága, valamint a szatíra keserűsége igazodott ezekben fegyelmezett rendbe. A nép, a nemzet és az emberiség egységében tudta már nézni a világot, és ha a gonoszságot az ember egyik súlyos bűnének tartotta is, ellene a felvilágosodás racionalizmusával hitt egy emberibb társadalomban. Abban hitt, hogy a gonoszságot és a butaságot egyszer legyőzi a józan belátás és értelem: „Hívó ember vagyok, talán nagyobb mértékben és komolyabban is, mint ahogy az illő és tanácsos ebben a világban. Hiszek a népek testvériségében, az értelem diadalában, az emberi természet alapvető alkalmasságában a derék és jó dolgokra, hiszek egy európai közösségben, Európa, hazánk és a világ tudatlan-

jainak felébredésében, okosainak megszelídülésében és valóban érdemeseinek diadalában. Azt hiszem, ismerem is az életet, és azt hiszem, ha diagnózisomban talán, de egy elkövetkezendő világ reményében nem tévedek. Természetesen szeretném látni ezt a világot" (*Magyar író vallomása amerikai magyarok előtt. Korunk*, 1939. május).

A szatíraíró Remenyiket a lelkiismeret és a legmélyebb kétségbeesésen is átcsapó humanista hit kényszerítették a gondolatok mélységébe, ahol legelőször népének és nemzetének tragikus sorsát ismerte fel. Szuverén írói világa és „szellemi függetlensége“ tették lehetővé, hogy felelősséggel szóljon, hogy osztályának, a dzsentrinek „büntudatát“ magára vállalva egy másfajta etikát fogalmazzon meg. A személyes vallomás perzselő közvetlensége csap ki ekkori műveiből (*Sarjadó fű, Büntudat, Vész és kaland*). Ebben az egész életre kiható számvetésben fontos szerepe volt a *Korunk* eszméltető hatásának és Gaál Gábor publikációs teret adó és segítő barátságának. Ez a kapcsolat csak a folyóirat megszűnésével szakadt meg a háborúba züllött Európa apokaliptikus fergetegében.

Nem tartozik már mostani dolgozatunkhoz, csak éppen utalunk arra, hogy a háború új tartalmakkal gazdagította Remenyik Zsigmond írói életművét. Munkássága az emberiség új konfliktusait, a személyiség és az emberi közösség örökérvényű összefüggéseit foglalta magába (*Élők és holtak, Ősök és utódok, Északi szél, A keselyű*), magasabb szinten összegezte a népi-nemzeti sorsproblémát (*Atyai ház, Por és hamu*), és elmélyítette a kínzó önvallatás személyes hangját (*Az idegen*). Majd ezekben a művekben nő meg igazán az életmű, amelyeknek vázlatos bemutatása is külön tanulmányt igényelne. Ezen a helyen azonban inkább Remenyik Zsigmond és a *Korunk* kapcsolatának egy másik sajátosságával foglalkozunk még részletesebben.

Gaál Gábor méltányolta írónk ragaszkodását: a harmincas években alig jelent meg egy-egy *Korunk*-szám Remenyik-írás nélkül. Ha ez elmaradt, vagy egy tanulmányban, vagy egy recenzióban találkozunk nevével. Ebben maga a szerkesztő adott példát: már 1927-ben találó bírálatot írt a *7-ik hónap* lírává formált széthulló epikai szándékáról, 1934-ben pedig a *Mese habbal* dadaista-szürrealista abszurdítására figyelt fel, és a tartalmi-formai elemek forrongására figyelmeztetett. Leveleiből tudjuk, milyen aprólékosan boncolgatta Remenyik Zsigmond mesterségbeli hibáit, de ilyent is leírt: „Eolvastam a Büntudatot. Kitűnő. Külön gratulálok a fordulathoz, amit az írásból kiérzek...” (Gaál Gábor levele, 1936. május 5). Máskor hasonló elismerő sorokat olvashatunk levelében: „Kedves Barátom! Köszönöm a befejező részt. Szép. En ugyan rövidebb, poenszerű csattanóra gondoltam. De ez viszont szép s én a zászlóm meglobogtatom mindig a szép előtt...” (Gaál Gábor levele, 1937. március 24. Lásd: Czine Mihály: *Gaál Gábor levelei Remenyik Zsigmondhoz. Kritika*, 1963. 2). 1937-ben a *Büntudat* művészi teljesítményét Illyés Gyula (*Puszták népe*), Féja Géza (*Viharsarok*) és Veres Péter (*Az Alföld parasztsága*) művei mellé emelte (*A mai magyar szociográfia és az irodalom. Korunk*, 1937. május). A *Büntudat* személyes vallomássá emelt szociográfiájának fontosságát hangsúlyozta azzal is, hogy ugyancsak az 1937. májusi számban saját terjedelmes tanulmánya mellett Kemény Gábor elismerő kritikáját is leköszölte a Szemle-rovatban.

A *Korunk* olvasói és munkatársai nagy figyelemmel kísérték Remenyik Zsigmond írásait. Emlékezetes, nagyindulatú József Attila-nekrológjának (*Költő és a valóság. Korunk*, 1938. január) visszhangjáról Gaál Gábor is beszámolt levelében (1938. január 13), de elismerő kritikákban a „hivatásosak“ részéről sem volt hiány. Az 1932-es júniusi számban Mándy Teréz írt Remenyik drámáiról, de olvashatunk

a *Bolhacirkusz*ról is (Nemes Lajos: *Remenyik Zsigmond és a Bolhacirkusz. Korunk*, 1933. július-augusztus, 1935 novemberében pedig (j. f.) jelzettel találunk kritikát a folyóiratban *A költő és a valóság* című satirikus regényről. Veres Péter őt is tanúknak hívta Illyés Gyula, Féja Géza és Darvas József mellett annak bizonyítására, hogy a felelősségteljes írói magatartás igazi értelme a közösségi tudat formálásának szándéka (*Korunk*, 1937. június), később pedig a „kivándorolt Remenyik“ magyarországi mellőzését panaszolta el (*A mai magyar népi írókról. Korunk*, 1940. június).

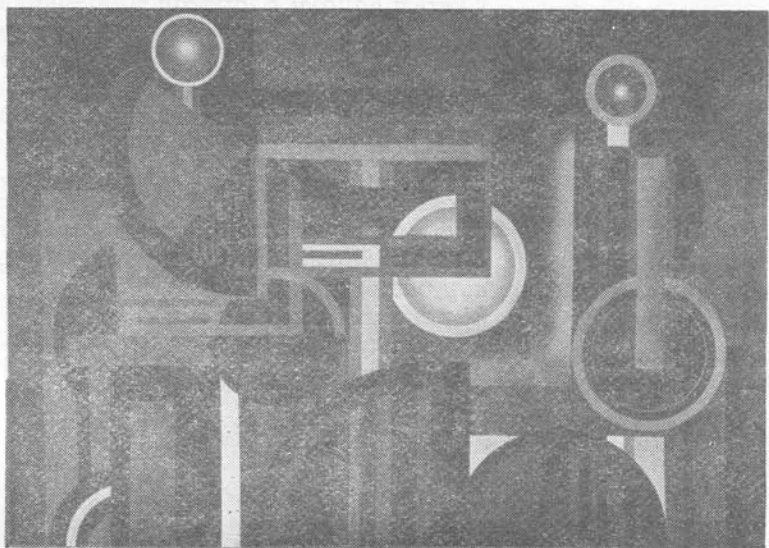
Az írói életmű értékelése szempontjából tartalmas megfigyeléseket olvashatunk Méliusz József már említett kritikájában, és ugyancsak fontos Kemény Gábor tanulmánya a satíráiról Remenyikről (1938. február), Pap Gábor kritikái a *Sarjadó fűről*, valamint a *Vész és kalandról* (1938. június és 1939. május).

A *Korunk* történetének legértelmesebb évtizedében kísértük végig Remenyik Zsigmond írói fejlődését. Mindez persze nem ad teljes képet sem a folyóiratról, sem az írói pálya minden emberi és művészi állomásáról. Nem is ez volt a szándékunk. Azt igyekeztünk kimutatni, hogy Remenyik Zsigmond *eszmei* útkeresése során a tiszta írói szándék becsületességével talált otthonra Gaál Gábornál, és hogy a folyóirat eszmei-esztétikai programja döntően befolyásolta műveinek fogantatását. A „valóságirodalom“ Fábry Zoltán meghirdette felfedező eszménye, amit a szerkesztő Gaál Gábor is vállalt, megvetette az egész remenyiki életmű morális alapját, felszabadította az író alkotó tehetségét.

Két fontos következtetést azonban így is levonhatunk: egyrészt azt, hogy igaza volt Gaál Gábornak, amikor a *Korunk* programját így foglalta össze 1940-ben: „Mindenen téren a döntésre készülő idő jegyeit, a nagy világtörténelmi munka nyomait, az idő legújdonabb tusáira nyitó jelentéseket, értelmeket kerestük... mindig a világtörténelmi célzataiban eleven időt állítottuk meg, hogy a célzatok kiemelésén, felmutatásán, tisztázásán át értsük és megértsük a világtörténelem munkáját...“ (*A Korunk éveinek margójára. Ezerkilencszáznegyven. Válogatott Írások I.* Bukarest, 1964. 696). A remenyiki írói munka bekapcsolása a *Korunk* programjának megvalósításába, és az az eszmei hatás, amit ez a program az írói életmű alakulásában elért, Gaál Gábort igazolják. Éppen ebből fakad másik következtetésünk: Remenyik Zsigmond életművének rendszerező felmérésekor, eszmei-esztétikai koncepciójának értékelésekor számolnunk kell Gaál Gábor és a *Korunk* mélyreható, tudatformáló hatásával is.

E. Nagy Sándor

Kazinczy Gábor:
Három zenész
(tempera)



Kirakat és koporsóság

Ma
kirakatrendező leszek —
Virág, — milyen illik hozzá jobban?
Sztin — vajon melyiket szerette?
A bordó bársony komoly redői közt
hogyan helyezzem el,
hogyan tegyem előbbé arcképét?
Viszem a kirakat súlyos anyagát —
Hosszú éveken át magam gyűjtöttem,
vettem, kölcsönöztem,
cseréltem
s fűztem gondos kontársággal kötetekbe —
egy-egy példányért tíz könyvet is adtam,
hogy megszerezem a hiányzó számot,
amelynek címlapján hat egyszerű betű
díszelgi:

KORUNK

És most viszem.
Tizennégy évfolyam,
tizennégy kötet.
Mennyi gondolat!
Ahány író, annyi ellenállás! —
Vagdalkozás és érett védekezés
a hóhérság terjedése ellen.
E kötetekben szerveződik az új rend, —
a megóhajtott új ember vajúdik elő
s keresi hangját e lapokon.

Tizennégy éven át
gondolatoknak minő hadoszlopa vonul fel bennük!
s tömörül hadirendbe
mint védelemre,
ellentámadásra
és építésre sorakozó tábor.
S az első lapon
egy név,
ki mindezt összefogta
s vezérelte:

Kíváncsi szemektől sűrű vászon véd meg. —
Mily furcsa lehetek:
hajló, guggoló felnőtt ember a kirakatban.
Tán szánalmas is,
amint járatlan kézzel, suta buzgalommal
díszítek itten,
hogy e botladozó tevés-vevésből
végül is méltó keretben nézzen a szemekbe

G a á l G á b o r

k é p e

és vele együtt a

K o r u n k - k i r a k a t

Betűd vitamin és oxigén volt.
Így mondták diákszobákban, kézről kézre adva —
várták világosodó munkásfejek
és felágaskodtak hozzá, hogy megértsék,
és így ágaskodva-értve érezték:
„Növünk!”

Jó tudni azt, hogy számosan vagyunk
barátok, tanítványok, akik,
akár a húros hangszerek,
a rokonhangra hosszan rezonálunk —
és magzó virágokat
s továbbvirágzó magzó szavakat
tűzünk köréje
most —
mikor elment.

És hirtelen rá gondolok valakire.
Merre fontoskodol, te!
Te éveken át fő-fő csalhatatlan!
Az Ő homloka köré a szép szót, virágot
és a kirakatokat
most lelkesedve te főrendezed —
de akkor,
akkor mért döftél bele,
mért döftél bele
koporsószeget!?! . . .

Timessvár, 1957. február

A „romániaiság” mai értelmezése

Berzenkedik az ember bádog-szájizzal a skatulyák bádog mértana ellen, míg-nem (ide-oda rakosgatva agyában a rendszerezés hideg kockáit) belátja, hogy a rend, minden rend, a dolgok szellemi rendje is törvényszerűen valaminő kristályos formákra törekszik, azazhogy a természetben magában is vannak elválasztó és összekapcsoló vonalak, meghatározott sarkok, felületek, síkok. Berzenkedik az ember, mígnem arra figyel föl, hogy a *kristály is skatulya*. Igaz: szellemesebb, izgalmasabb minden kartotékoló doboznál — bonyolult és pontos, mint a napfény és a jég. Mégiscsak: skatulya. Akárcsak a koponyánk — melyben egy világ fér el.

Sok minden gyömöszlődött bele a „romániaiság” irodalmi (és nemcsak irodalmi) rendező dobozába is. Mi sem volt könnyebb — s egyben nehezebb —, mint forgatni, kopogtatni és különféle méretekben s alakban elképzelni, mintha gumból lenne a fogalom és pillanatnyi szándékokhoz idomulhatna; ha kell, kicsi kocka, ha kell, nagy; hol szónoki fordulatként pörög meg a levegőben, hol színes jelzőként lebeg könyvsoraink mögött. Inkább ráéreztünk, mintsem átgondoltuk volna. Tudtuk: romániaiságunk egyúttal *nemzetiségünk vállalása és művelése*, mai és múltbeli szellemi és anyagi műveink ápolása; tudtuk, irodalmunk a romániai magyarság önkifejezésének egyik formája és kifejezése a román nemzettel való szükségszerű és sorsszerű testvéri és szocialista együttthaladásnak. A „romániaiságot” azonban mint tudományos fogalmat, mint mai művészi írásbeliségünk állandó jelzőjét többféleképpen közelítettük meg. Volt, aki mintegy táji fogalomnak, táji egységnek fogta fel; s könnyű dolga volt, hiszen a dobozban — ott a táj is...

Ha sajátos természeti vagy város-tájainkat kimaratnánk verseinkből — szétlebbennének szeszínű általánosságban. Ha — mint pisztrángból a gerincet — prózánkban kiemelni járdáinkat vagy havasainkat, a kocársdi állomást vagy a szatmári Lókertet, izetlenné poshadna, unottan hályogosodna. No és persze ez a táji világ nemcsak *neve szerint* kiiktathatatlan, fölcserélhetetlen. Nemcsak arról van szó, hogy Akácok Mihályra hiába húznánk harisnya helyett tiroli bőrnadrágot, s a Hargita helyébe nem építhetjük fel a Jungfraut. (És vajon csak Kocsárd, Szatmár, Hargita?... Szerves itthoniségünk immár összehasonlíthatatlanul tágabb körű. Elképzelhetők-e például Nagy István életműve — a galaci emlékek-élmények nélkül? Irodalmunk — bucaresti élményrétegünk nélkül? Életünk úgy zajlik az országban, hogy hiteles ábrázolatában ott van mindenképpen és mindinkább az egész...)

A „romániaiság” mégsem csak a táj. Mégcsak nem is a táj a maga műszaki, ipari, építészeti újdonságaival.

Mondták, mondtuk, hogy a dobozt a hagyomány szelleme tölti be. Való igaz: *semmi levegője s háttere nem lenne irodalmunknak, ha nem töltené be a hagyomány*. S az is színigaz, hogy az egyetemesebb értelemben vett nyelvi, történelmi, irodalmi és egyéb hagyományainkon belül, azon belül, amit minden középiskolás diákunk a magyar irodalomórán megtanul, vannak váiamiképp (számomra, szubjektíve, mindenképpen) sajátában, térben és időben közelebbi, itteni múltunkból fakadó hagyományaink is. Távól álljon tőlem bármi szűk helyiérdekűség, alacsonyhomlokú regionalizmus, megyeszékhelyi köldöknézés az időben — ámde (talán mégiscsak érthető módon) valamivel jobban figyelek például a régi erdélyi emlékiróinkra, mint az, aki a világnak nem ebben a sarkában él. Gyermekibb — vagy atyaibb? — ragaszkodásom ez ahhoz, ami a bőromhöz (szívemhez!) közelebb áll. Mint ahogy itteniségünkünkől fakad, hogy bármely más tájak magyarjainál többet tudunk, mélyebben tudunk — szemünkkel, fülünkkel, lelkünkkel is többet tudunk a román kultúráról, lélekről.

A „romániaiság” ugyan jelenkori, *történelmüleg meghatározott* fogalom — ámde kétségtelen, hogy hagyományának érzem (a finomabb ozmózis szintjén is) évezredek idevalóságunk minden tényét, és anélkül, hogy olyan kirekesztő határvonalakat rajzolnék bele szellemi múltunkba s régmúltunkba, amelyek s amilyenek nem voltak (*elvégre hagyományunk az egész klasszikus irodalmunk*) — sok érzelmi és térbeli (és történelmi és társadalmi és politikai!) kötöttség kapcsol engem kötelezőbben ahhoz, ami itteni múltunkban gyökerezik. Nemcsak a szép lokálpatriotizmus jogán, s nemcsak azért, mert a romániai magyar hagyományok ápolása természetesen elsőképpen a romániai magyarok kötelessége, nemcsak azért, mert e művekben e táj

nevei, vizei, városai s főképp emberei élnek —, hanem legfőképpen azért, mert olyan tanulságokat hordoznak múltunk, történelmünk, pszichológiánk, e tájra jellemző demográfiai valóságunk ábrázolásával, melyekből okulni (s melyekkel vitázni), fő dolgunk, s főképp a miénk. Az első világháború utáni romániai magyar irodalom pedig — melynek e pillanatig 33 szerzőjét közölte 64 kötetben a Romániai Magyar Írók sorozata, ezzel is erősen jelezve a szerves folytonosságot, a kötelezettséget s egyúttal az anyagilag-szellemileg aládúcolt irodalomépítést — a romániai magyarság szemében és szeméivel tükrözi (e látásmód minden ellentmondásosságával) romániai életünket, s majd egyre tudatosabban az egész romániai valóságot.

A „romániaiság” azonban nemcsak mennyiségi gyűjtőfogalma annak, amit régebbi időkre értve erdélyinek, bánáginak, biharinak (s folytathattam volna: például csángónak) neveztem. Egyrészt azért nem gépiesen-új gyűjtőfogalma mindezeknek, mert magának a romániai magyarságnak a léte a térben sem korlátozódik itt földrajzilag csupán ezekre a vidékekre. Számos okból — termelőkként, gondolkodókként — szerves beilleszkedésben élünk szerzte mindenütt. Galacon vagy Bukarestben meg Iași-ban; így hát ha a „romániai magyar irodalom” csak azt jelentené is, hogy „a romániai magyarságot magyar nyelven ábrázoló itteni irodalmunk” (márpedig távolról sem csupán ezt jelenti!) — akkor sem korlátozódhat e fogalom köre csupán Erdélyre, Bánágra, Biharra...

A hagyomány nemcsak irodalom. A hagyomány valóban történelem is.

A hagyomány: észjárásunk, gondolkodásunk, művelődésünk története is. Itt is, a múltba vezető szélesebb úton — például a klasszikus magyar irodalomban — fölismerem velem azt az ittenibb ösvényt is, melyben főképp mi jártunk, s amely annyi mindenben egybeillő másokéval, akik más nyelven, akik románul vagy németül gondolják át a miénkkal összefont múltjukat.

Azután meg rostálok is. Az ember a múltjában is válogat; néha könnyebben megteheti, mint a jövőjében. Én is csak azt vállalnám — ha lehetne — a múltból, ami a jövő révületéhez hasonlít; ami a jelenen át a jövőbe vezet és segít. Ezért hajtogatom — s nemcsak én —, hogy van egyfajta „erdélyi humanizmus”, mely a választási türelmességet, a minden-nyelvűek forradalmi egységét, Bábolnát, Heltait, Nicolaus Olahust, Kájonci Jánost — ha akarom: Ion de Căian —, Honterust, Apáczait, Iosif Vulcant, Coşbucot, Benedek Eleket — népevelő irodalmat adott. S mint ahogy van egy *nem-humanista erdélyi múlt* is. Ahogyan vannak gyilkosok és sovének, ostobák és szélhámosok minden múltban. És minden jelenben. Ne tűnjék fintornak; afféle nemes szellemi praktikizmus ez: csak azokat az ősoket vállalnám igazán, akik a múltból reánk bölintanak. Akik *testvériségre* intenek, meg *tökéletesülésre, igazmondásra* és *önismeretre*. Csakhát persze a többi is valamiképp a miénk, ahogyan a hézag a fésű fogai között is a fésűhöz tartozik; a többi is a miénk: akikkel vitatkozunk

De mi a romániaiság?

Valamikor oda szűkítették-tágították e fogalmat, hogy „kisebbségi sors”. Ha azonban a romániaiság egyszerűen csak a kisebbségi sorssal lett volna egyenlő, akkor a terminusok akár fölcserélhetőek lettek volna. Egyébként: feszítsük tovább a húrt. Ha egy irodalomnak az a döntő ismérve, hogy kisebbségi (az elnyomottságra utaló értelemben) — akkor ennek a jellegnek a megszűntével, ez az irodalom maga is — szóno ki értelemben — megszűnik... (Vajon az első világháború előtti erdélyi román irodalom ismérve is kimeríthető lenne a „kisebbségi” minősítéssel? Vagy: a romániai magyar irodalom folytonossága ilyen rövid szakaszba fogható? A *tegnapelőtti* író — a „nem-kisebbségi” — nem a mi múltunk?)

A „romániaiság”: egyfelől objektív valóság, másfelől *feladat* is, mégpedig valójában politikai — például önnevelő és másokat nevelő — funkció. Nem merő modus vivendi, hanem abból fakasztott alkotó magatartás; a romániai magyarság társadalmi, politikai, szellemi múltjának, jelenének és jövőjének vetülete: annak a vetülete, hogy „Románian belüliségünk” nem egyszerű ittlét.

A romániai magyarság szerves és alkotó része az ország politikai életének; és mint ahogyan a felszabadulást követő években, a népi demokratikus forradalom antifasiszta, antifeudális szakaszában, az államhatalom megragadásának szakaszában a romániai magyarság zöme szavazattal és tettel a demokrácia, a szocializmus mellett állt ki el nem hanyagolható súllyal a történelem mérlegén, mert létérdekének, létkérdésének fogta fel a demokrácia és a szocializmus győzelmét hazájában — éppúgy ma is, a romániai magyarság a maga nemzetiségi létének legteljesebb kibontakozása érdekében is, a szocialista román nemzettel egyetemben és egységben

mindig a tágabb horizontú fejlődés, mindig a gyorsabb ütemű, az egész társadalmat átfogó fejlődés pártján — tehát a Román Kommunista Párt oldalán áll.

Irodalmunk romániaisága objektív valóság, mely abban is kifejeződik például, hogy a lehetőség — és nemcsak a lehetőség, hanem a *szükségesség* szemszögéből is a romániai magyar irodalom ábrázolta valóság egyúttal a román nemzeti irodalomnak is tárgya. Persze: ne merevítsünk, ne fetisizáljunk. Amiképpen egyetlen nemzeti irodalom tárgya sem vezethető vissza kizárólagosan a nemzeti valóságra, azaz amiképpen a világ bármely írójának és bármely nyelvű írójának jogában áll a Föld és a Mindenség bármely földrajzi-politikai pontjáról, bármely nemzetéről, bármely nemzeti történelméről írnia — azonképpen igaz az is, hogy a tárgyunkat alkotó valóság sem gépiesen megszabott a térben. A romániai magyar irodalom döntően a romániai valóságot ábrázolja, a romániai valóságot a maga törvényszerűségeiben. Ilyen értelemben, a fogalom szélesebbik körében, nemcsak virtuálisan, hanem serkentőleg is: irodalmunk tárgya éppúgy az egész romániai valóság, akárcsak a román nemzeti irodalomnak. Romániaiságunk azonban egyúttal *sajátos* objektív valóság, amennyiben a fogalom nevének minden tagja (azaz: *romániai és magyar nemzetiségi* irodalom) megfelel a valóságnak. Irodalmunk egyfelől fő társadalompolitikai tendenciái, és részben tárgya tekintetében egységben áll a román nemzeti irodalommal — ezen az egységen belül azonban sajátos is nyelve, irodalomtörténete, folklórja, hagyományai révén.

Túl a romániai magyar irodalom és a román nemzeti irodalom (fogalmazzunk még pontosabban: túl a román nemzet irodalma és a romániai magyar nemzetiség irodalma) ihletköreinek sajátos, valamint egymást fedő es metsző síkjain, ott a román és a romániai magyar írók szükséges és szükségszerű, valóságos és kívánatos nézetazonossága a valóság ábrázolásának és megváltoztatásának lényeges pontjain. Innen fakadnak ikertörekvések a hagyomány kiválogatásában, innen fakad, hogy legjobbaink, akár román írók, akár romániai magyar írók, múltjukban a testvériség forrásait is keresik.

A romániaiság lényeges, alapvető eleme a történelmi jövő, a „sorskérdés“ megítélése. Romániaiságunk abban is áll, hogy nemzetiségünk sorsát az egész ország történelmi sorsán belül gondoljuk át, hogy minden kérdésünk megoldását az egész ország demokratikus és szocialista fejlődésében tudjuk biztosítottak. S hogy így és ebben — szövetségnél mélyebb értelmű egységben kell lennünk a szocializmus és a demokrácia román íróival. Az *egész* társadalom fejlődése, az *egész* kultúra fejlődése, az *egész* gazdasági élet fejlődése — azaz a szocializmus és a szocialista demokratizmus *egész fejlődése* jelenti-alakíthatja egyúttal a nemzetiség társadalmi, gazdasági, kulturális fejlődését. Ugyanabban a koordinátarendszerben élünk, ugyanazok a törvények, szabályok, ugyanaz az életritmus, ugyanazok a távlatok szabják meg életünk ízeit, dobogását, fájdalmaikat.

Mi sem áll távolabb tőlünk, mint az egybemosó vulgarizálás. Nem szónokias szokásból idézünk pártdokumentumokat arról, hogy a romániai nemzetiségek sajátos kultúrájukkal gazdagítják az egész ország szellemiségét. Az azonos eszmei platformon belül, az azonos valóságon belül ott rejlenek és tárulkoznak ki a nyelvünkbeli, hagyományainkból, pszichológiánkból, múltunkból és jelenünkbeli, az ország társadalmi, politikai és művelődési életében betöltött jelentős szerepünkbeli fakadó sajátosságaink — és ezek nemcsak díszítő elemek.

Vannak sajátos élményeink, amelyeket a román író nem élhetett át, vagy semmiképp sem *úgy* élt át, mint mi; vannak tehát feladatok, amelyek sajátosabban a mi feladataink. Van olyan szöve a tekintetnek, amely a szemünkkel együtt alakult, módosult, fejlődött: mibennünk, meghittebb énünkben, melyet más megismerhet, megérthet, átérezhet — de *úgy* meg nem írhat, mint az, akinek a szemében a nézőpont változásai végbementek. (Például: „saját“ „belső“ veszélyeinkkel, akár nacionalista, akár nihilista, defetista veszélyeinkkel mi okosabban, célravezetőbben harcolhatunk meg — és fordítva.) Élményeink régi rétegeiben ott van a jobbágyvilág, ott van a megtöprett román és magyar forradalmak és forradalmárok múltja, ott van — a tudományos történelem-szemléletűek ismeretvilágában — a nemzetiségileg elnyomott románság világa, mint ahogy ott van a mi, két világháború között átélte, átverszelt nemzetiségi elnyomatásunk — és ott vannak nemzetiségünk ellentmondásos tudati reakciói is erre az elnyomásra és elnyomatásra; számunkra a felszabadulás tehát egyúttal a kettős elnyomatás alóli felszabadulás távlatait nyitotta meg — egyazon történelem tehát sajátos színekkel is vésődött belénk mint élmény.

E sajátosságok azonban mit sem változtatnak azon, hogy egyazon ország valóságát ábrázoljuk és változtatjuk meg a tökéletesülő szocializmusban — azaz, hogy törekvéseink a román irodalommal mélyen egységesítenek, és ezért érezzük úgy, hogy a román nemzeti irodalomnak éppúgy feladata, tárgya, témája a testvériségünk, mint ahogyan az a romániai magyar irodalomban — mint legbensőbb szükségyszerűségéből fakadó feladat — kialakult.

*

A romániai magyar irodalom: öntörvényű irodalom. Igaz: sok egyenes és ferde tekintet pörgette meg e szót. Volt, akiben tehát e fogalom arra szorított-laposodott, hogy pusztán a politikai-földrajzi tényállást fejezte ki — nem pedig azt, ami lényege: az aktív magatartást. (Kell-e magyarázat? Aktív magatartás: vagyis a románsággal való testvériség aktív vállalása is — és egyúttal sajátos kultúránk, nemzetiségi tudatunk ápolása, építése.) Aki pedig negédesen feloldotta e fogalmat a tájban — átbucskázott, szédült cigánykerékben, a tájra és a tájba épült, a tájnal többet mondó, itteni társadalmiságon, mely nem olvadt volt föl a kisebbségi sors keresztvizében osztályokon innenivé és túlivá, szándékokon innenivé és túlivá. És mert a romániai magyar irodalom gyorsan asszimilált minden, a nyelvén megszületett igaz szellemi vívmányt, s mert ha akarnánk, sem tudnánk úgy írni, mintha József Attila és Illyés Gyula vagy Németh László és Déry Tibor — vagy akár a fiatalabbak — nem lettek és írtak volna, volt, aki e hagyomány állandósága alapján próbálta elmosni irodalmunk sajátos, a romániaiság gyűjtőfogalmába átszűrt jegyeit, egyúttal elhanyagolva azt az irodalomtörténeti tényt, hogy izlésünkbe, észjárásunkba érthető és törvényszerű módon beépült az is, amit a román irodalom nyújtott számunkra, hogy úgy mondjam: Sorescuval bezárólag.

Természetesen nemcsak a szellemi együttélés bensőséges vércövei, nemcsak az alkotások közötti természetes sugárzás, nemcsak a modellek közeledése s a modellekhez való közelítések hasonlósága vagy tágabb értelmű azonossága érdemel erős figyelmet. Nemcsak arról van szó, hogy a történelemnek és a sorsnak egyazon futószalagán mozog életünk. Arról is szó van a lelkünk legmélyén — s így irodalmunk mélyén is —, hogy a társadalmiságban azonos az elkötelezettségünk önmagunk és tömegeink iránt. Arról van szó, hogy — mint vasbetonban a vas — műveinkben a gondolataink szerkezete, a valóságot ismételvén, valahol összeépült; hogy ez a szerkezet — melyet szándék és etika, világnézet és írói lelkiismeret hegesztett össze — egyazon épület, egyazon teher bírására áll ma. A romániai magyarság múltja, jelene és jövője a román nemzet múltjával, jelenével és jövődjével ebben az épületben nem egyszerű társbérlet, nem a pusztá egymásmellettség szintjén igazodik össze. Sorsvállalásnál többről van szó. A valóság összeigazitott, egybeillesztett darabjai vagyunk — létérdekünk e valóság tökéletesülése — közös létérdekünk. Innen műveink egybehangzása — ezért és innen egységünk is.



Curriculum vitae, 1970

*Élek, és írom ezt a verset.
Ez történt 1970-ben.*

*Tizenkét cicerós
újság-álmokkal takaróztam.
Ez történt 1965-ben.*

*Olajos-füstös arcú társakéhoz
igazítottam léptemet.
Ez történt 1960-ban.*

*Két éhes nap között
kerekdombi plakát-örzésen dideregtem.
Ez történt 1955-ben.*

*Szellős cipőben, viharnyűtt kabátban
az én újságomat árultam utcasarkon.
Ez történt 1950-ben.*

*Ajtófélfának dőlve sirtam,
mikor messzire hurcolták apámat.
Ez történt 1945-ben.*

*Első könyvem fölé hajolva
ismeretlen szókat sillabizáltam.
Ez történt 1940-ben.*

*Háromnapos kínban megszült anyám.
Ennyi történt 1935-ben.*

Korszerű lecke tanulóknak

(Részletek)

1. IRODALOM

A költő szebb világról álmodik.

— — — — —
*Szépirodalmi lap tíz évfolyama
itt fekszik az asztalomon.*

Három napja olvasgatom a verseket.

Megjelent összesen: 3281 vers

46 759 sorban.

3280 versben

szó van virágról és madárról,

szó van életről és halálról,
szó van békéről, háborúról,
szántásról, emelodaruról,
népiskoláról, egyetemről,
cgyedemről és begyedemről
46 755 sorban.

Egy négysorost garázda kéz kitépett.
Az lehetett vajon számomra az igazi?

3. FÖLDRAJZ

Az óceán-vízben rengeteg só van.

Egy reggelen megjelent a sziklás
partvidéken az első tehergépkocsi.

Hat hónap múlva

az óriási üzemsarnokokban

dohogó gépek szivattyúzták,

ülepítették, tisztították,

átszűrték és párologtatták

a habos zúgást felejtő hullámokat.

Az egyik munkás így szólt:

„Só kell az éhes embereknek.“

A másik munkás így szólt:

„Víz kell a szomjas embereknek.“

És elvitték a vizet

az éhes embereknek.

És elvitték a sót

a szomjas embereknek.

5. FIZIKA

Út = sebesség szorozva idővel.

„Időm kevés, az utam pedig hosszú!“ —

líhegte rohanás közben a gyáva,

és egyre gyorsabban szaladt

üldöző árnyéka elöl.

Nem tudott menekülni:

a sötét tükör-folt sarkára rátapadt.

Aztán megtorpant hirtelen.

Homlokára csapott.

És — hátraarc! —

sarkon fordulva még gyorsabban

kezdett rohanni.

Most már az árnyék lett az üldözött.

Csak épp arról feledkezett meg,

hogy ellenkező irányban halad.

„Honni soit qui mal y pense.“

A vonat fütyös robogással
száguld a nyári tájon át.
A fülkében ketten maradtunk:
egy olvasó leány meg én.
A nyitott ablakhoz huzódva
nézem gondolatokba elmerülten
az egyhangú vidéket.
Egyszerre csak eszembe jut:
talán ezer ember utazik itt velünk
a vonaton, s mindnyájunk élete
attól függ, hogy a mozdonyvezető
eléggé éberem figyel-e
a szemberohanó, végtelen síneket.

Mellettem a leány lapoz,
s alig hallhatóan mormolja:
„Honni soit qui mal y pense . . .“

Rêverie

Minden megmozdult:

a halak rémült uszonycsapkodással
felszálltak a forrongó felhő-rétegek közé
az isteni kegy csalétkére éhesen —

a galambok ájultan lezuhantak
a rohanó folyók örvényes szakadékaiba
és a kövek között keselyűkre vadásztak —

az emberek kézállásban jártak az utcán,
bokájukra akasztott mű-antianyag táskákkal,
zsebükben friss bikonkáv zsemlék,
s tarkójukra helyezett szemüveggel
olvasták a legfrissebb újságok
hőfehér oldalait —

a költők, lábbal a földön,
érthető verseket kezdtek írni —

a rekedt hangú szónokok
hirtelen elpirultak —

(különös álom volt . . .)

INTÉZMÉNYEK, FOLYÓIRATOK, TÖREKVÉSEK

A két háború közötti romániai magyar irodalom történetéhez

A romániai magyar irodalom idő- és térbeli határait készen kínálja a történelem. Születésének évszáma 1919, földrajzi hazája pedig Románia. Bölcsőhelye, szűkebb pátriája Erdély (mely központi szerepét ez irodalom életében mindmáig megőrizte) és a vele szomszédos részek, de már a harmincas évek derekán jogosnak érezte Gaál Gábor az „erdélyi” jelző fölcserélését a „romániai”-val, egyrészt az országban Erdélyen kívül élő nagyszámú magyar tudomásulvételeként, másrészt mert a nemzetiségi lét kérdéseit elválaszthatatlannak érezte a romániai társadalom egészének alapkérdéseitől.

Ebből kiindulva lehetséges a szellemi határok megvonása. Irodalmunk problémavilága a romániai társadalmi valósághoz kötött, azt tükrözi, arra válaszol, létének ez a valóság a meghatározója. Ezt a tényt a magyar közgondolkodás higgadtabb képviselői már korán elismerték. „Az erdélyi irodalom — írta például 1928-ban Szekfű Gyula —, az ő külön színeivel, *szükségyszerűség*... Hogy ezek a színek milyenek, kellemesek-e vagy sem, zavarják-e szemünket vagy gyönyörködtetik, ennek megítélésére mi, magyarországi magyarok, nem vagyunk hivatottak... Az irodalom különben politikának és szociális viszonyoknak is függvénye, s ez utóbbiak lényegesen különböznek a mienktől Erdélyben, innen a főltérés a dunai és erdélyi színek között.” A „politikai és szociális viszonyok” azonossága fűzi tehát a romániai magyar irodalmat a románhoz; a romániai magyar irodalom sajátos, helyre és korra valló vonásait a történelemnek ugyanazok a parancsoló törvényei vették ki, melyek a román irodalom, a román kultúra egészét formálták. Ennek tulajdonítható, hogy a román és romániai magyar irodalom legjobbainak műveit közös vagy hasonló esztétikai és politikai krédó rokonítja: hogy a romániai magyar irodalomban mint sajátos színfolt érvényesül a román irodalmi hagyományok hatása, a román művelődési élet modern áramlatainak ösztönző szerepe (1944 előtt — a kisebbségi létforma miatt — csak töredékesen, a felszabadulás után pedig fokozódó mértékben).

De az is irodalmunk lényegi sajátossága, hogy 1944-ig egy polgári társadalomban élő nemzeti kisebbség szellemi életmegnyilvánulása is — bizonyos korszakokban elsősorban az. A romániai társadalom alapvető, össznemzeti érvényű antagonizmusai mellett a többségi nemzet uralkodó osztálya és a nemzeti kisebbség tömegei antagonizmusát is átéli, tükrözi és megoldás-lehetőségeit kutatja. Amivel természetesen nemcsak saját nemzetiségének érdekeit képviseli (még ha az egyes írók szubjektív szándéka be is érte ezzel az érdekképviseléssel), hanem a polgári Románia társadalomkritikájának, a román nemzeti önismeretnek az elmélyítését is szolgálja az egyetemes humánus jegyében. A felszabadulás után pedig a szocialista nemzet—szocialista nemzetiség kialakulási folyamatának, e folyamat problematikájának sajátosságait közvetíti.

Éppígy meghatározó tényező a hagyományok ereje. Egyetlen irodalom sem születik a semmiből, s a romániai magyar irodalom, mely az egységes magyar nemzeti irodalom kialakulása után jó évszázaddal születik, magától értetődően



Kós Károly

Kemény János

Dienes László

Gaál Gábor

kapja örökségül a nemzeti irodalom valamennyi értékét, az irodalmi nyelvtől a klasszikus hagyományok formálta értékszemléletig. Igaz, hogy a romániai magyar irodalom a kezdetektől igyekezett felfedezni a maga helyi és sajátos hagyományait, de kétségtelen, hogy ezek a hagyományok irodalmunk kialakulásában csak alárendelt szerepet játszottak. Tegyük hozzá: szerencsére. Mert minden, a kizárólagosan helyit — tehát provinciálisat — eszményítő szemlélet transzilvanizmus és romániaiság vitájában az előbbi mellett kovácsolt érveket. Minden, a magyar irodalomtól elkülönítő törekvés a román irodalommal szemben is szeparáló erőként hat. A romániai magyar irodalom nem szakítja ketté önmagát, amikor sajátjának tekinti a magyarság valamennyi haladó szellemi értékét (amire magyarnyelvűsége természetszerűen kötelezi is), s így vállalja romániaiságát. Ellenkezőleg: kizárólagos romániai felelőssége hangsúlyozásával, más tudatformákkal, intézményekkel együtt, összekapcsolja mindazt, ami a két nép kultúrájában egymást segítő, egymást kiegészítő, közös történelmi gyökerekből sarjadt érték. Történelmi létfeltételei arra utasítják irodalmunkat, hogy a romániai kultúra vérkeringésébe a magyar irodalomnak humanizmussal és európaisággal eljegyzett áramát ömlessze Balassitól József Attiláig — s ugyanakkor romániaiságából adódó sajátos vonásaival termékenyítő többletet jelentsen a magyar kultúra számára is.

Ilyenformán a romániai magyar irodalom Románia 1919 utáni területén kialakult magyar nyelvű irodalom. Társadalmi meghatározója a romániai társadalmi valóság, valamint a romániai magyarság kisebbségi, illetve 1944 utáni nemzetiségi helyzete. Mindkét vonás megkülönböztető a magyarországi irodalomhoz viszonyítva, amelyhez azonban a nyelv és a kulturális hagyományok tágran értelmezett közösége fűzi.

Az irodalmi élet kezdetei

Az első feladatok, melyekkel a romániaiává lett kisebbségi irodalomnak szembe kellett néznie, a hirtelen decentralizációból adódnak. Az a Kisfaludy Károly nemzedékével megszólaló óhaj, amely a magyar fővárost, Budapestet kívánta a magyar irodalom központjának, intézményei székhelyének megtenni, a kiegyezés korában (a kapitalizálódó Magyarország egyéb központosító törekvéseivel párhuzamosan) kész eredménnyé vált; a magyar irodalom és olvasóközönség egészét átfogó sajtóorgánumok, az irodalmi életet irányító intézmények úgyszólván csak Pesten léteztek. 1919 után, irodalmi központ híján, az erdélyi irodalomnak nem voltak meg-

felelő, funkciója egészséges gyakorlását biztosító intézményei, másrészt a közönség ízlése, irodalmi értéktudata is „Pest-központú” volt; jelentős írónak és műnek csak azt tekintették, akit és amelyet a pesti könyvkiadás, a pesti kritika elismerése fémjelzett. Évek áldozatos küzdelme, közönségnevelő szívóssága kellett ahhoz, hogy a romániai magyar olvasó sajátjának és a provincián túlnőtt értéknek fogadja el a maga „tájirodalmát”.

Kuncz Aladár 1928-ban kelt tanulmánya, a *Tíz év* szerint a tizenkilenc utáni irodalmi kezdeményezések két ellentétes pólus vonzásában próbálnak kibontakozni. Egyik az irodalom „Erdélyben megmaradt régi reprezentánsait” fogta össze, akik valamennyien „a háború előtti népies-nemzeti epigon-kor dogmáira esküdtek”. Ez a csoport sem jelentős tehetséget nem mutathatott fel, sem legfontosabb fóruma, a Dózsa Endre elnöklete alatt álló Erdélyi Irodalmi Társaság (székhelye Kolozsvár) nem tudott maga körül számottevő irodalmi életet teremteni — s ugyanez vonatkozik Nagyvárad, Arad és Temesvár 1919 előtt alapított konzervatív szellemű irodalmi társaságaira is. A „helyi hagyomány” tehát még intézményeivel is alig volt az irodalomépítés alapja. A másik pólus az „európai igényeket” szolgálók csoportja: frontról hazakerült fiatalok, volt „októbristák”, az ösztirózsás forradalom tegnapi tisztviselői, a Tanácsköztársaság Romániába emigrált hívei. Irodalmi eszményeiket a *Nyugat* (elsősorban Ady költészete) és a háború alatt felvirágzó magyar avantgarde alakította. A *Nyugattal* felnőtt polgári radikalizmus szócsöve volt az első két nagyváradai folyóirat, a Tabéry Géza szerkesztette *Magyar Szó* (1919-ben indult, s néhány szám után meg is szűnt), valamint Zsolt Béla *Tavasza* (1919—1920), s e radikalizmus kap hangot a működésig ugyancsak nem jutó nagyváradai Ady Endre Társaság programjában (1919). Marosvásárhely polemikus irodalomszervezője, Osvát Kálmán is folyóirattal jelentkezik, a *Zord Idővel* (1919—1920), melynek bukása után újabb rövid életű, néha csak könyvatos lapokkal kísérletezik (*Erdélyi Levelek*, *Kalauz*, *Hétfői Levelek*, *A felesleges ember*, *Repriz*). E nemes törekvésű, de a lokális jellegben megrekedő lapok a legfontosabbra sem voltak képesek: nem tudták összefogni, „centralizálni” az erdélyi magyar írókat.

A központosítás első igényes és sokban eredményes kísérlete az 1919-ben indult, tőkeerős *Keleti Újság* folyóirattá önállósult irodalmi melléklete volt, a *Napkelet* (1920—1924), Kádár Imre, Ligeti Ernő, Paál Árpád és Szentimrei Jenő szerkesztésében. Mindjárt az első évben — Szentimrei Jenő beszámolója szerint — több mint 130 magyar író t juttatott szóhoz, 1408 lap terjedelemben. A *Napkelet* sokszínű



Benedek Elek

Tamási Áron

Berde Mária

Kacsó Sándor



Szentimrei Jenő

Kuncz Aladár

Áprily Lajos

Dsida Jenő

írócsoportjában (mint Sóni Pál újabb keletű tanulmánya jelzi) már szóhoz jut az avantgarde tájékozódás is, jórészt a Magyar Tanácsköztársaság Romániába emigrált népbiztosának, a Korunk-alapító Dienes Lászlónak irodalmi krónikáiban, melyek a nyugati avantgarde folyóiratok irodalmi elveit, avantgarde antológiák hírét, a budapesti és az emigrációban élő aktivista írók manifesztumait közvetítik az erdélyi közönséghez. Dienes egyébként — akárcsak romániai munkássága kezdetén Gaál Gábor — az avantgarde-nak a forradalom mellett elkötelezett szárnyát képviseli és propagálja Erdélyben, hirdetve, hogy „az aktivista művész, ha komolyan veszi önmagát s nem csak nagyhangú szavakkal játszik, nem maradhat a társadalmi mozgalmakon kívül. Az új művészet útja csak a tömegek élő fájdalmán keresztül vezethet, s nem függetleníthető egy légüres térben lebegő irracionális pontra“. A baloldali vagy éppen proletár-radikalizmus szellemét őrző avantgarde műhelye volt Franyó Zoltán két rövid életű folyóirata, a *Génius* és az *Új Génius*, valamint az európai avantgarde valamennyi irányát közvetíteni kívánó, igényes kivitelű *Periszkóp*, Szántó György szerkesztésében.

A húszas évek elejének erdélyi avantgarde irodalma azonban szintén nem játszott az irodalmi kibontakozásban meghatározó szerepet. E műhely-folyóiratok fenntartásához az akkori Erdélynek nem volt közönsége. Másrészt az avantgarde irodalom éppen arra nem volt eléggé érzékeny, ami a romániai magyar irodalom első évtizedének a kényszerű küldetése lett: a kisebbségi helyzet diktálta feladatokra. Az első magyar avantgarde-hullám utóvédharca volt, annak „lokális kiterjedése“, s az egyre nagyobb teret hódító transzilván gondolatlan szemben elfoglalt élesen ellenzéki álláspontja többé-kevésbé kiszigetelte az irodalom fősodrából. Szerepe éppen ezért a romániaiságának tudatára ébredt baloldali irodalom, a *Korunkban* újra-éledő forradalmi avantgarde előzményeként értékelhető.

A *Napkelet* sikerének visszahatásaként (mint Tolnai Gábor írja) indult meg 1921-ben, S. Nagy László 1916-ban alapított *Erdélyi Szemléjének* folytatásaként a *Pásztortűz*, a két világháború közötti időszak leghosszabb életű folyóirata (megszűnt 1945-ben). A konzervatív irodalmi körök orgánumának számított, ez azonban inkább csak politikai állásfoglalásaiban vagy tartózkodásaiban nyilatkozott meg, mivel igényes folyóirat szerkesztése ekkor már elképzelhetetlen volt a radikálisabb írógárda közreműködése nélkül. A konzervatív írók közül is azok voltak a folyóirat hangadói, akik kifejezésformájukkal a háború előtti *Nyugat* hagyományához kapcsolódnak (Áprily Lajos, Reményik Sándor), 1929—32 között pedig a fiatalabb nemze-

dék igényei is teret kapnak benne: ekkoriban sorolhatta munkatársai közé József Attilát is.

A rendezett polgári kultúréletre méretezett — s éppen ezért illuzórikus — folyóirat-alapításokkal egy időben a járható utat azok lelték meg, akik érezték, hogy — Benedek Marcell szavával — „Kazinczy kora“ tért vissza, a kultúr- és közélet megszervezését alapjainál kezdő, a nemzetiségi sors sajátosságaira figyelő áldozatos szellemi teremtőmunka korszaka. Két név válik ki az első évek erdélyi „Kazinczy“-jainak névsorából: a Kós Károlyé és a Benedek Eleké.

A korábban építészként ismert Kós Károlyt választott szűkebb pátriája, Kalotaszeg (ő maga Temesváron született) etnográfiai, természeti különlegessége korán magával ragadta. A forradalmak idején a külön „kalotaszegi köztársaság“ egyik szervezője, majd Kalotaszeg színein keresztül „meglátta a nagyobb egységnek, Erdélynek saját kulturális, művészeti és történeti sajátosságait is“ (Tolnai Gábor). A romániai magyarság politikai, művelődési cselekvését szorgalmazó röpirata, a *Kiáltó Szó* (társszerzői Zágony István s Paál Árpád) a változott politikai viszonyokhoz alkalmazott tettet követeli: „kiáltó szó vagyok, ezt kiáltom: építenünk kell, szerveznedjünk tehát a munkára.“ E röpirat fogalmazza meg a transzilvanizmus alapját: „Erdély, Ardeal, Siebenbürgen, Transilvania, vagy bármi nyelven nevezte és nevezi a világ... külön történelmi egység ezer esztendő óta, saját külön erdélyi öntudattal, önálló kultúrával, önérzettel.“ Ez az Erdély-fogalom, mely szívesen kereste érveit Erdély történelmi múltjában, valójában történelmietlen absztrakció, s éppen elvont jellege miatt volt képes az idők folyamán annyiféle tartalmat befogadni — alkalmasnak bizonyult a valóságot elfedő mítosz teremtésére is. Többek között e mítoszteremtés miatt váltott ki a transzilvanizmus jogos kritikákat nemcsak a marxisták, hanem egy racionálisabb polgári társadalomszemlélet részéről is. A transzilvanizmus pontos meghatározásával, értékelésével még adóssaink a társadalomtudományok, bennünket éppen ezért csak az erdélyiség-elvnek korszakoként az irodalmi életre gyakorolt hatása érdekel. Kós Károly szóhasználatában mindegyiknél előbb mozgó példa a transzilvanizmus; az erdélyi magyarság kultúr-önállóságának a történelmi lehetőségét bizonyítja vele, az (eszményített) erdélyi tolerancia idézésével pedig a különböző világnézetű, pártállású értelmiség összefogását szorgalmazta a kisebbségi feladatok megoldása érdekében.

Nem nélkülözötte e kezdeti transzilvanizmus a demokratikus igényeket sem: a *Kiáltó Szó* az elvi alapja az 1921-ben alakított Magyar Néppárt megszervezésének (titkára Kós Károly), mely egységbe kívánta fogni a romániai magyar kisebbség népi erőit. A konzervatív politikai körök, a Néppárt ellensúlyozásaként, a Magyar

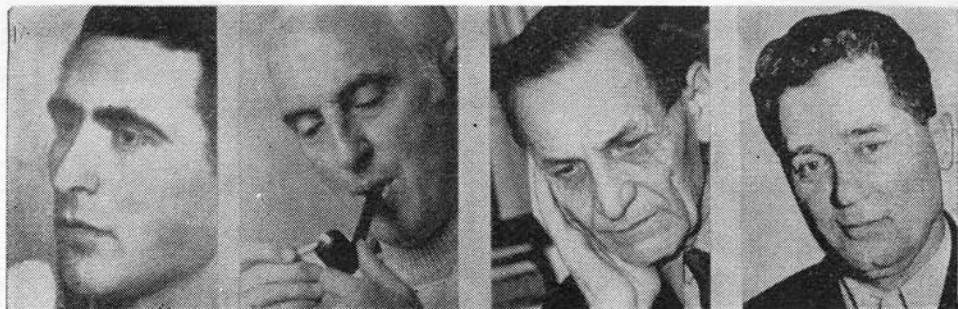


Karácsony Benő

Reményik Sándor

Tabéry Géza

Franyó Zoltán



Salamon Ernő

Méliusz József

Nagy István

Asztalos István

Nemzeti Pártba tömörültek, majd az egység megteremtése végett a két szervezet a Magyar Pártban egyesült (1922). A két világháború között ez volt a romániai magyarság parlamenti pártja. Hogy a Magyar Párt alkalmazkodott Kósék transzilván gondolatmenetéhez, vagy az erdélyiség elvére hat később a Magyar Párt ideológiája, ez kérdés. Mindenesetre a Magyar Párt programjában jelenik meg először az osztályfölöttiség elve, amikor „egységes kisebbség”-nek nevezi a romániai magyarságot, melyet „összefogó, általános politikai szervezetben” kíván egyesíteni.

A *Napkelet* író-gárdája teremtette meg — a folyóirat megszűnése után — az első, kimondottan erdélyi kultúrfeladatokat vállaló könyvkiadót, az Erdélyi Szépműves Céhét (alapították 1924-ben Kádár Imre, Kós Károly, Ligeti Ernő, Nyíró József, Paál Árpád, Zágoni István). Jellemző „hőskori” vállalkozás ez is: az amatőrpéldányok magas előfizetési díja volt az olcsó kereskedelmi példányok megjelentetésének anyagi alapja. Évi tizenkét kötet jelentette a kiadói tervet, kizárólag erdélyi szerzőktől. Az előfizetési rendszer nemcsak folyamatos könyvkiadást, hanem elfogadható írói tiszteletdíjat is biztosított. Ugyanakkor a Céh könyveinek elterjedési körét meglehetősen szűkre szabta; önálló „pártoló tagok”-tól független üzleti vállalkozással az erdélyi könyvkiadás sohasem tudott válni. Ahogy Ligeti Ernő a negyvenes években keserűen megjegyzi: „az akkori Erdélyben száz ember könnyebben ki tudott fizetni száz lejt egy könyvért, mint ezer ember húsz lejt.” A Céh tehát megteremtette a romániai magyar könyvkiadást, az olvasóközönség megszervezésére azonban nem volt képes.

A közönségszervezés munkáját az első időkben az ősz Benedek Elek vállalta magára. Nemes liberalizmusa, népszerű elvei és szülőföldszeretete a passzivitás ellenzőinek, az aktív kisebbségi kultúrpolitika sürgetőinek sorába állította. „Az állam nyelvét meg kell tanulnotok, az édesanyátok nyelvét nem szabad elfelejtenetek” — hirdette az egyetlen lehetséges emberi-állampolgári magatartást, s az anyanyelvi tömegkultúra sokban az ő fáradozásának köszönheti létét. Az ő gyermeklapja, a *Cimbora* lett az új erdélyi nemzedék műveltségére, irodalomra szoktatója, s az ő szívós szervezőmunkája viszi erdélyi felolvasó körutakra a „székely írók” csoportját, azokat a fiatal tehetségeket (Nyíró József, Tamási Áron, Kacsó Sándor, Szentimrei Jenő), akik az első korszak leginkább „hazai” színfoltját jelentik majd. Nem szervezett írói csoportosulás ez, inkább a közös szülőföld s a Benedek Elek erkölcsi példáján nevelkedő közös írói felelősségtudat, erdélyi elkötelezettség köti tagjait egymáshoz. Mindenesetre e csoport volt az első, saját programmal kísérletező, jelentős

műveket is felmutató áramlata a romániai magyar irodalomnak. A fiatalok, a „húszévesek“ első csoportos megnyilatkozásában, a „tizenegyek“ antológiájában (*Versek, elbeszélések, tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól*, Kolozsvár, 1923) ők szövegezték meg egyéni hangot.

Közvetlen példaképük Szabó Dezső; az ő faj-mitoszának hatására is formálják át a transzilvanizmus elveit. Ami Kósnál történelem-teremtette erdélyi különösség, az náluk faji jelleg lesz, s a táj, történelem és gazdasági állapot (a földművelő „ösfoglalkozás“) mint a faji jelleget konzerváló tényező foglalkoztatja őket. Az erdélyi színeket ezért keresik ott, ahol a legtöbb sajátos vonás látszik igazolni a „faj“ szívségét: a székelység körében. E szemlélet azonban, egyrészt a kisebbségi élet törvényeit követve, másrészt a Szabó Dezső közvetítésével ható expresszionizmust magába olvasztva, az ember-testvériség profétikus hirdetésével egészítette ki és korrigálta önmagát, ahogy a nemzedék programját megfogalmazó Balázs Ferenc poétikus hittételében olvashatjuk: „bármiféle életnek és irodalomnak nem lehet más törekvése végeredményében, mint csodálatos harmóniában együtt haladni minden más faj életével és irodalmával; befogadni a mindenünnen jövő haladást... zárt talaj nedveit szíván magába, legyen magasra nőtt virág, amely határokon túl lát, s az a napfény növeli s az a szellő borzolja, amelyik minden testvérét.“ A székely írók indulásának itt az alapvető belső konfliktusa: a mítoszteremtés tudatosan vállalt igénye a partikuláris felé kényszeríti őket, a humán-igény az egyetemes követeli. Ennek jegyében bontakoznak sajátos magatartás-formáik: Nyírő első elbeszéléseiben, e kevésbé epikus „próza rapszódiaiban“ a gyűlölet ellen lobogó tiltakozás kínál az etnikai eszményen túlmutatató mondanivalót; Tamási a szülőföld iránti hűséget, a kisebbségi sors vállalását a népihez forrottság, népi egyszerűség megtisztító érzésével igazolja; Kacsó korai írásai is a népi helytállás férfias keménységét, az életépítő munka etikumát idézik.

A székely írók útjai mind politikai, mind szépirodalmi tekintetben elég korán szétváltak; a Nyírőé egyenesen a fasizmusig vezetett. Egy azonban bebizonyosodott: a magyar és az erdélyi irodalmi körök által egyaránt hangoztatott vád ellenére, hogy regionalizmusba viszik, Európától távolítják el irodalmunkat (a nevezetes vita az „irodalmi schisma“ ügyében körülöttük csapott legmagasabbra), a romániai magyar irodalom leginkább „európai“ értékét Tamásiban láthatjuk, s a transzilván illúziókkal való leszámolásnak Kacsó Sándor lett az úttörője, aki — akár csak Tamási — a romániai magyar közszellem demokratizálásában az élharcosok közé tartozik.



Szabédi László

Horváth Imre

Szemlér Ferenc

Kiss Jenő

Hosszabban időztünk az első évek szellemi mozgásának vázolásánál, hogy jelezzük: a romániai magyar irodalom legfontosabb ideológiai és eszmei törekvései ebben a szakaszban körvonalazódnak, s a későbbi korszakokban ezek a törekvések lesznek az irodalmi fejlődés meghatározói, akár tovább-bontakozásukkal, akár azzal, hogy az újonnan születő áramlatok velük vitázva, őket meghaladva helyezkednek el a romániai magyarság kulturális életében. A kezdeti évek jellemző vonása ugyanakkor a *regionalizmus*; a decentralizált irodalmi élet szinte a tehetetlenségi erő hatására a további széttagolódás útját járja; Marosvásárhely, Nagyvárad, Arad, Kolozsvár a maga vidékének teljes jogú, a többivel egyenrangú központja kíván lenni, polemikusan igazolva nemegyszer fölényét is. A húszas évek derekán ezzel ellentétes mozgás figyelhető meg: a központositásra való törekvés (ami természetesen ugyancsak kezdetől létezik, de a tagolódás lázában csak rejtve, vagy állandó befulladásokkal). Ez elsősorban központi szerepet játszó intézmények megszületésében, a korábban alakult intézményeknél jóval nagyobb hatósugarú működésében nyilatkozik meg.

Az irodalmi egység születési pillanatának az Erdélyi Helikon írói társaság alakulását szokás tekinteni. Ha azonban nemcsak az intézmények évszámához köthető életrajzát nézzük, hanem az őket létrehozó szándékok történetét is, akkor indokolt a korszakhatárt előbbre hozni, hiszen a valamennyi áramlatot valamiféle programmal egyesítő irodalmi szervezet gondolata már korábban, 1924-től jelentkezik. Az első évek vitatott kérdése — hogy létezik-e egyáltalán erdélyi magyar irodalom — lezárult, igenlő válaszadással, s az írók már nem érték be a nagyváradi, kolozsvári, marosvásárhelyi, aradi s hasonló helymegjelölésű írói címmel, hanem erdélyi írók kívántak lenni — a *Nyugathoz* hasonló rangot adó folyóiratra, a közvéleményt egységesen irányító, az olvasóközönséget egész Romániában megszervező intézményre egyre nagyobb szükség lett. A „hősor” írói közül Tabéry és Berde Mária, az irodalomszervezők közül Kuncz Aladár sűrgeti-szervezi az írói egyesülést, mely végül 1926 nyarán tető alá kerül; ez év július 15—18. között Kemény János marosvécsi kastélyában huszonzét romániai magyar író gyűlt össze, létrehozva az „erdélyi Helikon szabad írói munkaközösség”-et, melynek legfontosabb szervezeti formája a minden év nyarán megismételt marosvécsi helikoni találkozó volt, intézménye pedig az alapító tagoktól átvett, szilárdabb anyagi alapokra helyezett Szépművés Céh könyvkiadó, mely 1928-tól a munkaközösség folyóiratát, az *Erdélyi Helikont* is kiadta.

A Helikon csoportosulás elvben vezetőség nélküli, tagjaira meghatározott kötelezettségeket nem róvó munkaközösség volt, melyet csak a közös kulturális feladatok tartanak össze. Mindjárt az első helikoni találkozó bizonyos közös programot is megfogalmaz, közös célokat tűz ki: a „kulturális élet törekvései”-nek előtérbe helyezését, a szellemi munkások közéleti szerepének növelését, „a népi rétegek érdeklődő részvételé”-nek megnyerését a közélet számára, s ennek érdekében a „felelős” irodalom és politika megszervezését, az „egészséges kritikai szellem” föltámasztásával. E demokratikus, irodalom és politika termékeny kapcsolatát őrizni kívánó elvek — Varró János idevágó tanulmánya szerint — Kós Károly kezdeményezésére kerültek be a helikoni programba. A valóságban a kulturális munka elsődlegessége az apolitizmus erősítője volt; akárcsak a Magyar Párt idézett programpontja, a Helikon szellemi vezetői is egy, a romániai kisebbség egészét képviselő, osztályok fölött álló és ideológiai ellentéteket kibékítő szervezetet kívántak, mint azt nem sokkal a munkaközösség megalakulása után Kuncz Aladár esszéje (*Az erdélyi gondolat Erdély*

magyar irodalmában, 1928) megfogalmazta. Gaál Gábornak erre adott polemikus válasza (*Az „erdélyi gondolat“ tartalma és terjedelme*, 1928) pedig előre jelzi mindazokat a konfliktus-lehetőségeket, amelyek a Helikont és a marxista baloldalt elválasztva, sőt többnyire szembeállítva, az egység-gondolatot illuzórikussá tették.

A különböző szemléletű polgári írókat azonban (akik a polemikus küzdelmekbe, az önálló fórumteremtés kudarcaiba amúgy is belefáradtak) nemcsak vonzotta a közös tábor utópikus gondolata, hanem egyre erősebb érdekszálakkal kötötte meg a Helikon hatáskörébe tartozó (de éppen a munkaközösség vezetőség nélkülisége miatt sok szempontból a Helikont irányítóan befolyásoló) könyvkiadás és folyóirat. E vállalkozások megszervezésében s tőkeerőssé tételében kétségtelenek Bánffy Miklós érdemei — az is kétségtelen azonban, hogy a könyv- és folyóirat-kiadás Helikon szervezte formája elsősorban az erdélyi magyar arisztokrácia és a vagyonos középrétegek támogatását élvezte, ami közvetve ugyancsak kihatott ez intézmények eszmei tájékozódására. Még érezhetőbbé válik ez 1928 után, amikortól a Céh könyveit magyarországi kiadók (az Athenaeum, majd a Révai) másodkiadásban forgalmazzák — a Szépmíves Céh egyre inkább a polgári könyvkiadás piac-igényeihez igazodik. Az eszményi álmok, ahogy Ligeti Ernő írja, „már csak odáig tartottak, ameddig a fejedelmi park tölgyeinek árnyékai“.

Átképződik az első korszak vezető ideológiája, a transzilvanizmus is. Egyrészt irodalompolitikai tétellé válik, a román és az erdélyi szász irodalommal való kapcsolatépítés elvi alapjává, másrészt a humánus egyre elvontabb formájává. Mozgósító ideológiából összetartó eszme lett, természetes módon haladt egy olyan megfoghatatlan absztrakció felé, amely minden (polgári) világnézet számára elfogadhatóvá tette. A Helikon „hivatalos transzilvanizmusa“ éppen azokat a gondolatelemeket semlegesíti magában, melyek az előző korszakban a leginkább termékenynek bizonyultak: a *Napkelet* polgári radikalizmusát és a székely írók népi orientációját.

1930-ig azonban a Helikon-tábor egységét nemcsak ez az elvont transzilvanizmus, hanem a különböző világnézetű csoportok erő-egyensúlya biztosítja. A virágzás koraként jellemezni e néhány évet a polgári irodalom szemszögéből kétségtelenül jogos: a Céh ekkor adja ki Bánffy Miklós, Karácsony Benő, Tamási Áron, Molter Károly, Nyírő József első regényét, igényes kivitelű megjelenést biztosít a „nempiacos“ versköteteknek (Reményik, Tompa László, Berde, Áprily könyveinek), a folyóirat pedig nemcsak színvonalával jelent újdonságot a romániai magyar irodalomban (Áprily, majd Kuncz Aladár szerkesztésében), hanem új tehetségek elindításával (Dsida Jenő, Karácsony Benő) is a *Nyugathoz* hasonló feladatkört tölt be irodalmunkban. Fontos szerepe volt a romániai és a magyarországi irodalom kapcsolatainak kiépítésében is: főleg esszé-rovatában Babitstól Németh Lászlóig a legjobb magyarországi szerzőket vont a munkatársai közé. S ha az elvszerű kritika az *Erdélyi Helikon* egész élete alatt vágyalom maradt is, e folyóirat hasábjain alakult ki az az erdélyi esszé, mely a magyar esszéírás legjobb hagyományait és kortárs-eredményeit követve, az európaiságot, az egyetemes kultúrhumánusot állította mérceként a maga irodalma elé.

Ennek az esszéírásnak annál is nagyobb a jelentősége, mert a korabeli *Nyugathoz* jobbára egybehangzó értékfogalmai, irodalomszemlélete jelentették szinte az egyetlen ellensúlyt a teljességgel konzervatív romániai magyar irodalomtörténetírással szemben. A „Helikon-hegemónia“ esztendei tehát a termékenység korát jelentik; a jelzett ellentmondások a következő korszakban éreztetik hatásukat.

Azt az új szemléletet, mely nemcsak az irodalomban, hanem a szellemi élet szinte valamennyi területén az *Erdélyi Helikonnal* és a transzilvanizmussal szemben egy realista, a „romániaiság” igényeihez alkalmazkodó tudatformát követel, szokás az új, immár Romániában felnőtt értelmiségi nemzedék jelentkezéséhez kapcsolni. A realizmus-igény első hangadói azonban a Helikon „belső ellenzékéhez” tartozó írók voltak. 1929-ben robbantja ki Berde Mária a *Vallani és vállalni* vitát: ő még csak a történelmi regények divatja ellen, a korvalósághoz bátran nyúló, e valóságot vállaló s a valóság-diktálta eszményeket valló irodalom nevében szólal föl. Tamási Áron vitacikke viszont már harsányabb elégedetlenségnek ad hangot. Az „arisztokratikusan, a valóság megvetésével” csinált politika és irodalom ellen lázad, az „öregek” ellen, akiknek gondolkodása az elmúlt monarchiát jelenti, s a sajátosan erdélyi feladatokra ébredést követeli. Fellépése azonban az *Erdélyi Helikonon* belül hatástalan maradt, ahogy rövid életűnek bizonyult Berde és Tabéry ellenzéki kísérlete, az 1932-ben elindított, 1933-ban megalakult EMIR (Erdélyi Magyar Frói Rend) mozgalma, mely a „vallani és vállalni” program jegyében a társadalmi regény fellendítője kívánt lenni, négy mű kiadása után azonban a vállalkozás megbukott. (Tagjai voltak: Berde Mária, Tabéry Géza, Olosz Lajos, Bárd Oszkár, Molter Károly és Szombati Szabó István.)

Az új nemzedék első jelentős megnyilatkozása az *Erdélyi Fiatalok* folyóirat megindulása (1930), s a köré csoportosuló mozgalom. Céljuk már nem irodalmi — az első kísérlet ez a romániai magyar szellemi élet irodalom-központúságának felszámolására. *Társadalomtudatosítás* lebegett a szemük előtt. A magyar falukutató mozgalom, a szlovenszki Sarló, a Gusti professzor elindította román szociológiai iskola hatását fogadják be elsősorban. A transzilvanizmusnak, mellyel vitában állanak, a korai változatát korántsem utasítják el: nép és értelmiségi testvér-szövetéségtől, kultúra és politika népi alapokra helyezésétől remélik a kisebbségi élet újjászületését, s a kisebbségi helyzet közjogi és szépirodalmi tükrözése helyett konkrét szociológiai módszerekkel elemzik-helyesbítik a romániai magyarságnak önmagáról alkotott képét. Jelentős eredménye e törekvésnek Mikó Imre könyve, *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. 1933 után azonban a mozgalom elapad: a világnézeti ellentétek élesedésével mind a baloldali, a munkásmozgalom s a *Korunk* felé tájékozódó résztvevők, mind a jobboldaliak kiválnak belőle, s a folyóirat a maga transzilván közéletbe beállítottságával visszahull a jelentéktelenségbe.

Irodalmi síkon a nemzedék az *Új arcvonal* antológiával jelentkezik. Ez sem egységes programú csoportosulás; elsősorban a szociális szemlélet, a hagyományos transzilvanizmussal szembe forduló magatartás adja nemzedéki ízét. Jancsó Elemér tanulmánya jól tükrözi a nemzedék elveit. Az erdélyiség Erdély gazdasági és társadalmi adottságaiból fakad elsősorban, misztifikálni ezt a tényt felesleges és káros. Az étellel való kapcsolatot sürgeti: „A szenvedők és dolgozók erdélyisége távol áll attól a levegőben lógó, megközelíthetetlen erdélyi ideáltól.” Ha különböző politikai színezettel is, de ezek az elvek valósulnak meg a nemzedék későbbi munkásságában: Grandpierre Emil *Rostája* a „hőskor” alakjait már fanyar iróniával, a kisebbségi donquijote-izmus vonásaival ábrázolja, Kovács György a realista falukép erdélyi megteremtői közé tartozik majd, Kovács Katona Jenő a marxista baloldali értelmiséget képviseli, Méliusz József a forradalmi avantgarde örökségét folytatja, Szemlér Ferenc a társadalmi elkötelezettség jegyében fordítja az *Erdélyi Helikon* kései szimbolizmusa, „tisza művészet”-eszménye ellen intellektuális líráját.

Az utolsó ütközet ebben a vitában 1937-ben zajlik, amikor Szemlér Ferenc *Jelszó és mítosz* című esszéje mintegy összefoglaló leszámolást indít a szerinte meghatározatlan transzilvanizmus ellen. Az irodalmi síkon megmaradó humánumbírdetés javára írható, mondja, de mihelyest mítosz születik belőle, a szellemi élet minden területét átfogni akaró ideológiává, visszafogó erővé lett, a tisztánlátást akadályozó köddé. Kós Károly válasza, nyugodtan mondhatjuk, a helikoni transzilvanizmus sírbeszéde: kijelenti, hogy a hazaszeretet, lélek, szépség, vallás fogalmainak sem határozható meg a tárgyi tartalma, mégsem üres jelszavak — akaratlanul beismerve, hogy a transzilvanizmus végérvényesen átköltözött a racionálisan nem ellenőrizhető mítoszok birodalmába.

Erre az időpontra tehető a Helikon belső bomlásának a befejeződése. Intézményei változatlan ritmusban működnek tovább, de esztétikailag-eszmeileg újat már csak a kívül álló táborok hoznak.

A Helikon-hegemónia megszűntével az új intézmények jelentősége megnő, s köztük is elsősorban a *Korunké*. A folyóiratot még az előző periódusban, 1926-ban, alapította Dienes László, irodalmi jelentőségre azonban csak a harmincas évek elején emelkedett. Ettől kezdve — már Gaál Gábor szerkesztésében — vállal mind nagyobb szerepet az irodalmi életben; a „világnézeti szemle“ megtartja ugyan korábbi alcímét, de vannak időszakok, amikor joggal nevezhette volna magát irodalmi folyóiratnak is. A Helikon-hegemónia hanyatlásakor egyedül a *Korunk* képviselte a valóban szigorú, magas mértékű kritikát a romániai magyar irodalomban. Marxista világnézeti szempontjait nemegyszer elhomályosította a proletkultos elfogultság, s ez ártott is; a Helikon polgári humanistáit kezdetben inkább taszította, mint vonzotta a folyóirat polemikus élessége. A *Korunk* azonban ezen túlmenően korában legszélesebb horizontjával hatott. Az európai — elsősorban a német — baloldali irodalmi, esztétikai eredményeinek a propagálásával, a Magyarországon cenzúra-okokból ki nem adható művek megjelentetésével, a baloldali román irodalom fordításával és népszerűsítésével valóban azt a feladatot töltötte be, amelyet az *Erdélyi Helikon* apolitizmusa nem vállalt: a romániai magyar irodalom haladó szárnya elé európai és egyetemes nemzeti mértéket tudott állítani. Ez a hónapos szobában szerkesztett, sokszor csak Gaál Gábor szerkesztői zsonglőrügyességéből élő folyóirat volt 1930 után a konzervatívva vált transzilvanizmus vidékiségének egyetlen ellenszere. Törvényszerűen vált az új nemzedék „realizmus“-elvének nemcsak befolyásolójává, hanem gyakran fórumává is; a Helikonból kiszorult ellenzék (maga Tamási, valamint Kovács György, Szemlér) lett itt otthon.

S természetesen a proletárirodalom, a „tiszta osztályvonal“ művészete is. Elsősorban Nagy István, Salamon Ernő neve fémjelzi a *Korunk* írói körének eredményeit — de a további kutatás feladata a kisebb írók jelentőségét felmérni a romániai magyar irodalom balszárnyának megerősödésében.

A folyóirat, igaz, sohasem játszott olyan hegemon szerepet szellemi életünkben, mint fénykorában az *Erdélyi Helikon*, ehhez nem voltak meg az anyagi feltételei, nem tudott könyvkiadást teremteni. Mondott szerepével azonban így is vezető orgánuma lett annak a népfront-irodalomnak, mely törekvéseit a Vásárhelyi Találkozó (1937) megszervezésével tetőzte be.

Erről az oldalról, a kommunista mozgalom népfront-eszméjének oldaláról kap ösztönzést Balogh Edgár, amikor 1935-ben, az Ady-társaság nevében körlevélben szólítja fel a romániai magyar ifjúsági csoportokat egy közös, a romániai közélet legfontosabb kérdéseit megvitató ankét összehívására. E visszhangtalanul maradt kezdeményezésnek s vele együtt az egységfront ügyének új lendületet Tamási Áron cikksorozata (*Cselekvő erdélyi ifjúság*) ad 1936 áprilisában, a *Brassói Lapokban*. Az

együttes cselekvést hangsúlyozva a demokrácia érdekében, Tamási nyíltan meghirdeti a szocialista mozgalommal való együttműködés fontosságát, s cikkeivel sikerül is a haladó közvéleményt a találkozó — vagy amint utána általánosan nevezték, az „ifjúsági parlament” — eszméjének megnyerni.

Széles körű sajtókampány tárja a következő hónapokban a közvélemény elé a találkozó céljait, fontosságát, időszerűségét; a *Korunk* mellett elsősorban a polgári baloldal fórumai, a *Brassói Lapok* és a Ligeti Ernő szerkesztette kolozsvári *Független Újság* karolja fel a gondolatot. 1937 júniusában már megválasztják az előkészítő bizottságot, s ez év október 2-án Marosvásárhelyen össze is ülnek a romániai magyar ifjúság valamennyi csoportosulásának a képviselői.

A Vásárhelyi Találkozó tanácskozásainak elsőrendű fontossága volt, hogy egy olyan, az egyes csoportok világnézeti különbségeit áthidaló akcióprogram megfogalmazását alapozta meg, amely szerint a romániai magyarság életének irányítása csakis a demokratizmus és a nemzetiségi követelmények szerint történhet; hogy a romániai magyarság felemelkedésének alapja a földműves és munkás társadalom. A művelődési élet és a művészetek viszonylatában az értekezlet előadói és felszólalói hangsúlyozták a román és a magyar nép és kultúra közötti testvéri kapcsolatok erősítésének fontosságát, a nacionalizmus elleni harc, a demokratikus kultúra-építés jegyében. S Nagy István és Kacsó Sándor előadásai nyomán ennek a testvériség-eszmének a tartalmi konkretizálódtak is: Kacsó Sándor hangsúlyozta, hogy a román nép és a magyar nemzetiség viszonya csakis a társadalmi élet gyökeres demokratizálásának alapján képzelhető el, Nagy István pedig arról győzte meg az egybegyűlteket, hogy a nemzetközi munkásszolidaritás elve alapján álló román és magyar dolgozók mozgalmában valósult meg először eredményesen az a testvéri egyetértés, amelyről a korábbi polgári mozgalmak csak mint eszményi általánosságról tudtak szólni.

A Találkozó legnagyobb érdeme éppen az volt, hogy a szorosan nemzetiségi problémákon túllépve, azokat a romániai — és az egyetemes európai — haladás kérdéskörében tudta szemlélni, s megteremtette egy, a kor követelményeinek megfelelő népi egység feltételeit, a nemzetiségi és a haladó társadalmi igények szintézisét.

A fasizmus és a világháború évei (1938—1944)

E periódus részleteit úgyszólván egyáltalán nem tisztázta még a szakkutatás. A királyi diktatúra a Vásárhelyi Találkozó erőt elnémitja, s a válságos helyzetben a frissen alakult egységet felbomlasztják a közös nevezőre még nem jutott világnézeti ellentéték. Ez lett a sorsa a magyarországi Márciusi Frontnak is, és hangsúlyozottan érvényesül ez Románia kisebbségi mozgalmában. A bécsi döntés után Dél-Erdély néhány magyar írója jórészt intézmények s folyóirat nélkül marad; a szétszórt alkotóerők összefogásának egyetlen számottevő kísérlete a *Romániai Magyar Írók Antológiája* (1943) Vita Zsigmond összeállításában. A korábbról ismert néhány név (Endre Károly, Kacsó Sándor, Méliusz József, Olosz Lajos, Szemlér Ferenc, Wass Albert) mellett azonban valamire való utánpótlást nem találunk benne; nemzedéki vagy világnézeti program nélkül, az antológia az irodalmi élet újjászervezésének folytatás nélkül maradt kísérlete. Észak-Erdély írói a magyar irodalom rokonmozgalmaiban helyezkednek el; egy részüknél a jobbra tolódás következik be (Nyíró), az „új realizmus” képviselői a többi magyar antifasiszta erővel keresik és teremtik meg a kapcsolatot.

1942—44 között a népi írók mozgalmához közel álló fiatal írók a negyedévenként megjelenő *Termés* című antológiával jelentkeznek. Szerkesztői Asztalos István,

Bözödi György, Jékely Zoltán, Kiss Jenő és Szabédi László. A bécsi döntés utáni időszakban ez az orgánum egy demokratikus népi gondolat szószólója igyekezett lenni, abban az értelemben, ahogy azt Bözödi György egyik tanulmánya kijelenti: „A népiség napjainkban már nem csupán lelki tartalom, hanem elsősorban szociális kérdés.” Az antológia színvonalasan szerkesztett szépirodalom-rovatában Asztalos István, Bözödi György, Horváth István művei képviselik elsősorban a falusi és városi népelet valóságát kutató, vádoló-lázító realizmust; mellettük Horváth Imre, Jékely Zoltán, Szabédi László a humanista polgár szellemi ellenállását. Tanulmányíróinak szemléletén erősen érezhető Szabó Dezső és Németh László nép- és nemzet-szemléletének a hatása, de közös és pozitív vonásuk, hogy egyértelműen elutasítanak minden faji misztikát, a történelem és az erdélyi népelet tapasztalatai alapján a Duna-medence népeinek sorsközösségét hirdetik, sürgetve nacionalizmustól mentes társadalmi-kulturális közeledésüket. Ugyanebben az időben Nagy István a „munkásírók” csoportosulásának tevékeny képviselője, Balogh Edgár a Vásárhelyi Találkozó még összefogható erőit igyekszik átvezetni a magyar népfront-mozgalomba, a vidéki orgánummá degradálódott *Erdélyi Helikon* elszürkül, mozgékonyabb íróit a budapesti újságírás és irodalmi élet szippantja föl, az idősebb nemzedék magányba szigetelődik. E néhány év körvonalának megrajzolása azonban irodalomtörténetünk még megíratlan fejezete.

KÖNYVÉSZET. (Csupán azokat az összefoglaló munkákat tartalmazza, amelyeknek értékelő vagy adatközlő eredményeire cikkem gondolatmenete épül.) Kuncz Aladár: *Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában*. Nyugat, 1928. II. 501—508; Chinezu, Ion: *Aspecte din literatura maghiară ardeleană, 1919—1929*. Cluj, 1930. Editura revistei „Societatea de Măine”; Tabéry Géza: *Emlékkönyv*. Kolozsvár, 1930; Tolnai Gábor: *Erdély magyar irodalmi élete*. Szeged, 1933. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadása; Tolnai Gábor: *Az erdélyiség fordulóján*. Nyugat, 1934. I. 345—346; Jancsó Elemér: *Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig*. Nyugat, 1935. I. 283—298; Lígeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Kolozsvár, é. n. A szerző kiadása; Gaál Gábor: *A mai erdélyi irodalom arcvonalai. Válogatott írások*. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1964. I. 379—386; Gaál Gábor: *Erdélyi-e vagy romániai magyar irodalom? Valóság és irodalom*. Állami Könyvkiadó. Bukarest, 1950. 98—102; * * * : *Magyar irodalom Romániában. A magyar irodalom története*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1966. VI. 924—1002; Czine Mihály: *A romániai magyar irodalom kezdetei*. Jelenkor, 1967. 6.; Czine Mihály: *Magyar irodalom Romániában*. (Részletek egy tanulmányból) Jelenkor, 1967. 12.; Sóni Pál: *Az avantgarde hazai folyóiratokban*. Igaz Szó, 1966. 11.; Sóni Pál: *A romániai magyar irodalom története*. Editura didactică și pedagogică. București, 1969; Varró János: *Adalékok a Helikon írói csoportosulásának történetéhez*. Igaz Szó, 1968. 2. és 3.; Mikó Imre: *Huszonkét év*. (Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig.) Budapest, 1941.

SZEMLÉR FERENC ÚT AZ ENCIKLOPÉDIAHOZ

...Emlékezzünk meg hát legalább mi azon dolgokról, amikről soha ez világon nem szól majd senki, ha az mi szánkat bétönte az föld pora!...

Szüle István leveléből Bausner Sebastianushoz 1772. Szent Iván hava 22. napján.

Abban az időben ügyvédi minőségben kerestem meglehetősen keserynés kenyeremet. Névlegesen társa, valójában alárendeltje voltam dr. X-nek, a neves brassyói kereskedelmi jogásznak — a fiatalabb és kezdő partner helyzetéből származó minden hátránnyal és mondhatni szinte semmi előnnyel. Mindezért azonban évtizedek múltával is pusztán csak magamat hibáztathatom. Okos, ravasz és bölcs társam csupán élt — igaz: néha visszaélt — azokkal a lehetőségekkel, amelyeket eredendő féltékenységem, gyámoltalanságom, tehetetlenségem, legfőként pedig érdektelenségem kínált neki. Haló porában sem neheztelek érte. Helelyében akárki ügy cselekedett volna — talán én magam is. Ha tehát folyamatosan becsapott az elszámolásoknál, eltagadta a tudtomon kívül befolyó tiszteltdíjakat, rámszóta a kellemetlen feladatokat, és miközben szép, új, emeletes saját bérházában előkelő polgári jólétben élt családjával s álszentül folyvást azon csodálkozott, vajon miképpen tartom én el saját családomat a hivatalosan osztályrészemül jutó szűkös jövedelemből, akkor csak saját jellemének és a körülményeknek megfelelően cselekedett.

Őszintén szólva, magam is folyamatos fojtó aggodalmak között csodálkoztam, hogy miképpen tartjuk egyik napról a másikra felszínen magunkat a csekélyen csordogáló jövedelemből? A hibát azonban — természetemhez és többé-kevésbé a valósághoz híven — magamban kerestem. Legfőként a már említett érdektelenségben.

Nem mintha a jog — az ember társaslény mi voltának egyik ragyogó bizonyítéka és az uralkodó termelési viszonyok roppant érzékeny tükrözője — nem érdekelt volna mint összefüggő rendszer és következetes logikára oktató szép szellemi termék. Egyrészt azonban erélytelen félszégességem megakadályozott abban, hogy az elméletileg vonzónak fölismerett tudományt a mindennapok szükségleteitől megkövetelt aprópénzre váltsam, másrészt pedig vágyaim és törekvéseim már kezdettől fogva az irodalom abban az időben nem sok anyagi ellenszolgáltatással kecsegtető területei felé vonzóttak.

Az irodalmi munka, a bírósági tárgyalások és egyéb jogi természetű ténykedések szüneteiben fennmaradó szabad időmet tehát nem a szakmai képzettséget továbbfejlesztő művek búvárlására vagy elmémet élesítő jogászai viták, találkozások, összejövetelek látogatására, esetleg éjszakaiim csendjében a másnapi perek előkészítésére, hanem versírásra, regényolvasásra, irodalomelméleti művek és folyóiratok tanulmányozására és ehhez hasonló haszontalanágokra fordítottam. Nem is vált belőlem soha jelentős ügyvéd. Bár hiúságomnak hízelgett volna,

erre — bevallom — nem is törekedtem különösebben, holott ez lett volna az egyetlen ésszerű és természetes eljárás.

Ügyvéd kartársaimmal is csak szigorúan szakmai vonatkozásokban érintkeztem. Ez különben is megfelelt visszahúzódásra hajlamos, zárkózott érzékenységemnek. Másfelől azonban mindent elkövettem olyan baráti kapcsolatok kiépítésére, amelyek alkalmasnak mutatkoztak félig-meddig titkolt, de a dolog természeténél fogva mégis nyilvános, ám ügyvédi gyakorlatommal alig összeegyeztethető, de rá legalábbis hátrányos szenvedélyem táplálására.

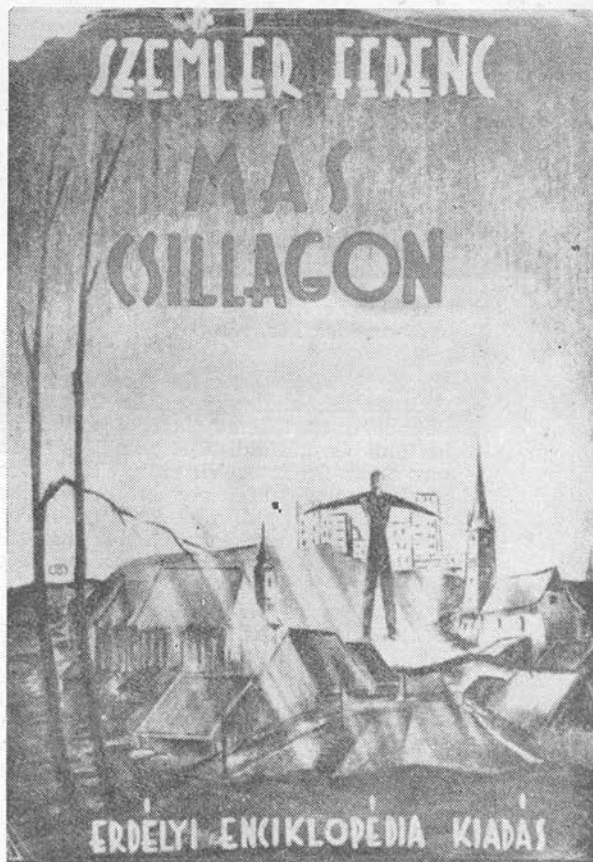
Sajnos, nem voltam elég okos ahhoz, hogy akár Karácsony Benő, akár Szabédi László, akár Abafáy Gusztáv példájára olyan érvényes közéleti álnevet válasszak, amelyben irodalmi személyiségem később minden zavaró körülménytől mentesen testesülhetett volna meg. Így ez az egynevű kétlakiság huzamos ideig hátrányos befolyással volt mindkét területen végzett munkámra. Legalábbis szüntelen büntudattal töltött el, ha szerződések fogalmazása közben meg nem valószínűsíthető irodalmi terveim jutottak eszembe, vagy ha egy-egy vers megírása idején megjelent előttem az elhanyagolt iroda és az ezzel feloldhatatlan kapcsolatban álló keresetkiesés réme.

Mindazonáltal a folyvást súlyosodó és különféle ideges tünetekben megmutató büntudat sem riasztott vissza a véleményem szerint hasonló érdeklődésű barátok föl kutatásától és a velük való kapcsolat megoly fáradtságos fönntartásától.

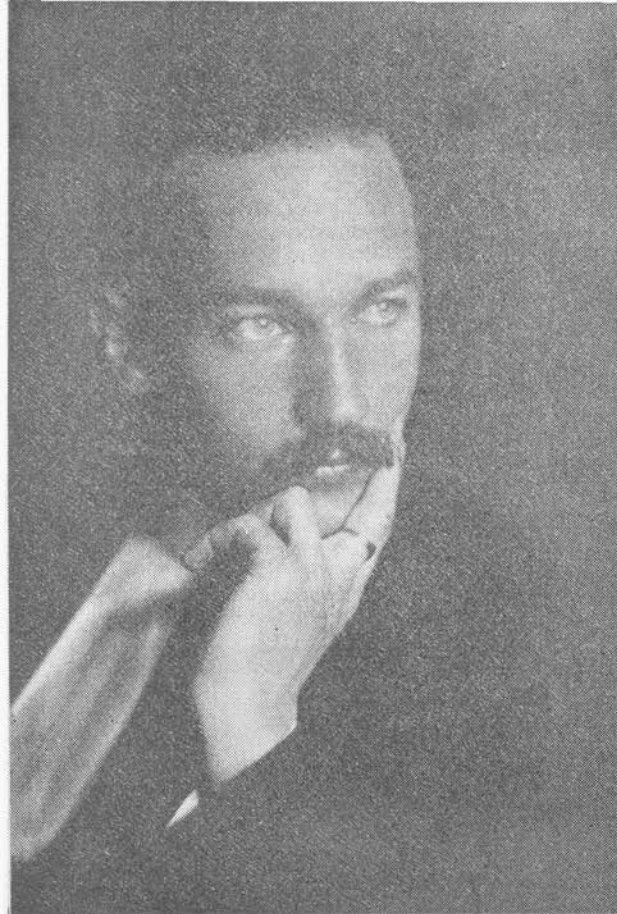
Így társam és kizsákmányolóm nem csekély bosszúságára majdnem minden délután öt óra tájban odahagytam a közös ügyvédi irodát, mert a közelben levő Korona kávéház egyik utcára néző páholyában rendszerint ilyenkor gyülekezett az a néhány emberből összeverődő, noha nem mindig ugyanazokból álló asztaltársaság, amelynek kimondott célja egy-egy tejeskávé volt „csigának“ nevezett friss dióssüteménnyel, kimondatlanul viszont a szőnyegen forgó hazai vagy külföldi eseményeket választotta társalgása tárgyául — különös tekintettel az irodalom és művészet legújabb jelenségeire, de legalábbis hozzánk elható hullámfodraira.

A brassói Korona kávéház tükörablakos, tágas, dohányfüstös, a szállóépület földszintjén derékszögben elhelyezkedő termeiben reggeltől késő éjszakáig egymástól meglehetősen különböző hivatású, elfoglaltságú vagy célzatú törzsvendégek vagy átutazók foglaltak helyet a fémborítású, szilárd lábakon álló múmárvány

asztaloknál. Újságírók, tőzsdeügynökök, tanárok, kereskedelmi utazók, uzsonnázó idősebb hölgyek, sziguranca-besúgók, állástalan pincérek, katonatisztek, bankhivatalnokok, kiszámított feltűnéssel öltöző fiatal nők találkoztak itt a nyelvek és hangok keveredő zürzavarában és a kávéház szinte kielemezhetetlen alkotórészekből összeálló, mégis azonnal világosan felismerhető sajátságos légkörében. A kávéház mindamellert mindig megőrzött valamit a tiszteletreméltóság és jólneveltség jellemvonásaiból. Ez talán száz tulajdonosainak és vezetőinek magatartásában gyökerezett, s a helyiséget a bohém vonások lehető kerülésével megóvta a pusztán evés-ivásra berendezett nyilvános termek néha kocsma-színezetétől, és inkább az angolos klubok valamely távoli unokatestvérévé varázsolta. Akárhogy is volt, a nappal vagy az este éppen nem csücs-



Máttis János fedőlapja



Szemlér Ferenc
a 30-as évek közepén

forgalmi idején mindig akadt egy-egy üres asztal, ahol egy pohár fekete védelmében át lehetett lapozni az aznapi belföldi és külföldi újságokat, elolvasni egy egész fejezetet Virginia Woolf nemrégiben megjelent regényéből, meg lehetett írni egy rövid cikket, sőt két-három stanzát abból az elbeszélőnek induló költenényből, amely aztán sohasem fejeződött be.

Változékony időkben megérkeztek a *Brassói Lapok* és a *Népújság* néhány épülettel odébb dolgozó szerkesztői is, akik a legújabb távirati jelentések birtokában vonzó, sőt izgató központot alkottak. Ilyenkor magam is közéjük sodródtam. Személy szerint majdnem valamennyiükkel tartottam a jóismeretséget — már csak egykori volentörködésem jogán is. Az egyetlen feszültségi góc csupán a lap gazdájának nem is túlságosan régi magatartása volt még mindig sajtó emlékezetemben. A *Brassói Lapok* ugyanis hosszú ideig rendszeresen közölte cikkei-

met, ám amikor jó idő múltán honoráriumért jelentkeztem, a főnök azzal fizetett ki, hogy ő a cikkeket nem kérte, egy krajcárt sem hajlandó utalványozni, s ha nem tetszik, mehetek igényeimmel a bíróság elé. Elég mafla voltam, hogy nem tettem. A lenyelt békát aztán csak akkor emésztettem meg, amikor Gábor István vette át az irodalmi melléklet szerkesztését, és ő a kért vagy közölt írások természetesen velejárójának tartotta a fősvény gazda pénztárához szóló kiutalást.

Saját asztaltársaságunk kezdeteinél ketten állottunk, helyesebben üldögéltünk Abafáy Gusztávval. Akadtak természetesen rövidebb-hosszabb ideig velünk együtt üldögélők is. Az átmeneti asztaltársak közül azonban csupán egyetlenegyre: Asztalos Istvánra emlékszem élénken. Valahol Brassó közelében lakott vagy dolgozott akkoriban, és csupán néhány rövid koradélutáni vagy talán vasárnap déli órára látogatott be a kávéházba, hogy az éppen készülő *Elmondja János* első fejezetét kettőnknek felolvassa.

A meghallgatott szöveg tetszett, nem is volt lényegi hozzászólásom. Meglepetésemre azonban Abafáy szokott izgékony heveségével azt javasolta Asztalosnak, hogy az egyes szám harmadik személyben megfogalmazott elbeszélést írja át egyes szám első személybe, s így fejezze be a regényt, meglátja, sokkal közvetlenebb, élményszerűbb és nagyobb hatású lesz!... Amint a később megjelent szöveg bizonyítja, Asztalos magáévá tette a javaslatot.

A változók tűnékeny árnyalakjai mögött azonban két állandó jelenség tükröződik a múltból a kávéház üvegablakaiban. Az egyik Mattis Teutsch, a festő (milyen fájdalmas, hogy ezt a magyarázó jelzőt még ma is a neve mellé kell függeszteni!) örökösen kialvó és újra megmeggyújtott rövid pipájával, gunyoros, szúrós vagy csak egyszerűen fölényes megjegyzéseivel mongolos, mozdulatlan arcán mindig egy kis lenézéssel. Személyiségének ellenállhatatlan tiszteletgerjesztő hatása magyarázza, hogy a beszéd közben vele kapcsolatban használt „Mester!” megszólítás mindig meggyőző természetességgel csendült meg. Sőt ha akárkire, még saját magamra vonatkoztatva hallok, manapság is, önkéntlenül az ő alakja lebben szemem elé. Ismeretsem vele azoknak az időknek kódébe vész, amikor Németországban megjelent *Kunstideologie* című könyvét az *Erdélyi Helikon* hasábjain méltattam.

Negyedik, több-kevesebb pontossággal megjelenő tagtársunkként Halász Kál-

mánra, a kitűnő építészmérnökre emlékszem, akinek munkásságát nem egy kiváló modern alkotás örökíti meg ma is Brassóban. Az ő ismeretése a Mesterrel még korábbi eredetű — abból az időből való volt, amikor bátyja, ifjabb Halász Gyula, az akkori „Gyulus“, a később Brassai néven világhírré szert tett grafikus és fotóművész mint diák művészi rajzból öröklet vett Mattis Teutsch Hosszú utcai műtermében. Kálmán is élénken érdeklődött a művészetek, különösen az írásmesterség minden fajtája iránt. Jóval később, már a felszabadulás után egy ideig együtt csináltuk a *Népi Egység* című napilapot, amelynek grafikai képét folytató új meg új ötletekkel, de anyagát is különféle újdonságokkal gazdagította. Ő volt az például, aki az első atombomba ledobásának készen megszerkesztett hírével lélekszakadtan rohant be a nyomdába, hogy le ne maradjunk vele. Újságírói tapasztalatait egyébként édesapjának, a nemrégiben matuzsálemi korban elhunyt idősebb Halász Gyulának hírlapjainál szerezte.

Íme, ez a társadalmi és szellemi környezet vett körül, amikor a végül is *Más csillagon* címet nyert írásomba belekaptam. Akkortájt már két verseskönyv volt a hátam mögött. Am a különböző irányokból felém tartó áramlatok hullámcsomósodásában valami egyebet, tartósabbat, talán jelentősebbet szerettem volna létrehozni. Nem elégitettek ki a lapokban és folyóiratokban elszörtán megjelenő rövidebb-hosszabb versek vagy cikkek. Már korábban megírtam volt egy terjedelmesebb regényt, amelynek főszereplőjét Kacsó Sándorról mintáztam. Sajnos, a kézirat is elveszett, címére sem emlékszem már. Ebben a regényben azonban nem nagyon bíztam, holott évekkkel, talán évtizedekkel később Molter Károly mintha úgy nyilatkozott volna, hogy ő olvasta a kéziratot, sőt kiadásra is ajánlotta az Erdélyi Szépművész Céh vezetőinek. Akárhogyan is történt, ez a munka (csupán emlékeimre támaszkodva nem merem a „mű“ megjelöléssel illetni) kevés jelentőséggel bírt számomra. Valami egyebet akartam.

Későbbi beszámolómban a könyv jelképes címéhez az „Egy nemzedék lélekrajza“ magyarázatot függesztettem. Csakugyan annak is szántam ezt a műfajilag ma is nehezen besorolható prózát. Önleletrajz is, meg nem is. Tárgyi történet, meg nem is. Jelkép és ugyanakkor tagadhatatlan valóság, vagy pedig fordítva. Az első személyes előadásmódot, nemkülönben a közelmúlt történetiségét talán Németh László akkoriban meg-

jelenő néhány írása sugalmazta. Ma már nem tudnám megmondani, melyik. Eleinte azonban úgy éreztem, hogy a felszabadító mozzanatot a magam mondanóinak sajátos megfogalmazásához az ő tanulmányainak meglepően személyes hangvétele és vallomásszerűsége adta meg.

Egyéb biztatás különben sem jutott osztályrészemül. Helyesebben: csupán az ön kifejezés legyőzhetetlen vágya ösztönzött a kérdéses írásmű megszerkesztésére. Józan fővel beláttam ugyanis, hogy az akkortájt nálunk divatozó irodalmi áramlatokban az én szerény művem sehogyan sem találja meg a fősódot és alig számíthat a hangadók támogatására, de még figyelmére sem. Így hát konok elhatározással már eleve pusztán magamnak ír-

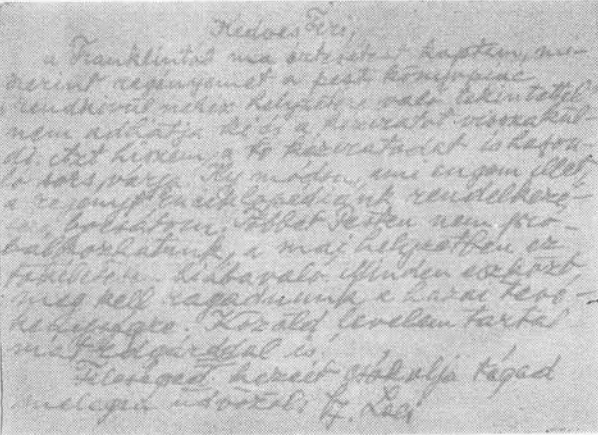
Az Encyclopaedia művetlenet munkaterve

1. A művetlenet előkészítő bizottsága (Benedek Fehér (Brassó), Kovács László (Kolozsvár), Balogh Edgár (Brassó) és Kovács Katona (Kolozsvár)).
2. A művetlenet előzetesen alakulni fog az írók és a könyvtárosok közreműködésével. Záróan.
3. Az előkészítő bizottság keretében két a „Közösségi“ „Grafica“ könyvtárral (Kluj, Calea Chisnăului Foch 38).
4. A művetlenet előkészítő bizottság keretében az előkészítő bizottság minden író, aki írással is rendelkezik, közzéadására magának vállalja a költséget a szerkesztésért. A kiadás költségeit a szerkesztők 500 Ft. összegben azelőtt a pénzeszközökkel megfizetik, hogy a szerkesztők elkövetés-összege helyettesítést.
5. A bizottság 1938 decemberétől havi 100 Ft. ösztönzést ad az íróknak a művetlenetben való részvételükért. Bizottság: Géza, Szabó László, Nagy István, Kiss Mari, Wern Albert, Ch. Luce Németh, Kovács György, Ince Lajos, Bódi György, Kacsó Sándor, Ince Lajos, Bódi György, Kacsó Sándor, Ince Lajos.
6. Az előkészítő bizottság két könyvtárral rendelkezik: „Az Erdélyi Encyclopaedia Könyvtár“ címmel 10-12 ezer könyvvel, és „Munkaterve Erdély“ címmel 2-4 ezer könyvvel.

4. A nagy szövegben szereplő 1939-es évszám helyett Balogh Edgár „Íratlan történetem“

Balogh Edgár tervezetének első oldala





Szczenzei László levelezőlapja
Kolozsvárról (1939. I. 11.)

tam az apró és olvashatatlan betűkkel telerótt papírlapokat — még asztaltársaságom tagjainak sem tettem róluk említést. Egyébként máig megvan az a mármár babonás szokásom, hogy tervezett vagy készülő munkáimat lehetőleg titokban tartom, mintha a róluk való előzetes fecsegés vagy nyilatkozat máris csirájában fonnyasztaná el az idegen szemmel idő előtt megvert gyöngéd növényt.

Ha jól emlékszem, az írásműről már mint befejezett és talán sajátkezőleg le is gépelt kéziratról legelőször Balogh Edgárnak tettem említést. Ez azonban már jóval később történt. Nem tudom, vajon próbálkoztam-e időközben más kiadónál vele. Gondolom azonban, hogy nem, mivel egyedül az Erdélyi Szépművészeti Céh jöhetett volna számításba, velük azonban a transzilvanizmussal foglalkozó *Jelszó és mítosz* című, a *Korunk* hasábjain megjelent cikkem és a Vásárhelyi Találkozón való szereplésem óta meglehetősen feszült viszonyban voltam — illetve hát annak irányítói többé-kevésbé töröltek kedvenceik névsorából, s ez már eleve lehetetlenné tett minden kísérletezést. Ennélfogva a porosodó kézirat csak az Erdélyi Enciklopédia nevű kiadói vállalkozás kapcsán került ismét előtérbe. Addig viszont sok minden történt.

Balogh Edgárral életemben először Kolozsvárt találkoztam. Sajnos, nem emlékszem, milyen alkalmából. Bizonyára véletlenül. Emléktöredékeim rostálgatása semmi adattal nem szolgál az időpontot illetően. Csak az a végeszakadni nem akaró éjszakai beszélgetés maradt meg agysejtjeimben kitörölhetetlenül, amelyet a kolozsvári főtér aszfalt-négyzetén

körbe-körbesétálva folytattunk. Azt sem tudom, mit kerestem akkor Kolozsvárt. A Méliusz szervezte és szerkesztette *Új Arcvonal* antológiájának megjelenésén már évekkal túl jártunk. Az Abafáy Gusztáv, Jancsó Elemér és Szemléri Ferenc nevével jegyzett *Új Erdélyi Antológia* jóval később jelent meg — különben is annak tervét Nagy István és Csuka Zoltán részvételével az Abafáyék kertjében kovácsoltattuk Brassóban. Ugyancsak Brassóban gondoltuk ki és hoztuk tető alá a korabeli irodalmi viszonyokkal elégedetlenkedő fiatal írástudók közös bemutatkozását, amely — minden zavaró külső körülmény és esetleges hatósági kíváncsiságok elkerülésére — a haladó világi gondolkodásukról bizonyosságot tevő és vendégszerető unitáriusok Halász Kálmán tervezte modern templomában zajlott le.

Az egyetlen ok tehát, amiért akkoriban Kolozsvárra mehettem, a Bözödi György *Székelly bánja* című könyvének előkészítése volt, amelynek kiadására — amint ismeretes — a Szépművészeti Céh elutasítása után tizenhét fiatal erdélyi író vállalkozott — meglehetősen merészen, mert majdnem pénztelenül, ám az ifjúság örök bizalmával a sikerben... Ezt az ügyet tanácskozhattuk meg mi tizenhétan a New York kávéház napos délelőtti teraszán, este pedig így akadhattam össze Balogh Edgárral, akit hírből és cikkeiből már jóval korábban ismertem. Az is lehet azonban, hogy mindez csak képzeletem szüleménye, és a valóságban a dolgok egészen másként zajlottak le!

Ezekkel az évekkal kapcsolatban azért sem merek a megbízható krónikás szerepében tetszelegni, mert ez idő tájt nem csupán súlyos anyagi gondok nyomasztottak, de — bizonyára szorongásos alaptermészetemből kifolyólag — egymást követő több megrázó lelki válságon mentem keresztül. Ezeknek mindent homályba borító tünetei és megrendülései nagyjából bizonytalanán teszik, sőt néha el is mossák a Vásárhelyi Találkozón közzétett megelőző és követő évek eseményeiről emlékezetemben megőrzött képeket.

Így például hiába vallatom magam, külső segítség nélkül sohasem fogom megállapítani tudni, hogy Balogh Edgár miért és mikor költözött át Kolozsvárról Brassóba. Tény az, hogy egyszerre csak ott volt, s már akkor úgy tetszett, mint ha mindig is része lett volna életemnek.

Mindenekelőtt lakásunkon jelent meg — nem csupán baráti beszélgetésekre vagy vitákra, de a családi étkezéseknél mindig szívesen látott vendégként. Kü-

lönösen nagyra becsülte a civilizált étkezés apró külsőségeit, de a jól elkészített ételeket, általában a családi környezet melegét is — mindazt, amiben az utóbbi évek folyamán nemigen volt része. Néha a Korona kávéházban is összejöttünk — főleg, amikor a Vásárhelyi Találkozó megismételt összehívásának tervét hánytorgattuk —, ebből azonban később semmi sem valósult meg. Saját lakásán sohasem kerestem föl — mai eszemmel, azt gondolom, hogy nem is volt saját lakása, és barátoknál vagy ismerősöknél húzódott meg rövidebb-hosszabb időre. Erről azonban nem beszélt és a magam önző módján én sem érdeklődtem. Igaz, hogy saját lakásom szűkös volta miatt érdeklődésem úgyszólván csak elméleti maradt volna.

Olykor hosszabb időszakokra is eltűnt. Magánéletem zűrzavarai miatt, vagy pedig saját gondjaimnak az övéivel való szaporítását elkerülendő, vagyis pusztán gyávaságból sosem kérdeztem távolmaradásának okait. Többé-kevésbé azt is sejtettem, hogy amúgy sem lehetnek segítségére, mert ilyenkor létfenntartási gondjainak megoldásával küzdött, és a felmerülő nehézségeket mindig szemérmesen titkolta. Életét, gondolom, a *Brassói Lapoktól* kapott cikkdíjakra alapozta, ezek pedig még a sorsjátéknyereménynél is bizonytalanabbak voltak. Nem volt a szerkesztőség tagja. Külső munkatársként is csak folytonos küzdelmek árán tudta cikkeket elhelyezni a lapban. Elveit egy pillanatra sem adta föl, ezek az elvek viszont nem egy esetben nyílt vagy burkolt ellentétben állottak a lap óvatosan polgári demokrata vonalvezetésével. Minden egyes cikkének megjelenését a saját és az ügy külön diadalaként üdvözölhette — közben pedig némi kesernyés szájjal gondolhatott arra, hogy a nem túlságosan bőre szabott cikkdíj legfőlegbő néhány napig tartja majd a víz felszínén.

Kétségtelenül voltak barátai a szerkesztőségben és azon kívül is, akik kiálltak érte és az általa képviselt eszmékért vagy vállalkozásokért. Rendkívül sugalló egyénisége olyanokat is hatalmába ejtett, akik eredetileg talán végig sem gondolták az általa megmutatott ösvény kanyarulatait, végét, esetleg veszedelmeit. Am egyenessége, becületessége, önzetlensége még ellenfeleiben is tiszteletet gerjesztett. Bennem pedig őszinte bámulatot.

Mások talán nem bámulták ennyire. Józanabbak, esetleg meggondoltabbak voltak. Én azonban bírálat nélkül adtam

át magamat a belőle áradó személyes varázsnak, diplomatikus bölcsességnek és társadalmi, helyesebben mozgalmi tapasztalatnak. Egy idő múltán azon vettem észre magamat, hogy már csak feltűnően ritkán látogatom a Korona kávéház egykori törzsasztalát. Ehelyett, mihelyt csak tehetem, megjelenek a sokkal kisebb méretű és csendesebb Centrál kávéház helyiségében, amelynek egyik eldugott asztalánál rendszerint Balogh Edgár róttá ismerős gyöngybetűt a szaporodó papírlapokra.

Az asztalon vizespoharak sorakoztak, s legfőlegbő egyetlen feketekávés árvalkodott, de ez utóbbi kifizetésére sem volt meg mindig a fedezet. A fényes alpakkatalcán és az asztal márványlapján halmozódó papírgombócok mindegyike a megírásra váró cikk szülei nehézségeiről árulkodott. Egyszer titokban megszármoltam: tizenegy elvetélt vagy nem kielégítőnek minősülő cikk-kezdet rejtőzött a könyörtelenül galacsinná gyúrt hófehér papírlapokon, amelyeket a felszolgáló mindaddig nem mert összesöpörni, amíg a szerkesztő úr nagyot sóhajtva pontot nem tett az utolsó fogalmazvány befejező mondatára.

Talán ő is barátjának tekintett. Legalábbis örökké rendszerező, tervező és szervező tevékenységének folyton változó, alakuló és bővülő térképén nekem is biztosított valahol helyet — esetleg csak a nagy sakkjáték parasztfigurái között, amelyekkel azonban adott esetben előnyös lépéseket lehet tenni, tehát el nem hanyagolhatók. Mindenesetre bizalmának jeléül könyvettem el, amikor ismeretségünk egy későbbi szakaszában kezembe adta bizalmas irományainak egy részét azzal a kérelemmel, hogy kíváncsi szemek elől lehetőleg biztos helyen őrizzem, amíg módjában lesz visszakérnie. A levélcsoomagot felbontatlanul egy irattartóba helyeztem, és szabályszerű sorszámmal ellátva beiktattam az ügyvédi iroda többi percsomói közé. Arra azonban már nem emlékszem, hogy mi történt vele később.

Természetesen pillanatig sem titkolta, hogy nem csupán a cikkírásból való sanyarú megélhetés vágya vonzotta Brassóba. Tudtam, hogy a MADOSZ, majd később a királyi diktatúra és a politikai pártok föllosztása idején a Székely Alkalmazottak „Transsylvania” Szövetkezete keretében végez mozgósító és szervező munkát. Azzal is tisztában voltam, hogy ezzel kapcsolatban céljai vannak velem. Nyilván nem közvetlenül politikaiak, hiszen első pillantásra fölismerhette erre való alkati alkalmatlanságo-



mat, de művelődésiek, mint ahogy az olyan íróhoz illik, aki a *Más csillagon* kéziratának utolsó szakaszaiban oly hátrázottan, habár esetleg csak elméletileg, megszabta maga számára a kövendő utat.

A gyakorlati kezdeményezésnek azonban máshonnan kellett kiindulnia. Így történt, hogy székelyudvarhelyi születésű létemre a két világháború közt Brassóban nagy számban dolgozó székely alkalmazottakkal a közvetlen kapcsolatot csak jóval azután sikerült megteremtennem, miután a Pozsonyból közénk került Balogh Edgár már régóta szervezte, oktatta és buzdította őket — s ott, ahol én csupa akadályt, bozótot és rengeteget képzeltem, oly természetes könnyedséggel mozgott, mint az erdők valamennyi csapását ösztönösen megérező vad.

Egyik találkozómat megörökítettem már a *Délután a székeleknél* című, több ízben is megjelent írásomban. Az viszont csak mostanában jutott eszembe, hogy a székely alkalmazottak szövetségi vezetőit egy ízben lakásomon is vendégül láttam némi barátságos eszmecsere céljából. Nem mondom, hogy a hangulat teljesen feszelen volt. Ennek oka talán az lehetett, hogy a megszokott borital helyett úri szokás szerint teát és süteményt szolgáltatunk föl a Halász Kálmán tervezte színes kerek ebédlőasztal körül tisztességtudóan üldögélő és társalgó csizmászekés vendégeknek. Ők a mi megtisztelési szándékunkat észre sem vették, esetleg nehezményezték is, de becsületükre legyen mondván, vitézül álltak a megpróbáltatást, sőt még őszinte barátságot is tanúsítottak irányunkban. Házigazdai kötelezettségeim okozta izgatottságom és zavarom azóta sem tisztuló kódén át ma sem látom, hogy rajtunk kívül kik ültek az ingadozó egy lábú asztalnál, s így örök sajnálatomra kedves nevüket sem jegyezhetem föl az utókornak.

Azt is csak gyanítom, mi lehetett a délutáni meghívás célja. Valószínűleg akkor véglegesítettük a korábban már külföldre alkalmi találkozások során több ízben eltervelt irodalmi estélyek ügyét. Valahol a város végén emelkedő roskatag nagyteremben a székely fiatalok vasárnaponként amúgy is összegyülekezett tánc, némi borozás, esetleg egy kis bicskázás kedvéért. Ezt a lehetőséget szerettük volna kihasználni a nép és az élő irodalom kapcsolatának megteremtésére és kibővítésére. Könyvvásárral egybekötött műsoros fellépéseket, mai szóval író—olvasó találkozókat akartunk szervezni.

Nem emlékszem, hány ízben sikerült.

Több mint bizonyos, hogy nem nagyon gyakran. Mert noha dr. Lőrincz Albert ügyvéd barátunk minden esetben megszerezte a rendezvényekhez megkövetelt hatósági engedélyt, a joggal gyanakvó közegek mindent elkövettek, hogy átláthatatlan akadályok emelkedjenek egy-egy irodalmi felolvasás megtartása elé. Most is szemem előtt lebeg az a jelenet, amikor a hirtelen elnémult terem közepén a teljes harci díszbe öltözött őrzővezető őrmester okmányainkban lapozgat, és a főrendező Kiss Gyulát, Lőrincz doktort és engem, sőt az újságíró képében jelentkező Balogh Edgárt is be akarja kísértetni az őrszobára, és fel akarja oszlatni a szelíd mulatozás céljából összegyülekezett fiataloságot s a csónadesen borozgató idősebb korosztályt.

Az egyik ilyen találkozón a fönmaradt tervezet bizonyossága szerint Asztalos István, Balogh Edgár, Böződi György és Szemlér Ferenc szerepelt (vagy talán csak szerepelt volna!) Kiss Gyula megnyitójával és konferálásával, valamint Máthé József zárószavával, míg a hat leányból és hat legényből álló rendezőseget Kiss Péter irányította, a pénztárt Zsóik Márton kezelte, a könyvárusítást pedig Egyed Ilonka végezte. Meglehet, hogy a „Transsylvania“ szervezetet rendezésében lezajlott irodalmi találkozó azonos volt azzal, amelyen az előbb említett őrmester és a melléje beosztott szuronyos őrzővezető megjelent. Az is lehet azonban, hogy egyáltalán meg sem történt, mert a folyvást szigorodó királyi parancsuralom csakhamar minden hasonló vállalkozást lehetetlenné tett. Kiss Gyulán kívül a tervezetben említett székely fiatalok közül sem találkoztam többé senkivel. Ennek oka valószínűleg a háborús készülődésekben rejtett: valamennyien egyre több időt töltöttünk katonai kiképzésen és munkaszolgálaton.

Mindamellett 1938 tavasza és nyara még a vihar előtti csend nyugalomával biztatta a reménykedőket. Talán a csodákban való gyermeket hit feledtette el velem a szemhatáron gyülekező, sőt szabad szemmel is jól látható fellegeket. Közben mindenfelé csörögtek már a közelgő összecsapásokra előkészített fegyverek, mi Brassóban, Kolozsvárt, Temesvárott, Nagyváradon, Marosvásárhelyen és egyebütt még mindig a műzsák nem lankadó hangzataira figyeltünk. Úgy képeltük, hogy minden egyéb megnyilvánulási lehetőség lassú megszűnése idején is módunkban áll legalább az irodalom eszközeivel hangot adni törekvéseinknek s ugyanakkor a minket megelőzőkkel szemben kialakítani valamelyes másfajta arc-

élt, amely jóllehet egyénileg meglehetősen eltérő összetevőkből áll, mégis az egység bizonyos látszatát viseli magán — éppen a korábbiaktól való közös külön-bözés folytán.

Az *Új arcvonal*, az *Új erdélyi antológia* és a Bözödi-könyv megjelenése alapot teremtett bizonyos nemzedéki, olykor már világnézeti összefogáshoz. A különböző kísérletezésekben rejtlő közös vonások fölfedéséhez mégis kellett egy mozgalmilag gyakorlott elme, s az illetőnek elég eréllyel és elhatározottsággal kellett rendelkeznie ahhoz, hogy ezt az elméleti felismerést gyakorlattá válthassa át. Nem hiányozhatott belőle a megfelelő elszánt-ság sem, hiszen az egész elképzelés lényegében a meglévő semmiből létrehozandó új világ megteremtésére irányult.

Igaz: nagyrészt már megvoltak, de legalábbis készültek az eddigi kiadók, illetve az egyetlen életképesnek bizonyult Erdélyi Szépművés Céh irodalompolitikájával elégedetlen s ott tért alig nyerő írók kéziratai. Megvolt Kolozsvárt az öreg Jordáky — vagyis Jordáky Lajos édesapja — megfelelő foglalkoztatottság hiányában ki nem használt, tehát munkára éhesen még kockázatot is vállaló, vagyis hitelt nyújtó nyomdát. Megvolt a mindannyiunkban lobogó lelkesedés és valamely homályos megérzése annak, hogy próbálkozásunkat a haladó erők biztatása és támogatása kíséri. Hiányzott azonban a minden kiadói vállalkozáshoz föltétlenül szükséges tőke — olyannyira, hogy még a lektorizálás végett egymásnak küldött kéziratok postai díja is gondot okozott, amint azt most olvasom Szenczei Lászlónak egy 1939 januárjában hozzám intézett levelezőlapján, vagy amint azt Méliusz József *Város a ködben* című regényének utószavában szintén megörökítette. Ezt a pénzhiányt igyekezett helyettesíteni Balogh Edgár örökös derűlátása és fáradhatatlan szervező ösztöne.

Nincs közvetlen tapasztalatom, miként sikerült a többi résztvevőt cselekvésre bírnia és elsősorban a Graphica nyomdát beszerveznie ebbe az anyagi kilátások szempontjából több mint kétes vállalkozásba. Mindössze csak saját személyes csatlakozásom körülményeiről számolhatok be. Annait sejtetek, hogy többi író-társaim előtt is már régen elkészült, néha több kiadót is megjárta és az elfogadás valamennyi kilátását nélkülöző kéziratainak megjelenési reményeége lebegett. Ez vonzott valamennyiünket a Balogh elképzelte szövetkezéshez. Mindnyájan tudtunk egymás kéziratairól: Balogh tanulmánygyűjteményéről, az én egyes szám első személyben elbeszélte nemzedékrajzomról,

Szenczei László regényéről. Nagy István *Külváros* című szociográfiájáról. Vámszer Géza írásáról egy Szeben megyei községről, Szakadáról. Kovács Katona Jenőnek a szilágysági falvak életét bemutató helyzetjelentéséről. És végül Méliusz József regényéről. Sőt a homályban ott rejtőzködött Kahána Mózes kézirata is, amely később Köves Miklós fedőnéven *Hat nap és a hetedik* címmel volt megjelenendő. Visszautasított, lappangó vagy készülő kéziratokra azonban még nem lehet kiadót alapítani — ez jogászilag képzett elmém előtt teljesen világos volt. Annál meglepőbbnek látszott, hogy minél több aggály merült föl bennem az esetleg meginduló vállalkozással kapcsolatban, annál rózsaszínűbb fényeket villogtattak élelem a Balogh Edgár által napról napra festgetett légvárak.

Abban az évben családomnak hosszú évek után először sikerült valahová nyaralni mennie. Ennek folytán magamra maradtam a korányár minden csillogó melegét és friss zöldjét ragyogtató Brassóban. A mindennapi gondok egy pillanatra kiengedtek markolásukból, és szabad időmet az utolsó percig átadhattam a magam és Balogh Edgár ábrándjainak az elkövetkezendő kiadóvállalatról. Rend szerint együtt ebédeltünk a Hosszú utca elején mindjárt a mozi mellett és az evangélikus szász temetővel szemben elhelyezkedő „No. 5” elnevezésű szerény vendéglőben, ahol nem kellett ugyan mélyen a zsebünkbe nyúlunk, ám a jóízűen elkészített, csakhogy liliputi méreteken feltálatl ételak elfogyasztása után körülbelül ugyanolyan éhesen állottunk föl az asztaltól, mint ahogyan helyet foglaltunk.

Ebéd után sétát tettünk a Fellegvár és a Sétatér között az egykori Brasovia-labdaruópálya helyén létesített tágas fiatal parkban. E séták idején támadtak elő mintegy a nemlétező azok a csodálatos képzelet-szülemények, amelyek ámulatomra később többé-kevésbé tapintható valóságokká alakultak át. Már-már ott valószerűnek tetszett, hogy néhány fiatal író a szövetkezeti törvény lehetőségeinek ügyes kiaknázásával csakugyan kiadói vállalkozásra tömörüljön, és a könyvek kinyomtatásához szükséges összegeket akár részjegyek jegyzése, akár előfizetők gyűjtése, akár saját pénzének fölládozása révén előteremtse.

Ezekben a sétákban vitattuk meg az első lépéseknél számbajelhető kéziratosokat. És bármennyire égtém a vágytól, hogy a régóta készen heverő saját könyvemet lássam mihamarabb nyomdában, ter-



mészertesnek találtam, amikor Balogh Edgár cikkgyűjteménye került a sorban elsőnek. Csak a címmel volt baj. Már negyedik-ötödik sétánknál tartottunk, s ő egyre könyvének elnevezésével vesződt. „Legyen a cím talán: »A dunamenti népek íratlan történelme«! — mondta ki egyszer hosszas törődés után. „Hosszú cím ez! Miért ne lehetne egyszerűen: Íratlan történellem?“ kérdeztem. Örömmel egyezett bele. Így adtam címet a leendő Erdélyi Enciklopédia első kiadványának.

Birtokomban van ma is egy kézírásos fogalmazvány „Az Encyclopaedia szövetkezet munkaterve“ címmel. Ebből az

derül ki, hogy annak megalakulásánál kettőnkön kívül a következőkre számítottunk: Vámszer Géza, Szabédi László, Nagy István, Wass Albert, Méliusz József, Kovács György, Incze Lajos, Böződi György, Kakassy Endre és Jancsó Elemér. 1938 decemberére már bizonyára valamennyiüket, s esetleg másokat is, felkértük a csatlakozásra. Ennek eredménye valamelyes baráti megegyezés lett. A megegyezés Méliusz József által aláírt egyik példánya szintén birtokomban van. Azért idézem csonkítatlanul, mert nagyjából pontosan tükrözi törekvéseinket:

Baráti megegyezés

Alulírottak, látva a kiadók elutasító magatartását könyveinkkel és kéziratainkkal szemben, baráti megegyezést kötünk műveink kölcsönös kinyomatására. Társulásunk egyelőre kötetlen, szabad egyesülés, melynek távolabbi célja azonban az, hogy legkésőbb 6 hónap leforgása alatt szabályos, törvényszerű szövetkezetté alakuljon át.

1. *Kiadói társulásunk és később kiadói vállalatunk „Erdélyi Enciklopédia Könyvkiadó“ néven egyelőre két könyvsorozat kiadására vállalkozik: „Erdélyi Enciklopédia Könyvei“, könyvenként legalább 10 ív, évenként legalább 5 könyv. II. „Ismeretlen Erdély“, könyvenként legalább 2 ív, évenként az I. sz. sorozattal váltakozva vagy párhuzamosan — legalább 6 könyv.*

2. *A kiadás költségeihez a szerzők nyomtatott ívenként legalább 500.— (ötszáz) lej készpénzzel vagy ívenként legalább 1000.— (egyezer) lej elfogadható előfizetés-jegyzéssel tartoznak hozzájárulni legkésőbb kézírataik nyomdába adásakor.*

A könyvek lektorizálására a kolozsvári „Graphica“ nyomda vállalkozik és nyújt bizonyos hitelt a vele annak idején kötendő szerződés szerint.

3. *A kéziratok lektorizálását elvben kölcsönösen véggezzük. Állandó kötelező lektorsággal Szenczei Lászlót bizzuk meg. Amíg a jelen szabad társulási forma áll fenn, az egyes kéziratok kiadásáról végső esetben az aláírók közös megegyezéssel döntenek. Az adminisztráció, nyomdai ügyek és terjesztés intézésére megbízottat választunk, aki megállapítandó javadalmazás fejében köteles a részletesen körülírt munkakört betölteni. A könyvkiadás sajtóügyeit és reklámját külön megbízott intézi.*

4. *A vállalkozás pénzügyeit és könyvelését egyelőre a Graphica-nyomda végzi. A nyomda köteles a könyvkiadásról külön szabályszerű könyvelést vezetni, amit az előkészítő bizottság ellenőriz. Minden összeg és elszámolás a nyomdához fut be. A bevételezett összegeket a nyomda saját költségeinek levonása után kiszolgáltatja az előkészítő bizottságnak. Az így kapott jövedelem 50%-a a szerzőnek jut, a másik 50%-ból a következők térülnek meg: a) az adminisztrációs költségek, b) az író 1000 lejes szövetkezeti részjegye, c) a szerző javára írt egyéves kamatmentes kölcsön a vállalkozás további kiadványai számára. A szerző által*

a 2. pont szerint befizetett előzetes hozzájárulás teljes egészében a könyv nyomdaköltségeihez tartozik, és vissza nem követelhető. Az esetleges veszteséget egyforma arányban közösen viseljük.

5. Vállalkozásunk előkészítő bizottsága: Szemlér Ferenc (Brassó), Szenczei László (Kolozsvár), Balogh Edgár (Brassó) és Kovács Katona Jenő (Kolozsvár). Jelenleg a vezetésre megbízást Szemlér és Szenczei kapnak, akik jogosultak társulásunkat magánszemélyekkel szemben vagy hatóságok előtt képviselni.

Az előkészítő bizottság a vállalkozásba meghívás útján bevon minden író, aki a jelen megegyezés feltételeit elfogadja.

A szövetkezés minden politikai, vallási, világnézeti és társadalmi irányzattól független, és elvben a Vársárhelyi Találkozó alapján áll. Az írók meghívása vagy a kéziratok kiválasztása tekintetében egyedül az irodalmi érték lehet a döntő.

6. Minden vitás esetben az előkészítő bizottság s a hozzá csatlakozott írók közösen döntenek.

Méliusz József

Timișoara I.

Bul. Al. Marghiloman 1

Mondanom sem kell, hogy „szabályos törvényszerű szövetkezetté” sohasem alakultunk át, ebben azonban csak a körülmények voltak ludasok. Mihelyt az első levélváltások megtörténtek és a tervezett társulás valamely homályos formát kezdett ölteni, valamennyiünket meglegyintett a készülődő világháború előszele, és teljességgel lehetetlenné tette, hogy akár egyszer is valamennyien együvé kerüljünk közös feladataink legalább futólagos megbeszélése végett. Nagy Istvánt lágerbe csukták. Szenczei László Moldvában volt munkaszolgálaton. Méliusz József, Balogh Edgár és én váltakozó időpontokban és egymástól távolos helyeken legénységi állományban teljesítettünk katonai szolgálatot. Az 1939 elejétől számított húsz hónap alatt a többiek is hasonló akadályokkal küszködtek. Am az „Erdélyi Enciklopédia” kiadói jelzésével mégiscsak könyvek jelentek meg, mi pedig jobb ügyhöz méltó buzgalommal igyekeztünk legalább annyi pénzt összekaparni, vagy annyi előfizetői aláírást összekunyerálni, amennyi a nyomdai munkák megkezdését lehetővé tette. Az egyesült és társult írók egyike sem számított arra, a mesebeli ötven százalékra, amelynek reményét a baráti megegyezés olyan nagylelkűen lengette meg felénk. Nincs tudomásom arról, hogy ilyen címen valaha valaki is pénzt kapott volna. Levelezésünk inkább azt bizonyítja, mintha a „Graphica” nyomda állandóan előlegezte volna a papírt és a nyomdai munkálatokat, nekünk pedig végeszakadatlan pénzügyi kötel-

táncsal kellett volna a folyvást növekedő követeléseknek úgy-ahogy eleget tennünk.

Bármekkoraak voltak azonban a pénzügyi nehézségek és bármilyen csekélyek a kilátások a szövetkezet törvényes megalakulására, Balogh Edgár a tőle megszokott derűlátó merészséggel azonnal hozzáfogott a könyvek kinyomtatásának megvalósításához. Túrelmetlenségét — mint valamennyiünkét — egyébként bizonyára táplálta a kézirat könyvalakban való minél sürgősebb viszontlátásának óhaja. Emellett azonban valami izgató nyugtalanság lebegett a levegőben, és ez mindnyájunkat haladéktalan cselekvésre ösztönzött, mintha tudtuk volna, hogy a ma el nem végzett feladatokra holnap már nem lesz alkalom, sem idő.

Így hát 1938 utolsó heteiben Balogh Edgár Kolozsvárra utazott, ahol a jövendőbeli vagy talán álombeli kiadó és szövetkezet egyelőre egyetlen tapintható támaszpontja, a „Graphica” nyomda működött. Innét írta nekem 1939. január 1-én keltezett levele első oldalán:

Könyvem szerdán kész, szombaton szétviszi a posta. Csütörtökön haza is megyek.

Szenczei nagy riportinterjút adott. Ruffy már be is küldte. Arató András itt járt, teljes odaadással vállalta a propagandát a Naplóban, s felvette az anyagot. A Te válaszaidat Szenczei a Függetlenbe várja.

Bányaiék sajtója (6 Órai Újság — Temesvár, Friss Újság — Nvárad) vállalja a propagandát.



Ellenzék és Keleti Újság könyvem ismertetését megígérte...

Mostantól kezdve az Enciklopédia súlypontja természetszerűleg Kolozsvárra tevődött át, ahol főleg Szeneczei László, Nagy István, Böződi György, Kiss Jenő, Lőrinczi László és Jordáky Lajos tevékenykedtek. A tervezetekben nekem szánt szövetkezeti szervezői szerep ezzel némileg háttérbe szorult. Ez azonban nem jelentette a meginduló könyvkiadás munkáiból való kikapcsolódást. Már csak azért sem, mert az Erdélyi Enciklopédia első sorozatának második könyve éppen az én *Más csillagon* című kéziratom volt. Balogh Edgár még Brassóban lektorizálta, és emlékeztem szerint szigorú húzásokat hajtott végre rajta. Kolozsvárt Szeneczei és Nagy István olvasta el. Mindhárman kifogásolták az esszészerű megfogalmazást és a látszólagos műfajtalanságot. Ma is csodálkozom, miért nem kedvetlenedtem el végképpen a könyvtől? Magamban bizonyára mégis kinyomtatásra érdemesnek minősítettem (ugyan ki nem képzele annak saját teremtményét?), másrészt pedig engem is ösztönzött az a különös sürgető parancs, amelyről már az elébb beszéltem.

Ezért vállaltam az előfizetők szerzésének kinos és gyakran megalázó munkáját, s folytattam pénzügyi, hitelügyi, majd terjesztésügyi levelezést hol Balogh Edgárral, hol Szeneczeivel, hol Jordáky Lajossal. Sőt saját nehézkességemet és családi gondjaimat-bajjaimat félretéve engedtem Balogh Edgár sürgetésének, és könyvem befejező íveinek revíziója céljából magam is Kolozsvárra utaztam. Időközben ugyan csakugyan megjelent az *Iratlan történelem*, majd ugyancsak a „Graphica” nyomdában a Munkás Athenaeum szignójával Jordáky Lajos *Spanyolország* című antifasiszta tanulmánykötete, és február közepe táján már az én könyvemet kezdték szedni.

Annál is inkább Kolozsvárra kellett utaznom, mert Balogh Edgár a *Brassói Lapok*kal való viszonyának rendezése céljából ismét visszatért Brassóba, s immár innét küldögette nekem és a nyomdai munkálatokat vezető Fülöp úrnak a különböző hasznos intéseket és utasításokat, mint ahogyan eddig Kolozsvárról ösztökélt, biztatott körülbelül az 1939. február 4-én kelt leveléből vett alábbi idézet módorában:

...a lapok keresztezték egymást. Bizonyára megkaptad soraimat. Köszöltem, hogy pénz, kézirat megérkezett, s hétfőn, II. 6-án kezdődik a

szedés. Közben Szeneczei is elolvasta másodszor, s most vasárnap Nagy is elolvassa a kéziratot (ő „nép közti terjesztés” lehetőségét, ill. az olcsóbb vagy drágább ármegehadás szükségét keresve). Közben Korunk, Független Újság hoztak részeket. A környezetatvány jövő héten megy szét. Tamási-idezetet is tettünk élére, s kihangsúlyoztuk a Vásárhelyi Találkozót, mert most ennek jött el a „nagy ideje”. Lőrinczi segít ugyan az adminisztrációban, de a felelősség rám hárul érte. Cseri Jánosnak címere nincsen. Vámszert Szabó Attila lektorizálja. (A könyvemről ír a Múzeumban.) Nem tudom, mikor megyek „haza”. Valószínűleg Kolozsváron telepszem le, bárcsak az Ellenzék tért engedne most nekünk...

Nos, mikor Balogh Edgár Brassóban tartózkodott és sikertelenül próbálta helyét valamiképpen megtalálni a *Brassói Lapok* nyújtotta szűkös elvi lehetőségek között, én napjaim nagy részét a kolozsvári „Graphica” nyomda barátságos alagsori helyiségeiben kedves szedők és gépmesterek társaságában, vagy pedig a New York kávéház asztalai mellett korrektúra-levonatok fölé görnyedve töltöttem. Igyekeztem minden tudásomat erre a feladatra összpontosítani, nemcsak mert minden Brassóból érkező levél szigorúan erre figyelmeztetett, de mert a legjobb orvosság is volt a mindenfelől sűrűsödő vészhirek ellen. Ez utóbbiakról még a Nagy Jóska-féle vendéglő asztalainál baráti társaságban elköltött ebédek és vacsorák idején is igyekeztem nem tudomást venni, bár kevés sikerrel. Nem is csoda. Hiszen ha késő éjszaka megtértem D. Béla szállásul felajánlott vendégszerető otthonába, ő is csak ezekkel a hírekkel fogadott.

Nem sokkal azután, hogy könyvem korrektúrája végeztével hazakerültem Brassóba, bekövetkezett az első tavaszi mozgósítás. Ettől kezdve hol Méliusz József, hol Balogh Edgár, hol én öltöttünk rövidebb-hosszabb időközökre katonaruhát. Ma sem tudom tökéletesen megmagyarázni, hogy ilyen körülmények között hogyan folytatható tovább könyveink kiadása és terjesztése — valószínűleg elsősorban a megindult görgeteg tehetetlenségi erejénél fogva, nemkülönben a Jordáky Lajos, Szeneczei László, Nagy István önzetlen közreműködése folytán. Talán azért is, mert a hitelt nyújtó nyomda kénytelen-kelletlen futott a pénze után. Nem egészen vált be Szeneczei 1939. április elseji kelettel hozzám intézett levelének

következő mondata: „... A háborús igazalom alaposan közberontott, de reméljük, mégis lesz néhány hónapos répit, ami alatt az üzleti élet megint lábra kap...” A nyomda, illetve Jordáky Lajos sürgető leveleiből azt látom, hogy jelentősebb összeg a Balogh Edgár és az én könyvem nyomdászamláját terhelte még, Nagy István azonban a sajátjának kétharmadát már a megjelenés idején kiegyenlítette. Az igazság az volt, hogy könyveinket a kereskedők sem igen kedvelték, a terjesztők sem terjesztették, mi pedig hol angyalbőrben, hol lapáttal a vállunkon saját érdekeink védelmével sem igen törődhattünk.

Vámszer Géza május 31-én írja, hogy „már 2 nappal ezelőtt írt Edgár is — jelezve újabb bevonulását”. Méliusz június 8-án közli: „... hosszas katonáskodás után hazakerülve még mindig nem találtam itthon a könyved...” Szenczei június 12-re kérné kolozsvári megjelenését egy Szentimrei Jenővel folytatandó tárgyalásra, aki bizonyos feltételekkel „valóban hajlandó is elvállalni kiadónk patronázsát”. Utóiratban hozzáfűzi, hogy: „Könyvem szedése megindult. Írd meg, mi van Edgárral? Ha már leszerelt, lépjen velünk érintkezésbe!...” De a leszerelés nem történt meg, én magam sem mehettam a mondott időpontban Kolozsvárra, mert katona voltam. 1940 első felében is, amikor Balogh Edgár ismét Kolozsvárra költözött és minthogy a Szentimreivel tervezett megállapodás nem jött létre, újra kezébe vette az Erdélyi Enciklopédia elakadni látszó ügyeit. Kolozsvárról írja nekem augusztus 2-án, hogy „Nagy István könyve kész, mármint a kézirat. Lektorizálta Asztalos István, Balogh Edgár, Gaál Gábor. Ha Nagy Istvánt nem internálták volna, már nyomdába is adtuk volna, mert katonaságodra való tekintettel nem tehetők volna félre, most azonban csakis a Liviu Rebreanu-könyvvel egyidőben jelentetnők meg. Ezért tehát sürgősen kérek, számolj be, hogyan állasz a »Ráscoalá«-val?...” Majd augusztus 17-i levelében még hozzátesszi: „Nagy István érdekében most indul itt írói fellépés, talán sikere is lesz. Még a feleségét sem engedték perre hozzá, csomagot nem kaphat, levelet nem írhat, s hogy egyáltalán mi történt vele, arról is hivatalosság hallgat. Ha majd arról lesz szó, hogy Kacsó, Szenczei s Te is tehetek valamit érdekében, azonnal írok. Igénybe fogjuk venni a neves román írók segítségét is...”

Ilyen körülmények között nem csoda, ha a kiadványaink terjesztésére kizse-

melt könyvárusok vagy ügynökök bizonyos tartózkodással fogadták a nekik megküldött postacsomagokat, sőt egyesek vissza is utasították azok átvételét. Mentőségükre meg kell jegyezni, hogy óvatosságukat némileg indokolta tette a hatóságok gyanakvó magatartása. Noha a szedés megkezdése előtt a nyomda valamennyi kéziratunkat — nem csupán magukat a műveket, de az Erdélyi Enciklopédia megalakulását ígérő nyomtatványt, vagy az egyes könyveket bejelentő előfizetési íveket is — kötelezően bemutatta a cenzúrának, a *Más csillagon* terjesztését egy-két hónappal a megjelenés és az első recenziók közlése után a sziguranca minden közelebbi indokolás nélkül betiltotta. Csupán dr. Lucia Nasta brassói ügyvéd barátónk önzetlen közbenjárásának és egy Șteflea nevű brassói származású referens jóindulatának volt köszönhető, hogy hosszas huzavona után a tiltó rendeletet ismét csak indokolás nélkül visszavonták.

Vámszer Gézá *Szakadát* című könyvének gyűjtőive miatt mindegyre a rendőrségre idézték és letartóztatással fenyegették. Mindehhez hozzájárult, hogy noha könyveinkkel foglalkozott a *Keleti Újság*, *Független Újság*, *Korunk*, *Jó Estét*, *Napló*, *Friss Újság*, *Aradi Közlöny*, *Hírlap*, *Déli Hírlap*, *Sajtó*, *6 Orai Újság*, *Brassó Lapok*, *Népújság*, *Ifjú Erdély*, *Erdélyi Fiatalok* (Molter Károly egy lapon jelenti, hogy bírálatot készül írni az *Erdélyi Helikonnak*), sőt éppen az említett dr. Lucia Nasta tollából igen elismerően Dimitrie Gusti professzor folyóirata is, a visszhang nem volt egyértelműen elismerő. A tőlünk jobbra álló lapok és folyóiratok leplezetlenül ellenséges magatartást tanúsítottak egész vállalkozásunkkal szemben. Ez pedig minden bizonnyal befolyásolta a terjesztőket, de a reménybeli könyvvásárlókat is. Engem személy szerint mélyen elkeserített néhány (érzésem szerint meg nem érdemelt) gyanúsítgató kritika, s ezzel szemben nem vigasztalt egy-két elismerő magánlevél, például dr. Nagy András jelenben csikszentkirályi főorvosé, amelynek 1939. március 30-án kelt első sorait csak azért iktatom ide, mert meglepő módon azért nek a *Más csillagon* 1970. évi második megjelenése alkalmából kapott egyik bírálattal:

... Elolvastam a könyvedet. Mondhatnám, egy szuszra. Elsőrendűnek tartom, és ha téged érdekel a jámbor olvasó véleménye, azt hiszem, még sokan fogják elsőrendűnek tartani, olyanok is, kik nem lettek ál-



tala halhatatlanná, mint én. Viszont arra is készülj el, hogy sokan fognak megütközni rajta. Vagyis nem fogják megérteni. Politikai vonatkozásait elsősorban...

Az ehhez hasonló balzsampirulák azonban nem változtattak a tárgyi helyzet nehézségein. Az sem, hogy Szenczei még Szentimreit megelőzően tárgyalt dr. Weiss Sándorral, a *Keleti Újság* volt tulajdonosával és az Erdélyi Szépművészeti Céh egykori szervezőjével. Az sem, hogy Demeter János a Szenczei-regényhez négyezer lej értékű előfizetés szerzésére kötelezte magát. Az sem, hogy Török Erzsébet művésznő révén a budapesti könyvnapokon akartuk terjeszteni Balogh, Szemlér és Nagy könyveit. Sőt még az sem, hogy újabb katonáskodásom ideje alatt Balogh Edgár a már megjelent hat könyvet (az említettek kivételével a Vámszerét, Szenczei *Korom és korona* című regényét, valamint a Köves Miklós néven jelentkező Kahána Mózes *Hat nap és a hetedik* című regényét) egységes sorozattá köttette, és így óhajtott sorozatonként 500 lejes áron könyvbarátoknál elhelyezni. Ebből az összegből a könyvterjesztőé lett volna 100 lej, a könyvkötőé 172, a nyomdáé 120 és az Erdélyi Enciklopédiáé 108 lej. Ez utóbbi összeg megoszlott a Szenczei havi 3000 lejes lektori fizetése és az irodaköltségek között.

Az 1940. június-júliusi legutolsó elszámolás szerint a bekötött 46 sorozatból 23 fogyott el készpénzért és 14 elszámolás alatt állott. Az augusztusi bevételekből kellett volna többet juttatni a nyom-

dának, mert az öreg Jordáky pillanatnyilag szerencsétlen anyagi körülmények közé került s a könyveink nem fogyása miatt fennmaradt adósságokért ügyvédi felszólítással, talán perrel is fenyegetőzött. Mi néhányan pedig (Balogh, Szenczei, Vámszer, Köves és én) nem tudtunk, vagy alig tudtunk törleszteni.

Ha a történelem engedi, Balogh Edgár töretlen derűlátása és makacs tettereje talán még ebből a kátyúból is kirántja az Enciklopédia szekerét. Miközben hősi küzdelmet vívott, hogy a kősziklából is pénzt fakasszon, újabb könyvterveken törte a fejét. Semmiképpen sem akart lemondani a Rebreanu-fordítás megjelentetéséről. Addig is Jordáky Lajos és Lőrinczi László társaságában egy *Erdélyi breviárium* szerkesztésén dolgozott, amely az erdélyi lakosok együttélésére, egymásrahatására, szabadságtörekvéseire, függetlenségére és együttműködésére vonatkozó okmányokat, leveleket, szerződéseket, beszédeket, törvényeket tartalmaz. Mert csakhamar lecsaptak ránk 1940. augusztus 17-én kelt utolsó levelében említett erdélyi forrásanyag-gyűjtemény, amelyen különböző könyvtárakban már három hete dolgozott, azonos volt az előbbivel.

Nem tudom, mi lett a Graphica-nyomda pénzével, a bekötött sorozatokkal (amelyek hozzám már nem jutottak el), vagy az említett forrásgyűjteménnyel. Mert csakhamar lecsaptak ránk 1940. augusztus végének viharos napjai, és úgy szétfűjták az egész Erdélyi Enciklopédiát, hogy hosszú évtizedekig senkinek sem jutott eszébe.

Az olvasó nyomában

Több, mint harminc magyar nyelvű különféle sajtótermék jelenik meg az országban. „Erős várunk a sajtó” — mondhatnók a régi kifejezéssel, s érdemes rámutatni, hogy fejlődése jelentős üvelésben szökell; csupán az utóbbi 2—3 esztendőben is több új lap jelent meg, a régiek pedig átalakultak, gazdagultak, kiterjesztették érdeklődési és hatékonysági területüket, szemléletesen példázva pártunk nemzetiségi politikájának valóra váltását. Kérdés azonban, hogy az olvasók és szerkesztők, nevelők és szakemberek, a lapterjesztők vagy könyvtárosok mennyire veszik igénybe a sajtót, hogyan használják fel a nép művelésére, a tudás gyarapítására.

Bejártunk jónéhány kisvárost és falut belső Erdélyben, a Maros és a Küküllők mentén. Betértünk iskolákba és könyvtárakba, elbeszélgettünk gazdálkodókkal és üzemi munkásokkal, tanárokkal és szülőkkel, adatokat gyűjtöttünk a postán és a trafikokban, szemlélődtünk a könyvesboltokban, művelődési otthonokban és kerestük mindentütt — az olvasót.

SEGESVÁR

	Előfizetők száma	Számonként vevők	Összesen
Dolgozó nő	40	340	380
Előre	237	60	297
Vörös Zászló	202	70	272
Ifjúmunkás	137	4	141
Új Élet	13	120	133
Jóbarát	80	40	120
Napsugár	28	70	98
A Hét	—	60	60
Utunk	29	5	34
Korunk	12	3	15
Igaz Szó	3	3	6

Erdemes eltöprengeni e táblázat fölött. Mekkora az eltérés az előfizetők és az egyenként vásárlók száma közt a különböző lapok esetében. A *Dolgozó Nőt* például majdnem tízszer annyian veszik meg az újságárusnál, mint amennyien előfizetnek rá. Nagyjából ez mondható az *Új Életre* és a *Napsugárra* is. Ha számításba vesszük a román nyelvű nőlap, a *Femeia* előfizetőinek és alkalmi vevőinek arányát (125—650), akkor azt kell látnunk, hogy ez a képlet a képesújságok (remélem, a szerkesztők nem haragudnak meg ezért a kifejezésért) sajátja. Ugyanakkor a kapós, érdekes lapok jellemzője. Régi tapasztalat ugyanis, hogy azok az

újságok, amelyeknek sok a számonkénti vásárlójuk, vonzók, népszerűek, megalapozott a jó hírük, önmagukat terjesztik minden különösebb előfizetésgyűjtési akciók nélkül.

Ebből azonban nem következik az, hogy a fordított arány rossz bizonyítvány. Sőt, adott esetben nagyon is jó. Az *Ifjúmunkás* például egyike a legérdekesebb, legbátrabb kérdésselvető lapjainknak. De megszabott példányban nyomják, s kedvelői sietnek rá előfizetni, különben nem jutnak hozzá, trafikban alig-alig található. (Jellemző, hogy egyik legjobb megyei lapunk, az *Igazság* a déli órákban már „hiánycikk” Kolozsváron.)

Hogyan alakult a napilapok helyzete? Régente Segesvár Brassó tartományhoz tartozott, s mivel e tájnak nem volt magyar nyelvű napilapja, hát az *Előret* olvasták elsősorban. A területi átrendezés óta — három éve tartozik a város Maros megyéhez — a megyei lap, a *Vörös Zászló* számottevő olvasótáborot gyűjtött maga köré, de a jól szerkesztett központi lap számát nem tudta meghaladni. Örvendetes jelenség: a megyei lap úgy hódított a városban teret, hogy az *Előre* olvasóinak száma nem csökkent lényegesen. Mi több, a *Brassói Lapok*nak ma nagyobb az előfizetőtábor a Segesváron, mint évekkel ezelőtt, amikor a város Brassóhoz tartozott. Új érdeklődők jelentkeztek hát, főleg iskolások, másrészt egyre többen olvasnak 2—4 lapot — ez az olvasói kultúra, az „újságkultúra” fejlődésére vall, az igények árnyalódására, gazdag kibontakozására.

Kimutatásunk az elmúlt évi átlagot tükrözi. A megjelenése óta eltelt néhány hét során a *Hét* még nem tudott előfizetőket toborozni a városban, de a 60-as példányszám figyelemre méltó, biztató kezdet. Sajnálatos ellenben, hogy a gazdag kulturális hagyományokkal, középiskolával rendelkező városban, ahol magyar mérnökök, tanárok, orvosok élnek, oly kicsiny az érdeklődés az *Igaz Szó* iránt.

A kedvező összkép legragygóbb színe az, hogy a fiatalok és a nők sokat olvasnak. Ebből ered a szokásostól eltérő arány is, amely a napilapok és folyóiratok közt mutatkozik. Országos és világviszonylatban is a napilapok nagyobb példányszámban kelnek el, olvasottabbak. Segesvárt fordított a helyzet. A két napilap összesen 569 számban kél el a városban, míg a táblázatban szereplő öt havilap — *Dolgozó Nő*, *Jóbarát*, *Napsugár*, *Korunk*, *Igaz Szó* — eléri a 619-es számot. Nem rossz a hetilapok összege sem: 386. Ha a folyóiratokhoz hozzáadjuk a táblázatban szereplő időszak kiadványok, hetiújságok és egyéb sajtótermékek, például a *Tanügyi Újság*, *Munkásélet*, *Falvak Dolgozó Nepe*, *Művelődés*, *Orvosi Szemle* számát, akkor az arány még kedvezőbbben alakul a folyóiratok járára.

Mi ennek a magyarázata? Hallgassuk meg, mit mond az olvasó.

Farkas Miklós számtant tanít a középiskolában, felesége gyermekorvos egy közeleti faluban.

— Az *Utunkat* elsősorban a költeményekért veszem meg — vallja Farkasné —, szeretem a verseket, még a sokat bíráltakat, érthetetlennek tituláltakat is el-

olvasom, töprengök fölöttük, s tisztelettel tekintek a költőkre, akik a mai versözönben is igyekeznek új módon szólani, valami eredetivel előhozakodni. Hogy a *Dolgozó Nőt* miért kedvelem? Egy-két szóval talán annyit mondhatnék, hogy minden, de minden megvan benne, ami az asszonyokat érdekli. De mint gyermekorvos, aki napról napra otthon keresem fel kis pácienseimet és mamáikat, jól látom, hogy mit segít a lap az asszonyoknak a korszerű gyermekgondozásban, higiénikus főzésben, az ésszerű lakásberendezésben. Mert ne áltassuk magunkat, sok ostoba hiedelem tartja még magát. A szülőthonból hazavitt gyermekeket például az asszonyok leköpködi, hogy még ne igézzék, a bölcső-kön, kiságyakon ott díszleg a piros pántlika, az védi a gyermekeket a szemmel veréstől. Ha pedig már „megigézték”, akkor szenes vizet itatnak az egyhónapos csecsemővel is... No, itt segít nekem sokat a *Dolgozó Nő*.

A szót a férj veszi át:

— A matematikusokról sokan úgy vélekednek, hogy betokosodott emberek, csak a számok világában élnek. Van ebben valami, a számok világa nagyon le tudja kötni az embert, én azonban tudatosan küzdök az egyoldalúság ellen, s épp a lapok nyújtják ebben a legnagyobb segítséget. Az *Előre*? Hát abból napról napra csak a külpolitikát olvasom, de a vasárnapi szám kulturális mellékletét elejétől végéig: a tárcanovellákat éppúgy szeretem, mint az írói portrékat vagy a tudósokkal, művészekkel folytatott beszélgetéseket. Az *Utunkból* az irodalmi vitákat olvasom, különös érdeklődéssel az abszurd drámáról szóló írásokat, hiszen ez a dráma fejezi ki leginkább korunkat. A verseket nem szeretem. Ha már rejtély, feladvány, agytorna, akkor legyen inkább matematika. Apropó, matematika! Nem a legjobb a véleményem a *Matematikai Lapok* szerkesztőiről. A „B” sorozatot eleve a diákoknak szánták, de két-három évenként ha akad egy tanítványom, aki a közölt feladványokkal meg tud birkózni. Kipróbáltam, uram, hetekig tartó, napról napra végzett kemény erőfeszítésembe került nekem is, amíg szakkönyvek és egyebek segítségével megoldottam a „B” sorozat példát. Hát akkor egy diák? Alig veszik kezükbe a lapot.

Segesvár lakossága sajátos összetételű. Kevés a tősgyökeres városi, java részük betelepült. S mi jellemző a frissen megkapaszkodókra: erejük, idejük javát leköti a szakmai képzés, a munkahelyen való meggyökerezés, lakás szerzése vagy

ház építése, az új környezet megismerése. Számítsuk ehhez még a gyermeknevelést, s akkor megértjük, hogy bizony kevés idejük marad a művelődésre. Az ismeretterjesztés terén tartanak időnként magyar nyelvű előadásokat. De gyér hallgatóság előtt.

Több emberrel is beszélgettem erről a kérdésről, s egyöntetűen vallották, hogy a sajtó nyújtja még mindig a legtöbbet a kultúra terjesztésében, az anyanyelv ápolásában vagy a korszerű világkép kialakításában; a lakosság a lapokat tanulmányozza leginkább, azoktól vár a legtöbbet, ilyen természetű kultúrabefogadásra van „beállítva”. Az író—olvasó találkozáskra mindig népes hallgatóság gyűl össze, érdeklődést váltanak ki a szerkesztőségek rendezte irodalmi estek vagy tudományos beszélgetések, sőt, szívesen látott vendég erre felé a lapterjesztő is. Nem egynek a nevét emlegették hálásan, amiért egy sajtótermékre vagy érdekes rovatra felhívta a figyelmüket.

Meggondolkoztató valóság. Vajon mi, szerkesztők, számolunk-e eléggé a sajtó ilyen jellegű szórványvidéki szerepével? Vagy azzal, hogy a sajtóterjesztő együttes a kultúra fő terjesztője is?

MEDGYES

Nem tudom megkerülni a számokat. Medgyes bemutatását is adatokkal kell kezdenem. De nem a statisztika bővölete, hanem inkább a medgyesiek iránt érzett tisztelet készíttet arra, hogy adatokkal is szemléltessék munkájukat. Mert tanárok és szülők, diákok és nagyapák egyforma buzgalommal olvassák és terjesztik a lapokat ebben a városban. Íme egy-két csemege: az egyik általános iskola I—VIII. osztályában 11 gyermek fizet elő az *Ifjúmunkásra*, a VII. D-ben 12 a *Jóbarátra*, az V. B-ben viszont 21 tanulónak jár a *Jóbarát*. Az alsóbb osztályokba 28—39—41 *Napsugár* érkezik havonta. Nem egy osztályban minden gyermek előfizető.

Ilyen számok láttán nyilván felébred az emberben az örök Tamás: vajon ezek az előfizetők olvassák is a lapot, s nem inkább a tanítónéni buzgalma, mintsem a kis olvasók érdeklődése vezetett ilyen eredményekre?

— Vegyük csak példának a *Brassói Lapokat* — mondja Kocsis Árpád aligazgató. — Mi ugyanis Szeben megyéhez tartozunk, s úgy vélekedtünk, mi közünk a brassói újsághoz? De a magyar nyelv tanárai felhívták a figyelmet érdekes irodalomtörténeti közleményeire. A tanulók

eleinte emiatt vették meg. De aztán beolvasgattak, megszerették változatossága, érdekessége miatt, s most már „rähraptak”, szívesen tanulmányozzák.

A tanítók, tanárok sokat tesznek különben is a sajtó megszerettségéért. Osztályfőnöki órákon a lapokból olvasnak fel verseket, novellákat, cikkeket, s megbeszélnek. De a szülőföld megszeretése, a honismeret elmélyítése végett nem egyszer a lapokban közölt szép felvételeket, érdekes képeket kivágatják, az ábécé tanuláskor pedig színesen szedett vagy rajzolt nagybetűket vágatnak ki a *Napsugár*ból.

Erre készített őket nem egy esetben a sajátos helyzet is. Hogy a könyvkiadás és könyvterjesztés körül mennyi a probléma, jól tudjuk, sokszor írunk a kérdésről. De hogyan mutatkozik meg mindez Medgyesen? Az iskola könyvtálmányának kiegészítésére szánt összegből például a tavaly 600 lejt nem tudtak elkölteni, egyszerűen nem volt könyv az üzletben. A kötelező olvasmányok jelentős részét a gyermekek nem találják meg az iskola könyvtárában. Így hát — szükség törvényt bont — a tanárok az *Utunkból*, *Igaz Szóból* hagynak fel olvasni novellákat, s a lapok tanulmányai alapján beszélnek a mai írókról, irodalmi kérdésekről. Ismeretes, hogy a könyvkiadás újjászervezése előtt éveken át nem jelent meg népdalgyűjtemény, természettudományi népszerűsítő munka, történelmi mű avagy a barkácsolás, ezermesterség kézikönyve. A nevelők tehát a *Művelődésből* tanítanak népdalt, a *Korunkból* olvasnak fel helytörténeti vagy neveléslelektani tanulmányokat, a fizikakörben vagy a barkácsolók munkacsoportjában a *Jóbarát* meg a napilapok magazin-rovata alapján dolgoznak a gyermekekkel. A *Napsugár*ból egészítik ki gyermekdal- és meseismeretüket, az *Ifjúmunkásból* tárgyalnak meg a gyermekekkel egyet-mást a testezés biológiai alapjairól, a jógáról, a mai könnyűzenéről avagy a nyugati ifjúsági mozgalmakról.

A sajtónak ez a szerepe egyébként korunk sok jellegzetes tünetéből is következik. Utaljunk csak a tudományok gyors fejlődésére és az információrobbanásra. Az iskola a dolgok természetéből következően egyikkel sem képes teljes mértékben lépést tartani. Napjaink sok-sok vívmánya, gondja vagy öröme — a holdra szállás avagy a légkör szennyeződése — nem szerepel még a tananyagban. A fizika, vegytan, biológia könyvei még nem tárgyalják a súlytalanság állapotának jellegzetességeit, nem szólnak az űrhajók

üzemanyagáról; Tantalusz nevét pedig a diákok legfennebb csak az emlékezetes mondából ismerik, de nem tanulják, hogy az úrhajó jelentős részét a tantál nevű fémből építik.

A gyermekek azonban itt-ott minderről hallanak, olvasnak, látnak egyet-mást, s kérdésekkel állnak elő az iskolában. Ha az oktatás nem akar elszakadni az életől, ha nem akar lemaradni a fejlődéstől, akkor válaszolnia kell a tanulóknak. És honnan meríthető legkönnyebben, leggyorsabban az ismeret? Az újságokból, szaklapokból, folyóiratokból.

Jó néhány megyesi tanítóval, tanárral beszélgettünk a sajtó szerepéről, s Gábos Béláné, Józsa Anna és Miklós Margit nagyjából mind ezt mondta:

— Hogy visszavonulóban volna az újság a tévével vagy rádióval szemben?... Szó sincs róla. Sőt, ma már nemcsak mindennapi olvasmányunk, hanem mindennapi kenyerünk is. A tanítás kenyere. A mai iskolát, a korszerű oktatást el sem lehet már képzelni nélküle...

Ha ez a helyzet az iskolában, a gyermekek közt, mit mondanak az idősebbek? Zonda Árpád szövetkezeti alkalmazott a Kossuth Lajos utcában lakik. Csak az idős nyugdíjas szülőket találtuk otthon.

— Férfi létemre magam is bele-bele-nézek a *Dolgozó Nőbe*. A feleségemmel felváltva szoktuk olvasgatni lefekvés után. Ez az esti szórakozásunk. Szeretem benne a szép riportokat, tájleírásokat. Aztán meg itt van a *Brassói Lapok*. Én még a régi világban is olvastam, most pedig újra forgatgatom. Mert ugyebár idős ember vagyok, nincs már türelmem, de szemem sem a hosszú lére eresztett cikkekhez, beszédekhez. Ez a brassói újság azonban úgyenes markol. Kicsiben is sokat fog. S a sok apró cikkből érdekes lap áll elő.

Még egy megyesi epizód.

Az impozáns, modern postaépület előtt áll a város legforgalmasabb újságosbódéja. Hány magyar újságot vásárolnak ott?

— Naponta átlag tizenöt *Előré*t, vasárnap többet is — mondja a trafikos. — Aztán három-négy *Ifjúmunkást*, *Brassói Lapokat*, *Új Életet*, valamivel több *Napsugárt* és százötven *Dolgozó Nőt*!

KISKAPUS

A koromgyáráról, vasúti csomópontjáról híres kisváros tulajdonképpen két helységből áll: a régi faluból és az üzemek mellé újabban kinőtt munkásváros-

ból. A falu lakosságának jelentős része magyar, van négy osztályos elemi iskolájuk is. Hogy mit jelent az iskola a sajtó számára, azt jól láttuk Medgyesen. Kapuson hát csak a postára néztünk be. Az előfizetők névsora lényegesen más, mint a megyesi. Listavezető az *Előre* (125), s hogy ez milyen szép szám, jól bizonyítja, hogy a nagyon népszerű *Sportul* is csak öttel haladja meg. A *Dolgozó Nő* messze mögötte jár (21), 13 példány a *Napsugár*ból viszonylag szép eredmény, de a *Jóbarát* már csak hármat, az *Utunk* pedig egy előfizetőt tudott megnyerni. Időnként elő-előfizetnek egy-egy *Korunkra*, *Igaz Szóra*, *Tanügyi Újságra* is.

Zsolt Ferenczel a postán találkoztunk:

— Géplakatos vagyok a gyárban, így hát nem kenyerem különösebben a betű, de azért szeretek olvasgatni. Főleg a hírek érdekelnek. Schiel Ferenc barátommal együtt az *Előré*t olvassuk, s megmegtárgyaljuk, mi történik az országban, nagyvilágban. Jó, hogy szóba került az újság meg a hírek dolga, mondják csak, miért nem magyaráznak meg több mindent az újságokban? Például azt, hogy Észak-Írországban annyi az összecsapás, hogy Burgosban per van, hogy Chilében a nép került hatalomra meg mi minden. Az ember csak olvas ezekről napról napra, de nem érti, miért sikerült a chileieknek az, ami a többi dél-amerikai országnak nem, aztán az íreknél miért nem tudják helyreállítani a békét, vagy miért lett baloldali, néppárti a perui junta, s miért reakciós a braziliai? Komolyan mondom, kérem, aki el-elgondolkozik, nem ért meg mindent, de az újság nem siet segítségére magyarázattal. Hát miért?

TÜR, TÖVIS, HOSSZÚASZÓ

Hosszúaszó, ez a szép nevű falu Kiskapus és Balázsfalva közt, nagyjából a feleúton található. Boér Bélához kopogtunk be. Az *Előré*t olvasgatja. Őt-hat példányban jár a faluba a lap, hasonlóképpen a *Dolgozó Nő* is. Más magyar nyelvű újságot nem olvasnak; 34—40 magyar család él itt, alig száz fő.

Tür község szomszédos Balázsfalvával. Iskolájában négy magyar osztály működik, s az meglátszik az olvasáson, a sajtó szerepén is. De Aszón és Türon első-sorban a *Falvak Dolgozó Népének* az olvasóit kerestük. Hiába. Csak Tövisen találtunk egyet-kettőt, noha 12—14 évvel ezelőtt negyven-ötven példányban érkezett ide ez a lap. Mi az oka a visszaesésnek? A szövetkezeti tag talán nem érdeklődik már a gazdasági olvasmányok,

szakmai cikkek iránt? Avagy nincs ki terjessze a lapot, nem áll mögötte az iskola, valamilyen szervezet? Esetleg a szerkesztése nem felel meg a mai igényeknek?

Érdeemes volna a kérdéssel bővebben foglalkozni — egyetlen, sajátos rendeltetésű falusi lapunk ezt megérdemelné —, ehelyütt csak azt jegyezzük meg, hogy míg az ötvenes esztendőök végén s a hatvanas évek derekán ez a lap elszürkült és eltávolodott az olvasóktól, most ismét jól szerkesztett, egyre érdekesebb, s ezt többet kellene hangoztatni, az olvasókkal újra fel kellene fedeztetni az újjászülött, nagymúltú, hajdan legolvasottabb néplapunkat.

Tövisen december végén jártunk. A könyvesboltban voltunk éppen, amikor idősebb falusi ember nyitott be.

— Előre-kalendárium van?

— Nincs.

— Hát egyéb magyar naptár?

— Nincs, semmiféle sincs.

Bakcsy Mózes vajasdi földműves kereste a kalendáriumot.

— Tavaly is csak az állomáson kaptam a trafikban — mondja.

Bakcsy bácsi évtizedek óta olvassa a *Falvak Dolgozó Népet*.

— Különösen a gazdasági tanárok cikkeit kedvelem. Mert ugyebár én gazdaember volnék, hát azt nézem, miből tudok tanulni, hogyan lehessen többet kihozni a kis kerteskémből, a ház körüli állatokból, ebből-abból.

Tövisen a könyvtárban jó hírrel búcsúztattak: a megyei művelődési bizottság több évi szünet után ismét megrendelte számukra a *Korunkat*, s ők is kapták az első számot.

*

Manapság, amikor szerte a világon egész közösségek tanulmányozzák a társadalmi jelenségeket és bonyolult gépezetek segítségével elemzik az összegyűjtött anyagot, a riporternek óvatosnak kell lennie, ha társadalmi jelenségek magyarázatát próbálja nyújtani. Én nem próbálkozom ilyesmivel. Csupán egy-két meglátással, tapasztalataimmal hozakodtam elő eddig, most pedig kérdéseimmel.

Ha azzal kezdek, hogy erős várunk a sajtó, folytatnám azzal, hogy nem kevésbé fontos erősségünk az iskola. A lapok olvasása, terjesztése és az iskola ténykedése közt szoros összefüggés mutatható ki. Ahol középiskola vagy erős tisztiiskola iskola működik, ott nagy az érdeklődés mindennemű sajtótermék iránt. Ahol csak alsó tagozat van, ott kisebb az olvasott lapok aránylagos mennyisége és a sajtótermékek skálája. Ahol pedig nincs iskola, ott csupán egy-két újságot olvasnak. Kérdés mármint, hogy a sajtó és iskola kellő módon együttműködik-e. Kezére játszanak-e eléggé az újságok az oktatásnak? Közírásunk például nyújt-e segítséget a tágabb értelmezésű etikai nevelésnek? Tudományterjesztés terén a sajtó pótolja-e valamennyire is az iskola számára a hiányzó népszerű természet-

tudományi, történelmi vagy lélektani műveket? És fordítva: azt, amit a sajtó nyújt, az iskola mindenütt felhasználja-e annyira, mint például Medgyesen?

Érdemes elgondolkozni a lapok egymás közti viszonyán is. A sokszor elhangzott kérdés ma is aktuális: helyes-e a munkamegosztás a különböző lapok között? Kellő arányban foglalkoznak-e minden kérdéssel, az olvasókat érdeklő tevékenységi ágazatokkal? Erős a gyanúm, hogy nem. A barkácsolás vagy a műszaki problémák iránt mutatkozó érdeklődés például egyre nő, de lapjaink még nagyon óvatosan terjesztik ki technikai rovataikat. És az egyes lapok helyzete? „Csodálom a Brassói Lapokat — mondotta Farkas Miklós tanár —, hogyan tudott olyan népszerűvé válni, a megyei keretéből kitörni? Miért nem kísérel meg ilyesmit a többi megyei lap is?” Valóban, más helyi lapok miért nem alakítanak ki olyan arcélt, miért nem közölnek olyan írásokat is, amelyek révén keresetté váljanak megyéjük határán túl is?

Nem együtemű mindig a terjesztés. Nem egy föllendülő, jól szerkesztett lapot nem juttatnak el az olvasókhoz. Vagy nem hívják fel a figyelmet új rovatokra, új irányulásra. A lapterjesztést néha megalázó, utálatos rutinmunkának tekintjük, holott akármerre, akárkit kérdeztünk meg, az olvasók számára az írókkal, szerkesztőkkel, terjesztőkkel történt találkozás emlékezetes élményt jelentett.

Az újságolvasás mindinkább összefonódik az oktatással, neveléssel. De nemcsak az iskola keretében. Miből tájékozódik és tanul legtöbbet a felnőtt, ha nem a sajtóból? Ilyenformán a sajtó a felnőtt-oktatásnak, korunk nagy kérdésének, a permanens oktatásnak válik döntő eszközévé.

Megtisztelő feladat.

Herédi Gusztáv



Bortnyik György fotója: Fénybalett

A képernyő előtt...

(Ajánlás) Szándékaim a lehető legjobbak...

Nem szeretnék szakértőnek tűnni egy olyan ügyben, amiben csak laikus (néző) lehetek. Távol állok attól, hogy minden adást láttam volna, ezért szavaim hiteléhez hozzá kell kalkulálni a megfelelő hibaszázalékot. Végezetül: arra kérném a tévé magyar szerkesztőségét, soraimat tekintse el nem küldött levélnek, melybe egy-két épkezláb gondolatot — remélem — mégis összehordtam.

(Vallanom kell) Kisebrendűségi érzésemet a röstelkedés okozza: képtelen voltam megnézni a magyar adás minden műsorát. Az utóbbi időben az is előfordult, hogy vasárnap délutánonként épp kezdés előtt szunnyadtam bele az adásidőbe. Az ebéd, ugye, meg az egész heti fáradtság... És tudom: átaludtam néhány valóban biztató, kiemelkedő adást is. Kevés a vonzás?... Csütörtökönként például, mire tudatomig ér, hogy be kellene kapcsolni a készüléket, már csak a műsor végét kapom el. Beidegződés? A hagyományos, régi műsor-struktúra hatása? Talán. De lehet éppúgy beidegződés-hiány is: a magyar adás műsora hatásánál fogva nem illeszkedett bele eléggé életembe, hogy ösztönös időérzekem úgy kövesse nyomon, akár az esti mesét... De ne kovácsoljak törvényt: lehet, csak szűk nézői réteget képviselek.

(Kritikák kritikája) Ha valami él és életrevaló, annak a kritika az oxigénje. Amit bírálunk, annak jövője van — mert arra figyelünk, azzal törődünk, azt féltjük, már-már magánügyként tekintjük közügynek... Szellemi közéletünk, sajnos, nemigen kényeztette el a magyar nyelvű adást az állandó kritika szívós zuhanyával. Egy-egy cikk a kezdet kezdetén (magam is ludas voltam egyben!), majd hosszútávú hallgatás, s később néhány lapunk állandósuló tévérovatában (Utunk, Előre, A Hét), egy-egy konkrét produkcióról szóló dicséret vagy „lehetne jobb is“-szerű bosszankodás. A Lőrinczi László —Fischer István affért leszámítva érdemlegesen még nem mondtunk tévé-adásunkról. De még ez az írás sem tesz egyebet a kételkedő megállapításnál: a tévékritika még annyira sem nagykorúsodott házunk táján, mint maga a magyar nyelvű adás. Hozzászólunk, mint (többé-kevésbé igényesebb) nézők, kik státusuknál fogva leveleiket lapokban tehetik közzé.

(Egyes számú közellenség) Sok a szöveg — ez az, amit bárki megállapíthat. Sok a „kedves nézőink“-szerű közvetlenkedő édelgés, sok a tablettá, a kerekasztal, a jegyzet, az interjú. Mindezekért nem volt érdemes feltalálni a tévét, elég lett volna a hagyományos — és ezen a téren jóval nagyobb előnyökkel dolgozó — sajtó, ami ráadásul nem is kerül olyan sokba. Az újságot, ha akarom, megveszem, ha nem, nem. Más újság is van a világon. Tévé-

adás viszont csak egy van, az is korlátozott, szűkre szabott időre, s ha nem tetszik, el kell zárnom a készüléket, s jobb híján, a fűstsűrke, halott képernyőt bámulom.

A hazai magyar tévéadás nem számos sajtószerveink egyike: potenciálisan a romániai magyar szellemi élet leghatékonyabb fóruma izlésnevelője, önismereti eszköze.

Hatványozódik hát a felelősség.

A magyar szerkesztőség jól ismeri saját nehézségeit. Legtöbbször azt is tudja, milyen lehetett volna egy jó adás ha... A szerkesztők relatív elégedettsége és a nézők objektív elégedetlensége itt találkozik először s ütközik meg életre-halálra. A tévének tudnia kell: semmiféle magyarázat vagy érthető, jogos mentség nem altatja el a néző igényét. Aki tévét néz, nem azért teszi, hogy — na, hadd lám, a meglévő nehézségek ellenére milyen hősiesen tartja meg az adást a szerkesztőség... A néző maximalista, az adás-idő minimális.

A tévénéző kegyetlen. Esetleg kíváncsi arra, hogy ez vagy az miért történt így, s miért nem másként, de a magyarázatot nem tudja a kalapja mellé tűzni. Igazi tévéadást szeretne látni.

A magyar adásnál is megtört már a jég. Volt néhány olyan produkciójuk, ritka 10—15 percek, mikor örömmel ujjonghattunk magunkban: ez igen, telitalálat volt. Am ha szigorúbban nézzük a dolgokat, még az olyan ígéretes (és számtalan kitűnő lehetőséget hordozó) alkalom is megmagyarázhatatlan módon csúszott ki riporterek és szerkesztők kezéből, mint a Sütő könyvének világát megelevenítő riportfilm. A szép felvételek nem kárpótoltak a hiányért: igaz, hogy Sütő (szép) részleteket olvasott fel regényéből de a filmek az író könyve mögött kullogtak. Sok volt a szöveg s a túl gyakran ismétlődő, szegényes képi szimbólum.

Mégis: mindinkább látszik a törekvés, hogy a hazai magyar tévéadás szerkesztői igazi másort akarnak csinálni.

(Ami hiányzik) Nem elég meggyőző és mély az a valóság, amit a tévéadás időről időre felmutat. Legtöbbször hiányzik a vezérszólam, amelyet nézők százezreiben pendíthetnének meg a lepergő képsorok. Pedig elhiszem, hogy amit az adásban látok — valóság. Ahogy bemutatják, az nem érdekel a legtöbbször. Egy problémáról nem vezércikket hallgatnék, még ha oly izgalmas is. Egy jelenségről nem föltétlenül írói nyilatkozatot, igazgatói (főmérnöki, mesteri, tanári) útbaigazítást várok, hanem vitát, mozgást, dinamikát, dialektikát. A slágert éneklő dizőzben nem a metszőfogak, a dekoratív rózsák és a stúdiófüggönyök hullása érdekelnek, hanem a szüntelen megújuló rendezői ötlet, a slágeréneklést tévére adaptáló fantázia önkifejezése. A cigányzenét inkább elfogadom, ha életes, hagyományos parasztlakodalom valós körítéseként kapom. Nem színpadi, mikrofon előtti műviségükben érdekesek, izgalmasak a problémák, hanem természetes, éltető közegükben. Még akkor is, ha színházi előadásról van szó...

A tévé szerkesztői persze jobban tudják, mit tehetnek ezért s mit nem. Meggyőződéseim, hogy legtöbbször vívódva tőprengenek a problémán. De míg a magunk nézői tőprengése jobbára terméketlen marad (értsd: nem mi csináljuk az adást), a szerkesztő kinja, tőprengése az alkotás, a cselekvés kell hogy legyen.

(Vékony posta) Mindinkább panaszkodnak tévéseink: most, mikor az adás a kezdeti botladozások után kezdi kinőni gyermekcipőjét, a levelek,

nézői vélemények érthetetlenül elapadtak. Vékony a posta — mondják —, s ez elkedvetleníti őket. Egy szerkesztőség ugyanis csak a közönség véleményének állandó tükrében tud idejében és hatékonyan ráébredni tennivalóira, levelek nélkül légüres térben tapogatózik erre-arra.

Elsősorban arra lenne szükség, hogy az adás maga aktivizálja a közvéleményt: minőségével. Mert a langyos, jólfésült, korrekt produkciók nehezebben adnak tollat a néző kezébe. A szerkesztőség talán több merészséget (esetleg több baklövést is) megengedhetne magának, hogy véleményünket kiprovokálja.

(Néhány lépés) A magyar tévéadásnak sürgősen tovább kell lépnie. Hogyan? Ezt ő fogja eldönteni. Ha mégis jeleznék néhány problémát, csak azért teszem, hogy ezáltal is — vastagodjék a posta...

1. Nem ártana, ha a terepjáró, filmező riporterek kiszálláskor korlátlan mennyiségű képanyagot hordanának be, amelyből egy kis házi filmtékát állíthatna össze a szerkesztőség. Ebből kedvükre válogathatnának a műsorszerkesztők — sokszor egy-egy „szöveges“ műfajhoz is, ha úgy látszik, hogy az elkerülhetetlen. Az ötlet, a ráतालás spontaneitása sokszor mentheti meg a rengeteg technikai nehézséggel küzdő kis kollektívát.

2. Meg kellene oldani — de ezt már televíziós szinten — a nagyobb mozgáslehetőségeket. Nem lehet az, hogy tévériporterek ugyanolyan sebességgel közlekedhessenek, mint újságíró kollégáik. Egy laptudósítást megírhatunk a térdünkön is, bemondhatunk telefonon. Egy filmet — nem. (A közlekedési eszközök megválogatását bizzuk az illetékesekre...)

3. Vérbeli, frisszemű riportereket kell nevelni. Talán ezen múlik sok minden. Azokon az embereken, akik a mostani nehézségeken túllépve, sokszor emberfeletti erőfeszítésekkel biztosítanak az adás-anyagok színvonalát. Akik a legapróbb mozzanatban is megvalósíthatnák a tévé-látás sajátos effektusait, a másorok valódiságát.

Tudom: ez a legnehezebb. De ezen az úton ma már szabadon közlekedhetünk — akár százassal is.

Cseke Gábor

Sajtó és minőség

A szocialista rendszer honpolgára nem akármilyen hírekre kíváncsi, hanem sokrétű, tárgyilagos tájékoztatást vár, amikor naponta kezébe veszi megszokott lapját, legyen az központi vagy megyei orgánium. Már egymagában a sajtó tömegjellege is szemlélteti, hogy a lapoknak döntő szerepük van a tudat formálásában, a közvélemény kialakításában. Nem véletlenül született meg egykor az a szállóige, amely szerint a sajtó nagyhatalom. E tekintetben elég arra utalnom, hogy nálunk 1969-ben körülbelül 1 milliárd 73 millió összpéldányszámban jelentek meg a belföldi napilapok (e mennyiségből közel 93 millió a nemzetiségek nyelvén).

A mennyiség mellett azonban felvetődik a minőség kérdése is. Nevezetesen az, kielégítik-e lapjaink az olvasó igényeit. Erre nem könnyű felelni. Annyi azonban már előjáróban leszögezhető: az utóbbi öt-tíz év során sokat emelkedett napilapjaink publicisztikai színvonalá, gazdagodott nyelvezete, bő-

vült tematikája. Sajtónk az előbbi időszakhoz képest bátrabban bírál (igaz, inkább a közélet alsó szintjén), megerősödött közügyi, etikai alapállása. S ami kiváltképpen örvendetes: csökkent a minőségi különbség a vidéki és a központi lapok között. Ma már minden megyei napilap szerkesztőségében is nagyrészt főiskolai végzettségű újságírók, szerkesztők dolgoznak. Vidéken is egyre több a jó tollforgató, nem is szólva azokról a szerkesztőségekről, ahol éppen-szóval már konzakrált költők és prózaírók tevékenykednek. Van azonban az éremnek másik oldala is. Lapjainkban olykor még kísért a sablon, a gazdasági kérdések érdektelen tárgyalása, a technicista jellegű anyagok publikálása, a felszínes, kisszerű bírálat. A párt főttkára méltán hangsúlyozta a X. kongresszuson: „A központi és vidéki lapoknak további erőfeszítésekkel még sokat kell tenniük, hogy munkájukból kiküszöböljék a felületességet és a formalizmust, mélyebben behatoljanak a valóságba, s mint a haladó közvélemény kifejezői határozottabban töltsék be szerepüket mind e hibák és hiányosságok feltárásában, mind a szocialista építés tapasztalatainak általánosításában.“

Mint szenvedélyes olvasó és régi szerkesztő nemegyszer hiányérzettel teszem le kezemből a lapokat, mert nem tartom elég érdekesnek a tartalmukat, elég gazdagnak híryanagukat. Amikor semmitmondó cím alatt egy-egy lapon megírt cikket olvasok, nem szabadulhatok attól a gondolatától, hogy a szerkesztők nem veszik eléggé figyelembe az olvasók pszichológiáját. Úgy vélem, nem érzékelik, hol az a határ, ameddig bizonyos ipari, mezőgazdasági anyagok adagolásával el lehet menni anélkül, hogy az olvasót elkedvetlenülítsék. A jó szerkesztő igyekszik tisztában lenni a tömegek igényeivel. Nincs semmi okom feltételezni, hogy az olvasókra való agitatív ráhatás a szocializmusban nem alapvető követelmény. A sajtó ez elsődrendű funkcióját figyelembe véve, talán megkösközathatom azt a kijelentést, hogy társadalomlélektani betájtóltság nélkül nem lehet lapot szerkeszteni. Éppen ezért kívánatos, hogy a szerkesztőségek szüntelenül tájékozódjanak olvasóik közvéleményét illetően. Az igényes szerkesztés mindig érzékenyen és rugalmasan reagál olvasóinak jogos elvárásaira, természetes érdeklődésére, és ennek megfelelően az életanyagból állítja össze tematikáját, kiszűrve mindazt, amiről eleve feltételezhető, hogy nem köti le az olvasó figyelmét, mert nem hordoz általános érvényű tanulságot.

Lássuk csak. Mi az általános például egy üzem igazgató bizottságának üléséről szóló szürke beszámolóban, amelyben a cikkíró taxatív felsorolja a hozzászólásokat. Állítom, még az illető vállalat dolgozói is átlapoznak rajta. Olvasom a szöveget és tűnődöm, miért érdektelen ez az anyag. Az újságíró jószándéka nyilvánvaló, ezzel tekint nincs baj. ... oi kell keresni a hibát. Talán nem tévedek, ha a beszámoló szűk, technicista jellegében látom az érdektelenség okát, abban, hogy a szerző olyasmiről ír, ami nem a lap olvasótáborának az ügye. Tévednék? Ítélje meg más. Ezért ízelítót adok a cikkből, illetve az aligazgató felszólalásából: „Rendet kellene teremteni az apró-cseprő anyagok igénylése terén is. Azt a régi gyakorlatot végleg fel kell számolni, hogy a gépészeti főosztály s a többi részleg egyik napról a másikra kis tételben kér — például bizonyos csavarokat. Tíz-húsz ilyen csavar után napokig kellett szaladgálni, míg végre rájöttek az ügy ésszerű elintézésének módjára. Összeírták a szükségletet, elmentek a termelőegységhez, s egy tételben elhozták az egész évre szükséges csavar-mennyiséget. Ezt kell tenni a többi segédanyaggal is...“ Ez a részlet is utal arra, hogy teljesen zártkörű, belső ügyrendi jelenségről van szó, amely nem tartozik a nagyközönségre, egyszerűen azért, mert nem közérdekű. Egészen más akusztikája volna a cikknek, ha a szerző azt írja meg

belső fűtöttséggel, hogy a szóban forgó igazgató bizottság jól működik-e avagy sem, hogyan gazdálkodik, betáplálódott-e már szemléletébe az a felismerés, hogy az üzem nemcsak termelő egység, hanem társadalmi intézmény is, amelyben emberek százai, ezrei tudatilag formálódnak, fejlődnek, ilyen vagy olyan interperszonális kapcsolatokba lépnek egymással. Izgalmas témája ez szocialista építésűnknek, vagyis olyasmi, ami már az olvasók szélesebb rétegeinek érdeklődését is joggal felkelti.

Ugyanabban a lapszámban egy mezőgazdasági tematikájú cikket is olvastam. Nem hiszem, hogy az olvasók döntő többsége felfigyelt volna rá. A szerző egy patak szabályozásának kérdését veti fel. 140 hektár kaszálót veszélyeztet az elvizenyősödés. Véleményem szerint két szomszédos gazdaság és a megyei kataszteri és vízgazdálkodási hivatal ügye ez. Az olvasók számára nem téma. Hát mikor lenne az? Akkor, ha a szerző alaposan utánanéző, kik és miért hanyagolták el eddig a gazdaság jó menetére negatívan kiható problémát. Kéneylem, hozzá nem értés, közöny, hivatali aktatologatás a ludas ebben? Kik vonhatók felelősségre az ilyen oktan gazdálkodásért? Ha ilyen alapállásból közelíti meg a szerző az anyagot, mindjárt más a töltése e helyi jellegű kérdésnek. Mert hanyagság, bürokrácia, felelőtlenység nem csupán helyi érdekű jelenség: ostorozásának rezonanciájára felfigyel az ügyben közvetlenül nem érdekelt olvasó társadalmi lelkiismerete is.

A következőzés tehát kézenfekvő: jobb témaszelektálás, elmélyültebb, izgalmas feldolgozás. Az újságíró ne ömlesszen unalmat a lapjába.

Mondanivalóm talán érthetőbbé válik, ha utalok az illető lapszám másik két cikkére. Az egyik a lakásépítők hanyagságairól szól, a másik a bűtorraktárakban eluralkodott borralaló-rendszert pellengérezi ki. Mindannyian lakók vagyunk és potenciálisan bűtorvásárlók is. Így már tárgyánál fogva is érdekel bennünket a téma, függetlenül attól, hogy vasesztergályosok, pékek, kereskedelmi alkalmazottak vagy akár egyetemi tanárok vagyunk. Persze, az utóbbi két cikk szerzőinek írói vénájuk van, az előbbi kettő pedig elsősorban szakműveltségű (közgazdász, illetve agrármérnök), akik még nem sajtótitották el az újságírás mesterfogásait, jóllehet már régen ez a második szakmájuk. Nem vitatható, egy-egy szaktudományban jártas munkatársak jelenléte a szerkesztőségben feltétlenül hasznos, de nem kevésbé kívánatos a tollforgatói készség is. Ismerek agrármérnököket, vegyészeket, akik az idők folyamán kitűnő riporterré váltak.

Az utóbbi két-három évben fokozódott sajtónk érdeklődése az erkölcsi problémák iránt. De e tekintetben még leszűkítettnek érzem a tematikát. Gyakorta előfordul, hogy napilapjaink csak egy-egy részeges, családját elhanyagoló apát, rosszul gazdálkodó termelőszövetkezetet vagy udvariatlan kereskedelmi alkalmazottat bírálnak publicisztikájukban. Kétségtelen, megvan ennek is a maga etikai haszna. De az élet sokkal összetettebb, társadalmunk morális színekéjét még zavarják más antiszociális jelenségek is. Ezek feltárása izgalmasabb olvasmány, mint egy folytatásokban közölt krimi: társadalmi hatékonyságát — gondolom — egyetlen lapunk szerkesztősége sem kívánja bizonygatni.

A Lupta de clasă ez évi első számának vezető tanulmánya az új ötéves tervet a minőség időszakának nevezi. Minden bizonnyal, tartalékait mozgósítva, sajtónk is megteszi a magáét.

Lázár József

Egy párizsi világlap francia bírálata

A párizsi *Le Monde* a világsajtó egyik legismertebb napilapja. Állásfoglalásait sokat idézik, befolyása jelentős. Éppen ezért hasznos két francia szerző, Aimé Guedj és Jacques Girault *Le Monde: Humanizmus, tárgyilagosság és politika* című könyve*, mely marxista igénnyel részletesen elemzi és bírálja a lap eszmei és politikai vonalvezetését, és felfedi ideológiáját. A könyv két részre oszlik. Az elsőben (*A Le Monde 1968 májusában és júniusában*) Guedj az akkori nagy sztrájkok és diáktüntetések tükrében vizsgálja a lap igazi arculatát. A másodikban (*Sirius nézetei*) Girault a lap alapítójának, egykori vezérigazgatójának politikai felfogását elemzi (Sirius: Hubert Beuve-Méry írói álneve).

A bírálat több vonatkozásban jellemző sok „független, tárgyilagoss, pártokon felül álló szabad sajtótermékre“, s ezért — úgy véljük — ismertetésével betekintést nyújthatunk a mai polgári újságírás kulisszái mögé.

*

A lapot 1944-ben a nagyhírű *Le Temps* utódaként Hubert Beuve-Méry alapította, aki a müncheni egyezmény idején a *Le Temps* prágai levelezője volt, de az egyezmény, valamint lapja állásfoglalása elleni tiltakozásként lemondott levelezői megbízatásáról.

A megújult lap létrehozásában nem kis szerepe volt de Gaulle tábornoknak, aki Franciaország felszabadítása után egy nagy francia napilap megteremtését tűzte ki célul. Nyilvánvaló, a tábornok azt szerette volna, hogy az új lap az ő eszméinek és céljainak szószólója legyen, de Beuve-Méry nem akart alárendelt szerepet játszani, és nemcsak politikai, hanem pénzügyi függetlenségre is törekedett.

Több mint negyedszázados fennállása alatt a *Le Monde* sokszor olyan nézeteket hirdetett, amelyeket bel- és külföldön egyaránt a kormány felfogásával azonosítottak, de nemritkán ádáz polémiában kérdőjelezte meg a hivatalos álláspontot. Az indokinaí és az algériai háború idején a békés, a politikai megoldás szükségességét hangoztatta, amiért a reakciós tábornokok a „baloldal“ cinkostársának tekintették; a szuezi intervenció idején (1956) viszont helyeselte Franciaország fegyveres beavatkozását. A lap és a főszerkesztő legnehezebb harcát az ún. „semleges periódusban“ vívta. Ekkor ellene volt az Egyesült Államok európai politikájának és az Atlanti-paktum létrehozásának, s azt írta, hogy belőle éppoly biztosan megszületik

* A. Guedj—J. Girault: *Le Monde... Humanisme, objectivité et politique.* Éditions Sociales. Paris, 1970.

Nyugat-Németország felfegyverzése, mint tojásból a csirke. Emiatt összeütközött a kormánnyal, és a lap munkatársai között is feszültség támadt, amiért 1951-ben Sirius lemondott.

A szerkesztőség azonban ragaszkodott személyéhez, az olvasók részéről pedig olyan nagy bizalom nyilvánult meg iránta, hogy az egyetemeken, a különböző városokban tüntető gyűléseket tartottak álláspontja és a sajtószabadság védelmében. Így azután az alapító — most már igazgatói minőségben — továbbra is megtartotta befolyását a lap fölött.

A *Le Monde*-nak aránylag több idegen és ifjú olvasója van, mint bármely más francia lapnak. Művészeti, irodalmi rovatai, a francia nyelvhelyesség, már hozzátartoznak hagyománnyá vált örökségéhez. „Ami benne egyedülálló — mondja egyik értékelője —, az mindenekelőtt a híreknek alapos elmélyítése. A mindössze nyolcvan főből álló szerkesztőség és a néhány, stratégikusan elhelyezett külföldi levelező megtanult olyan kitartóan dolgozni, mint alapító főszerkesztőjük, és hozzá hasonlóan leszokott minden talpnyalásról... Külsőben és tartalomában a lap hűvös és kimondhatatlanul intellektuális.“ A legtöbb olvasó szemében „komoly, tárgyilagos és őszinte“, nem tesz engedményeket a merkantil újságírásnak, még a képillusztrációkról is lemond. Pénzügyileg is független, mert alapjainak több mint fele a közvetlen munkatársak ellenőrzése alatt áll. Napi 450 000 körüli példányszámban, újabban 26—40 oldalon jelenik meg a jól képzett újságírók műveként.

*

Az említett tanulmány szerzői azonban nem hagyják magukat elvakítani e dicséretektől, hanem arra törekcszenek, hogy — áthatolva a felületen — választ adjanak arra a kérdésre: milyen módszerekkel dolgozik a lap, milyen érdekeket szolgál, milyen eszmék és irányzatok mellett és ellen foglal állást a maga szentvelen, tárgyilagos modorában.

„A *Le Monde* tájékoztatása — állapítja meg az egyik tanulmányíró — a tényeken, az eszméken nyugszik. A tények főként bőségükkel lepnek meg. El kell ismerni, jól tájékozott lap.“ Ezután kifejti, milyen módszert alkalmaz az elemzésben: „Meg lehetne vizsgálni a tények választékát és megbízhatóságát, azután át lehetne térni a források értékelésére és ellenőrizni egyéb dokumentumokat, kikutatni más utalásokat. Mi ezt nem végezzük el, mert ez történészre váró feladat. Megelégszünk azzal, ha a lapban szereplő információkat egymással hasonlítjuk össze, és a lapot semmi mással, csak önmagával állítjuk szembe. Tehát belső, de tanulságokban gazdag bírálatról van szó, mert a *Le Monde* már címeivel, rovatolásával, magyarázataival mindig bizonyos információkat privilegizál, más szerkesztői megítélések szerint kevésbé jelentős vagy fontos tények rovására.“

„A *Le Monde* — jelenti ki a szerző — nem eszmei, hanem információs lap. Nem harcol nyíltan egyetlen politikai vonal védelmében, nem támogat semmiféle igazhitet, és nem áll egyetlen párt szolgálatában sem. Éppen függetlensége, pártatlansága és komolysága az alapja annak a bizalomnak, amelyet nagyon széles értelmiségi körökben élvez. Sirius... irányítása alatt* Jacques Fauvet olyan újságírói csapatot lelkesít, amelyen belül a politikai ellentétek többé-kevésbé kitaláltak..., mert az *équipe* gondja, tárgyilagossága, intellektuális becsületessége, nyelvezete közös és azonos. Mint »liberális« újság, a *Le Monde* nyitva tartja lapjait az egyetemi, a szakszervezeti és politikai személyiségek számára. Vannak rovatai — »Szabad

* *Guedj és Girault könyve még Beuve-Méry visszavonulása előtt jelent meg.*

vélemény«, »Szempontok« —, amelyekben pártos állásfoglalások, vagyis személyes nézetek vagy pártszerű álláspontok tárulnak az olvasó elé“. A lap gondosan ápolja a tárgyilagosságot, a gondolatszabadságot, a politikai erőktől való függetlenség mítoszát. „Ezekben az értelmiségi önmagára ismer, az esemény mindennapiságában megtalálja azokat az értékeket, amelyek szeme láttára önmagát igazolják...“

Az elemzés és a bírálat a lap indokolatlannak vélt presztízsét igyekszik szerte-fosztatni. Erre az 1968. évi május-júniusi számokat használja fel, tehát azét az időszakét, amely francia viszonylatban a belső forrongások, a politikai bizonytalanságok, a sztrájkok és a diáktüntetések ideje volt.

Azt mondják, hogy az újságírók a pillanatok történései De egy hónap — vagyis az 1968. évi események hónapja — a pillanatok hosszú sorozata volt, amelyben mintha az egyes mozzanatok nem tartoztak volna ugyanahhoz a történethez. „A *Le Monde* számára — akárcsak sok más lap, szakszervezet, párt és egyén számára — az átváltozások hónapja volt, amikor valamennyi meghatározó jegye: objektivista filozófiája, ideológiai nyelvezte, vagyis egész politikai hanghordozása szüntelen változásban, átalakulásban volt“ — állapítja meg a szerző.

*

A lap tárgyilagosságának látszatát különféle módszerek művészi alkalmazásával és egybevetésével biztosítja. A gazdag információs anyaghoz rendszerint magyarázat társul, amelyet a szerkesztők, de gyakran külső munkatársak írnak, akiknek nézete hivatalosan nem azonosítható a lap véleményével. Ám a munkatársak megválasztása nem véletlen. Különben az újságírásban, akárcsak a művészetekben, a választásnak megvan a maga jelentősége. Tehát nem pusztá véletlen, ha külső írók mégis a lap álláspontját támasztják alá.

Az arányosság, a szimmetria érvényesítése a lap módszereinek egyike. A májusi tüntetésekről írva, a lap egyrészt a rendőrséget, másrészt a tüntetők kis csoportját és a diáktömegeket állítja szembe. Ezzel arányosságot teremt és megosztja a felelősséget: a rendőrség csak egy kis csoporttal harcol, mert a szembeállítás második tétele, a diáktömegek, figyelmen kívül maradnak.

Ez a mesterkélt arányosítás „a tárgyilagosság beszéd“ ideológiai funkciót teljesítő szónoki fogása. Az események, tények olyan lélektani sorrendbe kerülnek, amely megfosztja őket eredeti politikai jelentőségüktől. A rendőrségnek csupán egy kis tüntető csoporttal való szembeállítása lélektanilag igazolja az erőszakot, de elkeni a kezdeményezés felelősségét és elkerüli az esemény *politikai* magyarázatát.

Módszere a lapnak a megválaszolatlanul, függőben maradó kérdések feltevése. Ehhez járul pozitívizmusa, vagyis meglepszik a tények pozitív, a szakember pontosságával és hozzáértésével való felsorakoztatásával és leírásával anélkül, hogy azokból levonná a szükséges következtetést, sőt a fogalmazás ügyel arra, hogy ilyesmire az olvasó se vállalkozzék. A módszerek közé tartozik a jelentés semlegesítése.

Nincs helyünk részletesen bemutatni a tanulmányban számtalan példával illusztrált módszert és retorikai fogásokat. Ezek tükrében a „tisztá“ információ „javított“ információvá válik, mert a „tárgyilagosság kommentárok“ valósággal óvják az olvasót a tények bizonyossága ellen. Illusztrálásként egyetlen példát említünk.

A májusi események során a rendőrség brutális magatartása általános felháborodást szült. A *Le Monde* azonban ügyes szofisztikával, „tárgyilagossá“ tisztára mossa a rendőrséget. „A rendfenntartó erők feladata — írja — bizony nem könnyű meg azáltal, hogy az erőszak hatalmába keríti az utcát; nem lehet tehát elítélni azo-

kat a rendőröket, akik a parancsnak engedelmeskednek, védekeznek a tüntetők támadása ellen, vagy visszaszorítják őket: ez nyilvánvaló meggondolatlanság volna. Ámbár többjüknek rávetni magukat egy földre tepert tüntetőre — ez nem méltó a civilizált rendőrséghez.“

Tehát a rend a rendetlenséggel, a rendőrség a tüntetőkkel áll szemben. És itt választ kapunk egy korábban függőben maradt kérdésre: az erőszak kezdeményezése nem róható föl a rendőrségnek, mert ez hivatása szerint a rendet szavatolja. Ebből az következnék, hogy a felelősség a tüntető diákcsoportra hárul. Ez a válasz egy mesterkéltszembeállítással eselik. A brutalitás azokra a felelőtlenekre hárul, akik egyaránt ott vannak a diákmozgalom és a rendőrség soraiban: az arányosan megoszló felelőtlenekre: „Ismét és ismét csak sajnálni tudjuk, hogy — bizonyára áthágva az utasítást — egyes rendőrök sóvárogva, duhajok módjára, sértegették, molesztálták és megkülönböztetés nélkül ütötték mindazokat, akik gumibotjuk hatótávolságába kerültek.“

Igy aztán sajnálható a brutalitás, mert érette senki sem felelős, hiszen a rendőrök — azok is, akik a parancsot adják, és azok is, akik végrehajtják — olyanok, amilyenek, tehát nem okolhatók. Ki hát a felelős? „Ezeknek az embereknek egy civil parancsol... aki, úgy látszik, szórakozott a túlzások láttán.“ Ilyen módon a társadalmi mozgalom gyökerei, az utcai harcok, a kirobbanó túlzások egy azokon szórakozó egyénre vezethetők vissza...

A tárgyilagosság nevében a *Le Monde* gyakran vonakodik állást foglalni. Az ítéletet a történelemre bízta. Az apolitizmusból adódik a tárgyilagossági újságíróknak, a jelen történéseinek megoldhatatlan problémája: beleesik az elvégezhető, de nem ismert cselekvés, és az ismert, de végre nem hajtható gondolat csapdájába. A *Le Monde* tehát az események szélén, szemben az azokban érdekelt pártokkal és egyékekkel, valamint az elvakító szennvedélyekkel a gondolkodó méltóságát őrli magára és Kasszandra tiszta tekintetével szemlélődik.

A tárgyilagosság nevében valamennyi csoportnak felhánytorgatja, hogy a szokásos elemzésekhez, elcsépelet jelszavaikhoz tartják magukat. A diákokkal vállalt szellemi szolidaritás árca alatt szüntelen támadást intéz a kommunisták ellen, akiket „konzervatívoknak“ és „reformereknek“ nevez. A főszerkesztő Fauvet ezért a forradalom stafétabotját a diákok kezébe adja, és csodálja „forradalmi szándékukat, mert ebben a korszakban egyedül nekik van meg a bátorságuk, hogy forradalmároknak tüntessék fel magukat... ugyanis a diákok jó magjának... van bátorsága vállalni a harcot az egyetemi berkek erkölcsi és társadalmi sivatagában“.

Minden „tárgyilagosságra törekvés“ mellett nemegyszer ellentmondás fedezhető fel az információ és a kommentár között. Többek szerint nem riad vissza az igazolhatatlan állításoktól sem, magát ahhoz a következtetéshez alkalmazva, amelyet Montesquieu tett halhatatlanná a néger rabszolgaságról tartott védőbeszédében: „Lehetetlen feltételeznünk, hogy azok ottan emberek lennének, mert ha feltételezzük, hogy emberek, az hihető, hogy mi magunk nem vagyunk keresztények.“

*

Vajon a *Le Monde* mindezeket a retorikai fogásokat valóban a tárgyilagosság, a függetlenség érvényesítése végett alkalmazza-e, vagy valamilyen jól körülírható ideológiát takargat velük? Legalábbis szavakban szimpatizál a „forradalmárokkal“, de nem harcol a gaulle-ista hatalom ellen, nem tekinti magát sem baloldalinak, sem jobboldalinak, hanem azt valija, hogy „a régiekkel szemben előre tekint a modernekekkel“. A „megújító gondolat“ hangoztatása ellenére a *Le Monde* a polgári

ideológia képviselője. Ezt a világnézetet vallja valamennyi munkatársa a gondolkodásukban megnyilvánuló különbségek ellenére.

Három pontban összegezhető ideológiája megmagyarázza a lap és a vezérigazgató politikai magatartását, állásfoglalását a külső és a belső kérdésekben, valamint a különböző politikai csoportokról és pártokról vallott nézeteit.

Az első annak a felfogásnak a hírdetése, mely szerint az ideológiai harc a szocializmus és a kapitalizmus között már túlhaladott. Mindkét rendszert az ipari társadalom fogalmával helyettesítik, melynek tartalmát főként az amerikai Galbraith tanításaival töltik ki.

Marxszal ellentétben azt fejtegetik, hogy a termelőeszközök termelése nem a termelés társadalmi viszonyaitól függ, mert valamely társadalom meghatározásában ezek jellegénél fontosabb a termelőerők által elért színvonal. Ezért az iparilag fejlett társadalmak, legyenek szocialisták vagy kapitalisták, azonos problémákkal viaskodnak, és „minőségileg szemben állanak azokkal a kapitalista vagy szocialista társadalmakkal, amelyeket fejletlen voltuk határoz meg“. Ennek a tézisnek kidolgozója Franciaországban Raymond Aron volt, de a *Le Monde* valamennyi munkatársa elfogadja. Éppen ezért mindegyre felbukkan a lap hasábjain. „A valóságban ez a harc [ti. a két rendszer közötti] inkább gyöngül, mint erősödik“ — írja M. Duverger. P. L. Reynaud pedig kijelenti: „Sem a liberalizmus, sem a szocializmus nem felel meg annak a komplex társadalomnak, amelyben élünk... túl kell jutnunk az ideológiák elmeszesedett formáin...“ Ebből következik, hogy a tüntetéseknek, a társadalmi mozgalmaknak nincs politikai jellegük, kiváltó okuk nem a kapitalizmus, hanem a civilizáció válsága. Hasonló eszméket hirdet az angol Toynbee, de a történetfilozófia számos újkeletű hajtásában is feltűnedeznek hasonló vélemények.

A második „sarkigazság“ az elsőnek a következménye: az osztályharc — úgy mond — túlhaladott. Helyébe új fogalom lép: a fogyasztói társadalom. Ismét ellentétben Marxszal, kijelentik, hogy a kapitalista társadalmat nem a kizsákmányolás, hanem a fogyasztás határozza meg, nem az elszegényedés, hanem a bőség. „Manapság a felserdülő nemzedék — írja T. Pfister — virágzó gazdasági élettel, a fogyasztói civilizációval találkozik, és az a felfogás alakul ki benne, hogy ez az élet természetes feltétele.“ J. Duhamel pedig fölényesen állapítja meg: „Az osztályharc a fogyasztói társadalom fejlődésének arányában tompul.“ Következésképpen a válság nem gazdasági, hanem „emberi“ jellegű, mert „a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak ellentéte nem lehet jellemző egy olyan társadalomra, melynek célja nem a profit, hanem a termékek akkumulációja“. A munkások követelései, bérharcai egyenesen hajtómotorjai ennek a társadalomnak. Követeléseikkel ugyanis biztosítják „a gazdasági gépezet jó működését“, és minél nagyobb a munkások követelése, „annál jobban integrálódnak a fogyasztói társadalomban..., harcukkal erősítik e társadalmat, amelynek ők is fenntartói és konzerválói“.

Mindebből szerintük az következik, hogy a munkásoknak és a munkáltatóknak konvergens érdekeik vannak, s ezért a leggyakrabban egyesülnek egymással a fogyasztói társadalom védelmében, noha annak javaiból nem ugyanazon a címen részesülnek. Ha a két csoport mégis szembekerül, az csupán konjunkturális jellegű, hiszen „az osztályharc túlhaladott“.

Más tartalmat kap náluk a forradalmár fogalma is. Nem az határozza meg, amit választ, hanem amit visszautasít. A forradalom zászlóját véleményük szerint nem a munkásosztály, hanem a fiatalok és az értelmiségiek tartják kezükben.

Az objektivista ideológia harmadik tétele: a kapitalizmus túlhaladott, és a kapitalisták átengedik helyüket a technokratáknak, vagyis új fogalmat használva: a szervezett társadalomnak.

Marxszal ellentétben azt tartják, hogy a modern társadalmak feladata nem a termelőeszközök kisajátítása, hanem a technokratikus szervezés; a kialakuló hierarchia nem a tulajdonra, hanem a tekintélyre épül. „Ugyanis valakinek mindig engedelmeskedni kell — a rend és a szabadság nem jár együtt. Az ember rabja lett a hatalmas társadalmi gépezetnek, amely megghiúsít minden kezdeményezést... Franciaország egy részvénytársaság, a gépezetek kibernetikus akkumulációja.“ A tüntetések, a társadalmi mozgalmak kiváltója tehát nem az embernek ember általi kizsákmányolása, hanem a technika bürokratikus rendje, legyen az állami vagy kapitalista. Ebben gyökereznek az olyan fékevesztett tüntetések, amelyek kétségbe vonnak mindenfajta „gépezetet“, az összes intézményeket, az összes hierarchiákat, legyenek azok állami, szakszervezeti vagy pártjellegűek. „Az 1968. évi forradalom — véli az egyik cikkíró — nem annyira a fogyasztói társadalom ellen irányult, mint inkább a modern ipari társadalom gépezete ellen.“

Ilyen módon a szocializmus és a kapitalizmus, a Hatalom és az Ellenzék között nevezőre kerülnek. Az államapparátus, a rendőrség, a közigazgatás, a politikai pártok és a szakszervezetek gépezete e koncepció szerint egyaránt akadályozói az új társadalom létrejöttének.

Minthogy minden érték átalakulóban van, a *Le Monde* megérti a tüntető diákok magatartását, akik kétségbe vonnak minden tekintélyt, mert ez fokozatosan autoritarizmussá fajul. Ezért írja, hogy „ez a háború [ti. a májusi beháború] a felnöttek szégyene és szégyene mindenkinek, aki az országban hatalommal rendelkezik... emberi nyugalmaikat akarják megvédeni, amely a fiatalok kis falanxa előtt megingott... Az apák — burzsoák és proletárok — ugyanannak a támadásnak az áldozatai, közösen védik, ami őket cinkosságukban egyesíti: tekintélyüket“. Így azután az utcákon nem a társadalmi osztályok, hanem a korosztályok harca folyt...

A *Le Monde* ideológiájában nincs meg a tudományos elméletek racionális szigorja, mégis zárt rendszer. Eszmei tételei ambivalensek, értelmük visszafordítható.

Amilyen a lap ideológiája, olyan a politikája is. A francia szerzők szerint a lap a tehetős közprétegek képviselője, hadakozik jobbra és balra, „minden vélet és minden túlzás ellen“, de a kapitalizmus megújulását, „a szervezett jólét“ beköszöntését várja.

Szováti Endre

A szuverenitás elve polgári bírálatainak bírálata

A szuverenitás tiszteletben tartása bel- és külföldi viszonylatban minden egyes ország konkrét körülményeinek megfelelően fejezi ki és sűríti a különféle társadalmi osztályok és csoportok érdekeit. A társadalmi gyakorlatban a szuverenitás problémája az ellentétes társadalmi erők érdekellentétét tükrözte; ennek megfelelően a doktrínák síkján éles elméleti vitákhoz vezetett, s — a finn jogász, T. Suotausta szavaival élve — a szuverenitás fogalma a „polemikus fogalmak“ jellegét öltötte (T. Suotausta: *La souveraineté des États*, 1955).

A szuverenitás kivételes fontossága a külügyekben, általában a társadalmi életben, társadalmi-politikai, nemzetgazdasági és jogi, bel- és világpolitikai implikációjára készítettek számos filozófust és közgazdászt, szociológust és főként jogászt, hogy nagy figyelmet szenteljenek a kérdésnek; éppen ezért hatalmas a szuverenitás irodalma, s bővelkedik a legkülönbözőbb nézetekben, elméletekben és meghatározásokban, a változatos, gyakran egymással ellentétes álláspontokban. A szuverenitás és a vele kapcsolatban kifejtett nézetek tudományos elemzése — amelyet megnehezít a kutatásra kínáló anyag bősége — megköveteli az elméletek és bizonyítékok differenciált kezelését a tárgyalt korszak társadalmi-politikai viszonyai alapján, szoros összefüggésben a különböző államokban ható politikai erők kül- és bel-földi viszonylatban érvényesülő tendenciáival és érdekeivel. A nemzetközi kapcsolatokban és a nemzetközi jogban érvényesülő szuverenitás-fogalmak értékelése ugyanakkor megkívánja a nemzetközi relációk fő irányzatainak és jellemző vonásainak a figyelembevételét, a társadalmi-politikai erők viszonyának és különböző történelmi korszakokban érvényesülő nemzetközi dinamizmusának szem előtt tartását. Ily módon értelmezendő a szuverenitásról szóló változatos elméletek kialakulása és fejlődése, s az is, hogy egy adott történelmi pillanatban miért éppen egyik vagy másik teória dominált, s mi az uralkodó elmélet társadalmi finalitása.

A jelenlegi feltételek közepette, midőn az imperializmus uralmi szférája jelentősen leszűkült, a reakciós monopolista körök, attól a vágytól vezérelve, hogy visszaszerezzék elvesztett hadállásait, és megszilárdítsák megingott uralmukat, az államok és a népek szuverenitása megsértésének új eszközeihez folyamodnak, s megkísérelnek elfojtani minden, a szabadságra és a társadalmi haladásra irányuló törekvést. A különböző imperialista hatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok külpolitikájában a szuverenitás alapelvét tagadó irányzatok érvényesülnek, mégpedig a kisebb vagy gyengébb államok erősebb államoknak való alárendelésére építő különféle gazdasági és politikai-katonai „integrálási” intézmények létrehozásával, a népek társadalmi és nemzeti felszabadulási harcának ellenzésével, a népek azon akaratának semmibe vételével, hogy ők maguk, függetlenül és szuverén módon határozzák meg saját sorsukat.

A jelenlegi nemzetközi viszonyokban a szuverenitás előtérbe helyezése az államok érdekvédelmének jelentős eszköze az imperialista politikával szemben, de ugyanakkor akadály a politikai és gazdasági terjeszkedést célzó tervek megvalósításának útjában. Ez magyarázatul szolgál arra is, hogy miért igyekeznek bizonyos nyugati jogászok lekicsinyelni vagy éppenséggel elítélni a szuverenitás alapelvét, amelyet a nemzetközi konfliktusok és a feszültség egyik forrásaként tüntetnek fel, így próbálván igazolni azokat a cselekvéseket, amelyekkel semmibe veszik a népek és a nemzetek érdekeit.

A szuverenitás demokratikus tartalmának eltorzítása; a szuverenitás alapelvének különféle formákban megnyilvánuló tagadása, haladó jellegében rejlő fontosságának tagadása a mai nemzetközi viszonyokban; az államok szuverenitását, államok feletti szervezetek, „világállam” vagy „világkormány” létrehozását hirdető „világviszonylatú” nézetek terjesztése; a Közös Piachoz, az Európai Szén- és Acélközösséghez hasonló államok feletti nemzetközi szervezetek eszményítése: íme, számos polgári gondolkodó álláspontjának lényege a szuverenitás kérdésében.

A mai nyugati doktrínában a szuverenitást illetően kiemelkedik néhány, különböző elméletek formájában megfogalmazott fő irányzat. Bizonyos teóriák a nemzetközi viszonyok fejlődése új feltételeinek közepette a szuverenitás „időszerűtlen”, „elavult” jellegét hangoztatják. A szuverenitás jelentősége, sőt, létezése nyílt tagadásának tendenciája főként a „kompetencia” és a „világjog” elméletében nyilvánul

meg. Az olyanszerű teóriákban, mint a „relatív“ vagy „korlátozott szuverenitás“ elmélete, vagy a „hatalmi elmélet“, újabb keletű nézetek nyilvánulnak meg, amelyekben több nyugati szerző elismeri ugyan a szuverenitást és jelentőségét a nemzetközi viszonyok és szervezetek vonatkozásában.

A jelenlegi nemzetközi viszonyokat az jellemzi, hogy minden földrész államai szuverén entitásként léteznek és vesznek részt a nemzetközi életben; ezen államok számára a szuverenitás alapelvének tiszteletben tartása, függetlenségük megszilárdításával, a nemzetközi problémák megoldásában, a nemzetközi törvényesség biztosítása folyamatában játszott szerepük növekedésével egyértelmű. Éppen ezért a szuverenitás alapelve tiszteletben tartásának jelentősége a jelenlegi szakaszban nem-hogy csökkent volna, hanem éppenséggel nőtt, s az államok nagy többsége nemzetközi demokratikus gyakorlatának uralkodó irányzataként érvényesül.

Ennek ellenére bizonyos nyugati jogászok azt hangoztatják, hogy a szuverenitás a nemzetközi viszonyok túihaladott, korszerűtlen jelensége, támogatása államközi viszonylatokban a feszültség, az anarchia forrása, s így összegeyzethetetlen a sokoldalú együttműködés fejlesztésével, a világbéke fenntartásával.

Már a háború utáni korszak első esztendeiben felmerültek ilyenszerű nézetek, főként az amerikai doktrínában. Így például Ph. Jessup azt állítja, hogy „a nemzeti szuverenitás a rossz gyökere“ a nemzetközi viszonyokban, s többé már nem „az állam legfontosabb tulajdonsága“ (Ph. Jessup: *The International Problems of Government*, 1947). Lényegében ezt a gondolatot ismétli el Ch. G. Fenwick annak hangoztatásával, hogy a szuverenitás „változatlanul akadály a nemzetek szervezett közösségének fejlődése útjában“, „a jogi anarchia tantétele“ (Ch. G. Fenwick: *International Law*, 1952). M. S. McDougal a „szuverenitást“, „függetlenséget“ pusztán formális fogalmaknak tekinti, amelyeknek nincs „belső értelmük“; véleménye szerint a nemzetközi élet egyetlen realitása a hatalom, az erő; azt is javasolja, hogy az állam-nemzet kifejezést helyettesítsék a következővel: területileg szerveződött politikai orgánium (M. S. McDougal: *International Law, Power and Policy*, 1953). Cl. Eaglton is azok közé tartozik, akik úgy vélik, hogy a „szuverenitás tana teljes egészében elvetendő (*International Government*, 1948). Az amerikai doktrína e támadása a szuverenitás elve ellen szorosan összefügg a nemzetközi kapcsolatokban a háború befejezése után kialakult helyzettel: az Egyesült Államok — a tőkés országok közötti viszonylatban — uralkodó szerepre tett szert. Az amerikai hegemonia biztosítása, az államok szuverenitásának hangoztatása következtében nehézségekkel küszködő nagy észak-amerikai monopóliumok gazdasági és politikai terjeszkedésének megkönnyítése megkívánta a szuverenitás „elavult jellegéről“ szóló elméletek megfogalmazását. Abban az időszakban az Egyesült Államok vezető körei uralmi tendenciáinak elméleti igazolását próbálták megalapozni a szuverenitás fogalmának lejáratásával, tartalma eltorzításával. A szuverenitás ellen felhozott érveket a tagállamok szuverenitásának felszámolására alapozott „világállam“ megteremtésének szükségességére vonatkozó nézetekkel társítják: „Amíg a népek a világkormányt és jogát el nem fogadják, államaik nem lehetnek cselekvőképesek. Ez kiváltképp fontos az amerikai nép számára, amely ma a világ vezetője“ (Cl. Eaglton i.m.). H. Morgenthau amerikai jogász és szociológus ebben az értelemben hangoztatja „a világállam eszméjének precedens nélküli fontosságát“. Nézete szerint a nemzetközi béke és biztonság csakis úgy valósulhat meg, hogy „a nemzetek átszarmaztatják szuverenitásukat egy olyan világhatóságra, amely a nemzetek fölött oly módon szuverén, ahogyan a nemzetek saját területükön belül szuverének“. A szerző azt javasolja, hogy „a szuverén nemzetek jelenlegi társadalma gyökeresen alakuljon át

az egyének nemzetek feletti közösségévé“ (H. Morgenthau: *Politics Among Nations The Struggle for Power and Peace*, 1967).

A világállam megteremtésével kapcsolatos javaslatok gyakorlatilag főként az ENSZ-re vonatkoznak. A világszervezet megteremtésétől kezdve jó évtizedig az ENSZ-ben az Egyesült Államok uralkodó helyzetben volt. Abban a korszakban ez a tény azokban a kísérletekben is megnyilvánult, amelyek az ENSZ Chartájának, a világszervezet létezését és az államközi kapcsolatokat szentesítő alapelveknek (a szuverén egyenlőség, a be nem avatkozás elvének tiszteletben tartása) a revideálásra törektek. Ezek a kísérletek azonban hiábavalónak bizonyultak, megvalósításukat a szocialista államok ellenezték. Az ENSZ a „hidegháborús“ korszakra jellemző minden baj és nyomás ellenére megőrizte demokratikus alapjait. A polgári doktrínában voltak lucid álláspontok is. M. Bourquin professzor például rámutatott azokra „a súlyos veszélyekre, amelyeknek az ENSZ tenné ki magát“, ha átalakulna világállammá; „ez ahelyett, hogy megerősítené, romlásba döntené a világszervezetet“ (M. Bourquin: *L'État souverain et l'organisation internationale*, 1959).

A szuverenitást támadó elméletek konkrétan kifejeződtek bizonyos támadó jellegű katonai tömbök létrehozásában; atlanti szövetségei viszonylatában az Egyesült Államok uralkodó szerepének biztosítására irányuló feltételek közepette elsőként a NATO alakult meg 1949-ben. A hegemoniára és világalomra törekvő politika nyilvánult meg más agresszív katonai tömbök létrehozásában is (ANZUS — 1952; SEATO — 1954). Az imperialista körök, kiváltképpen az egyesült államokbeli imperialista körök arra irányuló kísérletei, hogy a háború után létrehozzák az agresszív katonai tömbök rendszerét, jelentős ideológiai támaszra leltek azokban az elméletekben, amelyek az államközi viszonyokat az erők viszonyaként értelmezik, a „jog“, a „rend“, a „szuverenitás“ fogalmakkal kapcsolatos nézeteket pedig az erősebb államok „nemzeti érdeke“ elsőbbségének hangoztatásával pótolják (H. Morgenthau: *In Defence of National Interest*, 1952; R. Maciver: *The Nations and the United Nations*, 1959).

A szuverenitás „túlhaladott jellegéről“ szóló nézetek más nyugati országok tudósainak műveiben is fellelhetők. J. Buchmann például „a nemzetközi jog tehetetlensége és a nemzetközi anarchia mély okát a hatalomnak az államok-nemzetek között való pluralista megoszlásában ismeri fel, vagyis a szuverén államok létezésében, és az államfeletti szervezetek létrehozásával tartja elérhetőnek a szuverenitás kiküszöbölését. (J. Buchmann: *À la recherche d'un ordre international*, 1937). A jogász H. Brugmans 1956-ban a következőket állította: „A szuverenitás okozta csalódásokra a megoldás a federációs irányzat, a nemzetfelettség“ (*Panorama de la pensée fédéraliste*, 1956).

Az ilyenszerű állítások aaptalanságát azonban bebizonyította a társadalmi és nemzeti felszabadulási folyamat, amelynek háború utáni lendülete a szocialista államok rendszerének kialakulásához és függetlenségük folytonos megszilárdulásához, a volt gyarmati területeken új nemzeti államok megjelenéséhez vezetett. Ez mindinkább a haladó, antiimperialista társadalmi-politikai erők javára módosította a jelenkori világ politikai arculatát.

Ezeket az — egész nemzetközi élet jellegét meghatározó — átalakulásokat persze nem hagyhatták figyelmen kívül a nyugati teoretikusok. Valóban, ezek az átalakulások tükröződnek a szuverenitásról szóló, több nyugati elmélet „átszabási“ kísérleteiben. Megfigyelhető, hogy már ritkábban merülnek fel olyan tézisek, amelyek durván, közvetlenül tagadják a szuverenitás alapelveinek időszerű jelentőségét, vagy — bizonyos esetekben — éppenséggel feladását hirdetik. Nagyon tanulságos e vonatkozásban J. Kunz példája: a hágai Nemzetközi Jogi Akadémián 1955-ben tartott

előadásában alaptalan és elfogadhatatlan eszmék mellett realista elgondolások is fellelhetők. A következőket hangoztatja: „A szuverén államok többé már nem a nemzetközi jog egyedüli alanyai, de továbbra is a legfontosabb alanyok, amelyeket minden nemzetközi jog megillet, s amelyeknek nemzetközi jogi kötelezettségeik vannak; ugyanakkor a nemzetközi jog, e jog minden nem-állami alanyának létrehozói... Az új nemzetközi jog korlátozza az államok szuverenitását, de általában csupán a szuverenitás korlátozásairól van szó. *Nem sikerült reálisan korlátozni szuverenitásukat, még kevésbé kiküszöbölni*“ (Gh. M. kiemelése).

A nemzetközi viszonyokban bekövetkezett változásokat, az új aspektusokat több jogász megemlíti ugyan, de ugyanakkor megkísérli rájuk húzni az elavult, időszertülnen, a valóságossal nyilván ellentmondásban levő értékelések kényszerzubbonyát. Így például N. Friedmann, a Columbia Egyetem (Egyesült Államok) professzora megállapítja: „Manapság az új államok, mint például Ghana vagy Guinea, majdnem azonnal létrejöttük után, az ENSZ-be való felvételükkel elnyerik a nemzetközi jogi státútumot és az egyenlő szavazat jogát“; ugyanakkor rámutat: „Veszedelemes felületesség volna a nemzeti szuverenitás elterjedését (vagyis: az új államok alakulását — Gh. M.) csupán délibábnak hinni, a nemzetek nemzetközi jogi egyenlősége alapelve fiktív alkalmazásának tekinteni...“ (*Law in a Changing Society*, 1964). Az államok és a nemzeti szuverenitás realitásának ez az elismerése azonban félreérthetetlenül ellenkező értelmű állításokkal társul, olyanokkal, amelyekkel a szerző a szuverenitás-eszme jelentőségének csökkentésére és lejáratására tör. Űgy véli, hogy a nemzeti szuverenitás diadala nagyrészt „illuzórikus“, s ezzel összefüggésben arra hivatkozik, hogy a kis államok a nagyhatalmakhoz fűződő viszonyaikban nem érvényesíthetik szuverenitásukat (*Law in a Changing Society*). E gondolatokban már megnyilvánultak azok az általánosabb nézetek, amelyeket aztán a szerző későbbi műveiben egyértelműen megfogalmazott, azt állítván, hogy „valójában a világ határozottan kilépett a szuverén államok és a nemzeti szuverenitás korszakából; a szuverén államokat és a nemzeti szuverenitást sokszor egy előző korszak túlélése jogi szimbólumainak tekintik“ (N. Friedmann: *An Introduction to World Politics*, 1965), továbbá „az állam nemzeti szuverenitása összeegyeztethetetlen a nemzetközi renddel“ (N. Friedmann: *Théorie générale du droit*, 1965). Friedmann szerint „az új osztódások (államok — Gh. M. megjegyzése) és szuverenitások sok nemzetközi jogi problémát szülnek“; „problémákon“ az újonnan felszabadult országok közötti konfliktusokat és nézeteltéréseket ért. Azok a konfliktusok, amelyek néha megosztják „a harmadik világ“ államait, nem ezeknek az államoknak a szuverenitásában gyökereznek, hanem abban, hogy különféle imperialista hatalmak beavatkoznak belügyeikbe, hogy a neokolonializmus különböző változatai sértik az új államok függetlenségét, és megkísérlik megakadályozni független államokként való megerősödésüket. Az imperializmus támadó jellegű, a nemzetközi jogot sértő politikája, nem pedig a szuverenitás a feszültség forrása a nemzetközi viszonyokban; az imperializmus az anarchia, a törvényesség és az államok, a népek szuverén érdekei semmibevevésének a valóságos oka. Az amerikai nemzetközi jogász állítása misztifikálja a nemzetközi élet realitásait, azt az alá nem támasztható gondolatot sugallja, amely szerint — minthogy a szuverenitás előtérbe helyezése a mai világban ártalmas az együttműködés fejlesztése szempontjából — kívánatos volna, hogy az államok — kiváltképpen a kis államok — mondjanak le a szuverenitásról, hiszen a nagyhatalmak viszonylatában úgysem érvényesíthetik...

A nemzet és állam független létének és megnyilvánulásának alapvető feltétele, a szuverenitás, nem vált jelentéktelenné, „időszerűtlenné“, „túlhaladottá“, hanem éppen ellenkezőleg, a jelenlegi belföldi és nemzetközi társadalmi életben a fejlődés

fontos, haladó tényező. Ezt bőségesen szemlélteti Románia és más szocialista államok gazdasági fejlődése, számos nemrég felszabadult ország nemzetgazdasága fejlődésének sikere.

A jelenlegi nemzetközi kapcsolatok fejlődése valóban az államok közötti együttműködés erősítésének és fejlesztésének új követelményeit támasztotta; e követelmények maradéktalan kielégítése azonban — az államok nagy többsége demokratikus gyakorlata szerint — csakis azoknak az államközi együttműködési formáknak az előmozdításával valósítható meg, amelyek — minden egyes állam érdekeinek figyelembevételére építve — az egyenlőség és a kölcsönös előnyök viszonyait szentesítik, nem pedig a szuverén jogok semmibevevése vagy „korlátozása“ útján. Ebben az értelemben a politikai és jogi formák mind változatosabb sokaságában (kétoldali és többoldali tárgyalások; nemzetközi értekezletek összehívása és szerződések kötése; kölcsönös látogatások; kereskedelmi-kulturális és műszaki-tudományos kapcsolatok) valósul meg jelenleg a nemzetközi gazdasági, műszaki-tudományos, kulturális és más természetű együttműködés. A jelenlegi nemzetközi életben kivételes fontosságúak a kétoldali kapcsolatok, azok a módozatok, amelyek előmozdítják az ilyen jellegű államközi együttműködést. Az államok együttműködésének időleges formái mellett (értekezletek, szerződések, tárgyalások, küldöttségcserék) a mai nemzetközi viszonyokban igen fontosak a nemzetközi szervezetek, amelyeket az államok azért hoztak létre, hogy egyeztessék erőfeszítéseiket a nemzetközi élet különféle területein.

Következésképpen: a jelenlegi feltételek közepette a szuverenitás tiszteletben tartása az államok közötti viszony alapvető nemzetközi jogi princípiuma, amelynek biztosítása fokozott jelentőségű. Jelenleg a szuverenitás nemhogy „időszerűtlen“, „túlhaladott“ fogalom, a sokoldalú együttműködés útjában álló akadály volna, hanem éppen ellenkezőleg: az államok közötti normális, együttműködési és békés viszonyok csakis a szuverenitás tiszteletben tartása útján valósulhatnak meg, minden állam érdekeinek figyelembevételével, függetlenül az illető állam nagyságrendjétől. Ez felel meg a társadalmi fejlődés és a jelenlegi nemzetközi viszonyok követelményeinek. A nemzetközi viszonyokban a szuverenitás alapelvének tiszteletben tartása továbbra is a nemzetek közösségét alkotó minden egyes állam együttműködésének egyetlen elfogadható alapja.

Gheorghe Moca

1921–1971

Forradalmi múltunkból

Aradi Viktor és A Jövő Társadalma

Aradi Viktor életében* új korszak kezdődött Romániában: rövid ideig tartó vajúdas után valóságos világnézeti metamorfózison ment át. Hajdani radikális polgári demokratikus nézeteit meghaladva a marxizmus világszemlélete felé közeledett. Kolozsvárt telepedett le, reményekkel telítve. Folyóiratot szeretne alapítani, a *Huszadik Század*hoz hasonló, de szélesebb távlatú és merészebben a jövőbe néző lapot. Addig is az akkor induló romániai magyar folyóiratokban hallatná szavát, társadalomtudományi társaságot, magának való megfelelő keretet keres, hogy tevékenységét kibontakoztassa. Még öt év telik el, amíg vágyálma, a maga szerkesztette folyóirat *A Jövő Társadalma* címmel megszületik.

A nemzeti elnyomás kérlelhetetlen ostromozója volt az Osztrák—Magyar Monarchiában. A nemzeti elnyomás átkát és súlyos következményeit nála mélyebben kevesen érezték át. Romániában az 1917—1919-es nemzetközi forradalmi események hatására szélesebb alapokon értelmezi a nemzeti kérdést. Figyelme most már az alapvető társadalmi-politikai jelenségre, az osztályharc kérdésére terelődik, és ennek visszfényében szemléli a társadalom fejlődését. Még egyszer visszatér a nemzeti kérdésre. 1922-ben megjelent tanulmánya e tárgykörből az elsők közé tartozik Erdély Romániával való egyesülése után. A tőle megszokott nyíltsággal tárja fel a helyzetet, és a megoldás útját keresi. Felfogásával sem a román, sem a magyar nacionalisták nem érthették egyet: a nemzeti kérdés megoldását az egységes Románia keretei között, a román nép és az együttélő nemzetiségek teljes jogegyenlőségének, barátságának és együttműködésének útján látta megvalósíthatónak.

Aradi a rá jellemző teljes odaadással kapcsolódik be Kolozsvár pezsgő baloldali szellemi életébe. Románra fordítja *Catarina, Doamna Noastră* című, eredetileg magyarul 1913-ban megjelent könyvét, és az *Adevărul literar* hasábjain 1925-ben folytatásokban közli. Némileg átdolgozva 1928-ban jelent meg kötetben Kolozsvárt, és méltó feltűnést keltett. Előadásokat tart, ahol csak módja van rá, és fáradhatatlan vitázó. A Kolozsvárt 1926. október 10-én alakult Társadalomtudományi Társaság kezdeményezői között találjuk Dienes Lászlót, Victor Chereszteşiu és Aradi Viktort. Vezetőinek összetétele azonban túlságosan heterogén volt. Ezzel szemben a tényleges intézők a baloldali Petre Suciú és Dominic Stanca főtitkárok, Victor Chereszteşiu, Dienes László és Antal Márk. Aradi részt vett a rövidéletű társaság munkálataiban, azonban célravezetőbbnek találta, ha külön szemináriumot szervez. Az általa létesített „Marx-kört” értelmiségiek s különösen ifjúmunkások látogatták. A tananyag tárgya a dialektikus materializmus vagy inkább a dialektika volt.

* *Aradi Viktor életének az első világháború előtti korszakával a Korunk 1969. 1. számában foglalkoztam. E cikk 1920 utáni romániai életének kolozsvári szakaszát tárgyalja.*

1920-ban, amikor még nem alakult ki világosan, hogy Aradi mit is akar és hová tartozik, Halász József marosvásárhelyi értelmiségi munkásvezető Dr. Eugen Rozvanihoz, az Erdélyi Szocialista Párt titkárához fordult tájékoztatásért. Rozvani válaszában azt írja, hogy „Aradi Viktor pártunkkal nincsen semmi összeköttetésben. Én személyesen ismerem és becsülöm tisztességes múltjáért és mert becsületesen küzdött a reakció ellen“. Rozvani úgy véli, hogy Aradi „a magyar közeposztály radikális részét akarja új párttá szervezni... ,minthogy idegen pártról lenne szó, mi annak létesítésében részt nem vehetünk, de viszont nincs okunk egy kialakuló radikális pártot támadni, amikor sokkal nagyobb ellentétekkel kell küzdenünk. Jó akaratú semlegesség, ez lehet a mi álláspontunk“ (Marosvásárhelyi Múzeum Levéltára). Aradi sok mindennel kísérletezett, különböző társaságok, körök szervezésében vett részt, de távol állt attól, hogy valamilyen pártot szervezzen. Ellenben helytálló, hogy a haladó szellemű, radikális, demokratikus értelmiségiek baloldali szellemi frontjának kialakítása egész romániai tevékenységét áthatotta.

1924-ben a kolozsvári szakszervezeti tanács a munkás kultúrmozgalom vezetésére alkalmazta. Ebben a minőségében ismeretterjesztő brosúrasorozat kiadását kezdte meg *Proletárok Könyvtára* címmel. A sorozat 1. füzet, a *Csillagvilágtól a szocializmusig*, és a 13. számú füzet, *Az emberi társadalom*, Aradi írása.

Ösztönzője volt a Kolozsvárt megjelenő *Societatea de mine* (A Jövő Társadalma) haladó szellemű román folyóirat kiadásának. Ez a lap több írását közölte; egyik a szociográfiai kérdőívekkel foglalkozott, és a szociológiai ankétok módszereit ismertette. A vegyes szemléletű munkatársak közül a szocialista Ion Clopoțelrel tartott közelebbi kapcsolatot.

Az 1924—1925-ös év Aradi részére a felkészülés éve volt. Sokat utazott, hosszabb időt töltött Bukarestben, és kapcsolatba lépett a Nemzetközi Munkássegélynek Berlinben működő központjával. Bukarestben, Kolozsvárt és Erdély más városaiban a Román Nemzeti Párt hajdani szabadelvűbb vezetőit kereste fel. Családottan tapasztalta, hogy legtöbbször jobban vonzotta a hatalom és egyéni karrierjük biztosítása. Mégis sikerült közülük egyeseket terveiknek megnyerni. Különösen a társadalomtudomány iránt érdeklődő, humanista és demokratikus ideáloktól áthatott értelmiségiekre gyakorolt jó hatást. Szövetségesre talált I. C. Parhon professzorban és haladó szellemű körében, megbeszéléseket folytatott a neves harcos demokrata ügyvéddel, Costa-Foruval, a magát anarchistának valló, de a marxista—leninista irodalom kiadását előmozdító Panait Moșoiuval, N. D. Coceával, a baloldali és antimonarchista *Facla* főszerkesztőjével, Ștefan Voitec baloldali szociáldemokrata vezetővel, Petre Zisuval, a kommunista perek egyik nagynevű ügyvédjével; több fiatal, tehetséges értelmiségit nyert meg terveinek.

Aradi egész további működésére mélyreható befolyást gyakorolt a Nemzetközi Munkássegély központjával megteremtett kapcsolata, amely megbízta a hatalmas propaganda-szervezet kiadványállatainak, folyóiratainak és képeslapjainak romániai képviselőjével. Így vált Aradi a weimari Németország és az ausztriai legjelentősebb baloldali könyvkiadványállalatok: a Malik Verlag, a Neuer Deutscher Verlag, a Verlag „Die Schmiede“, a Wiener Volksbuchhandlung—Sozialistische Bücherei kiadványainak romániai terjesztőjévé.

A munkásmozgalom és a haladó szellemű magyar értelmiség nagy hiányát érezte egy megfelelő beállítottságú társadalomtudományi folyóiratnak. A kezdeményező lépést Aradi Viktor tette meg *A Jövő Társadalma* kiadásával, 1925-ben. Aradi az egész országot bejárta, hogy munkatársakat, anyagi áldozatra kész barátokat, előfizetőket, olvasókat toborozzon. Felhívásokat és előfizetési íveket küldött szét (Teleki—Bolyai Könyvtár, Turnowsky Sándor-hagyaték). Ugyanakkor külföldi mun-

katársak bevonására is lépéseket tett. Időrendi sorrendben a lap megelőzte a Dienes László, majd Gaál Gábor szerkesztette, ugyancsak Kolozsvárt megjelenő *Korunkot*. Aradi a két folyóirat egyesítésére gondolt (Becski Andor és Bán Imre közlése). Tervét a *Korunk* első évfolyamainak erősen heterogén irányzata miatt csak úgy valószínűsíthető volt, ha feladja *A Jövő Társadalma* eredetileg elképzelt beállítottságát. Máskülönben a két folyóirat arculata eléggé eltérő volt, és így nem zavarták egymás köreit. *A Jövő Társadalma* irodalommal csak mellékesen foglalkozott, a művészet társadalomtudományi és politikai vonatkozásai érdekelték.

A Jövő Társadalma megjelenésének előkészítésében Dán István, az Egységes Szakszervezetek Famunkás Szövetségének titkára és Becski Andor útján Aradit közvetlenül támogatta a Romániai Kommunista Párt. A folyóirat előtt nyitva állottak az Egységes Szakszervezetek munkásotthonai, és olyan segítséget kapott tőlük, mint a munkáslapok. Aradi nagy súlyt helyezett arra, hogy a lap munkatársai közé baloldali szociáldemokratákat és román haladó szellemű értelmiségieket vonjon be. A romániai szociáldemokrata párt kolozsvári baloldali képviselői közül a munkatársak között találjuk Ehrenfeld Bélát és Salamon Lászlót. A román baloldali értelmiségiek felé Victor Chereșteșiu és Petru Suciú segítségével teremtett kapcsolatok. A szerkesztés és terjesztés minden gondját Aradi viselte. Legközelebbi munkatársai Becski Andor, Victor Chereșteșiu, Krausz László, Petru Suciú, Salamon László és Marosvásárhelyről Turnowsky Sándor voltak. A munkásmozgalmi vezetők közül Simó Géza, Kahána Mózes és Dán István állottak vele szorosabb kapcsolatban. Kahána Mózes 1926-ban a kolozsvári hadbíróóság börtönéből is dolgozott a lapnak, írásai „Vendég János” álnéven jelentek meg. Az említettekén kívül a legfőbb szereplő munkatársak között találjuk Erdélyi Sándor, Erdélyi József, Borsai András, Tihanyi Erzsébet, Mózes Aranka és Jenő, Agata Maior, Becski Irén, Fáskertti Tibor, Ááron Géza nevét. *A Jövő Társadalma* anyagi ügyekben, szervezési kérdésekben és szerkesztői viszonylatban is jelentős támogatást kapott Bán Imrétől, aki 1929—1930-ban Bukarestben is együtt dolgozott Aradival.

Az első szám 1925 szeptemberében, az utolsó 1930. május 15-én jelent meg. 1927 augusztusában betiltották, és októbertől 1928 áprilisáig *Huszonegyedik Század* néven mint „szociálpolitikai röpirat” jelent meg. 1929 szeptemberétől 1930. május 15-ig, Aradi Viktor letartóztatásáig, újólá *A Jövő Társadalma* nevet vette fel. 1930 januárjáig Kolozsváron, februártól Bukarestben adták ki.

Az első szám programszerűen vázolja a lap törekvéseit. *Utunk és eszközeink* című cikkében Aradi kifejti: „A társadalomtudományok segítségével meg akarjuk világítani és az ember szolgálatába akarjuk állítani a társadalmi erőket, amelyek eddig csak mint vak végzettszerűségek irányították életünket és örölték fel akarásunkat. Eszközünk: a társadalomtudomány művelése és a társadalomtudományi ismeretek terjesztése. Ennek az akciónak szócsove folyóiratunk, míg maga az akció lényege a szervezett kollektív munka.” Arra a kérdésre, hogy „Melyik szociológiát fogjuk művelni?“, óvatosan azt válaszolja, hogy a „Mában ...rossz szemmel nézik a társadalomtudomány haladását“, mert „a társadalomtudomány bizonyos tekintetben a jövőbe látás is, és a Ma félti életét a Holnaptól“. Legfőbb feladatnak és a lap gyakorlati munkájának a szociográfiai munkák készítését tekintette. Ugyanabban a számban Dienes László *Szabad tanítási tervzet* című cikkében a társadalomtudományi szeminárium és szabadiskola programtervezetét ismerteti. A tantárgyak között található „A történelmi materializmus világnézete és szerepe a munkásmozgalmában“, az „Aktuális társadalmi mozgalmak“, az „Irracionalisztikus alépitményű izmusok“ és a „Vallási mozgalmak“. Chereșteșiu egy társadalomtudo-

mányi könyvtár létrehozásával foglalkozik, amely *A Jövő Társadalma* tanulmányi körének dokumentációs könyvtára lenne.

Érdekesek a szocialista Ion Pas és a humanista-demokrata C. G. Costa-Foru levelének részletei. Utóbbi kijelenti, hogy „a folyóirat programja minden dicséretet és a legteljesebb sikert érdemli meg. Célja tökéletesen megfelel az én céljaimnak és ezért kérem, számítsanak engem is munkatársai közé...“ Ugyanebben a számban Ehrenfeld Béla a romániai szakszervezetekről ír, Ligeti József *A múlt, a jelen és a jövő színháza* címen cikkezik. A „Szélgjegyzetek“ rovatban, amelyben a munkatársak egy-egy odavetett gondolattal jelzik azt a problémát, amellyel később részletesen kívánnak foglalkozni, találjuk I. C. Parhon *A társadalmi pszichózisról*, Eugen Relgiş *Humanitarizmus és a népkisebbségek*, Lotar Rădăceanu *Szociálizmus és nacionalizmus*, Simona Basarab *Humánitarista szociálizmus*, Vera Bing *A nőkérdés körül*, G. Mihail-Zamfirescu *Szociálista irodalmat!* című írásait. Sipos Domokos levelében szívből üdvözlöi a lap indulását. „Nem vagyok tudós szociológus — írja —, határozott munkakört nem vállalhatok a folyóiratban, de lesznek kérdések, amikhez mint író, hozzá fogok szólni, és szívvel-lélekkel fogom »destruálni« a vallásosság köpenyébe bújt álszenteskedő önzést, a hazafiság zászlójába burkolódzó üzítást és a nemzetiesség hímes palástja alá takarózó kizsákmányoló tendenciákat.“

Aradi Viktor, mint minden küzdelmében, önenészttő lángolással, teljes energiájának a bevetésével írta és szerkesztette lapját. Ahogy Gaál Gábor és a *Korunk* elválaszthatatlanok egymástól, Aradi és folyóirata is azonosultak egymással. *A Jövő Társadalma* szociológiai arculatát megtartva a nemzetközi és hazai politikai, gazdasági és kulturális élet leglényegesebb ideológiai kérdéseivel foglalkozott. Minden egyes szám, szerény 32 lapján, változatos, tömör, könnyen érthető, érdekesítően megírt írások tartalmazott, Aradi sokoldalúságát, rendkívüli tájékozottságát és nagyszerű szerkesztői tehetségét tanúsítva. Módszeréhez tartozott, hogy hosszú listán gyűjtögette a megírásra érdemes témákat, amelyeket válogatásra a munkatársak elé tárt, s utána mindjárt kifejtette elképzelését a kiválasztott kérdérről. A vonzó címlapon (Ligeti József terve) a tartalomjegyzék azonnal felkeltette az olvasók érdeklődését. A tanulmányok tömör, találó címét rendszerint Aradi fogalmazta, a szerzők gondolatait és stílusát tiszteletben tartotta, de a fölösleges szóvirágokat és kitérőket könyörtelenül kigyomláta.

Sok írás foglalkozik a Szovjetunióval. A. Kolman tizenhat folytatásos írásában mutatja be az 1925—1926-ban még eléggé ismeretlen „százéves“ orosz forradalom történetét. Ha felfogását sok esetben furcsállhatjuk és nem is fogadhatjuk el, végeredményben mégis érthetővé tette az októberi forradalom, a leninizmus győzelmét. Ebben az időszakban Romániában nem akadt szerkesztő, aki az októberi forradalom ilyen átfogó bemutatására vállalkozott volna.

A Jövő Társadalma legértékesebb cikkei romániai kérdésekkel foglalkoztak, ezek egy része tanulmány, nagyobb része szociológiai ankét és riport. Az olvasók tájékoztatását szolgálta a „Könyvek és írások“ rovat, amelyben a legidősebb hazai, még inkább a külföldi gazdaságpolitikai, szociológiai és szépirodalmi műveket mutatták be. Gazdagon képviselve volt a német és francia fordításban megjelent szovjet szépirodalom. Ebben a rovatban ismertették magyar nyelven Lukács György német nyelven megjelent Lenin-könyvét, Babel *Lovashadseregét*, Gorkij *Artamonovokját* és sok más művet, visszhangot kelteve. Az akkor még ismeretlen szovjet írások közül ismertették Gladkov *Cement* című regényét, Ilja Ehrenburg, Konsztantyin Fegyin könyveit, Szerafimovics *Vasáradatát*. Gyakran szerepelt Upton Sinclair, írtak John Reed *Tíz nap, amely megrengette a világot* című

művéről és Kurt Tucholski riportjairól. Ügyszólván minden jelentős külföldi mű, röviddel megjelenése után — többnyire magyar vagy román nyelvre való lefordítása előtt — helyet kapott a folyóiratban. Fontos szolgálatot teljesített a lap a román szociológiai és politikai irodalom közelhozásával a román kérdésekben eléggé tájékozatlan magyar olvasókhöz. A magyar irodalommal aránylag keveset foglalkozott. Aradinak sok tanulmánya és recenziója jelent meg a lapban, s valószínű, hogy a nagyszámú, aláírás nélkül közölt cikkek szintén ő a szerzője. Közéjük tartozik a Nicolae Bălcescuról szóló, a mai felfogáshoz közel álló szép tanulmány.

Aradi Viktor írásai önmagukért beszélnek: az első világháború utáni első évtized viszonyait, az akkori leghaladottabb militáns szociológiát képviselik. A *romániai problémák*, *A mócok földje*, *a Tegnap és ma*, *a Hajdan és ma*, *Mócok, máramarosiak*, *Utazás Kolozsvártól Bukarestig*, *Romániai tragédiák* című írások olyan páratlan élességű tükröképei a két világháború közötti időszakban vajdó Romániának, amelyekhez foghatók csak N. D. Cocea tolla alól kerültek ki. Ezek az írások tényanyagukban igazak, megállapításaik izgatóan érdekesek, gondolkodásra és vitára ösztökélnek. Aradi írásaiból a romániai tőkés-földesúri rendszer tarthatatlansága derül ki. Ahogyan a rendszer legtípusosabb képviselőit, a liberálisokat vagy a velejéig rothadt államapparátust ostromozza, ahogyan az erkölcsi süllyedést bemutatja, ezt a nem kívülről szemlélő hidegségével, hanem a nép iránti forró együttérzéssel, felháborodással és fájdalommal teszi.

Nincs okunk arra, hogy Aradi túzásait és gyengéit elhallgassuk. Ő sem kerülhette el a szektás szemlélet és a proletkult gyermekbetegségét. Figyelmét elkerülik az olyan tényezők, mint a nemzeti sajátosságok és hagyományok. Az irodalom és művészet kérdéseit egyoldalúan, a szociológus szemüvegén keresztül látja, és túl szigorúan ítéli meg az akkor kibontakozó romániai magyar irodalom első zsenge alkotásait. Figyelemre méltó jelenség, hogy távol maradt a kommunista és szociáldemokrata párt közötti, nemzetközileg megnyilvánuló és gyakran elfajuló ellentétktől. Ügyszólván egyedülállóan: folyóiratában megfertek egymás mellett kommunisták, szociáldemokraták és polgári demokrata humanisták. *A Jövő Társadalma* nyitva állott a vita előtt — a meggyőzőbb érv győzelmének szabad teret engedett.

Hazai történetírásunk még adósa a Román Munkássegély története feltárásával. Itt csak Aradi szerepéről szólhatunk. A Román Munkássegély ügyét a kommunista párt felkarolta. Olyan emberek vettek részt munkájában, mint Baruh H. Berea, Józsa Béla, Nagy István, Halász Magda s a román tudományos élet nagyjai közül Petre Constantinescu—Iași és I. C. Parhon. A párt irányította tömegszervezetek és sajtó rendszeresen foglalkoztak a Munkássegéllyel. Aradi ez alkalommal is teljes erőbevetéssel fogott munkához. *A Jövő Társadalma* hasábjain egymás után jelentek meg a Nemzetközi Munkássegélyről szóló beszámolók. Bukarestben I. C. Parhon egyetemi tanár vállalta az elnöki tisztelet, Aradit az egyesület főtítkárának választották. A törvények tiltó rendelkezését tekintetbe véve mellőzték a „Nemzetközi“ elnevezést, és így kapta az alakuló egyesület a Román Munkássegély nevet. Az új alakulatot 1927 októberében bejegyeztették a bukaresti törvényszéken, s így törvényesítve, az egész ország területén megindultak a szervezési munkálatok.

A kormányzó Nemzeti Liberális Párt 1928 nyarán alkalmasnak vélte a helyzetet az uralmon levő reakciós vezető körök régi tervének megvalósítására, a munkásság még legalitásban létező, a kommunista párt befolyása alatt működő tömegszervezeteinek betiltására. A kolozsvári hadbírószág elé állított „illegalisták“ perét használták fel eljárásuk törvényesítésére. Minden összefüggés nélkül bevonták ebbe a perbe Aradi Viktort is a Román Munkássegélyben végzett tevékenység és a külföldi irodalom terjesztése vádjával. A vádirat ellene a következőket hozta

fel: „Aradi Viktor különlegesen tehetséges agitatív író, *A Jövő Társadalma*, az állam biztonságát veszélyeztető, hatósági tilalom alá helyezett folyóirat szerkesztője. Mint az Egységes Szakszervezetek helyi Tanácsának alkalmazottja, vetítettképes előadásokat tartott azzal a célzattal, hogy felhívja a figyelmet és rokonszenvet ébresszen a Szovjetunió iránt, ehhez a szükséges anyagokat külföldi személyektől és szervezetektől szerezte be. 1927 decemberében közvetlen érintkezésbe lépett Bécsben és Berlinben a Nemzetközi Munkássegéllyel, amelynek célja, miként a Vörös Segélynek, a proletárforradalom. Külföldi könyvkiadóktól diapozitíveket és könyveket kapott terjesztésre“ (Ministerul Apărării Naționale, Consiliul de război al Corpului VI. Armata. *Ordonanța definitivă, pct. 38*).

Aradi bátor kiállással vállalta tetteit: „Azzal vádolnak, hogy a Nemzetközi Munkássegéllyel kapcsolatokat létesítettem. A valóság az, hogy a Nemzetközi Munkássegély működéséből példát vettem arra, hogy mit teremthet a proletárszolidaritás. Nansen, Einstein és mások hatalmas segítő akciója láttára vetődött fel bennem az a gondolat, vajon a román entellektüelek, akik valaha annyit hangoztatták a nép iránt való szeretetüket, nem gondolják, hogy szegyénteljes dolog reájuk nézve, ha nem sietnek a nyomorban degenerálódó széles dolgozó tömegek segítségére. Kapcsolatot teremtettem a bukaresti szellemi élet vezetőivel és együtt megalakítottuk a Román Munkássegélyt, amelynek az a feladata, hogy közös segítő akcióba csoportosítsa a karjaikkal és agyukkal termelőket...“ (*Építőipari Munkás* — Marosvásárhely —, 1928. szeptember 26).

A nagy per legérdekesebb mozzanatai közé tartozott az Aradi mellett felvont tanúk vallomása. Nagy részük a régi Erdélyi Román Nemzeti Párt tagja volt. Vasile Osvada, Kolozsvár polgármestere arról a nagyszerű hatásról beszélt, amelyet Aradi könyve, a *Catarina, Doamna Noastră*, a román és a magyar közvéleményre gyakorolt. Dr. Erdélyi János volt követ nyíltan kijelentette, hogy „Aradinak teljes joga van ahhoz, hogy ugyanolyan eszközökkel harcoljon az elnyomottak érdekében, mint valaha tette“ (*Építőipari Munkás*, 1928. október 6). A tanúk mindannyian elismerték, hogy Aradit még a magyar impérium idejéből ismerik, és az elnyomottak érdekeit védő humanista gondolkodású szociológusnak tartják.

Az Aradi mellett kiálló haladó szellemű román értelmiségiek egyik legszebb példáját Constantin Graur, a szocialistákhoz közel álló, neves demokrata újságíró nyújtja. A *Dimineața* hasábjain *Pentru Viktor Aradi* (Aradi Viktorért) cím alatt megjelent vezércikkben írja: „Aradi Viktor nem egyetlen pillanat alkalmával, hanem napról napra, óráról órára, hosszú időn át, fizikailag és különösen erkölcsileg, egy idegen nép, a román mellett saját nemzete uralkodó osztálya ellen szólal fel... Amit Aradi Viktor nagyszerű történelmi írásában, *Catarina, Doamna Noastră*-ban a románokról és érettségű írt, örökké megmarad a román kultúra történetében, és ezen a réven az általános kultúra történetében...“

Aradit felmentették. A Román Munkássegély központi irányítása és új, veszedelmes munkaterülete 1929 végén szükségessé tette Bukarestbe költözését.

Fuchs Simon

A központi kommunista és haladó sajtó a népi hatalom megteremtéséért vívott harc döntő szakaszában

Az 1944—1945-ös évek sajtója — módozatait és műfajait tekintve — maximális létrehozásáért folytatott forradalmi harcot, a felszabadulást követő időszak problémáinak bonyolultságát csakis a korabeli sajtó előzetes tanulmányozása, az írott szónak a szervezésben, mozgósításban és a munkásosztály akciói összehangolásában megnyilvánuló szerepe tárhatja elének a maga teljességében. Az ország szilárd alapokon történő újjáteremtésében érdekelt erők összefogását e nélkül aligha tudnók áttekinteni.

A központi sajtó az ország jövőjét meghatározó döntő pillanatokban a sokféle gazdasági, társadalmi és politikai aspektusok észlelésének fő forrását jelentette, érzékeny műszernek bizonyult a létfontosságú kérdések felmutatásában, s a Román Kommunista Párt politikájához azonnal csatlakozó tömegek és vezetők figyelmét mindenkor az adott helyzetnek megfelelő sajátos feladatok felé irányította.

A fővárosi kommunista és demokratikus napilapok oldalain első ízben jelennek meg szabadon a kommunista párt, a szakszervezetek, az Ekésfront és az Országos Demokrata Arcvonal más szervezeteinek a felhívásai, jelszavai; a párt állásfoglalásai és határozatai. A fegyveres felkelés győzelme után kedvező feltételek között, széleskörűen bontakozik ki a nagy horderejű kérdések tárgyalása a sajtóban, s ez lehetővé teszi a különböző rétegződésű és társadalmi kategóriájú olvasóközönység jelentős növekedését. A felszabadulás után azonnal megjelentek a legjelentősebb központi lapok: *România liberă*, *Scinteia*, *Libertatea*, *Victoria*. Gyűjtő szavú programcikkeikkel az antifasiszta sajtó hajlíthatatlanságát és hazafias következetességét viszik tovább stafétaként. A kommunista párt és más haladó erők értékelésükben a sajtónak mint a harci energiákat összpontosító cselekvő eszköznek nagy jelentőséget tulajdonítottak.

Az 1944. augusztus 23-i fegyveres felkelés után a népi demokratikus kormány hatékonyságú publicisztikát teremtett abban a szakaszban, melynek történelmi óráit és napjait, a népi tömegek harcát a nemzetgazdaság újjáépítéséért és a Hitler-ellenes háború támogatásáért, az államélet demokratizálódásáért, az RKP politikájára alapozott összes szövetséges haladó erők cselekvő egységfrontjának — az 1945. március 6-i győzelem forrásának — a megteremtéséért hűségesen, szakmai feddhetetlenséggel és hozzáértéssel közvetítette.

Figyelmeztető és kiáltvány jellegű cikkek, ankétsorozatok, fényképes riportok, határozat-csoportok és agitációs hangvételű táviratok közlései keltettek széles körű visszhangot: „Mit tesz a Közmunkaügyi Minisztérium?” (*Scinteia*, 1944. december 17); „A Hitler-ellenes háború elsőbrendűsége” (*Victoria*, 1944. november 26); „A parasztok foglalják el a meg nem művelt földeket!” (*Scinteia*, 1944. november 5); „A földművesek nem állnak le!” (1944. december 21); „A vetés szabotálása — hazaárulás!” (*România liberă*, 1944. november 24).

A kommunista és demokratikus sajtót áthatja a forradalmi átalakulások útján haladó, párt vezetete tömegek iránt vállalt felelősségtudat. Az Országos Demokrata Arcvonal platform-programjának szentelt dokumentációkban, a tömeggyűlésekről és -üntetésekről közölt hírsorozatokban kiemelték az ország társadalmi-politikai

és gazdasági valóságainak konkrét elemzésén alapuló kezdeményezés célszerűségét és realitását, minthogy általános demokratikus tartalmát tekintve ez felelt meg a forradalom akkori szakaszának.

A haladó sajtó kedvező alkalmat talált arra, hogy tettere váltsa azt a jelmondatot, amely szerint a platformhoz való csatlakozás nemcsak a program egyszerű elfogadását jelenti, hanem nyílt csatlakozást a harchoz. A *Scinteia*, *Románia liberă*, *Libertatea*, *Victoria* szélesre tárja a közvélemény előtt, részletekbe menő eszmecsereét folytat az ODA platformjából eredő demokratikus reformok körül, s mint parancsoló szükségességet veti fel annak a helyzetnek a megoldását, amelyet az egymást követő három — többségében reakciós — kormány öt hónap alatt előidézett.

A *Románia liberă* „szervezést és újjáépítést” követel (1944. szeptember 30), a *Scinteia* pedig jogosan állapítja meg, hogy „a KISZ harca az egész ifjúság harcát képviseli” (1944. október 14), és a válságos pillanatokban „a demokráciáért és a haladásért küzd” (*Scinteia tineretului*, 1944. november 20). Ugyanakkor Grigore Preoteasa — a román sajtó első barikádjain található, vitázó szellemű, tehetséges közíró — hírmagyarázó esszéjében hangsúlyozza: „A belső reform — a jelen szükség-szerűsége” és „a népek aranykora” (*Románia liberă*, 1944. szeptember 28 és október 6), a *Libertatea* napilap pedig az ODA platformjában és az arcvonalon belül megtalálja azt a láncszemet, amelyről szólva Lenin hangsúlyozza, nem elég kommunis-tának lenni vagy a kommunizmus hívének általában; tudnod kell minden pillanatban megtalálni az egész láncot tartó ama láncszemet, amellyel a következőt is meg-ragadhatod.

1944 őszének forradalmi eredményei s 1945 végén az ODA kormányzasi prog-ramjának közzététele már egy demokratikus népi kormány beiktatásáért megvívandó harc döntő szakasza felé mutatott. Februárban a forradalmi háborgás elérte tető-fokát; valójában a dolgozók végtelen sorai hódították meg a városok utcáit és tereit azzal az elhatározással, hogy az 1944. augusztus 23-i fegyveres felkelés győ-zelmét betetőzni képes demokratikus kormányt állítsanak az ország vezetésére. A népgyűléseket és -tüntetéseket magas fokú harci szellem, a többség akarátát kife-jező, államhatalmat alkotó erő kisugárzása jellemezte.

Ezen a társadalmi-gazdasági és politikai alapaton bontakozott ki mind erőtel-jesebben a sajtó hozzájárulása a sürgető követelmények megvilágításához, valamint elhivatottsága és forradalmi következetessége, messzeviláglo állásfoglalása a tömegek előrehaladásának vérbefojtására irányuló reakciós manőverek leleplezésében.

A dolgozók sokoldalú cselekvése (az Egységes Szakszervezetek Kongresszusán kijelölt új mozgalmi szakasz és a Romániai Általános Szakszervezeti Szövetség kiala-kítása), a demokratikus kormánnyal vívott általános harc, amelynek céljai között szerepelt a reakció eltávolítása az állami kulcspozíciókból, elszigetelése és ártalmat-lanná tétele, a fokozódó erőfeszítés a parasztok földhöz juttatásának törvényesítésére, s végül az első demokratikus népi kormány beiktatása — íme a legfőbb aspektusok, amelyek 1945 télutóján és tavaszán a hírlapok élére kerültek, és rendkívüli kiadá-sokra készítettek. A *Scinteia* tisztánlátással hangsúlyozta a szakszervezeti kongresz-szusoknak, „a munkásosztály érettségi vizsgáinak” jelentőségét (*Scinteia*, 1945. ja-nuár 23): „A szakszervezeti kongresszusok az egész országnak megmutatták az 500 000 szervezett munkás építő erejét. Ez a magával ragadó erő — hála a Mun-kássegységfrontnak, a munkásosztály akcióegységének — Románia valóságos demok-ratizálódásának, a szabad, független és demokratikus ország fényes jövőjének biz-tosítóka.”

Ugyanakkor a szociáldemokrata párt hivatalos lapja kiemelte az 1944. augusztus 23 utáni új szakszervezeti menetszakasz lényegét: „A szakszervezeti mozgalom országos jellegű ellenőrző és ösztönző tényezővé kezd válni a termelésben. De ez az új szakasz új feladatokat is kijelöl a munkásság számára... a termelés mechanizmusának ismeretét, valamint a rendkívüli felelősséget a hozandó intézkedésekért, mert a vállalatok létét és fellendítését nemcsak az alkalmazottak szintjén, hanem az ország általános szükségletei kielégítésének függvényében kell biztosítani“ (*Liberatea*, 1945. január 21).

„Az ifjúság kongresszusa és egysége“ (*Scinteia tineretului*, 1945. február 5) tovább mélyíti az események jelentőségét: „Ebben az egységben az ifjúság ma rendkívüli súlyt képvisel, jelentős szerepet játszik az ország politikai és gazdasági életében... A fiatal munkások ma lelkesen és elszántan támogatják a Hitler-ellenes háborút, siettetik a győzelmet és az ország gazdasági talpraállítását.“

Az Általános Szakszervezeti Szövetség megalakítása után a *Scinteia* mélyrehatóan elemzi a munkásmozgalomban végbement eme történelmi aktus jelentőségét: „Az egyszerű munkástól, a szakszervezeti tagtól kezdve, az üzemi bizottságon, a szaktanácson, a helyi és a központi szakszervezeti bizottságokon át a legmagasabb szervig — az Általános Szakszervezeti Szövetség Központi Bizottságaiig — ott találjuk az összes szükséges besorolásokat; a munkásság szerves egészet és rendkívüli erőt alkot... [a Szövetség] megsokszorozza a munkásosztály homogeneitását, tudatos és szabadon vállalt fegyelmének, érdekazonosságának és cselekvésegységének a szellemét“ (1945. február 2).

„Óriási és felelősségteljes az a szerep, amelyet a Szövetség minden téren játszaní fog Románia fejlődésében és irányvételében — írja a *România liberă*. — Mint-hogy a munkástömegek haladásért vívott hosszú harcai és történelmi tapasztalatai előzték meg e Szövetség születését, bizonyosak lehetünk abban, hogy a demokrácia egyik bástyája lesz.“

Egy új és döntő szakaszban, 1945 első napjaiban merült fel az agrárreform problémájának a megoldása, a parasztnak földhöz juttatásának törvénybe iktatása. A kommunista és demokratikus napilapok — a Rădescu-kormány ellenséges tagjaitól támogatott maroknyi földbirtokos réteggel szemben — cáfolhatatlan bizonyossággal helyezték előtérbe az agrárreform új társadalmi-politikai és gazdasági feltételekhez kötött, hangsúlyozottan demokratikus jellegét.

Azokban a napokban leplezték le Nicolae Rădescu tábornokot, a burzsoázia országveszejtő érdekeinek védelmezőjét. A kormány reakciós szárnya ellenségesen szállt szembe minden forradalmi változással, s mindinkább bizonyossá vált, hogy a hatalmat csak akkor adja fel, ha elkergetik.

Az Országos Demokrata Arcvonal kormányzási platformja mellett tüntető százezrek számára megfellebbezhetetlen életszükségletté vált a demokratikus államhatalom megteremtése.

A 26 évvel ezelőtti sajtó megsárgult lapjain — akárcsak egy visszajátszott filmen — élön, lángolóan, tele lelkesedéssel jelennek meg a dolgozók tüntetései és szabadtéri gyűlései — a nép tiltakozásának és jogos akarata kifejezésének mozzanatai.

Az első filmkocka: „A nép kezdte megérteni...“, „éretten gondolkodunk. A harci akarata, hogy ne hagyjuk magunkat lábbal tiporni, a dolgozók szolidaritása erőteljesen nyilvánult meg“.

„Rădescu tábornok a nép ellen“, „reakciós és fasiszta módszerekkel akart kormányozni, Antonescu diktatórikus módszereivel... Rădescu tábornoknak ez nem fog sikerülni!“ (*Scinteia*, 1945. február 14—19).

„Szemben a valósággal...“ „egy ilyen program [az ODA kormányzási programja] visszautasítása azt jelentené, hogy állandósítod a káoszt az ország gazdaságában, hogy elutasítod a paraszti tömegek követeléseit, azt jelentené, hogy nem akarsz kilépni az állandósuló politikai válságból“ (*România liberă*, 1945. január 29).

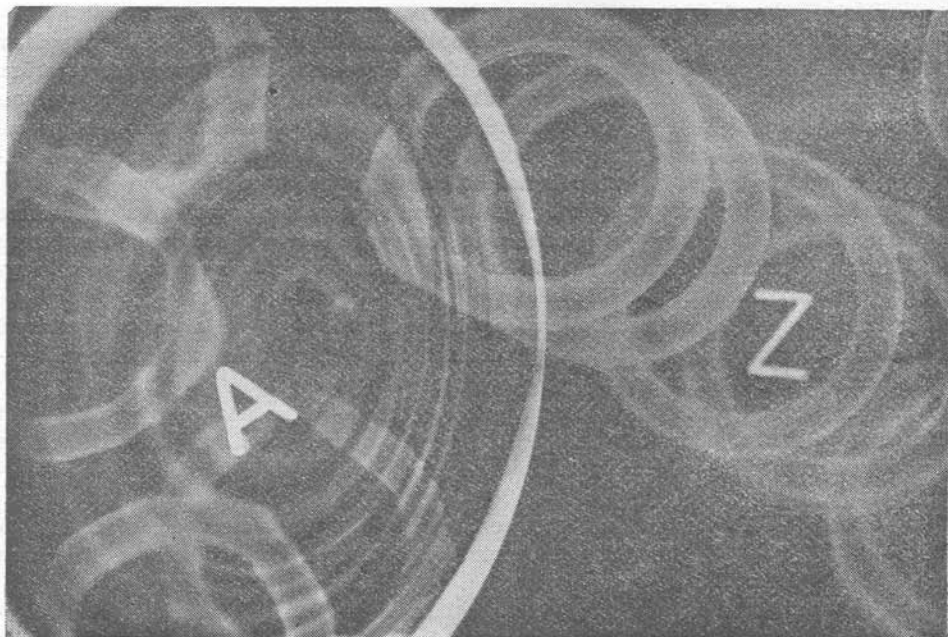
Egy másik filmkocka: Az Országos Demokrata Arcvonal kormányzási programjának azonnali alkalmazásáért békésen tüntető tömegbe lönek Rădescu parancsára. Az országos fölháborodást sűriti pamfletbe a *România liberă* hasábjain *Hóhér* címmel Grigore Preoteasa.

És végül, egy utolsó filmkocka a *Scinteia* 1945. március 7-i számának vezércikkéből: „A nép győzelme“. „Csak tíz nap múlt el azóta, hogy a szörnyeteg Rădescu fasiszta pribékjei gépfegyvertűzet nyitottak a Palota téren tüntetőkre. A főváros lakossága megmutatta: nem fél sem a fenyegetésektől, sem a golyóktól, s a terror sem akadályozhatja meg abban, hogy maga elé tűzött feladatát teljesítse: egy demokratikus rendszer megteremtését és egy valóban demokratikus kormány beiktatását.“

A kommunista sajtó hangot ad a tömegek forrongásának és törekvéseinek, követi őket a főváros utcáin, a nagy népgyűléseken és tüntetéseken, velük együtt száll szembe a reakció mesterkedéseivel, határozottan és bátran visszavág a munkásosztály építő forradalmi lendületét megtörni szándékozó kísérletekkel: az első demokratikus népi kormány beiktatásának döntő napjaiban a rá jellemző hajlíthatatlansággal bizonyította be kivételes szervező- és mozgósító képességét, tekintélyét, hűségét, harcos forradalmi szellemét az ország és a nép elsőrendű érdekeinek szolgálatában.

Ion Luca

Megjelent a *Presa noastră* 1970. 3. számában. Rövidített szöveg.



Kabay Béla: Adatrendszer (fotokompozíció)

Alkotás és tájékoztatás

Azon gondolkodom, miért ismerem jobban — természettudományokba temetkezetten — a szépirodalom Forrás-nemzedékét, mint a velük párhuzamosan induló, magukat a tudományokkal eljegyző hazai magyar korosztályt?

Egymással szembenálló szempontok jellemzik a tudomány és a tömegek kapcsolatát. Középiszólások jelen-habzsoló érdeklődése, egyetemi hallgatók részletekkel barátkozó, de még az egészet is átfogni vágyó telhetetlensége, a mindennapok szokásaiba zökkent felnőttek figyelmének ébrentartása (napról napra avuló ismeretek, az egykori hivatásos oktatás fakuló nyomainak frissítése), a tudományos gondolkodás új koordinátáinak tudatosítása, a legalsó szintek felemelése, a legfelső szintek közönyének, zárkózottságának letűrése — csak néhány gondja a közművelődésnek világszerte. Ehhez sajátos helyzetünkben múltból öröklött és a megszokottság tehetetlenségével szemlélt keretek, gyökeretlen hagyományok járulnak, és — részben éppen ezért — több-kevesebb érdektelenség is.

A tudomány eredményeinek közvetítése a társadalmi felelősség légkörét alakítja ki. A közvetítés folyamatát azonban ma is csaknem százéves kifejezésekkel nevezzük meg az „ismeretterjesztés“ és a „népszerűsítés“ egymást nagyjából fedő fogalmaival. E megnevezések abból a korból származnak, amikor a közvetlen vagy akár a közvetett kapcsolat a tudománnyal még kevesek kiváltsága volt, ezek a kevesek viszont koruknak majdnem teljes tudásanyagában képesek voltak többé-kevésbé tájékozódni. Abban az időben valóban elemi ismereteket kellett terjeszteni, a tömegek szellemét inkább a hagyomány, mint a tudomány befolyásolta.

Ma ez a szerkezet lényegében változott meg. Egyre nagyobb tömegek szakadnak el a hagyományoktól és kerülnek kapcsolatba hivatás-szerűen a tudomány egy-egy részterületével. A szakemberek azonban csak egy szűk pásmában bővítik rendszeresen ismereteiket, azonkívül csupán érdeklődők. Ismereteik sem egy-két emberöltő alatt avulnak el, mint az elmúlt korokban, hanem egy emberöltő alatt két, sőt a jövőben akár három forradalmi megújulásra is lehet számítani. Ilyen körülmények között nem az ismeretek felhalmozása az amúgy is reménytelen cél, hanem egy olyan mozgékony tömegtájékoztatás megteremtése, amely a hivatásos iskolai képzésen túl társadalmi méretekben segíti az új — vagy akár a hagyományossá vált — fogalmak értelmezését és értékelését. A fő feladat az emberi gondolkodás liktetésének érzékel-

tetése, megbízható tájékoztatás a múlt tartós értékei, a jelen új fogalomrendszerei között, kitekintés a jövő felé. Ez már a tudomány feltárását jelenti a társadalom tagjai előtt, magát az emberközelbe hozott élő tudományt.

A tudománynak és a tömegeknek ezekre a kapcsolataira vonatkozott Gáll Ernőnek „a dialógus jegyében“ elhangzott figyelmeztetése. A hazai magyar nyelvű újságírás és szépirodalom mellé kívánkozó tudományos tájékoztatást hiányolva Gáll Ernő az egyre bántóbb egyensúlyzavart állította villanófénybe. Az akkor és azóta kipattant gondolatok középpontjában szellemi közéletünk tudományos tájékoztatóinak és tájékozódóinak viszonya áll, feladataink megoldását társadalmunk értelmiségi szerkezetének lényeges módosulásai sürgetik.

*

Nem könnyű múlt és jövő határán a jelen történelmi helyét megszabni, de a tudomány történetében a hatvanas évek a közoktatás, az úrkutatás és különösen a számológépek forradalmi fejlődése nyomán minden bizonnyal mezsgyét jelentenek. Azt, hogy mi is felkészültünk erre a korszakos változásra, a felsorakoztatható statisztikai adatok bizonyítják. Jövőbe vetülő felelősségünknek abból a feltételezésből kell kiindulnia, hogy alkotmányunk előírásai értelmében a magyar anyanyelvűek is számarányuk szerint vesznek részt ezekben a fejlődési irányzatokban.

Az 1970-es Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1969. június 1-re vonatkoztatott adatai szerint az ország lakossága 20 010 178 fő. Ebből 40,5% városi, 59,5% falusi környezetben él (figyelmet érdemel, hogy tíz évvel ezelőtt a városi és falusi lakosság aránya 31:68%-hoz volt, a húsz évvel ezelőtti adatok 23:76%-nak felelnek meg). A városiasodás egyben a képzettség fokozódásával is járt. 1951-ben végzett 3800 középiskolás, 1961-ben 46 500, 1967-ben 99 553. Ugyanakkor 1967-ben az ipari (könnyűipari, energetikai, fémipari, faipari), mezőgazdasági, egészségügyi szaklíceumokban 19 000, a művészeti, kulturális szaklíceumokban 369 hallgató végzett. Ebben az évben mesterfokon még 11 714-en nyertek képesítést.

Főiskolai oktatásunk jelenlegi szerkezetét a következő adatok szemléltetik: az 1969—70-es tanévben működő 192 egyetemi tanszék közül műszaki jellegű 64, természettudományi 36, pedagógiai 66, humán 26. A pedagógiai oktatás keretében a reál és a humán képzés eloszlása nagyjából egyenlő.

Főiskolai végzettjeink száma az utóbbi húsz év végpontjait összevetve: 1949-ben 48 676 fő; 1969-ben 151 705 fő. Az 1969-es adatok főbb tételei a következőképpen oszlanak meg tudományterületek szerint:

Természettudomány, technika		Humán tudományok, művészetek	
műszaki	54 207	nyelvek, történelem	15 191
közgazdasági	19 467	filozófia	5 369
matematika, fizika	7 306	jogtudományok	6 203
orvostudomány	9 742	művészeti oktatás	3 372
egyéb természettudomá- nyok	6 592	összesen	30 135
összesen	97 314		

Mivel az adatok csupán egy-egy év jellemzői, a műszaki, természettudományos képzettségük arányszáma a pergő esztendőkkal egyre hatványozottabban növekszik.

Tájékozódás a múltban és a jövőben, de mindenekelőtt az emberi gondolkodás jelenében: ez a tudománnyal foglalkozók fő feladata. Sajtónkban ma a tájékoztatás fő, sőt szinte teljes súlya az írással hivatászerűen foglalkozókra, az írókra hárul. Hivatásszerű íróképzés, anyanyelvű stílusgyakorlás számunkra az ország két nagy egyetemén, a magyar nyelv- és irodalom szakon létezik.

Míg az írók számára biztosított az anyanyelvi kultúra lehetősége, addig a tudományok területén ez nem ilyen közvetlen, holott az alkotó tudomány (például az adatközlés szintjén) gyakran eredetibbét, értékeesebbet adhat, vagy éppen pótolhatatlanabb feladatot végezhet el, mint egy több-kevesebb tehetséggel megírt vers vagy prózai mű. A tudományos munkák értékelését viszont csak korunk fő tudományos irányzatainak képzett szakemberei — matematikusok, fizikusok, műszakiak, természetkutatók — végezhetik el. Szakemberek rendszeres írásbeli jelentkezése számára csak rangos keret, színvonal és szakszerűség jelenthet zálogot. Irodalmunk egyre izmosodó derékhada mellé ezért kerülnek ritkán a tudományművelők közül feltörő nevek, pedig a legfiatalabb korosztályban is bőven akadnának elhivatott, jó tollú szakemberek — hogy csak Barabás Endre, Kis J. Botond, G. Nagy Károly, Lám Irén, Kónya Ádám, Macalik Ernő és a többiek nevére emlékeztessék —, akik tudományos fejlődésükben és tudományfeltáró munkájukban szélesebb nyilvánosság számára munkálkodhatnának. Nem szólva a tudományos diákkörök igényességén nevelkedett ezernyi főiskolás almaidról és törekvéseiről, a diplomamunkák eredményeiről, az első évek szárnybontogató próbálkozásairól. Mindez a számok és a tények tükrében és a humaniorák felé forduló sorstársak lehetőségeivel összevetve meggondolkoztató, s most, hogy a Korunk széles skálájához hasonlóan A Hét is megnyitotta hasábjait a reáltudományok hazai magyar képviselői előtt, új távlatokat kaphat egy tudományos Forrás-nemzedék kinevelése is.

*

A tudománynak legsikeresebben, legszélesebb fronton ható fegyverei a múltban is a folyóiratok voltak. Ezek közül idézném a Kolozsváron 1846-ban induló Természetbarátot, melyet az 1848-as forradalom vihara sepert el, valamint az 1857-ben alapított és megszakításokkal 1947-ig működő Erdélyi Múzeumot, mely végeredményben a későbbi romániai magyar sajtótörténet egyetlen figyelemre méltó tudományközvetítő lapja volt, bár sohasem fordult valóban a tömegek felé. Viszonylag szélesebb olvasóközönséget teremtett a maga számára néhány természetrajzi-földrajzi (elsősorban honismertető) folyóirat, de igényesebb próbálkozások megizmosodására az első világháború előtt a fővárosi folyóiratirodalom konkurrenciája és az erdélyi közművelődési állapotok miatt, a két világháború között pedig művelődéspolitikai megfontolásokból nem lehetett számítani. A felszabadulást szinte hagyományok nélkül értük meg, és adósok maradtunk ennek a hiánynak a megszüntetésével.

A hazai román nyelvű folyóiratirodalom példaadó bőségben kínál anyagot az ismertetésre. A sorban legelől áll az a csaknem kétszáz szakosított tudományos folyóirat, akadémiai és egyetemi közlöny, melyek szűk körökben terjednek ugyan, de eredményeik esetenként sok olvasót érdekelhetnek. Ezek mellett a tulajdonképpeni tudományfeltárást, a földrajzi-biológiai „ismeretterjesztést“ a Natura és a Terra képviseli, hozzájuk parádés köntösben csatlakozik a természetvédelem folyóirata (vagy inkább évkönyve), az Ocrotirea naturii. Széles tematikájú és színes kivitelű a középszintet képviselő Știința și tehnica, mellé 1971-től gyakorlati technikai folyóirat társul, a Tehnium. Magazinszerűen néhány más hetilapban is folyik népszerűsítő munka, emellett szinte valamennyi hazai román nyelvű folyóiratnak és újságnak van tudományos melléklete. Az eredmények magyar nyelvű közvetítése, a hazai tudományfeltáró munka szemmeltartása sajtónkban maga is kellő forrásanyagot biztosít, tudományos alkotó erőink teljesebb kibontása, a születő értékek csiszolása és közkinccsé tétele azonban még előttünk álló feladat.

*

Alapállásban a pillanatnyi társadalmi valóságot kell elfogadnunk. Értelmiségünk körében két évtizede állandóan hangsúlyozódik az eltolódás a műszaki és természettudományok javára. Az utóbbi egyetemi évek adatainak tükrében ez az arány négy az egyhez értéket mutat, és a fejlődésben az alkotmányos biztosítékok értelmében a nemzetiségek is váll váll mellett haladnak. A kialakult szerkezetnek előbb-utóbb jobban kell tükröződnie a sajtó nyilvánosságában, a tömegek felé forduló, tudományközvetítő hazai magyar irodalomban, ha nem akarjuk, hogy megakadjon a körforgás az alkotótól a tömegekig és vissza.

Nem elég az interpretált tudomány, a zszurnalista vagy irodalmár véleménye a tudományról. A tények szellemét, az adatok nyelvét, a tervezőét, a matematikusét, a fizikusét, a biológusét és a többiekét kell — a formálódó gondolatokkal együtt — közvetíteni. Itt és most kell ismertetni az országos, világméretű, de a helyi, nemzetiségi eredményeket is; szokják meg ezt a szakmán kívüli és kétkezi dolgozók iránti kötelezettséget már a főiskolák tudományos köreiben dolgozó diákok ezrei, a részletproblémákkal küszködő kutatók, baráikozzanak meg vele a szintézisek korába jutott professzorok. A tudomány társadalmi felelősségének légkörét kell megteremtteni, és ez a légkör termékenyítő lesz magára a tudományra, de a tudomány utánpótlására is.

Dr. Turbó T. Al. la.

VERMESY PÉTER: ÖRDÖGVÁLTOZÁS CSÍKBAN

(Opera-partitúra, részlet)

Tamási Áron novellája nyomán
Szöcs István szövegtönyve

($\frac{2}{4}$, Allegro molto)

U. Mib. *con sord.* *f*

2. Cor. *con sord.* *f*

Trp. (Do) *con sord.* *f*

Tub. *con sord.* *f*

uba *con sord.* *f*

Durumó (T.) *f*

Székely (B.)
Gr. C. *f* *5* *f*

Pf. *f*

Vl. I. *arco* *f*

Vl. II. *pizz.* *f* *arco* *f*

Lyrics: *f* Ki vagy? Ki vagy? Ember vagy é-, vagy mi a keske-bé Ka?

pia.
 Tib.
 Sib.
 r.
 (D)
 ba.
 urumi
 8 — bar szénegető vagyok.
 z.
 Bl.
 br.
 l. I.

Handwritten musical notation and annotations:
 - *1-o* above a note in the 'r.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'r.' and '(D)' parts.
 - *ff* dynamic markings in the 'urumi' part.
 - *affettuoso* marking above the 'urumi' part.
 - *8 — bar szénegető vagyok.* (8 bars of rustling sound).
 - *szene mindenkinék vajjon* (rustling for everyone, isn't it?).
 - *Ak kor szene nek vajjon?* (When is rustling for me?).
 - *solo* marking above the 'l. I.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'l. I.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'Sib.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'Tib.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'pia.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'ba.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'z.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'Bl.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'br.' part.
 - *ff* dynamic markings in the 'l. I.' part.

VERMESY PÉTER: ÖRDÖGVÁLTOZÁS CSÍKBAN

(Opera-partitúra, részlet)

„A svéd újságíró 37 éves férfi. Családos, felesége is dolgozik. Vidéken született, nincs újságírói végzettsége. Az újságírást gyakornokként kezdte egy 15—20 000-es példányszámú vidéki napilapnál. Aztán egy másik újsághoz ment át, majd onnan egy harmadikhoz. Polgári lapnál dolgozik, de a szociáldemokratákra szavaz. Általános riporter, munkaideje heti 42 óra. 2750 koronát keres havonta. Ha jobb fizetést akar, azt csak egy negyedik lapnál kaphatja meg. Munkáját három hónapnál hosszabb időre sohasem szakította meg, saját lapján kívül más lapoknak nem ír. Politikai és szakmai szempontból inkább passzívnak mondható. 14 éve újságíró, és az elkövetkező hat évben még van esélye rá, hogy előléptessék. Később már aligha kerül erre sor. Ilyen a svéd újságíró” — állapítja meg szenttelenül és személytelenül a tanulmány bevezetője. A szerzők fiatalos szenvedélye tulajdonképpen az adatok értelmezésében és szerkesztési szemléletében lép elő. Ez a könyv* ugyanis a Stockholmi Újságíró Főiskola tavalyi végzettjeinek diplomamunkája.

Ilyen lenne a svéd újságíró? A szerzők nem sietnek az ítélettel. Figyelmeztetnek: ez csak egy átlag-újságíró, akinek még nincsenek, mert nem is lehetnek dimenziói. Pontosán azok a dimenziói hiányoznak, amelyek majd a tudományos igényű adatfeldolgozásból bontakoznak ki, s amelyekben ráismerhetünk bármely svéd újságíróra. És nemcsak svédek-re...

Hogyan lesz valaki Svédországban „firkász”? Körülbelül úgy, mint nálunk. Vagy hívják, vagy ajánlják, s ha egyik sem, akkor maga jelentkezik (mondjuk: hirdetésre). A svéd újságírók 40 százaléka mindezenre összeköttetései révén került a laphoz, és csak 20 százalék saját kezdeményezéséből.

A Svéd Újságírószövetségnek valamikor a század elején alig 60 tagja volt, számuk ma meghaladja a 6000-et. Mivel az újságírókereslet a század eleje óta szüntelenül nő, sokáig nem vették figyelembe a jelentkezők végzettségét. Aki bevált, az jó volt úgy, ahogy volt. A fiataloktól ma már diplomát követelnek. Amióta 1959-ben megalakult az első újságíróképző főiskola, s nyomában a többi, évente mintegy 240 (!) elméletileg képzett fiatal újságírót „dobnak piacra”. S úgy tűnik, még ez is kevés. A kereslet e robbanása a 60-as évek elején következett be, és azóta is tart.

A fiatal újságíró-nemzedék térfoglalása nyilván számos bonyodalommal jár. Először is politikailag radikálisabbak, mint szüleik. Felvételük ezért körülményesebb. A főszerkesztő minden esetben megadott séma szerint „meginterjúvolja” a jelöltet. Például

H. Culea

Sociologia cunoașterii

A bukaresti szerző könyve abban az új sorozatban (Sintezze sociologice) jelent meg, amelynek eddigi kötetei a hazai szociológiai termés örvedes gyarapodását jelzik. Culea munkája az igényes tájékoztatás szándékával készült: informálni, eligazítani kíván a megismerés szociológiájában. Bemutatja — jól átgondolt válogatás alapján — e szakterület kiemelkedő marxista és nem marxista szerzőit. Az életrajzi adatok mellett rövid szemelvényeket közöl a legjelentősebb művekből, de az adat-szolgáltatáson kívül értelmez és értékel is. Nem lép fel azal az igénnyel, hogy megoldja a még tisztázatlan kérdéseket, ám a szelekcióban érvényesülő egyéni álláspontját tételesen is megfogalmazza.

Culea főként a társadalmi élet megismerésével kapcsolatos problémákkal foglalkozik, s e törekvése abból a munkahipotézisből fakad, amely szerint a megismerés szociológiájának tárgyát elsősorban a társadalmi környezet és a fel-tárására irányuló kutatás kapcsolata alkotja. A marxista gnoszeológia szellemében Culea azt várja a megismerés szociológiájától, különösen pedig e területen elindítandó konkrét kutatásoktól, hogy a különböző eljárások, nézőpontok és eredmények relativitását meghatározó társadalmi feltételek tudatosításával elősegítse a megismerés haladását ösztönző szocio-analitikus vizsgálódást. A bukaresti szerző könyve nem tárgyalja a megismerés szociológiájának hazai képviselőit, jelzi azonban, hogy haladéktalanul szükségesnek mutatkozik e vonatkozásban is fel-tárni a közelmúlt gazdag örökségét. (Editura științifică, 1970.)

* *Journalistkåren i Sverige. En undersökning utförd vid Journalisthögskolan i Stockholm. Almqvist & Wiksell Förlag AB. Stockholm, 1970.*

téka

Sütő András

Rigó és apostol

„Minden nép óhaja — nyílt vagy titkos törekvése — olyan színben tűnni föl a világ előtt, amilyen a vágyaiban lenni szeretne. Ezen nincs mit csodálkoznunk — köszönt rá olvasójára legfrissebb kötetében is őszinte szóval Sütő András. Ha csodálkozik is némelykor, az író nem téveszti össze sem a maga, sem a mások vágyait a valósággal: minden vágyat meglát jártában-keltében országvilág útjain, Kisbaconban és Pusztakamaráson csakúgy, mint Rómában, Naumburgban és Teheránban, de akárcsak elődei a világgjárásban, Sütő is a szülőföld népének képét és mandátumát viseli, mely felruházta a tisztánlátásnak és igazmondásnak azzal a terhes-gyönyörű kötelességével, ami átjárja ennek a remek kötetnek minden szavát. (Kriterion, 1975.)

Cristian Popișteanu —
Mircea Bogdănescu

Europa, incotro?

A szerzők az európai biztonság kérdését történetiségében tárgyalják. „A történelem viszapillantó tükrében” láttatják előbb a két világháború közötti „furesza közzjátékokot”, majd a hidegháború interregnumát. A biztonság és az együttműködés kölcsönhatásának elemzése során külön fejezetben foglalkoznak az államközi kapcsolatok kétoldali változatának előnyeivel, de nem mulasztják el felmérni az Atlanti-óceánon túli állásfoglalások problémakörét sem: a távolból minden őszemondottabb. A szerzők egyik alap gondolata: a biztonság elválaszthatatlan a nemzeti függetlenségtől és szu-

ilyeneket kérdez: milyen betegségeken esett át? Volt-e neurózisa? Villában vagy bérházban lakik? Mi a hobbija? Van-e gépjárművezetői jogosítványa? Ha nincs, miért nincs? Milyen politikai egyesületek tagja? Ezután összeállítják a jelölt személyi dossziéját, s előterjesztik a javaslatot a lapvállalat igazgatóságának. Végso soron az dönt, aki a tőkét befekteti.

Ennek ellenére — írja a tanulmány — téved, aki az előbbiekből arra következtet, hogy a svéd sajtó a valóságos politikai erőviszonyokat tükrözi. A kormányzó szociáldemokratáknak például nincsen számottevő sajtójuk, a két legnagyobb napilapot, a *Dagens Nyheter* és *Aftonbladet* és a polgári pártok pénzelik (mert van pénzük). Svédországban csöppet sem különös tehát, ha egy újságíró olyan lapnál dolgozik, amely jobban fizet, legyen az akár a konkurrens vállalat, akár a saját politikai meggyőződésével ellentétes nézeteket hirdető másik párt lapja. Sok szociáldemokrata újságíró dolgozik más pártok sajtójában. Hasonlóképpen jellemző, hogy a legtöbb kommunista vagy kommunistákkal rokonszenvező újságíró nem szociáldemokrata lapoknál, hanem a néppárti (polgári liberális) *Dagens Nyheter*nél található. A *Dagens Nyheter* különben, munkatársait tekintve, inkább baloldali lapnak számít: szociáldemokraták és kommunisták együtt kétszer annyian vannak, mint az összes polgáriak — liberálisok és nem liberálisok — együttvéve. Felmerül a kérdés: ha a néppárt lapjának munkatársai nem, akkor ki rokonszenvezik a néppárttal? Talán a lap vezetői? Érdekes módon azok sem. Nehezen hihető, hogy a lapvállalat tulajdonosi számára közömbös, kik ülnek a főszerkesztői fotelekben. S még nehezebben hihető, hogy ne tudnák, kikre bízták a lapjukat. Inkább arról van szó, hogy a lapvállalkozás is üzlet, tehát nem közömbös, mekkora példányszámban kél el a lap. (Nagy példányszám — több reklám; s a reklám hajtja a vállalatnak a hasznot!) A polgári demokrácia és az „objektivitás” könnyen manipulálható égisze alatt egyet s más elnéznek a népszerű újságíróknak. Végül is a lap népszerűsége a munkatársak népszerűségétől függ.

A *Dagens Nyheter* légré azonban sok tekintetben kivételes. A vidéki lapoknál, ahol a svéd újságírók zöme dolgozik, a vállalat igazgatása többnyire szorosan összefonódik a lapvezetéssel (a főszerkesztő az igazgatónács tagja). A vezércikk tartalmáért, „kellő szubjektivitásáért” a főszerkesztő a fejével felel, s még a „független” főszerkesztő sem teljesen független, vezércikkének tartalma ellen utólag is súlyos következményekkel járó kifogásokat emelhetnek a „főnökök”. Erősen meg van kötve a kezük a kisebb szerkesztőknek is; minden lapnál a szerkesztők rétege az, amely leginkább el kívánkozik jelenlegi munkaköréből. Még a riportter sem mindig maga dönti el, miről ír, kivel készít interjút, mit kérdez az illetőtől, hanem a legtöbb újságnál a lap vezetőse előzőleg „beméri”, „belátószögeli” („vinkling”) a riportot. A legnagyobb függetlensége a sportújságíróknak van. Helyzetek némiképpen kiváltságosak: az ő cikkének mindig vitathatónak szabad lennie!

Mit kezd a svéd újságíró a lelkiismeretével? — tesz fel a kérdést maguknak is az újságíró-szociológusok. Létezik egy kollektív szerződés, amely fel-

Jogosítja az újságíró, hogy visszautasítsa az ún. „megalázó“ feladatokat. Ilyen feladatokat nem is osztunk ki — mondta az egyik főszerkesztő. A szociológiai mélyfúrás mégis azt bizonyítja, hogy az újságírók többsége már megtagadott különböző feladatokat. Persze, nem szabad eltúlozni a helyzet drámaiságát. Valójában csak „vitatni“ szokták a feladat helyességét. Sokan úgy vágják el a gordiusi csomót, hogy egyszerűen „elfelejtik“ a számukra kényelmetlen feladatot.

Kit és mit képviselnek tehát a svéd újságírók? Többségükben alig többet, mint önmagukat. Jellemző adat, hogy háromnegyed részük nem tagja semmiféle politikai egyesületnek. Passzivításban különösen a nők vezetnek.

Az újságírás sokáig tipikus férfifoglalkozás volt. Ha előfordult is, hogy egy-egy nő erre a pályára merészkedett, ténykedésüket előítélettel kísérték („tollszár“ = *pennskaf* volt a gúnynevük!), és sokáig meg kellett elégedniük a „női rovatok“ szerkesztésével. Ma már minden ötödik újságíró nő. A 60-as évektől az újságírás gyors iramban „feminizálódni“ kezdett. A 24 évesnél fiatalabb újságírónemzedékben a nők aránya a férfiakénak háromszorosa. A szociológiai felmérés fiatal kivitelezői is többségükben lányok. Mindez azt jelenti, csökkent az ellenállás. Ami nem zárja ki, hogy bizonyos területek a nők számára továbbra is „tabuk“ maradjanak: például ma sem találni egyetlen sportújságírónőt egész Svédországban! Ugyanakkor a nők — bár átlagképzettségük magasabb — ugyanazért a munkáért kevesebb átlagbért kapnak, mint a férfiak. Mégis általában elégedettebbek. Ez igénytelenségükkel magyarázható — jelentik ki a szigorú szerzők.

A fiatal lányok beözönlése a szakmába tovább bonyolítja a fiatalabb és idősebb nemzedék viszonyát. Az újságírás két nemzedéke, a 60 előtti és a 60 utáni, konfliktusba került egymással — s a szakadékok csak mélyíti, hogy a fiatalok többsége diplomás, az idősebb nemzedék pedig megrekedt valamikori műveltsége szintjén. A vidéki újságoknál a munkatársak kétharmadának érettségije sincs. A baj az, hogy az idősebbeket nem teszik érdekeltté a továbbtanulásban. A vidéki újságíró fizetése nem függ össze azal, jár-e továbbképző kurzusokra vagy sem. A képzettség ráadásul az előléptetés esélyeit sem növeli. A vezető állásúknak semmiféle lapnál sincs magasabb képzettségük, mint alarendeltjeiknek. Pozíciójukat hosszabb szolgálati idejüknek vagy rutinjuknak köszönhetik. A szakszervezeti lapoknál például négy főszerkesztőből háromnak alacsonyabb a végzettsége, mint szerkesztősége többi tagjának, a fizetése viszont magasabb. A szociáldemokrata lapoknál hasonló a helyzet: a fiatal diplomásoknak alig van esélyük arra, hogy vezető állásba lépjenek elől.

Az idősebbek ellenségesen viselkednek a fiatalokkal szemben, mintha diplomájukért irigyelnék őket, a fiatalok pedig keveslik anyagi és erkölcsi érvényesülésük lehetőségét. A feszültséget csak fokozza, hogy maga az újságírás is átmeneti időket él: egyre bürokratikusabbá, egyre személytelenebbé válik. A romantikus „hőskorszakot“ a vakfegyelem korszaka váltja föl. Az újságok monopóliumhelyezete megvál-

renitástól. „Az európai szolidaritás fogalmának, a modern Európa kialakulásának a folyamata együltthaladt az európai nemzetek kialakulásának és érvényesülésének a folyamataival. A történelem tanúsága szerint Európa egységesítésének kísérletei e realitás mellőzésével — reakciók jellemei voltak...“ (Editura politică, 1970.)

W. Somerset Maugham

Az oroszlánbőr

Egykori népszerűsége ma sem érthetetlen: Maugham az az író, akiről úgy állapíthatjuk meg, hogy stílusa könnyed, történetei olvasmányosak (sőt, még tanulságosak is!), hogy közben nem gondolunk semmi sértőre. Hogy nem a nagy, hanem a kis emberi sorsok elbeszélője lett, az nem annyira azért van, mert kicsinek bizonyult a korhoz, amelyben — 1874—1965 között — élt, hanem inkább, mert a kor bizonyult túl nagyszabásúnak hozzá. Kár lenne kevesebb megértő humort tanúsítanunk iránta, mint amennyit ő tanúsított többnyire gyarló hősei iránt. (Kriterion, 1970.)

Cs. Szabó László

Római muzsika

Mintegy 320 lapot szentel a szerző élettársa emlékének, egy kötetbe foglalván 1963 és 1969 között papírra vetett három naplóját és három esszét. Valamennyi Rómáról, még inkább a latin—olasz—római, de egyúttal európai civilizációról vall, a múlttól s annak túlkrözödéséről a mában úgy, mintha élőszóban hallanánk a szerző vizuális, olvasmány- és fantáziaélményeit. Egyidőben ol-

téka

vasunk naplót, regényt, történelmi szakirodalmat, bedekkert, művészet- és irodalomtörténetet; egyidőben ismerkedünk e huszadik századi humanista csodálatos Rómájával, az ókorival s az Örökkel, az etruszokkal és a görögökkel, Horatiuszal, Vergíliusszal, de Keatscel, Apollinairerel is, a Via Appiával és a mai olasz emberrel, II. Szilveszter pápa korával s együtt a magyar államalapítás európai vetületeivel, Donatellóval és Goethével. (Aurora, 1970.)

Heller Ágnes

A mindennapi élet

Heller Ágnes gazdag pályájának jelentős állomása e 300 oldalal megvalósuló könyv, s egyben a marxista társadalomfilozófiai irodalom nemzetközire rangú alkotása. A nagyszabású monográfia négy részre tagolódik. A mindennapi élet fogalmát, az egyént és világot taglalja a szerző az első részben; majd a mindennapi és nem mindennapi összefüggését, a mindennapi életnek az erkölcshez, politikához, tudományhoz, művészethez és valláshoz való viszonyát elemzi. A harmadik és negyedik részben a mindennapi élet szerkezetét vizsgálja és azokat a lehetőségeket, amelyeket e szerkezet nyújthat bizonyos szokásrendszerek, az alkotótevékenység és a sokoldalú egyéniség kialakulása számára. (Akadémiai Kiadó, 1970.)

Vasile Pavelcu

Invitație la cunoașterea de sine

Az 1965-ben megjelent Drama pszichologiei szerzője most a *Psyché*-sorozatban jelentkezik legújabb kötetével. Ebben

toztatta a munka jellegét. Az „amerikanizálódás“ megfojtotta az újságíróban a „színészt“, akinek nap nap után az olvasó kegyeire kellett pályáznia; élete hőstettek sorozatából állt, s feltámasztotta benne a hivatalnokot, akinek nincs más kötelessége, mint végrehajtani az utasításokat. A hőskorszak nemzedéke többszörösen is úgy érzi, hogy meghaladták. Ugyanakkor nem tud lemondani a régi eszményekről, melyeket minduntalan szembesíteni kell a megváltozott valósággal. Hogy milyen erősen tartják magukat ezek az eszmények, az a frissen végzett fiatalokon mérhető le: nagy részük az újságíró szerepéről alkotott hagyományos képpel kezdi pályáját. Aztán csalódik, s jobbik esetben búcsút mond az újságírásnak. Persze, olyan is akad, aki az eszményeinek mond búcsút.

Az újságírójelöltek kutatócsoportja végül a svéd újságíró-társadalom vágyait, törekvéseit mérte fel. Kiderült, hogy a szerkesztőségi ülés a svéd lapok többségénél formális. Bérézési, személyi kérdések csak kivételesen kerülnek eléje, abba pedig, hogy kit alkalmazzon a lap, sehol sincs beleszólása. A liberálisabb lapnál, a *Lagens Nyheter*-nél megpróbálkoztak azzal, hogy a szerkesztőség „rotációval“ képviseltette magát a vezetőségben, de sokan azt is csak amolyan „látszategyenlősédek“ tartják. A svéd újságírók azt követelik, hogy a munkaösszejövetelek ne szorítkozzanak lényegtelen kérdésekre és ismertetésekre. Demokratizálják a vezetést, vitassák meg a lap valamennyi fontos belső kérdését, legyen nyílt, őszinte a légkör. Az újságírók egy kis hányada a lap tulajdonviszonyainak felülvizsgálását javasolja.

Milyen legyen a jövő újságírása? Fennáll a veszély, hogy a tehetségesebb végzett újságírókat elszippantják más, az újságírással rokon, de nagyobb anyagi ellenszolgáltatást biztosító pályák. Ezt a folyamatot a legvonzóbb bérpolitikával sem lehet megállítani. A munkafeltételek javítása, a nagyobb szakmai önállóság biztosítása — az egyedüli fegyver s a legbiztosabb vonzóerő. Az újságírás jövője nem szűkszerűen az amerikai út — szögezi le határozottan a munkacsoport álláspontját Lars Furhoff. Ezzel egyetérthetünk.

A svéd újságírás dimenziói figyelmeztetnek arra, hogy a modern újságíró ma már szociológus is kell hogy legyen.

Aradi József

A tőkés hierarchológia kórtana

Minden társadalmi rend megtervezi és tökéletesíti intézményeinek működését. Egy-egy intézmény fölépítése sajátosan különbözik a másiktól, alkatilag, tagozódásban, elhelyezkedésben, alá- és fölérendeltségben, stílusban egyaránt. Állandó változások, módosulások is meghatározzák őket, akárcsak a kockajátéknál az átrakás, az újrendezés, valamelyes meghatározott összefüggésben az építmény egészével.

Az intézmények struktúrájában azonban az építmeny elemeit, a „kockákat” emberek testesítik meg, akik — az anyagtól eltérően — mozgékonyak, és mozgásukat objektív tényezőik is meghatározzák. Ezeknek megfelelően az egyén a hierarchia lépcsőfokain haladva igyekszik a legelőnyösebb pozícióba jutni. Kulcskérdés: vajon a társadalom az objektív törvények ismeretében képes-e a megfelelő válogatás mechanizmusának kidolgozására? Ez a mechanizmus (ha jól irányított) tudományos alapelvekre és normákra támaszkodva biztosítja — a mindig új és változó társadalmi elvárásoknak megfelelően — a hierarchia strukturális felfrissítését. Ellenkező esetben (tudományos normák híján vagy éppen téves alapelveknek normákká minősítésével) lehetővé válik hozzá nem értő elemek felemelkedése a ranglétrán.

A mai tökéletes társadalmi intézmények bürokratizálódásának, megmerevedésének a jelenségei a kutatók egész sorát foglalkoztatják. Ezúttal C. N. Parkinson*, Laurence I. Peter és Raymond Hull** könyveit emeljük ki, amelyek éles szatírával lepezik le a tökéletes bürokrácia gépezetét. A szerzők megállapítják, hogy „minden szervezet alkalmas a munka elvégzésére alkalmatlan személyeket”. „Ez a jelenség — úgymond — a hierarchia lépcsőin történő előrejutásban válik mind szembetűnőbbé. Az úgynevezett „Peter-alapelv” például leszögezi: „A hierarchiában mindegyik alkalmazott el akar jutni a hozzá nem értés szintjére.” Megtörtént — úgymond —, hogy egy jó szakképesítésű gépkocsiszerelő technikust műhelyfőnökké léptettek elő, majd igazgató-helyettesé, tehát arra a fokra helyezték, ahol a képességeit meghaladó követelményeknek már nem tudott eleget tenni, jöllehet eladdig sikerei vezették fölfelé a hierarchia lépcsőfokain. Persze, helyzete tarthatatlanná vált, nem azért, mert ő nem óhajtotta volna fenntartani, hanem a szervezet visszautasítása miatt.

Ekkor kerül sor arra a jelenségre, melyet a „Peter-alapelvek”-ben „feldobásnak” neveznek. Az alkalmazott hozzá nem értéséből eredhető negatív következményeket elkerülendő, őt a hierarchiában tovább helyezik. Például: „W. B. reménytelenül illetéktelen személy, egy nulla, s az igazgatóság, hogy megszabaduljon tőle, olyan állásba helyezi, ahol nem kell tennie semmit.”

Persze, jogosan merül fel a kérdés: az ádáz egzisztenciális harc feltételei között miféle ördögi gépezet tarthat alkalmazotti rétegeket képességeiknek meg nem felelő beosztásban? Ez csakis a gépezet sajátos belső összetevőivel és magával a hierarchiával magyarázható. Valójában az illető személyt nemcsak személyes óhajai tartják a hozzá nem értés szférájában, hanem együtttható objektív és szubjektív tényezők is; éspedig:

* C. N. Parkinson: *Parkinson törvénye. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1965*; C. N. Parkinson: *Parkinson újabb törvényei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1966.*

** Laurence I. Peter — Raymond Hull: *Le principe de Peter. Edition Stock, Paris, 1970.*

a munkájában az önismeret, az én feltárásának kérdésével, módszereivel, társadalmi és egyéni jelentőségével foglalkozik. Abból a tételből kiindulva, hogy a társadalmi csoportok, valamint az emberközi kapcsolatok összhangjának alapja mások és önmagunk megismerése, érdekesen, fordulatosan, a lélektani kutatások eddigi eredményeinek fegyelmbe vételével keresi a választ az én, az emberek közötti hasonlóság és különbözőség kérdéseire. Nagy jelentőséget tulajdonít az önismeretnek a személyiség fejlődésében, az önnevelésben is. A szemléltető anyagul felhasznált irodalmi példák — O’Neill, Flaubert, Goncsarov, Gogol hősei — varázsolják élvezetessé, színessé e jelentős munkát. (Editura științifică, 1971.)

Sánta Ferenc

Isten a szekérem

Tamási Áron ígézetében indult Sánta Ferenc írói pályája, s a Sokan voltunk fájdalmas szép lírájától Az öreg ember és a fiatal és a Garcia Lorca emlékének ajánlott Halálnak halála szikárabb epikumához, filozófiájához érkezett két év-tized alatt. Ezt a pályáivet rajzolja ki a válogatott novellák 24 írása. Nincs alattuk a megjelenés évszáma, s a szerző ezzel is jelzi, hogy valamennyit ma is vállalja — és valóban vállalhatja. Ahogy a novellákhoz illően tömör megjegyzésében írja: „S mert alázatot éreztem, sem könnyűséget, sem öncélú játékot soha magamnak meg nem engedtem. Miként ügyeltem arra is, hogy ne szaporítsak a kevésből érdemtelen sokat, de a sokból szigorú keveset inkább.” Sánta Ferenc a próza fontosságára figyelmet a nemzeti irodalom

téka

nagykorúsodásában, de amit általánosságban mond, az ő írásművészetére is alkalmazhatjuk: „Ez a legjobb út, mely önismerethez egyfelől, s másrészt egy világirodalomhoz vezet.” (Szépirodalmi Könyvtár, 1970.)

Kozma Mária

Festett káposztalepke

A Forrás-sorozat 54. kötete ismét egy ígéretes tehetséget bocsát útjára. Szöcs István előszavában a még mindössze huszonkét éves diáklány „fantasztikus” írásait szürrealista novelláknak nevezi, mi inkább groteszkeknek, abszurdnak vagy „abszurdoidnak” mondanánk őket. Persze, nem az elnevezés a lényeges, hanem a tehetség, a képzelőerő s a máris felfigyeltető tráskultúra, amely Kozma Máriát egyre erősödő prózáink első vonalába vezetheti. (Kriterion, 1970.)

Civilizáció a rászuce

Azóta, hogy a kiváló tudós és marxista gondolkodó John Bernal forgalomba hozta, a tudományos-műszaki forradalom fogalma látványos pályát futott be. S ezen a pályán megkülönböztetett hely illeti meg ezt a kötetet, amely számos fordítás után most románul is hozzáférhetővé vált. A szerzők — több mint félszáz csehszlovákiai szakember — néhány évvel ezelőtt arra vállalkoztak, hogy a tudományos-műszaki forradalomnak az elkövetkező évtizedekre várható hazai fejleményeit, valamint az ezekből a jelenre tartozó következtetéseket számba vegyék. Munkájuk eredménye: ez a vaskos kötet — mutatis mutandis — más szocialista társadalmak fejlődésére

— az előléptetőnek érdeke, hogy leplezze káderpolitikájának tévedését, minthogy ennek beismerése a saját hozzá nem értését hangsúlyozná az alkalmazottak kiválogatásában;

— úgy vélik, hogy ily módon emelik a személyzet morálját, bizonyítván: ha X vagy Y (képességeitől függetlenül) előléphetett, akkor másnak is lehetősége nyílhat a hierarchia lépcsőin való felemelkedésre; — ezen az úton haladva tartható fenn — állítják — maga a hierarchia, minthogy az előléptetett személy túl sokat tud, s lefokozása esetén mindazt az ellenfél táborában hasznosíthatná.

Megtörtént, hogy egyik háztartási cikkeket gyártó iparvállalat igazgatóságában 23 alelnök „működött” egyidejűleg.

A hierarchikus gépezet ilyen irányú működtetésének egy másik módja az úgynevezett „laterális arabeszk”. Ezen a cikcakkon a hozzá nem értő személyt nem részesítik ugyan fizetésjavításban, de új, hangzatos címmel ruházzák fel. Például: „R. F. mint személyzeti osztályigazgató illetéktelennek bizonyult. Nos, előző fizetése meghagyásával előléptetik: az osztályközi kapcsolatok koordinálója lesz. Ebben a minőségében R. F. a levélmásolatok osztályozásának a felügyeletét végzi.”

A meghódított pozíciók megszilárdítása és a végzett tevékenység igazolása együtt jár a nélkülözhetlenséget sugalló önmegnyugtatóval, a hierarchikus önszabályozással, mely fokozatosan, de logikus módon a szakmai automatizálódáshoz vezet. A Peter-alapelvek szerzői kimutatják: „Ezen automaták számára nyilvánvaló, hogy az eszköz sokkal fontosabb, mint a cél; a papír sokkal jelentősebb, mint a cél, amelyért létrehozták. Ezek a hivatalnokok úgy vélik, nem ők állnak a közönség szolgálatában, hanem ellenkezőleg: a közönség csak nyersanyag, melynek az örök »hivatal« rutinját, hierarchiáját, papírhalmazait kell szolgálnia.”

Ez a megcsontosodott előítélet nem tűri a kivételes hozzáértést. Például: E. B. tanár úr rendkívüli értelmi képességekkel rendelkezett. Gyakorlatlan lévén — gyakorlatba ültette át az egyetemen tanultakat, vagyis számot vetett a tanulóknak intellektuális színvonalára közötti különbséggel. Ennek eredményeként legértelmesebb növendékei egy év alatt sajátították el a három évre előírányzott tananyagot. Erre az igazgató közölte vele, hogy nem véglegesítheti, mert megszegte a programot, felborította a hivatalos rendet, nyugtalanítja azokat a tanárokat, akiknek ezeket a növendékeket a következő osztályokban tovább kell tanítaniuk...

A mai tőkés társadalomban az értékek kiválogatását nem a valóságos képességek, hanem a személyi kapcsolatok határozzák meg, a legszembetűnőbbben a hierarchia lépcsőfokain. Peter és Hull ezt a jelenséget a „parittyakó” elvén alapuló gyors előmenetelnek nevezik. Hogy ez a művelet sikerrel járjon, úgymond, feltétlenül szükség van:

- egy pártfogóra;
- a pártfogó véleményezésére, vagyis a pártfogóval való érdekazonosságra;
- a fölfelé vivő út szabadabb tételére oly módon, hogy ne legyen szükség kitérőkre;

— hajlékonyságra, abban az értelemben, hogy szükség esetén más pártfogó is igénybe vétessék;
— ajánlatos a több pártfogó.

A leírt jelenség — mely manapság hihetetlen méreteket ölt — a hozzá nem értők széles tömegének fölemelkedéséhez vezet. A folyamat azonban nem lehet végtelen. Ezt a tényt a következő viszonylat bizonyítja:

$$Q.M. = \frac{A \text{ hozzá nem értés szintjén levő alkalmazottak száma}}{A \text{ hierarchikus szervezet alkalmazottainak száma}} \times 100$$

Nyilvánvaló, ha Q. M. — mint mutató — azt fejezi ki, hogy a hierarchikus szervezet érettsége 100%-kal egyenlő, akkor hatékony munkát képtelen kifejezni, s ez a „tűrhetetlen érettség” helyzetéhez vezet. Következésképp az illető rendszer már nem töltheti be feladatát, és logikus módon el kell hagynia a történelem színterét.

A kapitalista valóság — miként a szerzők műveiből kitűnik — az átható gúnytól is lelepleződik. Kitűnik, hogy a valóság és az ironia között nincsenek már határok.

Lánczos István

A „veszendő” megmentése, avagy egy Bartók-életregény

Szegő Júlia vetette fel először nálunk egy átfogó Bartók Béla-életrajz gondolatát, s azt példás szorgalommal, hozzáértéssel, sőt művészi érzékkel meg is valósította. A sok adat, melyet kutatva, leveleket másolgatva és emberekkel — a „tanúkkal” — beszélgetve lejegyzett, majdnem 600 lapra növesztette a kötetet, melyet most fordítok románra a bukaresti Kriterion megbízásából. Így kerültem aztán közelebb ehhez a munkához, mely pár év leforgása alatt a harmadik, bővített kiadást is megérte, és komolysága, tömörsége, gazdagsága érdemén az olvasók és a céhbeliek elismerésére egyaránt számot tarthat.

Megható az a szeretet, amellyel Szegő Júlia Bartók életéhez és művészetéhez közeledik. Az olvasó joggal érzi, hogy a biográfia itt csak alkalom a művész és műve fontosságának a megvilágítására. Alázat és áhitat van benne, nem akarja megfejteni Bartók életét, inkább annak kimerítésére törekszik, hogy megmentse a „veszendőt” azoknak az életrajzíróknak a számára, akik 2000-ben — ahogy a belga Dille állítja — képesek lesznek majd megírni a hiánytalan Bartók-életrajzot, mivel addig „meghalnak barátok és ellenségek egyaránt, nem lesz senki, akinek érzékenysége megátolná a teljes igazság feltárását”, sőt, addig „előkerülnek a ma még lappangó levelek és adatok is”.

nézve is tanulságos megállapításokat tartalmaz. A Radovan Richta vezette munkaközösség ugyanis szerencsésen elkerülte a nyugati futurologiai kutatások számos buktatóját, óvakodott valamiféle olcsó, „szép új világ” sablontól, de nem fogadta el a másik, egyébként épp annyira természetlen változatot, a kultúrpeszimizmust sem. Legtanulságosabbak talán azok a fejezetek, amelyek a tudományos-műszaki forradalom és művelődés kérdéseit boncolgatják. A szerzők a művelődést döntő fontosságúnak tartják a jövő előnyösebb változatainak megválasztásában, a szocializmus nagy esélyét, győzelmének fontos feltételét látják a lenini művelődési forradalom sikerében. (Editura științifică, 1970.)

Ádám György

Amerika Európában Vállalatbirodalmak a világgazdaságban

A kitünően adatolt, hatalmas dokumentációra építő, a világgazdasági kérdések iránt magas színvonalon érdeklődők számára valóban nagyon hasznos munka „az amerikai kihívás” kérdéskörében időszerű eligazítás, noha — érthetően — a feldolgozott statisztikai alapanyag csak 1967-ig felel meg a teljesség eszményi, de egyetlen könyvön belül soha meg nem valósuló igényének. A Servan-Schreiber megfogalmazta, már-már klasszikussá váló „le défi américain” kérdést Ádám György új, szélesebb, „időzített” összefüggéseiben tárgyalja: „...a kihívás továbbra is Amerikából ered, de a probléma kibővült: a mű-

ködő tőkét exportáló társaságok külföldi érdekeltségeinek központilag irányított vállalatbirodalmakban való összefogása révén új aspektusai is támadtak." Az igényes Függelék a szövegben „szervült” adatok értékes halmazát megtoldja lexikális jellegűekkel; a Névmutató hasznos, de a tárgymutató hiányát a Tartalomjegyzék logikája és részletessége sem pótolhatja. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.)

Probleme de literatură comparată și sociologie literară

A George Călinescu Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Intézet gondozásában megjelent kötet anyaga, az 1969 októberében Bukarestben tartott Országos Összehasonlító Irodalmi Tanácskozás közleményei, értékes hozzájárulást jelentenek e tudományág fejlesztéséhez. A 47 tanulmány változatos témákat dolgoz fel, így közös motívumok összehasonlítását a román és a világirodalomban.

Egész ciklus foglalkozik Eminescuval: a francia romantikához való viszonyát Aurel Sasu, költői kapcsolatát Káldánszával Mircea Vaida elemzi, Mózes Huba az eminescuvi Glossza eredeti változatait veti össze Dsida Jenő és Szabédi László fordításával. Számos közlemény a világirodalom egyes jelenségeire figyel fel az összehasonlító irodalom vonatkozásában: a mitikus struktúrák irodalmi körforgását Clío Mănescu, a francia „új kritikát” N. I. Popa, Jeszenyin és a XX. század költészetének kapcsolatát Mihai Novicov, Turgenyev viszonyulását a klasszikus német filozófiához Alfred Heinrich, a mai jugoszláv regény problémáját Voislava Stoianov-

Szegő Júlia egyike azoknak, akiknek elsőrangú érdemeik vannak a nagy zeneköltő és tudós romániai levelezésének felkutatásában és elrendezésében. Neki adta át 1950-ben Ioan Busiția belényesi rajztanár Bartóktól kapott több tucatnyi levelét, valamint újságkivágásait. Ezekben is, mint mindenben, ami Bartókkal kapcsolatos, Szegő Júlia a művészi tudat forrásait és a művek keletkezésének mélyebb körülményeit kutatja. Ezért fordul állandóan Dillehez és a többi Bartók-életrajzíróhoz, kutatóhoz, folyóiratokhoz, kortársak vallomásaihoz. Érzí, hogy csak így képes az ember feledésbe hulló történetét átmenteni az utókor számára. Ez a cél állandóan hatalmában tartja a szerzőt, aki a legmagasabbrendű tárgyilagosság hangján szól a kortársakról, a kor forrongó művészi és társadalmi körülményeiről. Sohasem feledkezik meg a közvéleményt alakító zenekritikáról sem: napilapok tömegét lapozta fel, interjúk üzenetét és körülményeit faggatja, koncertek közönségéhez fordul Bartók tolmácsoló művésze felidézése végett.

Szegő Júlia adatgyűjtői készsége és adatainak fontossága a nemzetközi Bartók-életrajzirodalom viszonylatában is jelentős. Számos eddig ismeretlen vagy csak részben ismert, a mélybe szorult adat, elfelejtett mozzanat, a megunthatatlan hétköznapi színjátékanak művészi egyéniséget alakító ereje kívánczik könyvében a felszínre. Szegő Júlia munkáját talán az is megkönnyítette, hogy Bartókból nem kellett „hóst” alkotnia, hiszen a hősiesség jelen van Bartók minden életmegnyilvánulásában; a művész óriási tudatossága észrevette a múlt pillanat történelmi értelmét, értéket, perspektíváját. Ezért nem zavar a sok levél szövegének teljes vagy töredékes idézése: mind ezekből Bartók emberi gazdagsága és művészi sokműrűsége, a mindenkit magával ragadó őszinteség és egyszerűség szóial meg. Az a pózmentes, világhírű zeneköltő, akiről magam is írtam, hiszen alkalmam volt látni és hallani őt, sőt, beszélgetni is vele, őt ragyog mindvégig ebben az életrajzban.

Ha közelebről megvizsgáljuk ezt az írást, feltűnik, hogy Szegő Júlia nem célszót életrajzíró, s talán épp ennek köszönhetően éles és megbízható Bartók-képet. „Életregényének” legfőbb érdeme, hogy érzi, sőt tudja és olvasóiban is tudatosítja, mennyire életté, eseményé, művészi és emberi kinyilatkoztatássá válik Bartók zenéje. Bizonytalan századunkban a nagy magyar zeneköltő csupa biztos értékű művet hagyott hátra, s e művek születési körülményeiről érdekes, olykor egyenesen megrázó adatokat találunk. Ilyen az „ostromállapotszerű elzárttság”-ban fogant Csodálatos Mandarin keletkezésének története is: fűtetlen szobában, számtalan nélkülözés és anyagi gond, Európa vajúdása és Kodály Zoltán meghurcoltatása közepette íródott! Legjobban az érdeklő Szegő Júliát, hogyan változott, fejlődött, gazdagodott Bartók, s vált képessé mind szélesebb művészi feladatok átfogására és megoldására, hogyan vállalta a feladatok fokozását haláláig. Mindez szükséges volt emberi és művészi megvalósulásához, ahhoz, hogy 1935-ben ilyen szavakkal valljon emberről, világról, saját humanista meggyőződéséről: „Mai ember, minden idők legvadabbikának embere, próbálg mindenekelett ember lenni; s ha felfogtad, mit jelent

embernek lenni, csak akkor törődhetsz hazával, társal és barátal.

Ebben az életrajzban minden benne foglaltatik, ami fontos, jellemző vagy csak éppen érdekes Bartók Béla pályafutásában: fejlődésének első nagy korszaka, mely az 1914-es világháború kitöréséig tart, e korszak „romantikus” jellege, majd a forradalmi érzés megérése és kibontakozása, a parasztné felfedezése, midőn a zenefolklor terén folytatott kutatások végett Bartók „semmiféle lépést nem sajnál” — nemcsak teremtőerejének fokozása céljából, hanem mert „itt erre szükség van, másképp nem érhető el semmi”; aztán a harmincas évek elején erősödő egyetemesség tudata Bartókban, aki szintetikus egyéniség volt — mindezt Szegő Júlia meggyőzően érzékelteti. Bartók kiállása ezekben az esztendőkből az emberiség örök eszményei mellett a negyvenes egyik legbecselebb erkölcsi eseményei közé tartozik. Ebben az izig-vérig művészen volt valami állandó szigor és tiszta egyensúly, s talán ezért olyan feltűnően tökéletes emberi és művészi magatartása, a világ legjelentősebb mestereivel szemben is megállja a próbát, ha pedig a XX. század legtöbb zeneszerzőjével hasonlítjuk össze, különösen szembetűnik Bartók gyökereiből tehetése, magasabbrendű ízlése, külön művészi eszménye és határozottabb, aktívabb humanizmusa. Életének értelmét mégsem merítette ki az alkotásban, hivatásának tekintette a népzenekeletet, mivel a parasztné az európai ember tér- és időfogalmait fölé emelkedő alkotásnak tekintette. Hogy mennyire lekötötte Bartókot, a tudóst, a népzenekeletmunkáját, azt Szegő Júlia — ő maga is népzenekelet — mindvégig kitűnően érzékelteti. Ezáltal nyerünk teljes és hiteles képet a művész, a tudós és a harcos hármascapulatáról, azokról a hatalmas szenvedélyekről, melyek lényé mélyén lobogtak.

Szegő Júlia nemcsak egységes képet ad könyvében Bartók Béláról és művészetéről, hanem olyan mozzanatokat kap el, olyan töredékeket rögzít, oly értékes színteléseket akad meg a szeme, melyek jelentékezen szaporítják eddigi ismereteinket Bartókról.

George Sbârcea

téka

vici választotta vizsgálódása tárgyául. Engel Károly a francia könyvek erdélyi elterjedését kutatja a XIX. század második felében, míg Dávid Gyula ugyanazon időszakra vonatkozóan tanulmányozza Petőfi fogadtatását a román irodalomban. A kötet minden közleményét francia nyelvű kivonatossal ismerteti; Alexandru Dima bevezetője szintén megtalálható benne franciául is. (Editura Academiei R.S.R., 1970.)

Magyari Lajos

Csoma Sándor naplója

„Csomakörös mai lakóinak ajánlom, akik több nemzedék készsével, de felfedezték legnagyobb emberüket” — olvassuk a poéma ajánló sorait. A Magyar-megálmodta napló magas eszmei hőfokon vall Csomakörös nagy szülöttjéről, az út megszállottjának kőnok kitarását éneklő meg, a közösség, a nép szolgálatába állított akarat erejét, a honvágy, a csüggedés hullámain, a feladat nagyságát. Érzékelteti a meg nem értés megaláztatását, az anyanyelvi magány kínjait, a világhírt, a későn jött elismerést. (Kriterion, 1970.)

Intézményesedő programvesztés

Vajon miért adták ki ezeket a köteteket egy sorozatban, tépelődünk a *Literarisches Colloquium Berlin* (LCB) hét füzetét olvasgatva. A hét könyv: Uwe Brandner próza-songja, Gerald Bisinger hét verse, Günter Eich prózakötete, Günter Grass tanulmányai-előadásai, Lars Gustafsson hét elbeszélése, Artur Knoff „félpercesei” és Reinhard Lettau költeményei.

Vers, próza, tanulmány — a műfaj tehát nem mérvadó. A szerzők nemzetisége sem: Gustafsson svéd, Lettau amerikai német, Bisinger osztrák. Günter Grass neve ismerősen cseng Afrikában is, Artur Knoffnak ez az első könyve, a „Forrás-kötete”.

Zsibongó sorok, nehezen áthatolható szószövevé-

„Majd a szabadság
békeessége is eljön...”

Az alcím „Portrévázlat József Attiláról”, de a kismonográfia nem az egyébként jól ismert költői életrajzra, hanem a költő lírájának modern műközpontú elemzésére, a versekben kifejeződő lelki rejtvények megfejtésére helyezi a hangsúlyt. A proletár eredet, sors és osztálytudat „hármassága” következtében József Attila esetében különösen fenye-

téka

getett mindig a túlszociológizálás veszélye, ezért örvendetes, hogy közönségünk (s főleg ifjúságunk) figyelmét e kézikönyv a valóság és a tudat bonyolult kölcsönhatásain át egy személyi ihletből fogant esztétikum állandó mozzanatai felé fordítja. Jólesnek a felvillantott romániai vonatkozások: Gaál Gábor üdvözlő cikke 1926-ban, a Korunk versközlései, az Erdélyi Helikonban megjelent nyilatkozat, a Brassói Lapoknak adott interjú (és számos bibliográfiai adat) a költővel való régi kapcsolatainkra utal, viszont hiányoljuk a népi fejlődésszakasz kelendő értékelését, mely nemcsak a költői stílus és képrendszer egyik kulcsa, hanem a költőt ért dogmatikus támadások magyarázata is. A kismonográfia külön értéke József Attila irodalomtudományi publicisztikájának, esztétikai kísérletezéseinek rövid méltatása egy önálló fejezetben, s a Függelék, mely a romániai sajtó József Attila-kultuszára vet világot. (Dacia, 1970.)

I. M. Lotman

Lectii de poetică structuralistă

A nyelvészek után az irodalmi jelenségek kutatói is mind szélesebb körben fordulnak a strukturalista módszerhez, alkalmazva és mintegy szintetizálva a strukturalistáknak az antropológia és a lingvisztika, az információ-elmélet és a szemiotika terén az utóbbi másfél évtizedben elért eredményeit. Ennek során a nyugat-európai és amerikai szakemberek „felfedezték” a húszas évek orosz formalistáinak érdekes kísérleteit; a Szovjetunióban is egyre nő az érdeklődés irántuk, sorra jelennek meg újra műveik. Jurij Mihajlovics Lotman, a tartui (Észt SZSZK)

nyek, kábitó, véget érni nem akaró mondatok, metaforák, jelzők tömkelege, egyszerű epigramma-jellegű költemények, tényversek, tómondatos próza — mégis mi lehetett a kiadó rostája? Legfeljebb az, hogy ha a hét szerző között generációs különbségek is vannak, mégis mindnyájan ugyanannak a nyugati „csodának”, ugyanannak a kapitalista valóságnak a szemtanúi, és intellektuális osztálybűjüket mind technikai ötletekbe, iróniába fojtják. „Így képzelték el / 1930-ban a / jövőt. / Hogy valóban / ilyen is lett, / amiatt van, / hogy / ilyennek / képzelték el” — írja keserű fintorral Lettau *Titánia-palota*, *Berlin* című versében. A hetek közül mindenesetre ő az, aki a legpontosabban fogalmaz, leszámítva persze Günter Grass előadásait Döblinről, az alkalmi versekről, Arno Schmidtről, a Coriolanus-téma különböző feldolgozásairól. Am Lettau fiatalabb, 40 éves, szereti nevével nevezni a dolgokat, jóval elutasítóbb Grassnál. Lázadozni nem lázadozik (ha nem lenne pejoratív a szó, azt írnam a legszívesebben: hőzöng), ám mégis rokonszenves tartás a Lettaué, főleg, ha összehasonlítjuk a többiekkel.

Jó lenne pontos, lemérhető fogalmakkal dolgozni: mit akar, mit nem akar, mi ellen tiltakozik, mit utasít el a hét szerző. Am ők fintorognak, gúnyolódnak, ironizálnak, önironizálnak, valamilyen „nesztek, ez van” írói tartással azt a benyomást keltik, mintha egy tulajdonképpen már lezajlott dráma félig-meddig felesleges utójátékát kommentálnák apró megfigyelésekkel. A rossz közérzet, az emberi kommunikáció hiánya fölötti bánat könyvei ezek. Ami bántó, az a tisztánlátás hiánya. Pontosabban: nemcsak a tisztánlátás hiánya, hanem, hogy nem is próbálnak tisztán látni, megelégednek apró megjegyzésekkel, paradoxonokkal, a közismert gondok ábrázolásával. Tehát ahelyett, hogy az okot kutatnák, az okozat sokrétű, több perspektívájú ábrázolására helyezik a hangsúlyt.

A tisztánlátás „isteni adomány”, évszázadokkal mérve is kevés írónak adatott meg, hogy világosan meglássa a dolgokat, ám valljuk be: egy-egy irodalmi mű, bármilyen művészi legyen is, bármilyen íráskészségről tanuskodják, ha nem mond újat, az olvasót megfosztja a terra incognita felfedezésének örömetől, csalódást okoz.

Korunk kedvenc témái közé tartozik az írói elkötelezettség kérdése, az író szerepének feszegetése a társadalomban. Van, aki bevallja, van, aki tagadja, de minden író politikus, attól a pillanattól, hogy gondolatait nem tartotta meg magának, hanem — felelőssége tudatában vagy felelőtlenül — papírra vetette és közrebocsátotta. Sőt, tulajdonképpen a gondolat éberségének pillanatától politikus, mert sem gondolatban, sem írásban nem lehet tartósan megkerülni a Nagy Alternatívát: igen vagy nem. Nos, náluk, a „Heteknél”, újabb példát találunk, hogy az írók azt is mondhatják: *nemigen*. És ez a felelet nem arany középut, hanem félig gondolt gondolat. Bennünket, magyarokat arra a bizonyos Karinthy-kérdésre is emlékeztet: miért nem, ha igen?

Az egyetemes válasz azt egymástól is számon kéri, sajnos, főleg a nyelvöltögetés, az odamondogatás szintjén. Idézzük ismét Lettaut, nem mintha az övé

Jenne a „művészi csúcsteljesítmény“, hanem kényelmességből: az ő könyve a legtisztább képlet. „En — kiáltja/Günter Grass író —/másra/áhitozom, /nem a / Vietkong győzelmére, / és ennek az oka, hogy én / semmit sem / tudtam meg a Vietkongról. Jóllehet / írtak / már egyet s más / erről a problémaköréről, ám / kínaiul és hasonló / ismeretlen / nyelveken / — mint önök is tudják. Fordításokat / nem olvasok. En / csak eredetiben / olvasok. / Ennyit / mára / a / politikáról.“

Ír Lettau a Vietkongról? Nem. Hanem azt zokon veszi, hogy Günter Grass sem ír.

Günter Grass így nyilatkozik: „Emellett rengeteg a tennivaló, sokkal több, mint amennyit manifesztumokban és tiltakozásokban kifejezhetünk. Van rengeteg ismert és nem ismert író, aki el akarja kerülni »a nemzet lelkiismerete« elnevezést, ám alkalmissal felborítja az íróasztalt, és demokratikus portékával kereskedik. Ez azonban annyit jelent: kompromisszumra törekszik. Legyünk tudatában: a vers nem ismer kompromisszumot, mi azonban kompromisszumból élünk.“

A konklúzió: a vers nem ismer megalkuvást, tehát ne legyen demokratikus portéka?

A hét LCB-kötetből nyilván nem szabad végkövetkezéseket levonnunk a nyugat íróinak felelősségtudatáról általában, hiszen számtalan ellenpéldát is ismerünk, Heinrich Bölltől Sartre-ig, és a hét könyv különben sem az írói felelősségtudat antológiája...

Günter Grassról, Reinhard Lettauról már szó esett. Az osztrák Bisinger Nyugat-Berlinből emlékszik hazai, bécsi barátaira, otthoni emlékeket, beszélgetéseket idéz. Zabolátlan, a szó közepén megtört verssorok, olasz, francia, angol mondatok, idézetek, az írásjelek mellőzése, a mindent egy szuszra mondani akaró görcsös igyekezete jellemzi verseit.

„Io credo mondom a lányoknak a virágoknak az olyan / egyedüli virágoknak / a hatalom ennek az egyedül Santa Ecclesiának / a pompázatosága a virágok oly tarkák oly szá- / gok Aix en Provence Avignonból / őket is / gondolni kell / a hatalom / ezek a virágok Horovitz mondják Londonról / mondják Berlinben egy verset olvas és közben / azt mondja / My ancestors came from Hungary where / Horovitz was a town / megtöröm a sort újból a / hatalom a halál ezek a virágok / tu // felix Austria // nube.“

Lars Gustafssont, a legnagyobb skandináv irodalmi folyóirat szerkesztőjét meglehetősen ismerik a német nyelvterületen, egyik versében Bisinger is idéz tőle. Az LCB kiadványában két rövid prózával jelentkeznek. A *Bakunyin* utazásával és a *Thorn*nal. Fordítója és barátja, Hans Magnus Enzensberger írja róla: „Filozófiája túlad a régi titkokon és sajátos értelmességhez vezet, olyan sajátos értelmességhez, hogy a mű hívős-tiszta tükrében ritka zsákmány tűnik föl: logikum, amely nem száraz, fantasztikum, amely nem zavaros.“ Szentvelen, hívős írásmódja, szigorú szerkesztése, filozófiától áthatott írásai mindenesetre meghökkenítőek. Minden kép mélyen újabb kép, az újabb kép mélyén még újabb kép, s a koncentrikus képek közepén paradox szentencia: „Ha egy kő csupán egy kő volna, nem neveznök kőnek.“

egyetem professzora eddigi publikációiban főleg a XVIII. és XIX. századi orosz irodalom történetével foglalkozott; e könyve már a verselmélet körébe vág, bevezető részét alkotja a jelrendszerekről szóló tanulmányorozatnak mint a strukturalista irodalomelemzés első marxista megfogalmazása, értékelése és rendszerezése. A marxista strukturáliszmus kialakítására és álláspontjának tisztázására törekedve, Lotman kritikailag értékeli az orosz formalisták tevékenységét és egyes mai nézeteket. Szerinte a cél „meghatározni a szöveg elemeinek funkcionális kapcsolatait a mű eszmei-művészi egységében“. A fordítást oroszról románra Radu Nicolau végezte; a tanulmányzámba menő előszót Mihai Pop írta. (Editura Univers, 1970.)

Molnár József

A magyar beszédhangok atlasza

Első ízben vehetünk kezünkbe olyan szakkönyvet, amely teljességre törekszik a magyar beszédhangok képzésének bemutatásakor. A bevezető (szöveges) részben tömören áttekinthető a fonetika történetét, felvázolja a beszédhang-képzés lényeges mozzanatait, a hangjelölés ma használt formáit, a fonémák vizsgálatának korszerű eszközeit és módszereit. Szemléletes összefoglaló táblázatok és gyakorlati jellegű észrevételek teszik teljessé ezt a fejezetet. A tulajdonképpeni atlaszt 35 hangtábla alkotja: egy-egy hang helyes kiejtésének sokoldalú ábrázolása. Különösen ezt a fejezetet tanulmányozhatják eredményesen színészek, tanárok, énekesek és mindazok, akik helyes kiejtésre törekednek. (Tanulmánykiadó. Budapest, 1970.)

téka

**Victor Charreton,
peintre de la nature
et de la lumière**

A könyvet a Victor Charreton Barátai néven ismert egyesület adta ki. Első része a művész életét ismerteti, alkotásait méltatja. 1864-ben született, tevékenysége az impresszionizmus korszakában bontakozik ki. Manet, Monet, Degas kora ez. Éles látásmód jellemzi, de alkotómódszerében eltér az impresszionistáktól. Saint-Amant-Tallende-ban (Dél-Franciaország) él, 1936-ban hal meg. Victor Charreton ecsetje többnyire őszi, téli, tavaszi pillanatokot rögzít vászonra. A művészi klasszis azonban a fényárnyalatok hozzáértő visszaadásában jelentkezik. Színeiben látja a fényt. Képein megragadó a színváltozatok harmóniája, amely perspektivikusan illeszkedik egy kiegyensúlyozott életműbe. Ritka művészi igényvel érvényesítette festményein a hangulatiság lehetőségeit. Maurice Genevoix szavait idézve „egyike azon művészeknek, akik legfigyelmesebbek voltak belső kötelezettségeikre; művét élő és klasszikus egésként értékelem”. (Edition Les Amis de Victor Charreton, Paris, 1970.)

Antik anekdoták

Anekdota magyarul „kiadatlan”-t jelent, tehát éppen az ellenkezőjét annak, amit ez a kis TÉKA-kötet tartalmaz. Az ókori történelem anekdotái ugyanis nemhogy kiadatlanok volnának, hanem bejárták a kerek világot. S az általános műveltséghez tartozik tudni, mit mondott a spártai anya fiának, aki rövid karddal indult a csatába, vagy ki mondta azt, hogy „jöttem, láttam, győztem”. Szabó György tehát újraválogatta és újrafordította

Günter Eichot költőként és rádiójáték-szerzőként ismeri a magyar olvasóközönség. Ebben a prózakötetében, amely a *Kulka, Hilpert, elefántok* címet viseli, groteszk világgal ismerkedhetünk meg: emberszabású állatok vagy talán atavisztikus emberek, jambikus nyulak, trocheikus mormoták, négylábú verssorok, elefánt, aki talán Gábrriel arkangyal. „Hogy lettem ez, amaz, vagy ő? Kicsoda, milyen és hovavalósi vagyok?” — kérdezi bbbbbb, az elefánt, és nemcsak ő nem tudja, mi sem tudjuk. Ebből az értelmetlenül értelmes összevisszaságból, sejtelmes bizonytalanságból valamilyen megrendítő magányosság képe bontakozik ki.

A fontolgatás pillanata, a tárgy szemügyre vétele Artur Knoff módszere. Bűvészműtatványt végez: feldob egy szürke témát, megvillantja, hogy tarkának látsszék, és rögvést el is tünteti. Kötete elejére ars poetica-szerű rövid prózát ír *Történetek történetek* címmel: „Mi mindnyájan felületesen ismerjük egymást. Nem vagyunk mind köszönő viszonyban. Megkezdődünk, befejeződünk, és időnként kificamodik a közepünk. Olykor neveket és városokat cserélünk el ételreceptekre és balesetekre. A programunk, sajnos, elkallódott. Az anyagot ingyen kapjuk.”

A program, sajnos, valóban elkallódott. Ami persze nem egetrengető veszteség két-három írás esetében, sőt hét kötet esetében sem. Am az így intézményesítő programvesztéssel, programtalansággal aggályaink vannak, mert mondanom sem kell, hogy például Uwe Brandner áradó — egy szó közepem elharapott és tiszta grafikával befejeződő — írása sem mutat járható utat, inkább csak ötlet.

Jagamas Ferencz Zsuzsanna

Levél Oxfordba

Az edénybe rejtett madár mesemotívumáról szóló tanulmányom budapesti angol kiadását* eljuttattam Oxfordba O. R. Gurney neves asszirológushoz, *A nippuri szegény ember* meséjét rögzítő ékírásos agyagtábla tudós megfejtőjéhez. Mivel az időszámításunk előtt 701-ben írott, majd 1951-ben a kisázsiai Sultantepe közelében kiasott — vagyis több mint 2600 éves — asszír agyagtábla több helyt sérült volt, a verses mese néhány kisebb-nagyobb részlete megfejtetlen maradt. A homályos részek közül a legjelentősebb talán épp a nippuri szegény ember első bosszúja,

* A Contribution to the Tale Motif of the Bird Concealed in the Vessel (The First Revenge of the Poor Man of Nippur). Acta Ethnographica, XIX (1970), 147—59. A tanulmány itthon rövidebb formában a *Revista de etnografie și folclor* 1968. évi 1. számában jelent meg: Cu privire la motivul păsării ascunse în vas (Contribuție la descifrarea unei tăblițe de lut asiriene). Magyarul eddig csak rövid összefoglalást közöltem a *Korunk* 1968. 3. számában: *Egy ékírásos asszír mese megfejtéséhez.*

hisz e bosszú a mese cselekményének egyik sarkalatos epizódja.

Magam — távolról sem az asszír ékírásos jelek, hanem a mai magyar és nemzetközi mesekincs, még közelebről az edénybe rejtett madár mesemotívumának ismerete alapján — az első bosszú megfejtéséhez megoldást javasoltam. Javaslatom a mese két töredékes sorára: a 86. és a 97. sorra vonatkozott, mert ezeknek a kiegészítése által az első bosszú menete azonnal megvilágosodik.

Első javaslatom szerint — az említett mesemotívum értelmében — a szegény ember a két madarat a perselybe rejtette, vagyis a 85–86. sor szögletes zárójelbe illesztett kiegészítéssel így hangzik:

*Dzsimil-Ninurta fogott két madarat, és
[a madarakat a perselybe] tette és lepecsételte
annak pecsétait.*

Második javaslatom szerint a 97. sorban a madarak elröpülnek, tehát

*Dzsimil-Ninurta felkelt az éj közepén, mint a
tolvaj,
kinyitotta a persely ajtaját, [mire a madarak
elröpültek].*

Vagyis, a kiegészítések után, az epizód a következő: Dzsimil-Ninurta, a szegény ember, nemesnek öltözve, hintón érkezik Nippurba, és közli a városbíróval, hogy a király megbízásából egy persely aranyat hozott a templom számára. A perselyben azonban, mint tudjuk, arany helyett két madár van. A tiszteletére rendezett esti lakoma után Dzsimil-Ninurta addig tartja szóval a városbíró, míg az kimerülten elalszik. Ekkor Dzsimil-Ninurta kinyitja a perselyt, hogy a madarak elröpüljenek. Reggel az a látzat, mintha az üres perselyt kirabolták volna, mire Dzsimil-Ninurta, mint a király állítólagos küldötte, gondatlanságáért tetőtől talpig végigveri a városbíró.

1970. november 4-i keltezéssel levelem érkezett Oxfordból: O. R. Gurney nemcsak hogy elfogadta, hanem további megfejtéssel meg is erősítette föltevésemet. A 97. sor kiegészítésére vonatkozó javaslatom ismeretében ugyanis megértette a számára eddig értelmetlen sorvégi *[a-na sa-]ma-me* jeleket, vagyis a sor most már teljes formájában így hangzik:

*Dzsimil-Ninurta felkelt az éj közepén, mint a
tolvaj,
kinyitotta a persely ajtaját, [mire a madarak
elröpültek] az ég felé.*

„Az ég felé”: ez az újonnan megfejtett szövegrész igazolja és megerősíti, hogy a hiányzó szavak bizonyosan az elröpülő madarakra vonatkozhatnak. A 86. sor elején az ékírásból semmi nem maradt, tehát ott a szerző nem tudott szavakat megfejtteni, viszont levelében jogosan jegyzi meg, hogy ha a madarak a perselyből elröpültek, akkor nyilvánvalóan be kellett oda tenni őket.

téka

az antik világ anekdotakincsét, hogy az utókor ne csak derüljön rajta, hanem okuljon is belőle. Volt még egy hozzá hasonló tanára a kolozsvári egyetem bölcsészeti karának a századfordulón: Halász Ignác, aki svéd és norvég népköltési gyűjtése után maga is meséket kezdett közzétenni „Móka bácsi” álneven. Mindkettő követésre méltó példa. Mert külföldös hitele és varázsa van annak, ha a szakember „mókázik”. (Kriterion, 1970.)

Wassily Leontief

Analiza input-output

A tőkés gazdaságban ma a vállalaton belüli tervezés szinte teljesen helyettesíti az egymást követő próbálgatások hagyományos módszerét. Ez utóbbi módszer nemzetgazdasági szinten is az USA-ban hosszú ideig eredményes volt, „egészen az utolsó évtizedig, amikor is a fejlődés üteme lelassult, s így nagyon sok bonyolult probléma merült fel”. A nemzetgazdasági szintű tervezés a könyvben leírt input-output módszer ismerete nélkül nem lehetséges. Bár a kötet tizenegy tanulmánya mintegy húsz év leforgása alatt jelent meg, tárgyak közöns. A nemzetgazdaságot mint különböző termelő és fogyasztó ágazatok összefüggő rendszerét írja le. Az input-output táblázat összefüggően mutatja a javak és szolgáltatások ágazatok közötti áramlását. (Editura științifică, 1970.)

Bányai János

Súrlódás

Az elsősorban esszéíróként, kritikusként ismert szerzőnek nem ez az első próza mű-

téka

kája, de ezzel a regénnyel igazolta egyértelműen, hogy a mai jugoszláviai magyar epika élvonalában van a helye. Egy fiatal nevelőnő keresi helyét a világban, mindenekelőtt önmagával szeretne tisztába jönni; e hideg logikával, esszéírói körültekintéssel megírt történetben azonban nemcsak Réti Eszterről kapunk kegyetlen őszinteségű képet, hanem környezetéről is: akik Eszterrel így vagy úgy kapcsolatba kerülnek, önmagukat, saját világukat is leleplezik. Lélektani hitelessége mellett, Bányai regénye különösen mint a hatvanas évek második felének kiszámítottan pontos társadalomábrázolása emelkedik ki a jelenkori vajdasági magyar irodalomból. (Fórum, 1970.)

Bethlen Miklós önéletírása

Tizenöt éve jelent meg és gyakorlatilag hozzáférhetetlen a kritikai kiadása ennek a csodálatos könyvnek: Bethlen Miklós élete leírása magától. S most meg kell elégednünk morzsákkal, illetve szemelvényekkel, a néhai kancellár, gazda, kereskedő, építőmester és rabságában memoáriró önéletrajzából. Ezek csak felkeltek az érdeklődést az egész mű iránt, amelyben a hanyatló fejedelmi kor tükröződik, egymás elpusztítására szövetkező, az elpusztítottak vagyona fellett osztozó főuraival, a török nyakára hágó osztrák hatalommal, a két pogány közt vergődő egykori tündérkerttel. S a mű középpontjában maga a szerző áll, aki minden tettére tud egy bibliai idézetet, mint egy prédikátor, és olyan leplezetlenül mesél családi életéről, mint egy naturalista regényíró. Ami az alapszövegből kimaradt, azt elmondja, értékeli, kommentálja Bernád Agoston. (Kriterion 1970.)

Van azonban az oxfordi tudós levelében egy érdekes kérdés, amely nyomban válaszra készített, éspe dig: „Nem tudom megérteni, hogy (a nippuri szegény ember) miért vette magának azt a fáradságot, hogy megfogja a madarakat és betegye őket a perselybe? Mindaz, amire szüksége van, egy üres persely! És az üres persely bizonyára egy jól ismert motívum az ilyen mesékben. Meg tudja ezt Ön magyarázni?”

Éles elméjű gondolat, talán másnak a fejében is megfordulhat. A tanulmány írásakor nem jutott eszembe, hogy a motívum e vonatkozása magyarázatot igényel, ezért most pótolom mulasztásomat.

Az edénybe rejtett madárnak az általam ismertett összes mesetípusban konkrét szerepe van — a nippuri szegény ember sem ok nélkül folyamodott, a cselhez. A legkézenfekvőbb példa az a mesetípus, amelyben az okos leány a királytól parancsot kap, hogy vigyen is ajándékot neki, de mégse vigyen. Erre ő két edény (tányér, szita) közé madarat zár, s amidőn a király előtt az edényeket szétnyitja, a madár elröpül. A király tehát látja, vagyis meggyőződik arról, hogy a leány valóban ajándékkal jelent meg előtte, mire a leány a madár elröpítése által a parancs második felét is teljesíti.

A nippuri szegény ember azért rejti a perselybe a madarakat, mert egy üres perselyről senki sem hinni el, hogy arany van benne; a madarak súlya a perselyben az aranyat pótolja. Arany helyett a perselyben olyan súlyt kellett elhelyezni, amely a szükséges pillanatban nyom nélkül eltűnik: ezért folyamodott a nippuri szegény ember az ég felé röpülő madarakhoz.

Persze, a motívum realizását a mese világában, nem pedig a valóság szintjén kell méltányolnunk.

Faragó József



A tőkés és fejlődő országok sajtójáról

A londoni THE TIMES két évenként külön mellékletben méri fel a világsajtó helyzetét. Ezek, főként azonban a legutolsó számbavétel (50 050), valamint a SATURDAY REVIEW-nak (LIII. k., 41.) e kérdéssel foglalkozó cikkei alapján bepillantást nyújtunk „a harmadik hatalom” mai kérdéseibe, a kapitalista és fejlődő országok napisajtójába.

A napisajtó jelentősége a vészkiáltó hangok ellenére szüntelenül növekszik. Ezt meggyőzően bizonyítják a statisztikai adatok: míg 1952-ben 7000 napilap jelent meg 230 millió példányban, 1969 végére már 8100 lap 360 millió példányban. A legnagyobb gyarapodás Ázsiában tapasztalható; itt a napilapok száma (a Szovjetunió ázsiai része nélkül) 1500-ról 2 250-re, a példányszám pedig 45 millióról 80 millióra ugrott. A statisztikai adatok szerint a Föld lakosságának 40%-a, kerekén 1400 millió ember tud írni-olvasni. Az összlakosság 25%-a kínaiul, 11%-a angolul és ugyanannyi oroszul beszél. Az olvasók tábora azonban más arányt mutat. Az írni-olvasni tudó lakosság 20%-a angol, 19,9%-a kínai, 3,8%-a francia és 3%-a német nyelvű napilapot olvas. Európában a napilapok 40%-át, Afrikában, Dél-Amerikában és Ázsiában — ahol a Föld lakosságának 70%-a él — 26%-át, a többi területen 32%-át vásárolják meg.

A kapitalista világ egyik nagy sajtókérdése a napisajtó és a többi tömegtájékoztató eszköz, a rádió és a televízió egymáshoz való viszonyulása. „A lapokban semmi olyan nincsen — állapítja meg az egyik angol kiadó —, amit a rádióban vagy a tévében már ne hallottunk, illetve ne láttunk volna.” Ezért e kérdések vitátságok egyre gyakrabban merül fel a kanadai filozófus, McLuhan neve, aki a XX. századot a televízió korának tekinti. De ugyanő kideríti, az évek tapasztalata pedig bizonyítja, hogy a tévé csak az érzékszervekre, a látásra és a hallásra hat, de nem ösztönzi a gondolkodást. Különbösen is a két tömegtájékoztató eszköz gazdaságilag anynyira összefonódott, hogy a legtöbb fejlett kapitalista államban mindkettő egyetlen tulajdonba került.

A gazdasági alapok biztosítása a napisajtó másik nagy problémája. Beuve-Méry, a *Le Monde* alapítója írja: „A sajtó iparrá lett és nem szabadulhat meg az ipar törvényeitől.” Ez a tény érvényesül — bizonyos térségekben — a napilapok számának fokozatos csökkenésében. Párizsban például 28-ról 13-ra csökkent, és ez az arány Franciaország vidéki sajtójában is jelentkezik. Ez érvényesül a lapok fúziójában, az ún. „lánc”- vagy „csoport”-rendszer kialakulásában, a hatalmas lapkiadó monopóliumok létrejöttében. A napilapok ára rendszerint alacsonyabb az előállítási költségeknél. Az így keletkezett negatív mérleget a hirdetésekbeől származó bevétel hozza egyensúlyba. A bevételi lehetőségek fokozatosan csökkennek. Valamivel jobb a vidéki napisajtó gazdasági helyzete. Angliában például 1300 kisebb napi- és hetilap esetében a befektetett tőke 20—30%-a térül meg. Ennek titka ismét csak a lánc-tulajdon. Az Egyesült Államokban mintegy 14 000 heti- és napilap van ilyen tulajdonban. Angliában a legerősebb a Thompson-csoport, amelynek a világ különböző részeiben legalább 150 napilapja van, Amerikában pedig 25. Az Egyesült Államokban a Hearst-birodalom 21 napilapja 8-ra csökkent, helyette új impériumok tűntek fel: Newhouse Scripps-Howard, Gannet, Cowles és Copley. Németországban Axel Springer szervezete a napilapok 40, a vasárnapi lapok 90%-át birtokolja.

A sajtónak ez a nagyfokú koncentrációja elkerülhetetlenül rányomja bélyegét az egész társadalomra. Napóleon mondotta: „Három ellenséges újságtól jobban kell félni, mint ezer szuronytól.“ A sajtóbárók a ma koronázatlan királyai, akik óriási befolyást gyakorolnak nemcsak a közvéleményre, hanem az egész nemzetközi politikai helyzetre alakulására. „A sajtót valamikor olyan lényeges hatalomnak tekintették — írja egy amerikai szociológus —, amely felszabadítja az egyént a kormányzat zsarnoksága alól; ma inkább azzal a kérdéssel állunk szemben, hogyan szabadítható fel az egyént a tömegtájékoztatási eszközök szellemi despotizmusa alól.“ A napilapok, a képeslapok, a rádió, a tévé és a film mindannyiunkat egyformává tesz — vallja ugyanaz a szociológus. Lélektanilag kidolgozott hirdetésekkel, hírekkel a világot úgy tűntetik fel, mintha mindannyian egyformán részesei lennénk, de a valóságban nem vagyunk.

Nem kis fejtörést okoz a milliós példányszámú napisajtó terjesztése. Az alkalmazottak egész hada, a vonat, a teherautók, a repülőgépek, a helikopter egyre kevésbé tud megbirkózni ezzel a feladattal, különösen a nagy metropolisokban. Ezért ma már az elektronikát, a kibernetikát és a televíziót is a terjesztés szolgálatába állítják. Sokat ígér a tokiói Expo 70-en bemutatott készülék, az ún. *teleanews*, amelyet a legnagyobb japán napilap, az *Asahi Shimbun* költségén állítottak elő. Átlag tévé nagyságú fakszimile-vevő, mely „tabloid“ házi-kiadást ad az olvasó kezébe. Egy gomb megnyomására a készülék négy perc alatt mindkét oldalán teleírt újságlapot bocsát ki. Egy másik gomb megnyomásával az előfizető megkaphatja a sportrovatot, egy harmadikkal a híreket és a gazdasági rovatot, és így tovább. A *teleanews* előállítása aránylag olcsó: 20—40 font. A laphoz 100 méter hosszú papírtercset használ, amely átlag 10 napra elegendő. Gyártására külön társaságok alakultak, és az elképzelés szerint az előfizető úgy bérelheti, akárcsak telefonkészülékét. Hasonló vagy még hatékonyabb módszerekkel Japánban és az Egyesült Államokban egyaránt kísérleteznek, de ezek még túl sokba kerülnek.

A műszaki fejlesztés mellett megoldásra vár az újságírók képzése, különösen a fejlődő országokban. A legtöbb nyugati államban e célú szolgálatok a már több évtizedes múltra visszatekintő intézmények. Ilyen például a Commonwealth Press Union, amely 1909-ben alakult, s lehetőséget nyújt az angol és a nemzetközösségi fiataloknak az újságírás elsajátítására. Ezt egészíti ki az 1962-ben Lord Thompson of Fleet által létesített 5 millió fontos alapítvány, amelynek jelenleg két központja van, Cardiffban és Glasgow-ban. A cardiffi központ tizenkét hetes tanfolyamokat rendez, általában hatvanas létszámmal. Eddig mintegy 200 újságíró 57 országból végezte el a tanfolyamot, továbbá nagyszámú mérnök ismerkedett meg a lapkiadás és a nyomdaipar titkaival. Többen a fejlődő országokból jöttek, és hazatérve lapkiadók, szerkesztők lettek.

Jellemző a fejlődő országokra a többnyelvű sajtó. A helyi nyelvek mellett főként angol lapokat adnak ki. Ceylonban például 6 angol, 8 szingaléz és 6 tamil nyelvű lap jelenik meg. Az írás-olvasás fejlődésével párhuzamosan bővül ezekben az országokban a napisajtó hálózata. Indiában az utóbbi öt év alatt a napilapok száma 28,6%-kal emelkedett, de országos viszonylatban a példányszám csak 28 millió. A lakosságnak mindössze 2%-a beszél angolul, az angol nyelvű lapok mégis az egész napisajtó 25%-át teszik ki, ami azt is mutatja, hogy a napisajtó itt csak az elit mindennapi tájékoztatását szolgálja.

A politikai változások természetesen befolyásolják a lapok helyzetét: egyesek elveszítik jelentőségüket, mások — az új politikai erők támogatói — kiváltságokat élveznek.

Milyen a tartalmi színvonal? E két világ legtöbb lapjának a jelszava az, hogy a komoly írásnak nem kell feltétlenül unalmasnak lennie, ez a követelmény azonban nem valósítható meg egykönnyen. A rendkívüli események hajhászása, az érdeklődés felcsigázása az újságírás megszokott fogásai lettek, mint ahogy nem ritka, talán a nagy hagyományokkal rendelkező napilapokat kivéve, az események szándékos meghamisítása. A közvélemény befolyásolása, bizonyos politikai és ideológiai célok egyszálú követése, egyes irányzatok, országok elvtelen támadása igen sok sajtóterméknek jellemző vonása. A merkantil szellem a hírdetések tömegeivel árasztja el a napisajtót. Ismeretes, hogy a dán *Ekstrabladet* azzal ért el sikereket, hogy első lapján semmi mást, csak egy meztelen leányt közölt, és kampányt indított a pornográfia mellett.

A 20—24, sőt egyes országokban 80—90 oldalon megjelenő lapokat nem könnyű komoly tartalommal megtölteni. Így válik ismét időszerűvé Oscar Wilde ironikus

kérdése és rá adott válasza: „Mi a különbség az irodalom és az újságírás között: az újságírás olvashatatlan, az irodalmat nem olvassák.“ Ismét kezd igaz lenni egy amerikai mondás is, mely szerint az újságírás lényege az, hogy két centért veszünk egy font papirost és eladjuk 10 centért. Sz. E.

A VASGÁRDA A TÖRTÉNELEM ÍTÉLŐSZÉKE ELŐTT

(Magazin istoric, 1971. 1.)

Miron Constantinescu rövid tanulmánya rendkívül érdekes és szintetizáló áttekintése a Vasgárda társadalmi és ideológiai gyökereinek, tevékenysége lényegének. A Vasgárda, a legionárius mozgalom előfutárai azok a sovinszta, szélsőséges csoportok, amelyek 1919–1920-ban a iasi-i sztrájkok letörésére vállalkoztak. A romániai faszizmusnak ezt a szervezett kialakulása és egész fennállása idején az erőszak, gyilkosságok és önkényeskedések jellemezték.

Ideológiája a sovinizmusban, a faji gyűlölködésben, a mindenféle haladás elleni állásfoglalásban nyert megfogalmazást. Történetek kísérletek, hogy nézeteiket Charles Maurras, Léon Daudet, Nietzsche, L. Gumplowicz filozófiai rendszeréből származtassák, de ez a próbálkozás primitivizmusukba fulladt, a „legionárius doktrína“ valójában Hitler *Mein Kampf*-ja és Mussolini beszédei egyes tételeiből, frázisaiból épült fel. Ezt az ideológiát irracionális, mélységes miszticizmus, a néppel szembeni megvetés, a szűk látókörű anarchizmus, a rosszul értelmezett autochtonizmus imádata és a legsötétebb obskurantizmus hatotta át. Ezen az alapon alakult ki a halál, a gyilkolás kultusza. A legionárius eszmevilágnak ezt a bestialitását nem tudta elrejtteni a hangoztatott vallásosság sem, amelynek emberszeretetet valló alapállása természetesen nem férhetett össze a vérengzés hirdetésével és gyakorlatával. A Vasgárda „hivatalos filozófusa“ 1933 és 1939 között Nae Ionescu volt, aki Kanttól és Luthertől a katolicizmusig jutott, majd a szindikalizmushoz pártolt, hogy nemsokára csatlakozzék a caranizmushoz, végül pedig a legionárius mozgalom ideológiusa legyen. E karrierista, cinikus, vagyonéhes kalandor körül gyülekezett a Vasgárdának néhány fiatalabb „elméleti stratégája“: Mircea Eliade, Mihail Policroniade, D. C. Amzăr.

A történelmi előzményeknek és az ideológiai profilnak a megrajzolása után Miron Constantinescu felveti a kérdést: mit képviselt a Vasgárda társadalmi, gazdasági téren? Válaszában leszögezi, hogy a legionárius mozgalom a két világháború

közötti Románia uralkodó osztályainak legszélsőségesebb tendenciáit fejezte ki: a földesurak és a gazdagparasztág legreakciósabb köréit képviselte, s az ipari tőke urainak egy csoportja is eszközként használta a Vasgárdát befolyása növelése, konkurrencsei — főleg a zsidó gyárosok — legyőzése érdekében. A banktőke jóval kisebb mértékben vette igénybe a legionáriusok szolgálatát, hiszen érdekei nagyobb részt az amerikai, francia, holland monopóliumokkal fenntartott kapcsolatok erősítésére készítették: a német és az olasz tőke felé orientálódó — főleg erdélyi — pénzügyi körök viszont a Vasgárdával működtek együtt.

Hitler huzamosabb kísérletezés után romániai követői közül végül is Corneliu Zelinski-Codreanu mellett döntött. Így az ő vezetése alatt álló Vasgárda rövidesen a hitlerizmus legfőbb politikai ügynöksége lett Romániában. Mindvégig a náci Németország érdekeinek fenntartás nélküli képviselője volt, szemben a román nemzeti és állami érdekekkel. Ennek meggyőző bizonyítéka a bécsi, fasiszta diktátumot támogató magatartás, majd az Antonescu és Maniu köré csoportosuló reakciós erők segítsége, valamint a Hitler közvetlen támogatásával megvalósult hatalomátvétel után folytatott politika.

Miron Constantinescu felvet néhány további tanulmányozást igénylő kérdést. Ezek közé tartozik a Vasgárda és II. Károly közötti konfliktus okainak és részleteinek tisztázása. A szerző világos képet ad a Vasgárda politikájának nemcsak munkás- és parasztellenes voltáról, de nemzetellenes természetéről is. Ez utóbbi vonás világosan megnyilvánult a bécsi diktátum elfogadásában és támogatásában, az egész külpolitikai vonalvezetésben (amely a hagyományos szövetségi törekvések helyett Hitler Németországának fenntartás nélküli kiszolgáltatását jelentette), az egységes román nemzeti állam létét is fenyegető, az együttélő nemzetiségeket üldöző és elidegenítő politikában. Ez a fajlűdöző politika a nemzetiségekkel szembeni terrorisztikus fellépések és különböző atrocitások formájában nyilvánult meg. A tanulmány a legjellemzőb-

bekről említést is tesz, egyben utal a román dolgozó rétegeknek az ilyen huligán jellegű megnyilvánulásokat elítélő magatartására.

Felvetődik a kérdés: mi a magyarázata annak, hogy a Vasgárda — főleg 1933—1937 között — bizonyos befolyást tudott gyakorolni a főiskolai hallgatók és a szegényparasztság egyes köreire? Ennek magyarázata, hogy az egyetemi ifjúság csatlódott korábbi reményeiben, kiábrándultság jellemezte mind anyagi helyzetét, mind intellektuális törekvéseit és jövőbeni lehetőségeit illetően. Ez vezetett egyese- ket a legionáriusok táborába.

A szegényparasztság felé az „Omul și pogonul“ demagóg, a parasztság földhétségét kihasználó jelszavával próbáltak közeledni. Ezenkívül felhasználták a falusi lakosság bizonyos csoportjainak vallásos, misztikumra hajló beállítottságát. Ezen a téren eredményt csak Moldva egyes vidékei értek el. Az ország dolgozó parasztságának túlnyomó többsége (Erdélyben és Bánátban ilyen vonatkozásban

nagy szerepe volt az Ekésfrontnak) nem engedte magát félrevezetni.

Nem tudott gyökeret ereszteni a Vasgárda a hadseregben sem. A katonaruhába öltöztetett munkás- és parasztfiatalok elutasították ezt a politikát, de nem rokonszenvezett vele az első világháborúban a Központi Hatalmak elleni harcban nevelkedett tisztikar jelentős része sem.

A francia racionalizmus és a hagyományos népi humanizmus jegyében formálódott román értelmiség többsége — különösen a legélenjáróbb réteg — szembenállott a legionáriusokkal.

A Vasgárda ellen legkövetkezősebben a munkásosztály harcolt, szövetségben a dolgozó parasztsággal. A Román Kommunista Párt, a Kommunista Ifjúsági Szövetség, a Szociáldemokrata Párt egyes helyi szervezetei és ifjúsági szervezetei széles körű antifasiszta mozgalmat indítottak az egész országban. Ebben a harcban sokan haltak mártírhálalt, s ez a harc torkollott a győztes 1944. augusztusi fegyveres felkelésbe, majd a hazai forradalom diadalmos kibontakozásába.

A FASISZTA DIKTATÚRA FUNKCIÓJA

(Magyar Filozófiai Szemle, 1970. 3—4.)

Vajda Mihály két összefüggő tanulmányban elemzi a fasiszta diktatúra természetét, kialakulásának sajátos feltételeit. Vitába száll a közkeletű meghatározásokkal, melyek hibáját abban látja, hogy többségük „... figyelmen kívül hagyja a fasiszta mozgalmat, s ezért a fasiszta diktatúrát a burzsoá uralom más formáitól nem a fasiszta rendszerben kialakult sajátos osztályviszonyok leírásával, hanem a liberalizmustól kölcsönzött erkölcsi-politikai karakterisztikumokkal különbözteti meg“.

A fasiszmus hatalomra jutását nem lehet kizárólag a demokrácia válságával magyarázni. Értelmetlenség általában beszélni a polgári demokrácia válságáról, mert a polgári társadalom történetére nem jellemző a demokráciától a diktatúra irányába mutató tendencia.

Az 1929—33-as gazdasági válságot követően világméretekben megtörtént az átállás a neokapitalista rendszerre. A tőkésállam közvetlenül beavatkozik a gazdasági rendszer működésének irányításába. Az állami gazdaságirányítás klaszszikus mintája a roosevelti *New Deal* és a német nemzetiszocializmus. A két rendszer azonban alapvetően különbözik a politikai struktúra jellegét illetően. „A náci rezsim betöltötte ugyan Németor-

szágban a kapitalista rendszer világméretben napirenden levő átstrukturálásának feladatát — írja Vajda Mihály —, a megoldásnak ez az útja azonban tisztán ökonomiailag is olyan következményekkel járt, hogy a rendszernek a permanens politikai feszültség állapotában kellett maradnia: a neokapitalista struktúra már létrehozott ökonomiai bázisa és a fasiszta politikai rendszer közötti feszültségek lehetetlenné tették az állapotok konszolidálását.“

Az olasz fasiszmus más történelmi szerepet töltött be. Abban, hogy az olasz burzsoázia a fasiszmust választotta, döntő szerepet játszott az ország sajátos gazdasági szerkezete: iparilag gyengén fejlett, elmaradott mezőgazdasági ország volt, fejlett munkásmozgalommal. Az 1919—20-as forradalmi válság azonban Olaszországban haladó alternatívát is kínált: a szocialista Olaszország megteremtését.

Az olasz burzsoázia számára a Mussolinival való szövetség azt jelentette, hogy lemond a politikai uralomról, de lehetővé válik gazdasági hatalmának erőteljes növelése. Közismert, hogy Olaszország a fasiszta uralom idején ténylegesen megindult a gyors kapitalizálódás útján.

A német nemzetiszocializmus és az olasz fasiszmus tömegmozgalmakra támaszkod-

va jutott hatalomra a kapitalista rendszert fenyegető forradalmi válság lezárulása utáni időszakban. A faszizmus bevezetése a tőkés gazdasági fejlődés szempontjából egyáltalán nem volt az egyedüli lehetőség. A magyarázatot a sajátos „német politikai szituációban kell keresnünk“. Hiányoztak azok a politikai feltételek, amelyek lehetővé tették volna a neokapitalista rendszerre való áttérést a polgári demokrácia keretei között. A német faszizmus alapvető funkciója meg-egyezik a *New Deal*-ével.

A tanulmány értékes része a faszizmus és a bonapartizmus összehasonlítása és a belőle levont következtetés. A fasiszta rendszerben nem kizárólag a nagyburzsoázia gyakorolja a politikai uralmat, éppen ezért az a közismert meghatározás, hogy a faszizmus a fináncőke uralma, nem segíti elő a faszizmus megértését. *Marx Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája* című művében különbséget tett a politikai uralom birtokosai és a gazdasági hatalmat kezükben tartó osztályok és rétegek között. A politikai-szociológiai elemzésnek nem egyedüli feladata a tulajdonviszonyok vizsgálata, a tulajdonviszonyok tanulmányozása önmagában nem magyarázza meg a politikai rendszer felépítését. A burzsoázia, a tör-

ténelmi körülményektől függően, sokszor megosztja vagy átadja a politikai uralmat más rétegeknek vagy osztályoknak, amelyek anyagi érdekei érvényesülését teszik lehetővé. A faszizmusban is a végrehajtó hatalom teljesen önálló, meghatározó szerepet tölt be.

A náci rezsim első három évét a végrehajtó hatalom és a tőkés szövetségek közötti megegyezés és együttműködés jellemzi. 1936-tól kezdve a fasiszta diktatúra a német iparágak vezető köreinek kifejezett akarata ellenére, a gazdasági életet olyan mértékben állította át hadigazdálkodásra, hogy elkerülhetlenné vált a rablőháború kibontakozása. Mint-hogy a burzsoázia a náci hatalom első éveiben teljesen lemondott a politikába való beleszólásról, a későbbiekben minden lehetőségét elvesztette, hogy megakadályozza az önállósult végrehajtó hatalom föléje növekedését, s ezért „létrejön a politika abszolút primátusa a gazdaság összerédekai felett“.

Németországnak a második világháborúban elszenvedett veresége gazdaságilag a náci vezetőréteg veresége volt, nem a német nagytőkéé. A német „gazdasági csoda“ a minden ésszerűséget elutasító náci gazdaságpolitikának s nem a Marshall-tervnek az eredménye volt.

A MONOLOGIZÁLÓ ROBOT

(*Internationale Dialog Zeitschrift, 1970. 4.*)

Jaroslav Krejčí esszéje érdekes kísérlet ama robotember arcképének, típusának körvonalazására, aki képtelen a párbeszédre, és szolgálai elszigeteltségében valóságos veszélyt jelent a haladásra nézve. Krejčí emlékeztet Epikurosz intelmére, amellyel a görög bölcselő arra ösztönözte kortársait, hogy visszavonultan éljenek. Ez az intelem a homo bestia-ként felfogott emberektől való félelmet fejezte ki, s azoknak az önvédelmét kívánta szolgálni, akik a Nagy Sándor örökségéért folytatott véres belviszályok, valamint a rabszolgák lázadása idején éltek. A tétlenségre buzdító epikuroszai etikával szemben azonban Krejčí kiemeli, hogy a nagy történelmi fordulatokat csupán nézőként szemlélő ember megtagadja mind az altruizmust, mind a humanizmust.

E történelmi bevezető után Krejčí megállapítja, hogy az embert különböző ismerévek alapján lehet meghatározni. Beszélünk homo consumensről, homo oeconomicusról, homo ludensről, homo faber-ről, a szervezett emberről és a bürokratikusról. Ha viszont az emberi emberről, a homo futurusról elmélkedünk, mellőz-

hetetlen kritériumként jelentkeznek ennek az embernek a magatartása a monológ és a párbeszéd összefüggésében. Az autonómiáját elvesztő ember robottá válik, a monologizáló robot pedig e típus riasztó válfaját képviseli.

Mi jellemzi e sajátos robotember modelljét?

A monológ a politikai és ideológiai narcizmus kifejezése. A párbeszédre képtelen ember csak önmagára és önmagába tekint, képtelen viszont saját tevékenységének és nézeteinek önkínzó elemzésére. Démoni hatalomvágy fűti. Túrelmetlen mások felfogásával szemben, és híján van az autonóm személyiségnek. A monológ mint magatartás összeegyeztethetetlen az önmeghatározó személyiségalkítással, s éppen ezért a nem-autentikus emberi lét hordozója. A monologizáló robot csak reagálásra képes, és megsemmisíti önmagát mint önalakító alanyt. Abszolút felelősséget igényel önmaga fölött, létszükségletei közé tartozik az elnyomás és a tülerő.

A monologizáló dogmatikus értelem úgy érzi, hogy egyedül ő jogosult megte-

remteni a regnum hominis igazi birodalmát, e küldetésében pedig kizárólagos létteményese a fetiszizált Abszolút Észmének. A dialektikus értelem — e monologizáló ráció ellentéte, s mint ilyen sohasem abszolút fogalmakban fejezi ki a világot. A ratio dialectica felszabadítja önmagát minden fetiszizmus alól.

A monologizáló robot további jellemzésére Krejčí kifejti, hogy ez a típus mindig előnybe helyezi az epigonizmust az eredetiséggel szemben, fontosabb számára a csatlakozás, mint a kezdeményezés. A monológ fanatikussá teszi az embert, és akadályozza humánus felszabadulását a dialógus jegyében. Képviselői meg vannak arról győződve, hogy ők minden érték őrzői, rajtuk kívül pedig nincs semmi. Képtelenek arra, hogy olyan kérdésekben döntsenek, amelyek még eldöntetlenek; ők a tekintély-elv megszállottai.

TÁRSADALOMLÉLEKTANI KAPCSOLATOK VEZETŐK ÉS BEOSZTOTTAK KÖZÖTT

(*Probleme economice, 1971. 1.*)

Tíz üzem tizennyolc kiscsoportjában végzett társadalomlélektani vizsgálatok eredményeit összegezi tanulmányában V. Ciocirlan. A felmérések 253 ankétalanyra és két fő tárgykörre terjedtek ki: a) a vezetők és beosztottjaik társaslélektani kapcsolatainak jellege; b) miként hat a vezetők viselkedésmódja az adott kiscsoport légkörére és tevékenységére. A 253 személy közül 200-an azt válaszolták, hogy kapcsolatok közvetlen főnökükkel jó (87) és nagyon jó (113). Az ankétalanyok egy része (53) azonban kedvezőtlennek minősítette kapcsolatát a vezetőikkel. Egyes kiscsoportokban a preferenciális kapcsolatok (jók és nagyon jók) az uralkodók; egyesekben bizonyos kapcsolatok intenzíven nyilvánulnak meg, másokban viszont kevésbé erőteljesen; s végül egyes kiscsoportokban a preferenciális kapcsolatok tartósak, a konfliktusos helyzetek pedig időlegesen, szórványosak (a bukaresti cigarettagyár kizárólag nőkből álló B mikrocsoportjában). Ezért a vizsgált kiscsoportokban tapasztalt kapcsolatok nem vonatkoztathatók tipikusan a társadalmi nagyközösségre, sokrétűek és intenzitásuk is különböző.

A szerző rámutat: figyelembe véve más, különösen az anyagi tényezőket, megvizsgálták, hogy a társaslélektani kapcsolatok alakulása miként befolyásolja a termelés mennyiségét és minőségét, a társadalmi munka termelékenységét. Ezt szemléltetik két csoport vizsgálati

Elutasítanak minden önállóságot, és közege ellenállást tanúsítanak ama felfogással szemben, amely az emberi mikrokozmoszt egyszeri, felcserélhetetlen értéknek tekintí. A monologizáló robot az alárendeltség foglya, ő — az abszolút alattvaló — alkalmatlan és képtelen a szabadságra. Csupán az ajándékba kapott szabadságot tudja élvezni, az autentikus szabadság ugyanis a választásban, az alkotó tetteben nyilvánul meg.

Krejčí úgy látja, hogy napjainkban az a dialógizáló ember áll a humanista törekvések középpontjában, aki a párbeszédet a monologizáló robotra is képes kiterjeszteni abban a meggyőződésben, hogy ez a típus kivétel a változás, a fejlődés törvénye alól. Az új planetáris Ádám a dialógusban születik, annak feszültségében izmosodik.

eredményei. Mindkettőben főnökcseré volt, s a termelési eredményeket összehasonlították az előbbi időszakban elértéekkel. Az egyik üzem A csoportja, miután szakmailag jól felkészült és a beosztott munkásokra pozitíven hatni képes, új főnököt kapott, csupán félév alatt 30%-kal növelte az esztergagépek összeszerelésének termelékenységét. Egy másik üzem B csoportjában viszont az új főnök és a beosztottak közötti konfliktusok miatt az előző időszakhoz képest körülbelül 25%-kal csökkent a munkatermelékenység.

A második tárgykörben végzett kutatások adatai sem érdektelenek. A 253 ankétalany közül 80-an azt állították, hogy főnökeik szívesebben veszik igénybe a meggyőzés módszerét; 28 személy véleménye szerint főnökeik inkább kényszerítő módszereket alkalmaznak. 115 ankétalany úgy vélekedett, hogy feletteseik „közelállnak” hozzájuk, 8-an viszont úgy látják, csoportfelelősük „távolságot tart”; 22-en nem válaszoltak az idevágó kérdésre.

Ciocirlan hangsúlyozza, hogy e vizsgálatok megerősítették: a munkaközösségek hatékonysága nagymértékben függ összetételüktől (vegyesek-e, a férfiak vagy a nők vannak-e túlsúlyban), a tagok szakképzésétől (magas vagy alacsony szinten képzettek), a csoportbeliek jellemétől (találékonyak, kitartás, a társas érintkezésre való hajlam, zárkózottság, önzés,

segítőkézség). Ezért nem hagyható figyelmen kívül, hogy az emberek nem egyformák, jelentős lelki különbségek vannak közöttük.

A munkacsoportokban tapasztalt preferenciális kapcsolatok rokonszenven és egyoldalú vagy kölcsönös érdekeken alapulhatnak. Például egy társas érintkezésre hajlamos, kellemes személy jelenléte a kiscsoportban vonzó légkört alakíthat ki, amely alapja lehet az érzelmi töltésű preferenciális kapcsolatoknak. Persze, vannak csupán társadalmi indítékú viszonyok is. Az emberek egyoldalúan vagy kölcsönösen vonzódnak egymáshoz, nem rokonszenven alapján, hanem mert egyazon dologban érdekeltek. Így például A szívesen dolgozik együtt B-vel, mert ez utóbbi több mesterséget ismer, s ez hasznos az előbbi számára. B vonzódik C-hez, mert ennek nagyobb a fizikai ereje, amely szükséges a közösen elvégzendő munkához. Ellentétben a szociometriai iskola híveivel — akik a preferenciális viszonyokat előszeretettel korlátozzák tisztán lélektani vonatkozásokra — az élet azt bizonyítja, hogy az érzelmi indítékú kapcsolatokon kívül a legtöbb preferenciális viszony érdekeken, társadalmi tényezőkön alapszik. Világos, hogy e kapcsolatok valójában sokkal bonyolultabbak. Így például a rokonszenven viszonyokat bizonyos érdekek is színezhetik, és megfordítva, az érdeken alapuló kapcsolatok egyoldalú vagy kölcsönös érzelmi vonzódásokat is tartalmazhatnak.

A státus, a motivációk és magatartások különbözősége ellentéttekkel, konfliktusokkal telített interperszonális kapcsolatokat szült egy-egy vizsgált munkacsoport tagjai között. A legkülönbözőbb ellentétek léteznek, mint amilyenek például a vezetők és a beosztottak, a magasabb és a alacsonyabb szakképzettségű dolgozók, az ügyintéző és a végrehajtó személyzet, a szorgalmasok és a lusták, a becsületesek és a tisztességtelenek közöttiek. Ezeknek az ellentétteknek figyelmen kívül hagyása konfliktusokkal terhes kapcsolatok kialakulásához vezet, ami a kölcsönös segítség megtagadásában, súlyos rágal-

mazásban, agresszivitásban nyilvánul meg. E jelenségek aláaknázzák a közösség egységét, és negatívan hatnak ki a szakmai tevékenység hatékonyságára. Az ilyen megnyilvánulások elkerülése vagy káros hatásuk csökkentése megköveteli, hogy nemcsak a kétségtelenül fontos szerepet játszó anyagi szükségleteket vegyék figyelembe, hanem minden személy szellemi igényeit is. Másrészt a munkaszervezésnek oda kell hatnia, hogy a csoport tagjai között csökkenjen a lelki-társadalmi távolságtartás; minden alkalommal tudatosítani kell, hogy a vállalat vagy a közösség sorsa bizonyos mértékben az ő személyiségének státusától, szerepétől, munkájától, viselkedésétől függ.

Az interperszonális kapcsolatok alakulását nagymértékben befolyásolja a vezető tekintélye, stílusa, a közösség irányítására való rátermettsége. A tekintély lehet természetes vagy intézményes. A természetes tekintély az egyének személyes adottságain alapul, az intézményes viszont a funkció jogi szabályozásából adódik. A vizsgálatok kimutatták, hogy egyes főnökök csupán az intézményes tekintély alapján vezetnek, mert hiányos a szakmai felkészültségük, nem megfelelő morális-politikai magatartásuk. Vannak olyan esetek is, amikor egy személy természetes tekintélye nagyobb, mint intézményesen meghatározott tekintélye, túlnő az adott funkción. Minthogy ezek az eltérések kedvezőtlenek a társadalomra és a személyekre nézve, kívánatos: *vezető munkakörbe csak olyan személyek kerüljenek, akiknek természetes tekintélye eléri az intézményes tekintély szintjét.*

A vizsgálatokból leszűrűt következtetések alapján a szerző javasolja, hogy a nagyvállalatokban meg kell gyorsítani a társadalomlélektani osztályok létesítését, amelyeket pszichológusok és szociológusok irányítanak. Ugyancsak helyesnek véli, ha az üzemekben társadalomlélektani kapcsolatokat szerveznének a különböző beosztású vezetők számára.

LEVELEK A SZERKESZTŐSÉGHEZ

„Kócsos” szavak ...

A *Korunk* 1969. 4. számában olvastam Lázár József *Monológ közvilgyről* című jegyzetét. A vidéki értelmiségiek számára viszonyítva, a cikk szerzője kevesli a szerkesztőségbe érkező naplószerű írások számát, s e tekintetben sokkal többet vár tanártól, tanítótól, orvostól. „Hajoljanak... papír fölé a gondolkodó emberek, s valljanak élményeiről. Társadalmi rendelésnek tesznek ezzel eleget” — írja Lázár József. E biztatás alapján győztem le most gátlásaim, és elküldöm a *Korunk*-nak írásomat, melynek anyagát nyári kirándulásom alkalmával gyűjtöttem.

A Nagykőtől be Siklód felé rátértünk Városhely útjára. A falu feletti agyagos dombról kilátás tárul a falura: a távlat Siklód települési arculatából elmossa a régi szegénység nyomait, s a késődélutáni napsütés megvilágítja az új vonásokat. A látvány tüzet lobbant egyik kiránduló társunkban, a siklói diákban. Mindenki ül és pihen, ő áll és hadonász a falu irányába:

— Az ott Malonagyakra... lennebb a Repülőhíd, a Gáti utca meg a Murva! Tessék nézni: az Gábilló, alább a Somosoldal, a Pálfiak... Csender... Korbozán...

— Az Udvari-kerttől lefele következik Alfalu — recseg a fiú lelkesedésébe hátunk mögött valaki.

Meglepődve fordulunk a hang irányába.

Egy öreg székely támaszkodik a botjára.

— De hiszen ez Imre bácsi! — ismer falubelijére fiatal barátunk.

Köszönünk egymásnak.

— No, hogy tetszik lenni? — előzékenykedik a diák.

— Hát én, fiam, már csak *sünyölöm* az életet, de látom — s itt valameny-nyiünkre rátekin —, maguk józűn vannak Agyagosdomb tetején!

Megkérjük Imre bácsit, üljön le egy kicsit közénk. Az öreg enged a kívánságnak, s miközben letelepszik, elárulja, hogy ha dolgozni már nem tud, legalább egy kicsit szétnézett idekint. Beszélgetésünk visszasiklik a falutájakra, s mikor észreveszi, hogy érdekelnék a helynevek, előadó kedve kiterjed az egész határra.

A felsorolt dűlőnevek hirt adnak a zárt település mostohaságairól. Legtöb- bet árulkodnak a kövek: *Siklói kő*, *Gerezdeskő*, *Nyergeskő*, *Pajtakőalja*, *Kőalja-vidéke*, *Kőveshágó*, *Kővesút*, *Kőmege pataka*, *Kórákás*, *Kőcsorgó*, *Kőpince*, *Kőnyaka*, *Kőhegye*, *Kőasztal*, *Kőtorony*.

De beszédesek a tavak is: *Tókvidéke*, *Tók útja*, *Ujtómezeje*, *Szabótőalja*, *Bar-naelőtava*, *Soktó*, *Repszettó*, *Hegyettó*, *Lógótó*.

Mi, akik ma a siklói határ hepehupáin kószáltunk, most értjük meg igazán, mennyi bölcsesség fér el egy-egy névvé kerekedett tömör jelzőben vagy jelzős szerkezetben: *Nyelvés*, *Csepegős*, *Kotros*, *Bodos*, *Tolvajos*, *Kerengő*, *Sikolándó*, *Hegyesföld*, *Egettvész*, *Pokolvölgy*, *Kerekszakadály*, *Kopackút*, *Elevenpatak*, *Karikád-zóhely*, *Erdőbehágó*, *Hirtelenlőjtő*, *Hívánhíd*.

Az elnevezésekből következtetni tudunk a környező faunára és flórára is. Az olyan helynév, mint *Ravaszlik* vagy *Szarvastóteje*, még nyugton hagy, de *Farkasmező*, *Medvegödör*, *Medvésvölgy* említése felcsigázza képzeletünket.

A siklói diák megjegyzi, hogy nem kell nagyon ijedezni, mert a közelebbi dűlők békés, együgyű háziállatok nevét viselik. Derűt kelt a felsorolás: *Disznóskő*, *Ébhát*, *Bivalykút*, *Kecskés-zakota*.

A gyümölcsnevek közül akaratlanul is Siklód hírességére, a cseresznyére gondolunk, de úgy látszik, ragadósabb volt az ilyen név: *Kétegresköze, Gerezdesdió, Körtvélycsutak, Zöldalma*.

Miközben Imre bácsi megnevezéseit fogalmi körökbe rendezzük, eltűnődünk a különös hangalakok értelmén: *Vizétel, Járosvér, Ruskakút, Köhösvölgy, Csincsad, Lopágy, Derinesen, Szürcsökvölgy, Gábilló, Korbozán, Szugarat*.

Miért és milyen kedélyállapotban kovácsolta elnevezéssé a néplélek ezeket a szavakat? Imre bácsi nem találja nyitját a kifejezéseknek, ezért „kócos szavaknak” nevezi őket.

Mi gondosan feljegyezzük valamennyit, s nagyon hisszük, hogy ha vaskereskedésben nem is, de a könyvesboltok polcain megtaláljuk egyik-másik szó-lakat kulcsát.

Szászrégen, 1971. január

Balázs László
tanár

Fölösleges idegen szavak ellen

A Romániai Magyar Irodalmi Lexikonnak az *Igaz Szó* 1970. 4. számában közétett *A kezdőbetűs szavai között örömmel fedeztem fel* a Kacsó Sándor szerkesztette és a brassói AGISZ Szövetkezet közművelődési szakosztálya kiadásában 1934-ben megjelent *Anyanyelvünk* című, 168 lap terjedelmű kis könyv jelzését. Íme — gondoltam magamban — 36 év eltelte után is érdemesnek találták felhívni rá a figyelmet mint olyan műre, amely akkoriban nyelvünk szolgálatában állt. Kosztolányi Dezső, Kacsó Sándor, Négyesy László, Kertész Manó, Körösi Sándor, Zolnai Gyula, Szécsi Sándor, Balassa József, Tolnai Vilmos és mások társaságában jómagam is az *Anyanyelvünk a sportéletben* című cikkekkel járultam hozzá a szerkesztőség célkitűzésének valóra váltásához. S ezt a megtiszteltetést csak azzal hálálhattam meg, hogy elköteleztem magamat továbbra is a nyelvtisztító mozgalomnak. Kötelességemnek éreztem a könyv szellemében írni és beszélni, s másokat is rábírni a helyes és tiszta magyarságra. Magamévá tettem a könyv Előszavában kifejtett szándékot: igyekezzünk nyelvünket megtisztítani attól a rengeteg idegenszerűségtől, átvett idegen szótömegetől, mely lustává teszi a nyelvfejllesztő erőt.

Szorgalmas olvasója vagyok négy-öt magyar napi- és hetilapnak, három-négy folyóiratnak. De őszintén szólva, elszomorító, hogy ma, amikor a hírlapírók, a közírók, a rovatvezetők, a helyettes, segéd- és főszerkesztők legnagyobb része nyelvtudományi-irodalmi szakot végzett, miképp engedhetik, hogy napvilágot lássanak idegen szavaktól hemzsegő, magyartalan fogalmazású cikkek? Ha nem olvasták volna, idézem Kacsó Sándor cikkéből a következő, megszívlelésre méltó szavakat: „Aggasztó a helyzet különösen azért, mert éppen műveltebb városi rétegeink hajlandók minden gondolkozás és ösztönös tiltakozás nélkül elfogadni az idegen szavak egész garmadáját.” Továbbá: „Téves, és álműveltségre vall az a felfogás, hogy valaki annál *tanultabb, műveltebb* vagy éppen »előkelőbb«, minél több idegen szót használ. Az az igazán művelt, tanult ember, aki a maga anyanyelvét jól beszéli, aki tudja, hogy mikor szabad vagy kell idegen szót használni, s aki — ha ír — azzal a lelkiismerettel ad lelki táplálékot a magyar olvasónak, amit a magyarul írás mestersége nálunk különösen megkövetel.”

Sajnos, Kacsó Sándor intelmei ma már alig ismertek az ifjabb tollforgatók előtt. Már nemcsak városi rétegeinkben, hanem falusi viszonylatban is aggasztó a helyzet. A falu, főleg az ingázók révén, betódult a városokba. Kialakult egy félművelt, külvárosias jellegű réteg. Fitogtatni szándékozván városiasságukat, műveltségüket, mind gyakrabban és mind helytelenebb értelemben használnak idegen szavakat városi munkahelyükön, otthon falujukban is.

Köztársaságunk legalább 35 különböző napilap, hetenként vagy havonként megjelenő magyar nyelvű sajtótermék kiadását biztosítja sok százezernyi olvasó

részére. Nem kell bizonyítgatnom a sajtó szerepét a hírközlés, a politikai tisztánlátás, a közvéleményalakítás, pártunk terveinek megvalósítása során. A magyar dolgozó tömegek nevelésében elért eredmények is számottevőek. De nem hunyhatunk szemet a hibák láttán, amelyek főleg nyelvünk tisztaságát fenyegetik. Idestova csaknem ötven esztendeje vagyok szoros kapcsolatban a sajtóval mint volt nyomdász, hírlapíró, szerkesztő és külső munkatársa több lapnak, s úgy is, mint az *Anyanyelvünk* kiadvány egyik cikkírója. Mindezek alapján kötelességemnek tartom időszaki sajtótermékeink olvasása közben felfigyeltetni egyes kirívó magyar-talanságokra és főleg az idegen szavak indokolatlan használatára.

Amikor az idegen szavak ellen emelek szót, nem vezet semmiféle purista hajlam: nem *valamennyi* idegen szó ellen harcolok, hanem csak azok ellen, amelyek könnyűszerrel helyettesíthetők magyar kifejezésekkel.

Ki tudna ekkora áradat ellen gátat vetni? Talán segítene, ha újrakiadnók az *Anyanyelvünket* — bizonyos módosításokkal, a mai körülmények tekintetbe vételével. Gondolom, Kacsó Sándor is támogatná a tervet.

Csíkyszereda, 1971. januárjában

Székely Géza
nyugdíjas

A KORUNK HÍREI

Március 3-án a szatmári színházban Zsoldos Árpád színművész bemutatta Kocsis István *Bolyai János estéje* című, a *Korunk* 1970. 7. számában megjelent monodramáját, Gyöngyösi Gábor rendezésében.

Március 8-a, Gaál Gábor születésének 80. évfordulója alkalmából Kolozsvá: kétnyelvű emléktáblát helyeztek el a Lenin út 20. szám alatt, ahol egyidőben a régi Korunk szerkesztősége volt. A Kolozsvári Írók Társasága emlékünnepevényén áldozott Gaál Gábor emlékének, itt Victor Cheresteşiu, Tóth Sándor és Gáll Ernő tartottak ünnepi előadást, az országos írószövetség bukaresti Gaál Gábor-ünnepén pedig Méliusz József, az Írószövetség alelnöke és Eugen Jebeleanu költő méltatta a régi Korunk főszerkesztőjének irodalompolitikai érdemeit.

Március 10-én Nagyváradon a szabadegyetem műsorán szereplő Korunk-előadások során Gáll Ernő főszerkesztő, egyetemi tanár *Antropológia és jövő kutatás* címmel tartott előadást.

Március 22-én a szatmári színházban bemutatták Kányádi Sándor *Unnepek háza* című, a *Korunk* 1970. 12. számában megjelent színművét, Kovács Ferenc rendezésében.

HELYREIGAZÍTÁS. 1971. 1-es számunk 133. lapján Bodor András Új adat Decébál dák király haláláról cím alatt megjelent cikkének ötödik bekezdésében a negyedik mondat helyesen így kezdődik: „Josephus Flavius értesítéséből arra következtethetünk...”.



Sumar

<i>Balogh Edgár</i> : Sarcinile publicisticii noastre	327	OGLINDĂ	
<i>Aszódy János</i> : De la porumbelul călător la viteza luminii	331	<i>Herédi Gusztáv</i> : În urmele cititorului	433
<i>Kovács Nemere</i> : Tanügyi Újság	337	NOTE	
<i>Szócs István</i> : Problemele răspîndirii științei	340	<i>Cseke Gábor</i> : În fața micului ecran...	439
<i>Szabó Zsolt</i> : Revista Művelődés — reîntinerită	345	<i>Lázár József</i> : Presă și calitate	441
<i>Beke György</i> : Hargita: ziar și me-leaguri	347	VIAȚA INTERNAȚIONALĂ	
<i>Jordáky Lajos</i> : Presa în limba maghiară din România în anul 1971 (repertoriu bibliografic)	351	<i>Szováti Endre</i> : Critica unui ziar parizian	444
<i>Abraham A. Moles</i> : Radioul și televiziunea în slujba progresului cultural al societății	369	<i>Gheorghe Moca</i> : Critica criticilor burgheze privitoare la principiul suveranității	449
<i>Kántor Lajos</i> : Scriitorul și radiodifuziunea (convorbire cu Vasile Rebreanu)	367	DIN TRECUTUL NOSTRU REVOLUȚIONAR	
<i>Roth Endre</i> : Informație, cultură, istorie	371	<i>Fuchs Simon</i> : Aradi Viktor și revista „A Jövő Társadalma“	455
<i>Marshall McLuhan</i> : Din teme-le Galacticii Gutenberg	379	<i>Ion Luca</i> : Presa centrală comunistă și progresistă în etapa finală a luptei pentru instaurarea puterii populare	461
* * * La aniversarea a 80 de ani de la nașterea lui Gaál Gábor	386	RECENZII	
<i>Ligeti József</i> : Note contemporane despre Gaál Gábor	387	<i>Szabó T. Attila jun.</i> : Creație și informație	465
<i>E. Nagy Sándor</i> : Remenyik Zsigmond și revista Korunk	391	<i>Aradi József</i> : Ziariști în Suedia	469
<i>Anavi Adám</i> : Versuri	398	<i>Lánczos István</i> : Ierarhiologia societății capitaliste contemporane	472
<i>Bodor Pál</i> : Interpretarea de azi a noțiunii „româniaiság“	400	<i>George Sbârcea</i> : Despre un roman biografic	475
<i>Ritoók János</i> : Versuri	404	<i>Jagamas Ferencz Zsuzsanna</i> : Reflexii privind literatura occidentală contemporană	477
<i>Láng Gusztáv</i> : Instituții, reviste, tendințe	407	<i>Faragó József</i> : Scrisoare trimisă la Oxford	480
<i>Szemlér Ferenc</i> : Drumul spre editura „Erdélyi Enciklopédia“	420		

ÚJ VÁLASZOKAT IDÉZUNK AZ 1971-ES LAPTERVRE ÉRKEZETT OLVASÓI LEVELEKBŐL

Kellemesen lepett meg, hogy a Korunk szerkesztősége körlevélben érintkezésbe lépett olvasóival. Ez elősegíti a lap sokoldalúvá tételét. Az 1971-es terv érdekes, de kevés súlyt helyeznek a modern irodalomra, így nem foglalkoznak eleget a modern lírával. Vajon mi ennek az oka?

SZILÁGYI MÁRIA KLARA
Temesvár

Ha nem késtem el, javasolnám egy új rovat bevezetését „Amire büszke iskolánk” címmel. Küldök is egy cikket a mi iskolánk büszkeségéről, Greguss Pálról, a jeles botanikusról.

MOLNÁR JAKAB
Arad

Újabb lapjuk számonként bővebben foglalkozik egy-egy bizonyos témakörrel. A kutató szempontjából ez nagyon kényelmes megoldás, mert egy kötetben megtalálja mindazt, ami érdekl. Unnepi szám esetén ez nagyon helyénvaló is. De a Korunknak darabonként vásárló olvasói is vannak. Ezeket egyes témakörök kevésbé érdeklik, és ebben az esetben nem találják meg, ami nekik való. A magam részéről gyakrabban szeretnék olvasni régi intézményeinkről és erdélyi nagyjainkról, hiszen olyan sokan vannak.

VÁCZY LEONA
Kolozsvár

Polihisztorok már nem lehetünk, de éppen ezért, bármennyire fursának tűnik is, szaktudománynak kell vennünk magát az enciklopédikus jellegű, általános műveltséget. Szeretném, ha a Korunk olyan tanácsokat adna pszichológiai és fizikai téren a nevelőknek, írónak, társadalmi körök vezetőinek, melyekkel irányítani tudnák az embereket, hogyan éljenek saját javukra a számtalan szórakozást, ismeretet nyújtó adottságok között.

Jó lenne gondolatokat nyújtani a falun élők minél többféle munkalehetőségének kihasználásáról, beleértve mind a háztáji kérdéseket, mind a nagyüzemi, gépesített gazdaság ügyeit.

Az ilyen tárgyú olvasmányokat nem pótolhatja sem a rádió, sem a tévé.

MARTON FERENC
Érendré

A közvetlen kapcsolat az olvasókkal hasznos, mert megszilárdítja az előfizetők táborát. A levélforma fontos láncszem, de író-olvasó találkozókkal is sűrűbben kellene propagálni a folyóiratot, hogy olvasása elterjedjen, és helyes irányba terelje értelmiségünk társadalmi érdeklődését és hovatartozandóságát.

BRASSAY SÁNDOR
Nagybánya